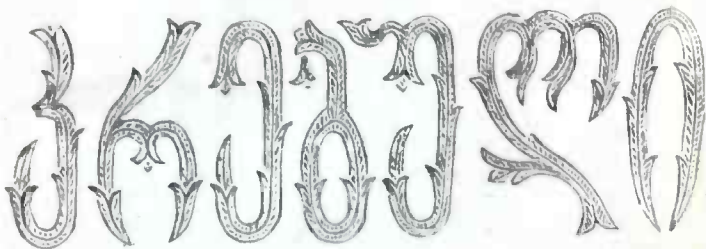

საქართველო

ს. 2409

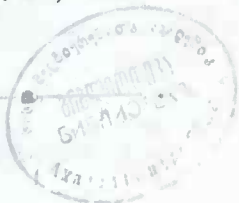
თ ვ ი უ რ ი

წელიწადი მეორე

№ 1

თ ა ნ ვ ა რ ი, 1899

ქუთაისი

ლაშაშვილის სტამბა • Типография Гамблишидзе

1899

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 21 Декабря 1898 г.

შინაარსი.

პირველი განყოფილება.

I	საგულისხმოდ—ლექსი აკაკის	83-1
II	უბრალო საუბარი, მისივე	3—12
III	თავ. გიორგი მუხრან-ბატონის სა- ხმს—ლექსი კალხიდეღის	13
IV	„კალმობრაფიული მინუშები“ ს გა- მომ—მისე ჯანაშვილის	14—21
V	„სისულელა!“—(ეტიუდი) შ. არაკვისშირელ .	22—27
VI	კრიტიკული შენიშვნები, ხმელეთის .	28—48
VII	ქუთათურის ავშიები: ხრიკა და ღრი- კა—აკაკის	49—53
VIII	ბუტიობა—ვოდევ. მისივე	54—82
IX	ფილ-ფარობა, ახალ-წელი და ბე- ლობა—ვენე მესხის	83—91
X	ერთ-ერთი მთავარი საზრუნავი. გ-ისა.	92--104

მეორე განყოფილება.

I	სოფელი ქუთათა და იმის მიდამო- ები—ა. მანაბლის	1—9
II	სხვა-და-სხვა თქმულებანი: არაკები, ხალხური ლექსები, სოლომონ ბრძნის ამბები, ზოგიერთი ჩვეულება, იქვე ჩაწე- რილი—მისივე	10—32, 40
III	ცხენის ლეჩი და ანბანზედ თქმუ- ლი ლეჩები. გუბში ჩაწერილი ი. მ- სეშვილის მიერ	33—39

განცხადება.

საგულისხმო.

(არჩევნების გამო)

ამბობენ: მეცხვარის ძაღლებს
როცა მოუვათ ჩხუბი;
ვერც განსხვავებთ ვერბოვრით,
გინდა ამგვრათ შუბით!

ღრენენ და ჭეჭენ!.. სორსოში,
აღარ ბქვსთ უერთა სძენა!..
ველარც არჩევენ ერთმანეთს,
კბენა!.. კბენა და კბენა!..

მაგრამ მეცხვარე, რომ სგდავს,
არ არის სხვა საძუელი,
განგე იმანის: „ჭკბ მაგან!
სსსი! სსსი! მოვიდა მეელი!“

ეს სმა აფსისლებს მოხსუბრებს,
თავდება ეოლიფერიო!
და ერთად ჰეიფენ, კბრქუ
რომ მოიგროს მტერიო.

ეს რომ უახებს მკონსანსაც,
სინარბე შემოეზარს,
და ქართუელთ საეიდრეგლად
ლოცვა დასწერა ზატარს:

„რადგანაც ქართუელობსე
ჩვენსი დღეს ეველს სტეულო,
დძერთო მიეცი ქართუელ-კაცს
ძაღლის გრძნობა და ჰკულო“.

შკაკი

«ჩემო წალკოტის შვენებავ! რატომ აღრინდულად აღარა ჰყევავი? ან ნაყოფს არ იძლევი? და თუ იძლევი, იმასაც უვარგისს?» — დაეკითხა მებაღე ხილის-ხეს.

— მიტომ რომ დავჭიანდი! — უპასუხა დამკვნარმა ხემ. — მას შემდეგ რაღაი კი დედა-მიწამ მიღალატა, ცამ დაძსეტყვა, ქარმა შემარხია — რაღა ძალი უნდა შემრჩენოდა?...

— ეგ კი, მაგრამ განა ცოტა მიწამლია შენთვის?

— გიწამლია? ჰმ!.. შენ რომ საქუაპელით გარედან მიშხაპუნო, ის შინაგან სატკივარს რას არგებს? აბა დააკვირდი ჩემ შტოებს!.. ზოგი გამხმარია, ზოგიც ახლა ჭკნება; თვითონაც უნაყოფოა და სხვებსაც უშლის! — შენ კი პირი დავიღია და შემომყურებ. რატომ არ მოიტან ცუღს და არ გადამსხებავ იმ უსაშველო ტოტებს, რომ მათ ადგილზე ახალმა ამოიყაროს? მაშინ ნახავ თუ რა ნაყოფს გამოვიღებ!

— განა ეგ კიდევ შესაძლებელია?

— ჯერ კიდევ, სანამ ძირი მაგარი მაქვს. აბა ნახე ერთი როგორა მაქვს ფესვები გაბაჯაჯგინებული. შენ მხოლოდ ხელი შემიწყვე და სხვა მე ვიცოია!

დაიჯერა მებაღემ, აასრულა რჩევა და ხემაც გაიხარა.

დიას!.. ხემ გაიხარა, მაგრამ შენ რა გაგახარებს, წალკოტის მსგავსო, ჩემო პატარა ქვეყანავ? უმეცრება შენი შინაგანი წყლულია და უგზურება გტორავს!.. ვინ არიან და სად დღეს შენი მებღღეები, რომ სულზე მოგასწრონ და გამოგაბრუნონ? მართალია, გარს გეხვევიან, სიყვარულსა და ერთგულებასაც ჩემულობენ შენსას, მაგრამ ეს ყოლიფერი მათივე თავმოყვარეობის ნაყოფია, საპირადო ჩარჩოებში ჩასმული. დღევანდელი ჩვენი წარამარა ღრიალი: „გაუმარჯოს საქართველოსო!“ და „მრავალუმიერო!“ რა არის, თუ არ საქაპელათი შაბიამანის გარედან შეშხაუნება? თავმომწონედ რომ დამქქნარ შტოებს ვებოტინებით და ფესვები კი ლამის ამოვადლოთ, ნუ თუ ეს ჭრის გონიერული ქირისუფლობა? „მრავლის მეტყველებით ვერავენ ცხონდებო“, ბრძანებს უფალი, და ჩვენ კი ცარიელს მტყვებათა ვართ გადაქეუული!.. აბა ვის უქირავს ხელში ის ცული. ის მახვილი, რომლითაც უნდა ჩვენს დღევანდელ ცხოვრებას გამხმარი შტოები მოაცალოს, ღვარძლსა და ეკალს ძირი უგდოს, ხორცმეტი მოჰკვეთოს, რომ დამქქნარი გაანედლოს? ეს ცული და მახვილი არის ის შეგნებული სიყვარული და ერთგულება ქვეყნისა, რომელსაც თავდადება ჰქვია და სიმართლით გაღესილი, უსასყიდლოდ, უშიშრად, პირდაპირა სჭრის და ჰკვეთავს!.. ბრალი ვის უნდა დავსდვათ? ვინ უნდა გავამტყუნოთ? ხალხი თუ მისი მეთაურები? რასაკვირველია, მეთაურები!.. სვანების დეკანოზსა ჰკითხეს: როგორი მღვდელი ხარ, რომ არც კითხვა იცი და არც წერა და საზებროებიც გადაგისხვაფერებიაო?

— ეგ ყოლიფერი მართალიაო, მაგრამ, ხალხხ რომ სჯერა, მეც დარწმუნებული ვარ ჩემ დეკანოზობაზეო... — ერთქვა და ჩამოისევა წვერებზე ხელი. ვინც ამ სვანის აზრზე

დადგება, ის, რასაც ვხრველით, დაჯერებებს, რომ ჩვენ მე-
თაურებიცა გვეყვანან და მოწინავე დასიც, მაგრამ ჩვენ
კი ჩვენდა თავად უარსა ვჰყოფთ მათ, რომელთაც, მარ-
თლა და სვანების დეკანოზებსა ვით უჯეროდ ჩაუგდიათ
ხელში წინამძღვრობა და ღირსეულებს წინ ელობებიან...
(ჩვენ აქ საზოგადოდ უმეტესობაზე ვამბობთ და არა იმ
თვითღირსოვალზე, რომელთაც არ შეეხებებოდა ეს ზემო-
თქმული). ხშირად ნახავთ ჩვენში რომელიმე საერო და
წესებულებაში მისთანა მეთაურსა და წინამძღვარს; რო-
მელსაც არც წარსულში გამოუჩენია თავი და ვერც
მომავალში გამოიჩენს! გიკვირს და ეკითხები შენს თავს!
ამ კაცს წინ რა მიუძღვის? — არაფერი! — უკან? — არაფერი!
მაშ საზოგადო საზმიელის ქანდაკაზე რომ თარშვანგის
ნაცვლად წამოუსკუპებიათ და გაფუღულნი ინდაურივით
იქიდან ჯადმოიძირებიან, რა მიზეზია? რა მიზეზია და
ის პირადი ეგოისტობი, ის „ჩემიან-შენიანობა“ და ის
„კუქიაობა“ რომელიც ჩვენ ცხოვრებას დღეს სახადივით
მოსდებია და სულსა ჰხდის... ჩვენი წინამძღვრების
უმეტესობა ბოდბელის ძლსარებებს მიმდევარებია.
„თუ მე აღარ ვიქნები, ქვა ქვაზედაც ნულზე
ყოფილაო“ და ამ გვარ რწმუნების კაცს განა მწ-
უძლია, რომ კუქს გარეშე სწვა, რამეზედაც იფიქროს?
მიტომაც არის, რომ ჩვენი მოწინავეები შორს ვერასა
ჰხედვენ, აქს და კარგს, თუ მათი სასარგებლოდ არის, არ
არჩევენ და რაცა დვარძლო და ეკალი ითვისება, გულ-გრილად
შეჰყურებენ, თითქოს და ვარდიო, ხშირად გამიგონია
მათგან: „სადა გვცალია რომ წვრილმანებს გამოუდგე-
თო?!“ მართალია, ყოველი თესლი ნაყოფზე უფრო პა-
ტარაა; შედარებით წვრილმანია, მაგრამ იმ წვრილმანს
რა შედეგი მოჰყვება, იმას აღარ უყურებენ. ჯერ კიდევ

ვერ შეუგნნათ, რომ თავის თავად, არც წვრილმანი არსებობს და არც სხვილმანი!.. არც ღიღია რამ და არც პატარა! ეს ყოლიფერი შედარებითი წარმოდგენაა... შედარებით ოთხფეხი მხეცები უფრო ღიდები არიან მორიელ ასპიტებზე, მაგრამ ეს პატარა მტრები უფრო საშიში და საფრთხილო არიან ადამიანისათვის. ლომი იმდენს რას დააკლებს კაცს, თუ გაფრთხილებულია, რამოდენასაც უძლოური და უჩინარი პატარა მიკრობი, ანუ „ჭირის-ჭია“, რომელიც, რაღაი კი ჩაძვრება და დაიბუდებს ადამიანის გვამში, საშველს აღარ იძლევა. ბევრჯელ დაუცინიათ ჩვენთვის და ყბათაც აუღივართ, რომ წვრილმან რამეებს გამოდგომია და რა საკადრისიაო? ჩვენც დაგვიჯერებია; შემკრთაღვართ და შევჩერებულვართ, მაგრამ ის წვლილმანები გაზღიღან და დღეს ტვირთად გვაწვიან ზურგზე. რომ ეს ძველი შეცდომები აღარ გავიმეოროთ, ჩვენ გადავწყვიტეთ, ყოველ-დღიურ მოვლენას მივაქციოთ ყურადღება და ჩვენი ცხოვრების ავ-კარგი, გინდ წვრილმანიც იყოს, აენიშნოთ ხოლომე, ჩვენს „კრებულში“. ეს იქნება „შიდა მარგლა“ ანუ როგორც საზოგადოდ მიღებულია „შინაური მიმოხილვა“. ნურავინ ელის ჩვენგან ნურც მიდგომასა და ნურც უმიზნო გადაკიდებას. „კრებული“ ყოველივე საპირადოზე ხელ აღებულია! ნშირად შეგვხვდება, რომ მოსაწონი ჩვენ პირად-მტერსაც მოვეუწონოთ და დასაგმობზე და საძრახზე, მოყვარესაც ფუქრონოთ!.. რასაც საზოგადო მნიშვნელობა არ ექნება, იმას „კრებულში“ ყურადღებას არ მიაქცევს. ეს არის ჩვენი რწმენა და ვინც თანაგვიგრძნობს, მასთან ერთობა ჩვენთვისაც სასურველია და ჩვენი რედაქციის კარიც ღია იქნება მათთვის!.. და ვინც არაა და.. შორს და მშვიდობით! ჩვენ მიინც ჩვენსას არ მოვიშლით და ვიტყვიოთ რაც

სათქმელია!.. დღეს ჩვენში იმდენი რამ არის წუნსადები, რომ ყველას ერთად ვერ მოვერევით და ავიღებთ ცალ-ცალკე, თვე და თვე ასანუსხავად.

ამ პირველ ნომერში, ყველაზე უმაღლ უნდა ვილაპარაკოთ „მეგრელობაზე“, რომელიც, ამ ბოლო დროს ზოგიერთებს საპირადო იარაღად გაუხდიათ და ლამის მტრობა და შური ჩამოაგდონ ძმათა შორის...

თუ არ მზაკვარება და უგუნურება, გონიერება და სიმართლე იმას ვერ იტყვის, რომ მეგრელები ქართველები არ იყონ და მეგრულიც ძირითადი ქართული!.. ძველთა „კოლხეთი“ ანუ ბერძნების კოლხიდა, ეს დღევანდელი სამეგრელო, უმტკიცესი და უკეთესი ნაწილი იყო მთლიან საქართველოსი მაშინ, როდესაც ამერ-იმერთა მეფეები, აფხაზთა მეფეებთან იწოდებოდნენ. როდესაც მონღოლობამ საქართველო დასცარა და ერთიანი საქართველო ორ-სამეფოდ, ამერ-იმერად გაჰყო, მაშინ პატარ-პატარა საერისთვოებმაც დაუმოკიდებელი მთავრობა მოინდომეს და მათ უგუნურს და ქვეყნისთვის მავნებელ პირადობას გარეშე პოლიტიკამ ხელი შეუწყო. ამან გამოიწვია შინაური კინკლაობა. ძმები ერთმანეთს ჩამოაშორა, მაგრამ მაშინ კიდევ არც ერთს სამთავროს, არც გურიას, არც აფხაზეთს, არც სვანეთსა და არც სამეგრელოს, არ დავიწყებიათ, რომ ქართველები იყვნენ!. წირვა-ლოცვა, მწიგნობრობა და სადარბაისლო საუბარი მათი, ყველასი, იყო ქართული და ქართული, თავის თავის სხვა ვინმედ წარმოდგენა არ შეეძლოთ, და სხვებს რომ ეთქვათ შეურაცყოფათა და გაკიცხვად მიიღებდნენ. მართალია, ერთმანეთში, შინაურობაში ხშირად ჰქონდათ კინკლაობა, მაგრამ გარეშეებთან არ ავიწყლებოდათ თავისი ერთგობა, სისხლ-ხორცობა და კავშირის გაუწყვეტლობა.

ამ ოცდა ათის წლის წინეთ, რომ სამეგრელო იმერეთს შემოუერთეს, სინარულითხ და ლიტანიობით მიეგება შეგნებული ნაწილი ორივე მხრისა!. განსვენებულმა ალექსანდრე მიქელაძემ, მაშინდელმა თავად-აზნაურობის წინა-მძღოლმა, ლხინი გადიხადა და უნდა გენახათ თუ რა ლხინი იყო ის ლხინი?.. დღევანდელ ალაპის მსგავსს სტუმრობასა და წვეულებას კი არ ჰგავდა, რომელსაც დიდი და პატარა ზარის ხმით „მრავალ-ჟამიერს“ დაბლავის და ღვინით იწუმებია!.. სძლის პირები, საერო და სასულიერო სხვა და სხვა გვარი „მრავალ-ჟამიერები“, გურული კრიმანქულები, მეგრული ტკბილი ღვინო და მრავალ-გვარი სუფრული, ყველა ერთად, სხვა-და-სხვა გვარად მაგრამ საერთოდ კი ნამდვილ ქართული გრძობა-გონების გამომეტყველ-გამომხატველი, აშვენებდა სუფრას და აღიადებდა ლხინს. უნდა გაგეგონათ იქ, მეგრელების მქერმეტყველება და მათი გამტკრული, გაწმენდილი ქართული და მაშინ იტყოდით: აი, სად ყოფილან ნამდვილი ქართველებიო!

მას შემდეგ დიდმა ხანმა გაიხრა და აბა თუ ვინმე იმას იტყვის, რომ მეგრელებს ან სიტყვით და ან საქმით მოეცესთ რამ საბუთი, რომ ჩვენ ვსთქვათ: ისინი აღარ ქართველობენო!.. პირიქით... ქართველობა დღეს იმათ უფროც ეტყობათ: ჩვენ საზოგადო საქმეებში მეტს მონაწილეობას ისინი იღებენ. ქართულ ჟურნალ-გაზეთს ისინი მეტს იწერენ, წიგნებს სამეგრელოში უფრო მეტი გასავალი აქვს, ვიდრე საქართველოს სხვა კუთხეებში, გარდა გურიისა; საერო საქმის თანამგრძობი არიან და მაშ რალაში მდგომარეობს მათი ჩვენგან განცალკევების სურვილი?.. თუ იმას ვიტყვით, რომ იმათ შინაურობაში (განსაკუთრებით დაბალ წოდების ხალხს) მეგრულ კი-

ლოზე ლაპარაკი ჭეურო ეხერხებათო, ამითი რა დაშავდება? სამწერლო და სადარბაისლო ქართული იმათ ჩვენზე ნაკლებ არ იციან?! მართალია, მეგრული კილო ჩამორჩენილი ქართულია, მაგრამ მიუხედავად ამისა, სამაგიეროდ იგივე მეგრული დღეს საღაროა ნამდვილ ქართული სიტყვების. აღმოხსავლეთ საქართველოს დაჰკარგვია ნამდვილი ქართული სიტყვები, მათ ნაცვლად სომხურ-სპარსულ-თათრული შემოუღია, რომელიც ქართველის ყურს ცუდათ ეჩხირება და გულსა სწყინს. . და მეგრულ ენაში კი შენახულან ობოლ მარგალიტებად ის ძველი სიტყვები... ჩვენ ვურჩევთ ჩვენ მწერლებ-მწიგნობრებს მეტი ყურადღება მიაქციონ მეგრულს, რომ იქიდან ამოკრებილ სიტყვებით შეიგონ დღეს მათი შელახული ქართული ლექსიკონი.— ეს რომ ასეა, ეს ყველამ ვიცით, მაგრამ, წარმოიდგინეთ, რომ ერთმა უბრალო ახირებულობამ, იძულებული გვყო დღეს, რომ „მეგრელობაზე“ ვისაუბროთ: ტყვილა კი არ არის ნათქვამი: „თავდაპირველად მუნი ქვეყნად ერთმა თავგმა გააჩინაო“. ამ რამოდენიმე წლის წინეთ ერთმა ვიღაც წინდაუხედავმა კაცმა აინირა, რომ ჩვენ მეგრელები ქართველები არა ვართ და ჩვენი ენაც სულ სხვა ენა არისო. . . ეს არ მოეწონათ მეგრელებს!.. იტყვიეს!.. ვინ ამბობს, რომ ჩვენ ქართველები არა ვართო?.. მეგრელები რომ ვართ, ეს მართალია და ნურც მოგვიშალოს ღმერთმა ჩვენი მეგრელობა, ისე როგორც გურულს გურულობა, ქართულს ქართველობა, კახელს კახელობა, რაჭვეს რაჭველობაო და სხვანია!.. მაგრამ იმავე დროს ნუ თუ საერთოდ ქართველები არა ვართო? და როდის აგვიღია ხელი იმ დღედა-ენაზედ, რომლითაც ღმერთს ვადიდებდით მრავალ საუკუნოების განმავლობაში და სამშობლოს ვემსახურებო-

დითო!.. დაუცაცხანეს იმ ახირებულ ფილოსოფოსს და მოსვენებას აღარ აძლევდენ...

მეგრელების შორს-მჭვრეტელობამ და წინ-დახედულობამ კული აღარ მოაქნევია უჯერობასა და უსამართლობას... კუქის მიმდევარი, ინტელიგენტები გამოდიან დღეს ასპარეზზე, და შფოთს აგდებენ მოძმეთა შორის. ეს სულ არჩევანების ბრალია!.. კაცს რომ სიმღერის ნება მისცე, მაგრამ იმ პირობით კი რომ პირზე ხელი დააფარო, რაღას იმღერებს?.. უხეიროდ შემოღებულმა არჩევანებმა როგორც ბანკისამ, ისე ქალაქისამ დიდი ვნება მოუტანეს ჩვენ ცნოვრებას.— გაუღვიძეს საკუქო სურვილები, გაუხსნეს მადა ზოგიერთ ინტელიგენტებს და ის ჩაადენიეს, რაც საკადრისი არ არის და რაც წინეთ ფიქრადაც არ მოუვიდოდათ. ყოველ-გვარ საშუალებასა ხმარობენ ოღონდ კი თავისი გაიტანონ და გაიმარჯვონ!.. მარტო გამარჯვებითაც რომ აღარ თავდება უსიამოვნება?! ბრძოლის დროს, ერთმანეთის პირდაპირობასა და შეხლა-შამოხლის დროს გამოწვეული უსიამოვნება, რჩებათ გულში და კერძო ცხოვრებაში შეაქვსთ იერიში... ეს კიდევ არაფერი, რომ ამ კერძო უსიამოვნების დროს, ვნებათა დღევა ან აბრმავებდეს მეტოქეებს!.. თავისს პაწაწინა თავმოყვარეობას, წვრილმან კერძობას უფრო მალლა აყენებენ საქვეყნოზე და თითქმის ღალატს ჩადიან. მაგალითად: მეთაურობის ხელში ჩასაგდებად გამოდიან მეტოქეები საქართველოს სხვა-და-სხვა კუთხეებიდან; ერთი მეგრელია, მეორე გურული, მესამე რაქველი მეოთხე ზემოური, მესამე ქვემოური და ამ გვარად. სხვა რომ არა მიუძღვისთ-რა, ხრიკებს მიმართვენ ხოლმე და ბრბოს აბრიყვებენ: მეგრელებო! მე მეგრელი ვარ და ჩემი დამარცხება თქვენი შეურაცხყოფა იქნებაო!.. გურულებო!

მეგრელებმა რომ გვაჯობონ, და შე გურული გავშადე, თქვენი შერცხვენა იქნებაო!.. იმერლებო! — გაიძახის იმერელი მეტოქე — მოგვადგენ მეგრელ-გურულები და აღარ გვზოგვენ... ბუჯათაჯ აღარ გვაგდებენ და ჰკა მაგათ!.. დაუნახოთ, რომ ჩვენც კაცები ვართ, ქუდი გვხურავსო!.. შავი მაგათო! და სხვანი. ამ გვარის ტყუილებითა და უკადრისობით ლამის სხვა-და-სხვა კუთხის ქართველოზა ერთმანეთს გადაჰკიდონ და საშვილიშვილო მტრობა ჩამოაგდონ!.. საჭიროა, ყურადღების მიქცევა... იმას ნურავინ იტყვის, რომ წვრილმანი რამეა და აღარ ღირს გამოკიდებაო. ეს ის ეკალია, რომელიც ეშმაკის ხელით ითესება და შემდეგში გვიჩხვლევტს და დაგვაწყულულებს!.. ძველათ, ბურთაობისა, ჯირითობისა და სხვა სავარჯიშო შექცევების დროს ორათ რომ გაიყოფოდნენ ხოლმე მოთამაშეები, „არჩევანი“ და „არა-დანი“ იცოდნენ... არეული იყვნენ ერთმანეთში და არა დასდასად დაყოფილი: გურული ცალკე, მეგრელი ცალკე, სვანი კიდევ ცალკე და სხვანი. ამას მიტომ შერებოდნენ, რომ გაცალცალკევებას ცუდი შედეგი არა მოჰყოლოდა რა... და ჩვენ კი დღეს განძრახ ვცდილობთ, რომ ერთმანეთს დავაშოროთ და მტერობა ჩამოვადგოთ როგორმე!.. ოჰ! ეს დიდი სენია!.. და ამ თავითვე უნდა წამლობა!.. ამ საერო ფილოქსერას, ჯერ კიდევ სანამ გარედან აზის დღევანდელ ჩვენ ცხოვრებას და ფესვებში არ გაჯდომია, შესაფერი საჭყაპელა ექირვება. დრო არის, რომ თავი დავანებოთ უაზროთა

თავ. გიორგი მუხრან-ბატონის სახმს.

გისტრეტ სულ-შეურთვისით მესსა სახესს,
რაძელსა გხედავ მშვიდსა, დიდებულს...
ჭაბუკ მსარჩედა მონუცებულს თავს,
მშენიერებას, რედ დამკვიდრებულს,
შუბლსა, მოწამეს ჭატიოსნებას,
საბრძნის ლამჯრისჯან სინათლე აგრძეულს, —
სამშობდას: შენსა, შჯის შუქის მსარეს,
მადლობათ გეტყვი ამა შემცნეულს

კალბიდელო.

„ზალეოგრაფიული ქინუქები“-ს გამო.

ფარნაოზმა შეჰქმნა მწერლობა ქართულიო. ქართველები სცხოვრობდენ არარატის მთების არემარეზეო და აქ, კლდეებზე, გამოჰკვეთეს თვისი ისტორია ლურსმებრივ წარწერითაო. ქართველ მეფეებს მიწერ-მოწერა ჰქონდათ რომის იმპერატორებთანაო..

ამის შემდეგ რალა დასაჯერებელია ის აზრი, რომ, ვითომ ქართული ანბანი შემოეღოთ მეხუთე საუკუნეში ქრ. შ. და ისიც იმისთანა კაცის დახმარებით, რომელმაც ქართული ენა არ იცოდა!

ამ აზრის გამაფრცველებლად ითვლება ვიღაც „ცრუ-ხორენელი“, რომელიც თურმე სცხოვრებდა არა მეხუთე საუკუნეში, არამედ მერვე საუკუნის დასაწყისში. მისმა „ისტორიამ“, რომელიც ითარგმნა მრავალს ევროპიულს ენებზე, უკვე დაჰკარგა თვისი წინანდელი მნიშვნელობა და ფასი.

გარნა, ეს ასრეც რომ არ მომხდარიყო, ე. ი. სიყალბე ხორენელის მატეანისა არ დამტკიცებულიყო, მაშინაც დასაჯერებელი არ იქნებოდა მის მიერ გავრცელებული აზრი შესახებ ქართულის ანბანის მოგონებისა მესროფისაგან. ამას, ვგონებ, ამტკიცებს შემდეგი კატეხისმური საუბარი.

კითხვა. რა დროს სცხოვრობდა მესროფი?

პასუხი. მეხუთე საუკუნეში.

ა. ამ დროს სამწერლო ნაშთები გვაქვს თუ არა?

პ. გვაქვს: ფულები და წიგნები.

ა. ვისი ანბანით არის დაწერილი ეს მე V—VI საუკ.

სამწერლო ნაშთები?

პ. ქართულის ანბანით.

ა. სრულია ეს ანბანი, თუ ნაკლები?

პ. სრული (სულ. 38 ასოა, ე. ი. იმდენი, რამდენიც დღევანდელს ანბანშია).

ა. ხელი წერისა როგორია?

პ. უზენაესად განვითარებული.

ა. ამ „ხელს“ რამდენ საუკუნეში უნდა ემუშავნა, რომ მაგ განვითარებას მისწლოდოდა?

პ. სულ ცოტა 5—6 საუკუნეს მაინც.

ა. სომხური ანბანიც ისევე სრულია, როგორც ქართული?

პ. არა, ქართული ანბანისთანა სრული არა თუ სომხური, ევროპიულებიც არ არის!

ა. ეგ შენი აზრია, თუ სხვისა ვისიმე სანდო მეცნიერისა?

პ. ბარონ უსლარის სიტყვას მოგახსენებთ: „ქართული ანბანიო—ამბობს ეს მეცნიერი,—უნდა გამოვეტყდეთ, აკმაყოფილებს ყოველ გვარ მოთხოვნილებას: კინალამ ეს ანბანი უუსრულებსი არ არის ყველა არსებულ ანბანთა შორის“...

ა. ვითარი მიზეზი დაიდვა საფუძვლად, რომ მესროფმა ჩვენთვის უუსრულებსი მოიგონა და თავიანთთვის არა სრული?

პ. მაგ კითხვის გადასაწყვეტად ახალგორულ თქმუ-

ლებას მოვიღებდით, თუ თვითონვე ცრუ-ქოჩენელი შორსმხედველი არ ყოფილიყო და არ ეუწყა ჩვენთვის, რომ „მესროფი“, წარვიდა-რა ივერიაში, ქართველთათვისაც შეჰქმნა ანბანი მადლითა უფლისათაო“.

ჰ, მრწამს და აღვიარებ, რომ ვისთანაც არის მადლი ღვთისა, მას შეუძლია, თუ მოინდომა, დააშროს ოკიანე და მისი ფსკერი ყანობირად აქციოს, გარნა ვერ გამიგია, რაისა მიზეზისათვის იგივე მადლი უფლისა არ შეეწია მესროფს ანბანისა მის სომხურისა მოგონებაშიაც?..

ალარ გავაგრძელებ ამ კატეხისმოს. დღევანდლამდის ბევრი ცრუ აზრები ვრცელდებოდა. შესახებ ქართული ისტორიისა, ანბანისა და, წარმოიდგინეთ, ნიქისაც კი! ბრალი ისევ ჩვენ გვედება.

ისტორია გვაქვს და ვერ გამოგვიყენებია!

სამწერლო ნაშთები მრავალია და ვერ შეგვისწავლია!

სიგელ-გუჯარნი გვაბადია და ვერ შეგვიკრებია!

დიდ-დიდი მწერლები გვყავს და დავიწყების კოშკში

ჩავვიხრჩვია!

მისცემივართ სიძაბუნეს და გვიძინავს! რის ისტორია,

რაა მწერლობა, რაია სიგელ-გუჯარი, თუნდაც იგი

ხელმოწერილი იყოს თვით თამარ დედოფლისაგან!

— ვარხალალო!

— ალავერდი!

— იახშიოლ!

— შესვი!

— გამოს და გაუმარჯოს საქართველოს!..

აი, ეს არის ჩვენი საქმე! ვჭამთ, ვსვამთ და გვიძინავს, ხოლო ოდეს გავიღვიძებთ, ვიკანკურებთ ხანჯლებს და თუ მოყვასმა თუნდაც ერთი ძირი ქინძი არ გაიმეტა ჩვენი სუფრისათვის, თავსა ვსჭრით!

ტყუილა—უბრალოდ იფლანგება ჩვენი ქონება და ფუქად იღვევა ჩვენი ცხოვრება, ხოლო წაწილად კი, დასახამი აწიქოსი და მიუბადისა, შთება უპატრონოდ და უპატიოდ.

ღრო კია, რომ ჩვენც გამოვიღვიძოთ. „საქმე მრავალ არს და მუშაკ ყოვლად არა!“ ვიმუშაოთ ერთად, ზოგმა გონებრივ საუნჯით და ზოგმა ქონებრივით.

საჭიროა დაიბეჭდოს:

ა) „ქართლის ცხოვრება“ კარგის რედაქციით, რომ მასში აღარ იყოს აზრის დამბნელებელი სტყუვები და ფრაზები, ვითარცა ზემონი სენსივის მაგიერ და ანუ ასე: ხელებით (უნდა ყოფილიყო სელებით, როგორც ვარიანტებშია), ვაცთა—კაცთა, სიმრავლეთა—სიმთრავლეთა, უბროსა—უზაროსა, სხვანნი—სკანისი, მოწამეთ—მოწაფეთა, მსგავსი—მსგავსებ, არმონგისა—არმონგისა, ფინონისა—ფიფონისა, მოიხადეს—მისადეს (=მიუახლოვდეს), ძისა—ძალისა, ეახლნეს—ისილეს, გაკვეულ—გაჭეულ, თაფისთა—თაფისითა, წლისა—წყალისა და მრ. სხ.

ბ) „მამათა ცხოვრება“

გ) სიგელ-გუჯარნი

დ) აღწერა ეკლესიებისა და ძველის ნაშთებისა მათის სახე-სურათებით;

ა) გამოიცეს ცალკე მეფეთა და წარჩინებულთა სახეები და სხ. და სხ.

დიდი ხანი არ არის, რაც ტფილისის საეკლესიო მუზეუმში შემოვიდა ერთი ევროპიელი და, სხვათა შორის, ჩვენ მიერ შედგენილ „პალეოგრაფიულ მინუშუმებში“ ნახა ხელწერილი უკვდავის თამარ დედოფლისა. ამ ევროპიელმა ფრიად გაიკვირვა და წამოიძახა: „სჩანს, თამარ მეფე მითიური არსება არ ყოფილაო!“

ამ თქმაზედ მე მხოლოდ მხრები ავიჩიე.

ღიას, საჭირთა გამოიცეს და გამოქვეყნდეს ყოველივე „კერძო“ ჩვენის წარსულისა და, შეძლებისამებრ, დაიბეჭდოს იგი (თუნდა მოკლედაც) რუსულისა და ევროპულს-ენეზე, და მაშინ „მითიურ“ არსებათ“ ყოფილ მოღვაწეებდ ჩაგვითვლიან და ჩვენც, პატივით მოგვეპყრობიან.

იგულისხმეთ: აწინდელი საბერძნეთი აღადგინა სხვამ არაინ, გრდა სოკრატისა, არისტოტელისა და პლატონისა. დღევლი წარსულისა მალამოდ გამოადგა აწყო სიძაბუნეს!

ქართლი „პალეოგრაფიული მინუშები“ შედგენილია იმ წყროების შემწეობით, რომელიც დაცულია საეკლესიო მუზეუმში და წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებებს სამწიგნობროში. მთელს ამ შრომაში არის ათასამდე მიწეში ხელ-წერილობისა, დაწყებული მე-VI საუკ. დასასრულიდან მე XIX საუკუნემდე. მინუშები მე VI-X საუკუნისა გადმოღებულია ტყავზედ ნაწერ წიგნებიდან, ხოლო დანაშთენნი სიგელ-გუჯრებიდან და აგრეთვე ტყავსა თუ ქალაღზე ნაწერ წიგნებიდან. იმავე შრომაში მოვაქციეთ სახეები ქართველ მეფეთა ფულებისა (V—XIX-საუკ.). ფულთა კოლექციაში არის სახეები ფულებისა, რომელნიც ნოუქრიათ ვახტანგ გორგასლანს, ჯუანშერს, სტეფანოსს, ბაგრატებს, დავით აღმაშენებელს, გიორგი III, თამარ დედოფალს, ლაშა გიორგის, რუსუდანს და სხ.

ხელწერილობათა განყოფილებაში არის: „ხელი“ მეფეებისა, კათალიკოზებისა, დიდგვაროვან კაცთა და წარჩინებულ მწერალთა.

ცულ-ცალკე მოყვანილია აგრეთვე ანბანები სხვა და

სხვა საუკუნოებებსა (მე-640 წლისა, X საუკუნისა) და აგრეთვე ნაწერები ხვეულად და გადაბმულად (ასომთავრული და მხედრული).

ამ „პალეოგრაფიულ მინუსებს“, თუ დაიბეჭდა, მრავალ ნაირი მნიშვნელობა ექნება, ჩვენის აზრით:

ა) იგი გაადვილებს წაკითხვას ძველის-ძველ წიგნებისა, ტაძარ-მონასტერთა ზედ-წარწერებისა და აიგელ-გუჯართა, და მით გაადიდებს საქართველოს წესულის შემსწავლელთა გუნდს.

ბ) გადასწყვეტს იმ კითხვას, თუ რომელი ანბანი უხუცესია: ასომთავრული თუ მხედრული.

გ) მეცნიერთ მისცემს მასალას გადასაწყვეტად იმ კითხვისა, წმ. კირილემ სლავიანურის ანბანის შესავსებათ ისარგებლა ქართულის ანბანით თუ არა? (მენიერი აბიხტი ამტკიცებს, ისარგებლაო. იხ. მისი „Ist die Ahnllichkeit de glagolischen mit dem grusinischen Alphabet in zufall“, Leipzig. 1895 წლ.).

დ) გამოარკვევს იმ კითხვასაც, მარტო ხვეული ასომთავრული მე XV-XVI საუკუნეზედ წანა, არა გვხვდება! (ჩვენს „მინუსებსა“ ხვეული ასომთავრული მე-IX საუკ. ჩნდება).

ე) მრავალ-ნაირი დახატული ასობი, უეჭველია, წაახლისებს ჩვენს მანდილოსნებს, რომელნიც ამ ასოებს მოიხმარებენ ქარგავში. ეს მხატვრობა დამტკიცებს ბერძენ-რომაელთა მწერლების თქმულებასაც, რომ ივერიაში იციან ისეთი წამლები, რომელთა ფერადები არას დროს არ ხუნდებაო“. მართლაც, უყურებ ქართულს ნახატებს ტყავზედ და ნება-უნებლიედ ეკითხებას შენს თავს: ეს საოცარი ხელოვნება გუშინდელია, თუ უწინარეს ათასის წლისა! სად სწავლობდენ ქართველები ამ გვარს თვალ-

წარმტაც ხელოვნებას? სად და სად იყო ის ჩინ. ბული
სკოლები, რომელნიც ბრდიდენ ამ მხატვრებს?

ვ) „გაცოცხლებს“ და მკითხველს თვალ-წინ დაუ-
ყენებს მრავალს შრომას, რომლის არსება აქამომდე
არაფის ახსოვდა. და ამ ნაირად აღსრულდება ხვეწნა ხუ-
თასისა თუ ათასის წლის ამის უწინარეს დროის მწერ-
ლისა, რომ იგი არ დაივიწყოს მომავალმა თაობამ: „ძმა-
ნო და ხმანო, რაჟოდენიცა მიემთხვნეთ წმიდასა ამას
წიგნსა ღოცვა ყავთ“ (იოანე ტატენელისათვის (640 წლ.),
სვიმონ კთალიკოზისთვის (786 წ.), ეფთვიმესთვის (1028 წ.)
ბანაელ მად-მთავრის სწნგელოზისთვის (XI საუკ.), იოანე
მტბევარისთვის (X ს.).

„კურხეულნო ერო მომავლნო, ჩრმელნო ჩუენსა
შემდგომად კრთად ხართ. კირნი დიდნი მინახიან,
ღმერთმან ზგაჯეროს, სული გრიგოლ პატარაისა მოიკ-
სენეთ წმიდისა ლოცვითა თქუენტა“ (ოპიზისა და ტბე-
თის მწერალი მე-X საუკუნისა).

„გაბრიელ ხორგაი დიად დამიდგეს თანა, ღმერთმან
შეუნდგენ ცოცხანი! ოდეს მიმჭირდის, მათ მივჰმართი,
პურაი მციან, იოვანე გაცუეთდომან კუტალითა ღვნოჲ
მომართვა“ (X საუკ.).

აი ამ ყოფაში ამ საწყალო მწერალს გადაუწერია
1300 დიდ ფურკლოვანი ტყავის წიგნი და ისიც რო-
გორ? წმინდად, ფაქიზად და ულაქოდ!

ნუ თუ ამათფვის შეგვშურდება სიტყვა კურთხევისა
და მცხობისა!

დიად, ვიმეორებ; ჩვენი „პალეოგრაფიული“ მინუ-

შები“ ბევრნაირად სასარგებლო იქნება; მისი დაგეგმვა ითავა „კრებულის“ რედაქციამ, რომელსაც იწედი აქვს, რომ ქართველი საზოგადოება დაეხმარება ამ საქმეში.

სამინუშოდ აქვე ვურთავ ხელწერილობას თამარ დედოფლისას, მისის ქმარის დავით სოსლანისას, ვრკაკლე მეორისას და სხ.

Handwritten signature: თამარ დედოფლისა

მ. ჯანაშვილი.

[Faint, mostly illegible handwritten text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.]

*) ეს შესანიშნავი ალბომი ამ წელიწადში გამოვა და „კრებულის“ ხელის მომწერთ დაკლებულ ზუსად დეტომობა.
რედ.

*) მე 16 გვ. მოხსენებულ ახალ გორულ თქმულებას ამ წიგნის ბოლოში ნახავს მკითხველი.

„სისულელეა!“

(ეტიუდი).

...გუგუნებს ბუხარი, გუგუნებს და მალხაზას მოუთხრობს წარსულს—ბავშვობის ამბავს:

„გახსოვს მალხაზ?!—ეკითხება ბუხარი: რა აღტაცებით მოელოდი ამ ღამეს; რა მოუსვენრად, უღარდელად ჰკისკისებდი, როდესაც დედაშენი გოზინაყს კეთებას დაუწყებდა?.. შენც ჰშველოდი; გინდოდა, ჩქარა გაეკეთებინა, საკვლეო ხონჩა დაემზადებინა, რომ დილით, ძალიან დილით, სუსე ხონჩით შემოჰსულიყავ და მიგელოცნა შენი ჭერისთვის, მშობლებისთვის. ცოტათი რაკი მოიზარდე, მეკვლეობას აღარავის ანებებდი. მეკვლეობა დიდ ბედნიერებად მიგაჩნდა...“

„...ხა, ხა, ხა!.. ისიც ხომ გახსოვს, ხონჩიდგან ერთხელ მოხარშული დედალი გადაგივარდა და ძაღლმა მოგტაცა?!... დაგაიწყდა მეკვლეობა. ხონჩა ძირს დასდგი და ღრიალით ძაღლს გამოეკიდე, ხა, ხა, ხა!.. გეგონა, დიდი უბედურება რამ დაგატყდა თავზედ...“

ამ მოგონებაზედ პირზედ ღიმილი მოუვიდა, სიამოვნებით შეიშმუნა, და კვლავ ბუხრის გუგუნს ყური დაუდგო:

„...მაშინ, ჩემო კარგო,—გუგუნებს ისევ ბუხარი—“

გწამდა ქველათფერი: გეგონა ახალი წელიწადი მართლა ახალი იყო; შენც ყოველ ახალ წელიწადის დღეს გაახლებულად ჰგონობდი, გეგონა, სულ ჰხალისდებოდი და ამისთვის შენს სიხარულს საზღვარი არა ჰქონდა... ეხლა?!

«წწ... ფუუუ!.. უეცრივ ერთი ღერო წინ წამოვარდა; ჯერ მოუწვავი თავიდგან წამოცრემლა და შიშინი დაიწყო...

— ეხლა?! ეხლა?! აი, ეხლა! — წინ წამოვარდნილ ღეროს ფეხი გაჯავრებით წაპკრა და აჩქარებით ოთახში გაიარაგამოიარა.

— შენ თუ არ ჩამეკითხე, მე კი არ ვიცი, — ლაპარაკობს სიარულის დროს მალხაზას რანაირად გულს მიწამლავს ყოველ გვარი სიმხიარულე...

ჰო!.. ჰო!.. ჰო!.. — ამშვიდებს ბუხარს და ისევ მხიარულად გუგუნებს.

რას ნაირად მქენჯნის, გულს მისერავს ჩემი არსებობა, ჯერწმუნობა და...

— ჰო!.. ჰო!.. ჰო!.. — ძალა-უნებურად იზიდავს ბუხარი თავისკენ, ელფერსება მალხაზას და აშლილ ფიქრებს უქარწყლებს.

ისიც აჩქარებულ სიარულს თან და თან უკლებს, თავის და უნებურად ბუხარს უხლოვდება და ჩქარა ისევ სავარძელში გადაწოლილი სიამოვნებით ყურს უგდებს ბუხარის გუგუნს...

«ღმერთო, ეს სადა ვარ?! სიზმარია თუ ცხადი?! არა მჯერა, გენაცვა, არა!.. ნუ თუ ჩემი ნატვრა, ჩემი ოცნება გამართლდა?! ხშირად ნითქვამს, ჩემო კარგო: «ოღონდ დამარწმუნეთ, რომ გულწრფელად გიყვარვარ

და მაშინ... მაშინ სააქაოს ტანჯვას თუნდ საიქიოს, თუ კი არსებობს, ჯოჯოხეთის ტანჯვაც ზედ დაურთეთ, მაშინ მე მაინც ბედნიერი ვიქმნები; მაშინ თუნდ ყოველ-ჯვარ საზიზღრობას, ცას, ხმელეთს, ზღვას შევეებრძოლები; მაშინ კირი და ლხინი გაერთებული მექნება, სიკვდილიც კი ლხინად მიმაჩნდება მეთქი“. და, აი, თითქო მართლდება ჩემი ოცნება!.. მე მჯერა, გულწრფელია შენი სიყვარული!.. არ ვიცი კი, და მჯერა...

— ტყუილად გჯერა, ტყუილად!.. მე არ მიყვარხარ!.. — პასუხს აძლევს ჯერ ისევ შეუბღალავი, უმანკო არსება და თან თავის პასუხისავე პრცხენიან, მის მიერ მკრთალ სახეს აღ-მული ასდის.

— ჩაუკვირდი შენს გულს, ჩაუკვირდი და ისე მიპასუხე! აბა, რადა სტყუი, რადა? ხომ ეგ არ უნდა გეთქვა?!

— მართალს გეუბნები, მალხაზ, მართალს!

— რად ჰკბიერობ, ჩემო ელეონორა, რადა?! მე მჯერა, შენ გიყვარვარ; გიყვარვარ გულ-წრფელად და ამას შენ ვერ უარჰყოფ!.. ელეონორა, სარკე მაინც გედგას წინ; ის დავარწმუნებდა შენი სიტყვების უშინაარსობას!..

— რა ვქნა, არ მიყვარხარ!..

— შეუძლებელია!.. შენ ხომ ქალი ხარ, ადამიანის შთამომავალი!.. მაშ ნუ თუ შენზედ გრძნობა გულ-წრფელი არ მოქმედებს?! კლდეს ააცრემლებს, ლითონს დაადნობს და...

— არა, სტყუი, გიყვარვარ!.. გიყვარვარ, ჩემო ელეონორა!..

— შენ არ მიყვარხარ, სხვა მიყვარს!.. — წაიღუღლულა ელეონორამ და თავი ძირს ჩაჰკიდა.

— ვინ სხვა?!

— მასაც ვუყვარვარ!..

— სიცრუეა!.. მე გეუბნები, შენ მე გიყვარვარ... გიყვარვარ მისთვის, რომ მე გულ წრფელად მიყვარხარ. საკმარისია, შეგონი, ამის თქმა, რომ ყოველი ექვი ვა-
ვაქარწყლოთ.

— მისი სიყვარულიც გულ-წრფელია!..

მაშ უპირატესობას მის სიყვარულს რად აძლევ?!.

— მე ეგ არ ვიცი!..

მალხაზა ჩაფიქრიანდა. სახე მიეღრუბლა. ძნელი იყო მისთვის, დაეთმო ვისთვისმე ეს განხორციელებული სინაზე, მაგრამ...
— ელეონორა!.. — სასოწარკვეთილებით წამოიძახა: მე არ მჯეროდა, ვითომ შენ სხვა გიყვარდა. ესლაც მრწამს: ჩემი გულ-წრფელი სიყვარული შენში თანაგრძნობას იწვევს... მაგრამ... რა მეთქმის, როდესაც შენ პირდაპირ ამბობ... იქნება, გგონია, მე ის გავკიცხო?! ის!.. ჩემი მეთოქე. არა და არა!.. მე შემეძლო მეთქვა: მას მოვკ-
ლავე, შევმუსრავ, მაგრამ არ ვამბობ, რადგანაც გულ-
წრფელად მიყვარხარ. ვამბობ კი არა, არც მართლა მოვ-
კლავ... იცოცხლოს...

ნუ კი იფიქრებ, ვითომ მე არ შემეძლოს იმასთან ბრძოლა?! შენის გულისთვის ჩემ ძარღვებში ერთი წვეთი სისხლის მეტიც რომ არ ნაკადულობდეს, იმასაც გავ-
წირავ; მაგრამ მხროდ შენის სიყვარულით უკუ
ვსდგები. მე არ მინდა პირუტყვთ დაგადარო...

— რას მეუბნები?!.

— ყური დამიდგი: ხომ გინახავს ყოჩთა ბრძოლა დედალი ცხვისთვის?! მე ყოველთვის ყოჩთა ბრძოლას მაგონებ. მამა-კაცთა სიტყვით, იმე საქმით შებრძოლება

ქალის წინაშე. ორი მებრძოლი მამაკაცი სკდილობს ერთი მეორის გამასხარავებას, რომ ქალის ყურადღება დაიმსახუროს. ყოჩთა შეჭხედე: მაგასვე არ სკდილობენ?! თავ პირს იმტვრევენ, ტვინს ილახავენ, რომ ერთმა მეორე შორს გააძეოს და თითონ ხელთ იგდოს დედალი. დედალი ცხვარიც გულის ფანცქალით, ტუჩთა ცმაცუნით და ენის სავსავით გამარჯვებულ ყოჩს ქვეშ ეფინება. ქალი?! განა ქალიც მაგავე გრძნობით არ ეგებება მამაკაცსა?!.

— გაჩუნდი, მალხაზ!..

— მე არ მინდა ცხოველს შეგადარო და ამისთვის ჩემს მეტოქეს არ ვებრძვი... —

მშვიდობით იყავ და გისურვებ ყოველ გვარ ბედნიერებას!.. ამ სიტყვების წარმოთქმის შემდეგ მალხაზა გატრიალდა და გული კი ელენოროსთან ჰრჩებოდა.

— მალხაზ, მიყვარხარ!..

— ელენორა, შენ ამბობ მაგას?! ჩემო, ჩემო, გამაგონე კიდევ ეგ სიტყვა!..

— მიყვარხარ, მალხაზ!..

— ელენორა, მრწამდა, შენ ადამიანი იყავ და...

— არ გეყურება, რამდენი ხანია ვაბრაგუნებ, მალხაზ!.. — შემოესმა ხმაურობა და კედლის ბრაგუნი მეორე ოთახიდგან...

— ჰა!.. — დაბნევით წამოიძახა, აქეთ-იქით მიიხედა და...

სანთლის მკრთალი ნათელი, თავის ოთახის კედლები თვალთ წაეჩხირა. ბუხარიც კი აღარ გუგუნებდა, ჩანავლებულიყო. ელენორა?!.

ელენორას სიტყვები ისევ ყურში ესმოდა...

ამის მნახველს გული მოელაფნა და მწარის ზღიმბ...

ლით წამოიძახა: „სისულელეა!.. წრფელ გრძნობას მხოლოდ ოცნება აჯილდოვებსო“...

— არ გეყურება მალხაზ!..

— ეხლავე!.. განა დრო არის?!

— საცაა ახალი წელი ჩემსავით კარებს შეგვიძრევს... შენს მეტი ყველა აქ არის...

— მეც ეხლავ მოვალ და ვიყოჩაოთ!.. — უკანასკნელი სიტყვა თითონაც არ იცოდა რად წარმოწევა, თუმცა კი თავისდა უნებურად საყოჩაოდ მზადებას შეუდგა...

შ. არაგვისპირელი.

დ. სურამი.

კრიტიკული შენიშვნები.

(ბანდვილის ლექსები, 1898 წ.).

ამ უკანასკნელ დროს ჩვენმა ახალგაზდა «პოეტებმა» ძალიან დაუხშირეს თავიანთ «ხელის-ხელ საგოგმანებელ» ლექსთა თაიგულების ბეჭდვას და წიგნებად გამოცემას. ეს ამბავი, თუ გნებავთ, ერთგვარ ახალ-მოდატაჲ გადაიქცა და ამის მსგავსი ჯერ ჩვენს ლიტერატურაში არაფერი ყოფილა. ეს, ალბად, დროის ნიშანია და ერთის მხრით სანუგეშოც... მე დარწმუნებული ვარ, რომ ქვეშარიტი პოეზიის ზოგიერთს მოტრფიალეს ბევრს მწუხარებასაც მოჰგვრის ეს ამბავი, რადგან ახლად დასტამბულს ლექსთა კონას ბევრჯერ აღტაცებით მიეგებებიან ხოლმე, მაგრამ თითქმის ყოველთვის იმედ-გაცრუებულნი და მწარედ მოტყუებულნიც რჩებიან. ამდენი ლექსთა თაიგულები გამოცდილს და დახელოვნებულს კრიტიკოსსაც კი აუბნევენ დავთარს, თორემ ზერე-ქვერედ აღზრდილს, გემო-გაუხსნელს და ჩვეულებრივს მკითხველს ხომ თავ-ბრუს დაასხავენ და გრძობა-გონებას დაუბნევენ. მაგრამ, როგორც ყოველგან მოხდება ხოლმე, ისე აქაც ბევრჯერ მწუხარებას მოსდევს იმედი და სიამოვნებაც. პროზულად და

უნიკონდ დაწერილს ლექსთა ამ აზრას გროვებში, შესაძლებელია; ჩვენშიაც წააწყდეთ მართლაც ნამდვილი, ქვეშა-რიტი ნიჭის მადლიანს ნაწარმოებს და ვერ წარმოიდგენთ, რა დიდ სიამოვნებას და სიტკბობას გრძნობს კაცო, როდესაც ლექსებში იხატება ცოცხალი ნიჭი და მდულარებასავით მღვლეარე გრძნობა, ზეცის ასულის — პოეზიის ცეცხლი. ჩვენ ყოველთვის სიამოვნებით მოვკიდებთ ხელს ასეთს სანუგეშო სალიტერატურო მოვლინებას და ვეცდებით მისი შინაარსი და სამკაულის ღირსება გადავცეთ მკითხველებსაც. ასეთს იშვიათს ლექსთა კონას წარმოადგენს ქ-ნ განდევგლის ლექსებიც, რომელნიც ავტორმა ცალკე წიგნად დასტამბა წელს. მაგრამ, ვიდრე ამ ლექსების განხილვას შევუდგებოდნე, საჭიროდ მიმაჩნია ორი-ოდე სიტყვით ვუთხმო მკითხველს ქართველ ქალთა სალიტერატურო მოღვაწეობის მოკლე ისტორიაც.

ჩვენი ლიტერატურის ახალს გზაზე დადგომისა და აღორძინებისათანავე ქართველი ქალებიც იღებენ ცხურვალე მონაწილეობას ლიტერატურაში. და კაცებთან ერთად შეაქვთ მცირე წვლილი საერთო შრომის და მოღვაწეობის საღაროში. ჩვენი მხცოვანი პოეტის, რაფიელ ერისთავის დაეკნ. ბარბარე ჯორჯაძისა, მგონია, პირველი ქალი იყო, რომელიც 1858 წელს გამოვიდა სალიტერატურო ასპარეზზე. და დაიწყო ლექსებისა და მოთხრობების წერა ჟურნალ «ცისკარში». დრამა „შური“ და კომედია „რა დაეკარგე და რა ენახე!“ ავტორის მწერ ამ 35 წლის წინად დაწერილი, არა ერთხელ წარმოუდგენიათ ქართულს თეატრში, ამას თან მოჰყვა 70-ან წლებში ევროპიულად განათლებულ ქართველ ქალებსგან სამო საკითხავ თხზულებათა თარგმანები, რომელნიც ჟურნალ «კრებულის» შესანიშნავის კრიტიკოსის სიტყვით, „წო-

რედ საამო და ბედნიერი მოვლენა იყო ჩვენ ბედ-შავ მწერლობაში“. ქალების იმ ახალ შრომას მაშინ მიზნად ქართველი საზოგადოების და ლიტერატურის სიკეთე ჰქონდა წინ წამოყენებული და, ამიტომაც, ზემოდ დასახელებული კრიტიკოსიც დიდის სიამოვნებით და აღტაცებით მიეგება ქართველ ქალების სასარგებლო შრომას და, სხვათა შორის, გამოხატევა ეს შემდეგი სიტყვებით, რომელნიც ბევრთათვის საგულისხმოა დღესაც: „თუ ჩვენ მართლა გვწამს ჩვენი მომავალის ღირსება და სიკეთე, ჩვენ ისე მჩატედ და უზრუნველად კი არ უნდა მოვეპყრათ «ქართველი ქალების» შრომას, როგორც ჩვენი სკეპტიკები (სკეპტიკების აზრი ამ სიტყვების ზევით აქვს გარკვეული ავტორს) და ზოგიერთი სხვა პირებიც შვრებიან. ჩვენ არც იმ შემცდარის აზრით უნდა მივადგეთ ამ შრომას, როგორც სკეპტიკებს ნიდაგ თავში უძევთ, და არ უნდა დავიწუნოთ ეს შრომა მართა იმ საფუძველით, რომ ის უნაკლოვანო არ არის, არც იმგვარად უნდა მოვეპყრათ იმას, როგორც კაცი ბავშის პირველ ნაბიჯის გადგმას, ან პირველი სიტყვის გამოთქმას აფასებს, და არ უნდა გვქონდეს ის დაფარული აზრი, რომ „თქვენგან, ბავშებიდან, ესეც კარგიაო“. ჩვენი აზრით, როგორც ჩვენი მადლობა შესრულებული შრომისთვის, ისე ჩვენი იმედი მომავალი საქმისთვის იმით უნდა გამოითქმოდეს, რომ ჩვენ ნამდვილ გულწრფელობით დავაფასოთ ეს ნაწარმოები და მოვეპყრათ «ქართველ ქალებს» როგორც ტოლი ტოლს, კაცურად, პირუთენელათ და გულგაშლილად. ჩვენ იმათ როდი უნდა ვაკადროთ არც ბავშური თავზე ხელის დასმა, არც ყმაწვილური მაღალ-კილოიანობა. ერთის სიტყვით, ჩვენ მწერლობას მართა პირდაპირი.

და სინდისიერი სჯით შეუძლია ნამდვილი ქადლის გა-
დახდა ჩვენი საზოგადოების მხრით.

ამ დაწინაურებული მწერალის სიტყვეებით გამხნევე-
ბული «ქართველი ქალები» შემდგეში უფრო წინ მიდიან,
კეთილს და სასარგებლო საქმეს ჰკიდებენ ხელს და ჩვენს
ლიტერატურაში პირველად იწყებენ დიდს საქმეს. ქარ-
თველი ქალები პირველად აარსებენ საქართველოში 80-იან
წლებში საკუთარ ჟურნალ „ქართულ ბიბლიოთეკას“;
სადაც ბევრი პატივცემული და ნიჭიერი მანდილოსანი
მუშაობს მხნედ და გატაცებით. ამ ხანებში, განსაკუთ-
რებით ორმა ქალმა გამოიჩინა თავი: ეკატერინე გაბა-
შვილისამ და პოეტის მიხეილ თუმანიშვილის ასულმა,
ანასტასიამ. პირველი არის ნიჭიერი ბელეტრისტი-ქალი,
მეორე — ნიჭიერი მთარგმნელი და რედაქტორი. საყმაწვი-
ლო ჟურნალ „ჯეჯილისა“ და საკვირაო გაზეთის „კა-
ლისა“. ამავე დროს ლექსებს სწერს და სტამბავს კნ. ნინო
ორბელიანისა და რამდენიმე სხვა ქალიშვილებიც მუშა-
ბენ 90-იან წლებმაც არ დაგეტოვებს ხელცალიერი და
მცირე რაზმს ქართველი ქალებისას მიემატა: ნინო ყიფი-
ანისა, ანასტასია ერისთვის ასული და ჩვენი ნიჭიერი
ბელეტრისტი და პოეტი — ლირიკოსი — ქალი განდე-
გილი.

მაგრე ექვსი წელიწადია მას აქეთ, რაც განდევნილ
სწერს თავის ლექსებს „პვერიაში“ და „კვალში“. პოეზიის
მოტრფილენი დიდის სიამოვნებით ჰკითხულობდენ ხოლმე
განდევლის ლექსებს, მაგრამ საზოგადოება მაინც საკმაოდ

ვერ იცნობდა ავტორს, რადგან ლექსებს ძალიან იშვიათად ჰბეჭდავდა. მხოლოდ ამ უკანასკნელ დროს მან ღაიწყო პატარ-პატარა მოთხრობებისა და სურათების თხზვა და საზოგადოებამაც მიაქცია ყურადღება მის სიმპატიურ ნიქს. თავის ლექსების ცალკე გამოცემის შემდეგ, იმედია, უფრო დიდს ყურადღებას დაიმსახურებს ავტორი... ჩვენ კი, პირადად არ გვსურს და არც ვაკადრებთ, არც ჩვენ თავს! არც პატივცემულს ავტორს, რომ ზოგიერთი ვაჟბატონივით «ყმაწვილური მალალ-კილოიანობით» მოვეპყრათ განდევნილს, და აქვე აღვიარებთ, რომ იმისი ლექსთა თაიგული წარმოადგენს უკანასკნელი დროის ქართულის პოეტურს ლიტერატურაში მართლაც ერთს სასიამოვნო მოვლინებას.

ქ-ნ განდევნილის ლექსებს, თითქმის ყველას გარეგნული მორთულობა და ღირსება ძალიან კარგი აქვს და ალაგ-ალაგ შევნიერებ. მართალია, ის ლექსები, რომელნიც მას 1893 წელში დაუწერია და ორიოდ სხვაც კიდევ, როგორც მაგალითად, «მეგობარს» და «არვარვა!» სხვა მის მიერვე დაწერილ ლექსებს ვერ შეედრებიან, რადგან აზრის სიღარიბესთან დასახელებულს ლექსებს აკლიათ ის ცხოველს-მყოფელი ძალა და ენტუზიაზმი, რომლითაც გამსჭვალულია დანარჩენი ყველა იმისი ლექსები... ამ ლექსების სისუსტე, ჩემის აზრით, იმით უნდა აიხსნას, რომ ეს ლექსები დაწერილია სულ წინაპირველად, თითქმის ახლად კალმის ხელში აღებისათნავე; შემდეგში კი ჩვენს ავტორს დიდი წარმატება და ნიქის ცხოველ-მყოფელი ზრდა ეტყობა. ლექსები რითმებით თან და თან მშვენიერდებიან, მდიდრტებიან და, ბოლოს, ისეთს მრმხიბვლელს და შესანიშნავს ლექსებსაც სწერს,

რომელთაც შეუძლია თვალ-საჩინო ადგილიც დაიკიროს ჩვენს ახალს ლირიკაში. განდევლის ლექსები თან და თან წარმატებაში შედიან ფორმითაც და შინაარსითაც, თან და თან პოეზიის ცეცხლს იმატებენ და მკითხველზე ძლიერად მოქმედებენ თავის უბრალო და გულ-წრფელად გრძნობათა გამოთქმით.

განდევლი მომეტებულად ცუდ გუნებაზე და მოწყენილი. იმის გრძნობათა გამოთქმის, პოეზიის მოტივები ტურთა სამშობლოს მთა-ბარის, ბუნების ჩაფიქრებული, ჩუმი სიყვარული და აღერსია და ამ აღერსის დროს იგი გრძნობს მარტო-ხელობას, ოდესღაც ბედნიერი, მაგრამ დაკარგულის წარსულის მოგონებით იბრუნებს სულს და ისე მოთქვამს თავის დარდებსა და გულის ნადებს: მართალია ისიც, რომ ეს მოტივები ყველა პოეტებისათვის საერთო და საზოგადოა და აქ განდევლის ნიქს არ ეტყობა ორიგინალობა, დამოუკიდებელი ფეხის გადადგმა. ამ მოტივებს, ქეშმარიტი ლირიკოსების გარდა, ბევრი ამ დროის გულ-აჩვილებული და სანტიმენტალური გრძნობით აღძრული ვითომ და პოეტებიც დამღერიან და სოფლად თავის მარტოხელობაზე, დაკარგულ ბედნიერებაზე და უიმედო სიყვარულზე ლექსების წერით და ბეკდვით თავს გვაბეზრებენ. და, ასე გასინჯეთ, ეს ვითომ და პოეტებიც ბაზარსაც კაოულობენ, სახელსაც იძენენ და მკითხველეების გულსაც იგებენ და იზიდავენ!..

ქ-ნი განდევლი ასეთს გაცვეთილს ფაქტებს როდი ეტანება. იმისი პოეზია მის საკუთარს სულშია, მის ამღელვარებულს გრძნობათა ტრიალშია ბუნებრივად, ძალდაუტანებლად გამოკვერილი და ამ ცოცხალი მთის წყაროს წყალიდან ჩხრიალით გადმოდის ცხოველ-მყოფელი, წმინდა გრძნობანი და აზრები. . ეს გრძნობანი და აზრები

იქნება თავში სახეთქს, დიდ-დიდ ფილოსოფიას და სი-
ბრძნეს არ წარმოადგენენ, მაგრამ ჩვენი პოეტისათვის
თვისი აზრები მეტად უძვირფასესი და ყველაზე უსაყ-
ვარლესი არიან ამ ქვეყანაზე. განდევილი არავის ძალას
არ ატანს, არავის იდეალად არ უსახავს ამ თვის აზ-
რებსა და ფიქრთ. არა, იგი მარტო თვით ეტრფის და
მოწონებით ეტანება თავის საკუთარ აზრებს, თავის
შეხედულებას, თავის გრძნობათა გამოთქმას, იმიტომ
რომ ეს აზრები და გულის ნადებნი მარტო და მხო-
ლოდ ჩვენი ავტორისათვის არიან უძვირფასესნი და
მკვდრეთით აღმდგენელნი...

გადაშალეთ განდევილის ლექსები და, აბა, ნახეთ,
თუ პირველი გვერდიდან ბოლომდე ზედი-ზედ სიამო-
ვნებით არ ჩაიკითხოთ სულ მთელი წიგნი. იქ თქვენ
ერთს ლექსსაც ვერ გამოტოვებთ, რადგან პირველი
ლექსივე იწვევს თქვენში სასიამო შთაბეჭდილებას,
რომლის გამოწვევა შეუძლია მხოლოდ ნამდვილი და
ქვეშარტი ნიჭიერი მწერლის ნაწარმოებს...

წაიკითხეთ, მაგალითად, ლექსი „სააღდგომო“,
სადაც დილის სურათი ლამაზად არის ჩამოსხმული;
დახატულია ის წამი, როდესაც აღდგომა დილას ცის
კიდურეთს გადაჰკვრია მთელი გუნდი თებრის გედის და
საერთო მხიარულებას ბანს აძლევს:

თუ მკვებს

„ცა, ქვესკნელი, ზღვა, ხმელეთი...“

„მოცქრილდა გახაფხული“

„სატრფიალო, საყვარელი,“

„მრავალ-ფერად იმოსება“

„მთა, მინდორი, ტყე და ველი.“

„წწვანე ბალახს დილის ნამი“

„მარგალიტებრ ზე აყრია,“

„პატარძლურად თავ-დახრილი
„ველს აშვენებს ნაზი ია...
„მზემ კაშკაში იწყო მკვირცხლად,
„მოფენა ზღვა და ხმელთა,
„შეთამაშდა და ჩინჩხლები
„სტყორცნა ციაგს — შეუერთა...
„მთას ბუმბერაზს ნისლით მოსიღს,
„მსწრაფლ მოეხსნა შავი ფარდა, --
„ლაჟვარდ ცაზე გედის გუნდიც
„შეტრიალდა, შენავარდდა!..“

სულის ამგვარი მდგომარეობა, რომელიც გამოუწვევია მართლაც მხიარულად გაბრწყინვალეებულს აღდგომის იშვიათს დილას, შეადგენს ნიშნობლივს თვისებას განდევილის ლექსებისას. განდევილი ნამდვილი ლირიკოსია. იმისი ლირა არ არის უშინაარსო, უშნო, გაცვეთილ ოხვრათა და ყალბი ფრაზების უგანაჩენო რახა-რუხი, არც უმნიშვნელო, უაზრო და მშრალი აღწერა მზისა და ლაჟვარდი ცისა. მართალია, ბუნების საიდუმლოებისა და პროცესის დიადს სურათს იგი ისე გასაოცრად ვერ ჰხატავს, როგორც ნ. ბარათაშვილი და გრ. ორბელიანი, მაგრამ, სამაგიეროდ, იგი ეხება უბრალო, ჩვეულებრივს ბუნების სურათთა რეალობას, როგორც მაგალითად, აღდგომის დილით გამხიარულეებულს არე-მარეს, კაცის გულს, მის აღტაცებას და სიყვარულს და შემდეგ სევდა-კაეშანსაც, რომელიც მუდამ წმინდა, ქალწულოვანსა და მდიდარს მოტივებს შეადგენენ ჩვენს ლიტერატურაში უკვდავის ნ. ბარათაშვილის შემდეგ...

სწორედ ამავე საგანზე კიდევ ერთი ლექსია დაწე-

რილი, სადაც საკმაო ზელოვნებით, მარტივად და აღ-
ტაცებითვე გამოთქმულია იგივე გრძნობა:

„ღილა არის. ცა ლაყვარდი

„მზისა სხივით იფერება

„და ქურდულად მიმაღულა

„თვით მთვარე ზე ვარსკვლავთ კრება.

„მობიბინე ვარდ-ყვავილი

„გულ-მკერდს იშლის, იფურჩქნება,

„გაიღვიძა მთა და ბარმაც,

„სამეფლისოდ ეშადება.

„ველს გაჰკივის იადონი,

„ია კრთება, მორცხვობს, ნაზობს,

„მას ნამს აფრქვევს კლდის ჩანჩქარი,

„მოცელქობს და მოკისკასობს,

„მიჯნურით გაულიმა

„ქვეყანამ ცას, ცამ ქვეყანას

„და ორივე მწყობრად ჰგალობს

„საამქვეყნო გამოცანას:

„დღით მზე ნათობს, ღამით მთვარე,

„დღე ღამეს სდევს, ღამე დღესო,

„თუ წყვდიადი არ გინახავს,

„ფასს ვერ დასდებ სინათლესო.

„ვინც წარსულს დროს სტირს და მოსთქვამს,

„ის აწმყოსაც ინანებსო,

„მკვდარს ტირილი ვერ აღადგენს,

„მოვლა უნდა საღს და მრთელსო.

„მშვიდობის გზა მთვარე-ვარსკვლავთ

„ქებათ-ქება მნათობ მზესო;

„ვაშა, ვაშა ბუნების წესს,

„რომ ნათელი მოსდევს ბნელსო!..“

აქაც, ამ დილის სურათის აღწერაც ნაზი, მყუდრო და ტკბილი გულის მღელვარებით აქვს პოეტს დახატული, რომელიც მოქმედებს მკითხველზე და არწმუნებს მას, რომ

„თუ წყვედიადი არ უნახავს,

„ფასს ვერ დასდებს სინათლესო...“

„მკვდარს ტირილი ვერ ალაგვენს,

„მოვლა უნდა საღს და მრთელსო“... და

შეჰხარის ბუნების წესს, „რომ ნათელი მოსდევს ბნელსო!..“

მეტად ლამაზია მესამე ლექსიც პოეტისა:

„დილა არის... ტყე და ველი

„იზმორება, იფშენეტს თვალებს...“

პოეტი ხშირად მიუბრუნდება თავისს საკუთარს გულს, რომლის სიცოცხლე მოუშხამავს სიკვდილის მწარე წარმოდგენას და აჩრდილს და ეუბნება:

„დამშვიდდი! შენსა სატრფოსა

„გაუბრწყინდება გონება

„და, უიმედოდ მძგერალსა,

„ისევ ის ჩაგეკონება...“

ან კიდევ: „ბევრჯერ მინახავს შავი დღე

„და ბევრი ცრემლიც მდენია...“

ამ ცელქს, მხიარულს, ხან კი სევდიანს ხმებში თქვენ არ გესმისთ ჩვეულებრივი უსაქმო, მოწყენილი ადამიანის მწუხარება, ან უდარდელობა. აქ არის ცოცხალის სიტყვებით დახატული გაცრუებული სიყვარულის გრძობა ლამაზად და შნოიანად, რომელიც აძლევს განდევლის ლირიკას ძლიერებას, მხნეობას და სიცოცხლეს. სიმართლეს რომ არ ვუმტყუნოთ, აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ განდევილი სიყვარულის დიადს

გრძნობას ღრმად ვერ ხატავს; მხოლოდ იმის ზედაპირს ეხება, მაგრამ ამ ლექსებშიაც მკათიოდ არის დასურათებული შეყვარებული გულის მწუხარებანი. ასეთი ლექსები ბევრიც არა აქვს განდევილს და, ამიტომაც, ადვილი შესაძლებელია, ზოგმა ვერც დაათასოს მათი შედარებითი ღირსება.

ლექსნი: „ჰა, შენთვის გული,

ტახტად დადგმული...“

და აგრეთვე „ვნახე ლამაზი

„ნარნარი, ნაზი...“

„ჩემს მტანჯველად გაჩენილ

„ხარ შევნიერი...“

ან კიდევ: „ნუ მეჩვენებ, ველარ ვუძღვებ შენსა
სიტურფეს...“

და: „ერთხელ კიდევ გამიღიმე ტკბილად...“ შევნიერი ლექსებია.

სიყვარულის ცეცხლით აღზნებულს პოეტს დიდი იმედი აქვს თვისი თავისა, თვისი ნიქის აღმაფრენისა. მაგრამ ეს ვიწრო თავმოყვარეობის, ან გაამპარტავნებული გულის კაპრიზები როდია. არა; ეს გრძნობა წმინდა გულწრფელება, ნამდვილი, ანგელოსური სურვილებია პოეტის გულის უანგარო სიყვარულისა:

„გავნასკვავ სიმსა გაწყვეტილს,

„ავამკენესარებ ძალადა,

„გავკრავ-გამოვკრავ თითებსა,

„ჩავუხმატკბილებ წყნარადა.

„გულს ტალად ვიქცევ, სულს კვესად,

„გრძნობას — მწველ ნაპერწკალადა,

„აბედათ — მთელსა არსებას,

„გარდაქმნილს ყინულ-სალადა.

„ცეცხლს მოვიკიდებ, მის გუგუნს;
„ვიხმარ ტკბილ მოძახილადა;
„ავაფრთოვანებ ოცნებას,
„ასე მივარდნილს ძილადა.
„გავანავარდებ ცისაკენ,
„შევუკამათებ მთვარესა,
„მივურაყიფებ ალიონს,
„კეკლუცად მონარნარესა.
„მზე რომ ცას ისარს შესტყორცნის,
„შეუთამაშებს სხივებსა,—
„მეც ჩემს ფერთლს იმის ციმციმში
„ჩავქარგავ, როგორც მძივებსა“.

სამშობლო ქვეყნის დიდი სიყვარულიც ღრმად აქვს ჩვენს პოეტს გულში ჩამარხული. ეს ის დიდი საგანია, რომელსაც გარეშემო უტრიალებს და ეალერსება განდევლი, რაც იწვევს მასში, ხან ალტაცებულს მზიარულებასა და იმედს, ხან კი ჩაწყვდიადებულს გამწარების ხმებს. ყოველს ლექსში, სადაც იგი ეხება ამ საგანს, მართლად არის გატარებული ქვეყნის უბედურებით ერთხელვე დატანჯული გულის გოდება. და ეს გოდების და მოთქმის ხმები იმ წამსვე გაგრძნობინებთ, რომ თვითოეული ხმა მოსიყვარულე გულის სიღრმიდან არის წარმომსკდარი, და ეს გრძნობაც ძლიერადა განუცდია ჩვენს პატიოსანს მშრომელს მამულიწვილს. აქ, ასე გასინჯეთ, ისეთი ლამაზის და ტკბილი რითმების პატრონიც, როგორიც არის განდევლი, ყურადღებასაც არ აქცევს სიტყვებს, რომ მომხიბვლელად, დიდის ეშხით, დიდად დამარგალიტებულის დახატვით გამოსთქვას თავისი გულის ნადები. ავტორი ცდილობს, რაც შეიძლება მალე, დაჩქარებით გამოხატოს გულზე

მოწოლილი გრძნობა—სამშობლოს სიყვარული, რომ გულს თავისუფლად მოეშვას და განიცადოს სიტკბობა... და ლამაზი, თვალის მომპრელი იქნება ლექსი, თუ არა—ამაზე იგი თითქმის არც კი ფიქრობს. მაგრამ ეს გულგრილობა, ასეთი დიდი საგნის გარეგნული ღირსებით მოურთველობა და მოუკაზმელობა, დამერწმუნეთ, არც კი დასტყობია განდევილის ჩინებულს ლექსებს. და ეს იმიტომ, რომ ქ-ნი განდევილი შვენივრად ფლობს და ხმარობს ქართული სიტყვიერების, ჩვენი სალიტერატურო ენის მდიდარს ფორმას, რომელიც შოთა რუსთველის, ნ. ბარათაშვილის და აკაკის ლირიკის წყალობით აღვიდა უადრეს წერტილამდე... განდევილისათვის საჭირო იყო მხოლოდ, რომ თვისი საკუთარი წმინდა გრძნობებისა და აზრებისათვის, ფიქრთა და განზრახულებისათვის მიეცა მეტი ძლიერება, მეტი გულწრფელობა და იგი, ვით ბუნებისგან საკმაოდ ნიჭით დაჯილდოებული მწერალი, სწორედ ქვეშარიტს პოეტურს სურათს ჩამოასხამდა ყოველთვის. წაიკითხეთ, რა ტკბილი ლექსებით ამკობს თავის სამშობლო ქვეყანას, „ივერთა მხარეს“ ჩვენი პოეტი:

- „მთა-ბარს მოეხსნა შავი მანტია,
- „ნათლით მოირთო ტურფა ბუნება,
- „აპყვავდა ველი, ვარდს გადაშლილსა
- „გრილი ნიავი ესალბუნება...
- „...მძღავრი, ამაყი კავკასიონი
- „მტრის თვალის ეკლად ამართულია,
- „ვით პატარძალი, სპეტაკს სამოსში
- „თავით ბოლომდე გახვეულია!“...
- „თავზე აღგია თეთრი გვირგვინი.
- „დრო-ჟამისაგან დაუღრღვეველი,

„მტერთა გამგებრი, სასიქადულო,
„შეუბღალავი, შეურყეველი!
„და ძველის-ძველი ივერთა რუქა
„გულში აქვს კავკასს ღრმად ჩამარხული,
„მას ვერ ამოჰგლეჯს ვერა-რა მტერი,
„იქ არის ჩვენი სული და გული!..“

ხან კი ამ ტურთა მხარეს ედემად წარმოიდგენს იგი და იმას შეჰყევს, ეაღერსება:

„...გადაიქცევა წალკოტად
„კუნძული, სალი კლდიანი,
„დაუშვენებენ ხეივნებს
„ვარდ-ყაყაჩონი, იანი
„კლდის ნაპრალიდან ანკარა
„წყარო დაიწყებს დენასა,
„ბუღბული, ვარდის ტრფიალი,
„ბაღს მორთავს ქიკიკი-სტვენასა...
„დაჰბერავს გრილი ნიაგი,
„აბიბინებს მდელოსა,
„ვარდის სუნს ბუღბულს აყნოსებს,
„რომ გული გაუმრთელოსა!..“

ხან ხედავს „სამშობლოს აყვავებულს, სადაც მთასა და ბარს ფერი უცვლია

„და თვით გელათის ნისლსა და ბურუსს
„შორს, შორს ჰფანტავდა ციური ძალა!..“

კაი ხანია საქართველოს უბედური მღვამარეობა ჩვენს პოეტს გულში ლახვრად სობია და უბედურის სახე წინ უდგას:

„ზამთრისსუსხი დგას: მთა-ბარსა
„თეთრი ზეწარი ჰფენია,
„სავარდ-ყვავილო ბუღბულსა
„ჯერ არსად დაუსტვენია“..

დიად, თუმცა „საფარდ-ყვავილო ბულბულს ჯერ არსად დაუსტვენია“ საქართველოში, მაგრამ განდევნილს დიდად უყვარს თავის წინაპართა სისხლით მოწყული მშობელი ქვეყნის მთა-ბარი, უყვარს სამშობლო დიდი რუსთაველის და ამარისა, აკვანი მეფე ერეკლე-სი და გმირის კახაბერისა

„დედა თორნიკე ერისთვის!

„და იოვანე ბერისა...“

„...და ვისაც მისებრ არ უყვარს.

„საფანე გმირთა ძვლებისა —

„ის დამგმობია რჯულისა,

„და წინაპართა მცნებისა!...“

ზოგჯერ ჩვენს პოეტს სიმბოლიური ლექსებიც ემარჯვება. სიმბოლიური პოეზია, როგორც განმარტვენ მას საფრანგეთის უკეთესი კრიტიკოსები, არის ყოველ გვარ სხვა დანარჩენ პოეზიაზე უფრო გაცილებით უზენაესი, უნარნარესი და უტკბილესი: ჩვენს ლიტერატურაში ნ. ბარათაშვილმა ზე ნამეტურ აკაკიმ დაუმკვიდრა მოქალაქეობა ამ გვარ პოეზიას ზე გასაშტერებელის საოცრებით დახატეს ოვისი საკუთარი ინდივიდუალური კაემნის ხმები... აწინდელს, სულ ახლანდელს ლიტერატურაში აკაკის შორი ახლოს კი არა, თითქმის ძალიან ახლოსაც უდგას გვერდში ჩვენი უნიკიერესი, მაგრამ ძუნწი მგოსანი გრ. ვოლსკი (უმწიფარიძე), რომელსაც ძალიან ეადვილება მკვეთრი, ნარნარი და მდიდარი რითმებით შვენივრად გამოხატვა სულის ოხვრათა და გულის ნადებთა, იმიტომ, რომ პოეტს აქვს შესანიშნავი გრძნობიერი და დიდათ მოსიყვარულე, ფაქიზი გული, რომელიც ვოლის ქნარივით ბანს აძლევს ყოველს ინდივიდუალურს და საქვეყნო მაჯის და გულ-

მკერდის ფეთქვას და მოძრაობას. ამ შესანიშნავს ახალს მგოსანს მისდევენ ნიჭიერი პოეტები: გრ. აბა-შიძე, ცახელი, რუს-იმერელი და განდევილიც, რომელთაც სიმბოლიური პოეზია თითქო არ ეხერხებათ, მაგრამ აქა-იქ ფრთხილი მკითხველი იმათ ნაწარმოებშიაც წაატყდება ასეთი ხასიათის ლექსებს, რომელნიც საყურადღებო არიან თავიანთი სინაზითა და სინარწარით... თავის უბედურს სამშობლოს განდევილი უღარებს მზეს და მთვარეს და მღერის:

„ერთხელ კიდევ რომ ვნახავდე

„ჩემს მზესა და ჩემსა მთვარეს,

„არ შევკრთები, თუნდ იმავ წამს

„მოველოდე შავს სამარეს...

„იმისი ხმა რომ მომესმას

„კუბოში მყოფს, სუღაროსანს, —

„გრძნობის ჰანგათ ამამღერებს,

„დამამსგავსებს ხმა-ტკბილ მგოსანს...“

მისი ცრემლი რომ დაეცეს მგოსანს ამირანებრ გაკაჟდება და კავკასიონიდან გადმოსძახებს

„ზღვას და ხმელეთს ჩემს სიყვარულს,

„ტრფობის დროშად აღვამაღლებ

„ყორანთაგან დაფლეთილს გულს,

„რომ სამყარო ტკბილის ჰანგით

„მას უმღერდეს ციურ ნანას.

„თვით ზესკნელიც ქედს უხრიდეს

„სიყვარულის გამოცანას...“

ან კიდევ: „გული მართლად მაქვს, ვერ შეიძლებ შეეხო იმას...“

რალაც ძლიერი ენერგია და სულის გამამხნევებელი ხმები იხატება ამ ანგელოსურს პოეტურს ენტუ-

ზიახში და მისი შვენიერი მელოდიები და მუსიკალურ გრძობანი იმორჩილებენ ადამიანის გულს. განდევნის ლექსები ჰარმონიული და ტკბილი ლექსები და მუდამ ორი-სამი დიდი საგნის გარეშე მოტრიალებენ — სიყვარული, სამშობლო და მისი ბუნება, კაცთა გაუტანლობა და გულის ქრელობა — კაეშანი.

კაეშნის ხმები უფრო ადამიანის უმსგავსო მოქმედებას, კაცის გაუტანლობას ხატავენ და ძლიერადაც მოქმედებენ ადამიანზე. ჩვენ ხომ ზევით ვსთქვით, რომ განდევნილი მომეტებულად ცუდ გუნებაზეა და მწუხარეო. ეს მწუხარება სწორედ უკაცურს საქციელს, ახლანდელის დროის გაუტანლობას და „ჟამთა სიავეს“ გამოუწვევია და აქ მას თითქმის სასოებაც წარუკვეთია. ამიტომაც, ამ საგნის შესახებ დაწერილს ლექსებში განდევნის ატყვია პესსიმიზმის ხასიათი. აქაც არ არის, რასაკვირველია, იგი ისეთი ღრმა და ძლიერი პესსიმიზმი, როგორც ნ. ბარათაშვილი, აკაკი და გრ. ვოლსკი, რომელსაც უარ-უყვია სიხარული, სიყვარული, ცა ფირუზი, ზღვა-ხმელეთი და, ასე გასინჯეთ,

„მზე ბრწყინვალე, მზე დიადი...“

განდევნილის პესსიმიზმობას მოკლე საზღვარი აქვს, ჯერ იგი კაცს, ადამის ძეს ქრელ გველზედ უსაძაგლესად სახავს:

„გაცივდა გული მგზნებარე,
„გარდიკვა ყინულ-სალადა,
„თუნდა გენიაც შეუნთო,
„ალარ გათბება ძალადა!..
„რაც მწამდა, იგი აღარ მრწამს,
„რაც მწამს, უარ-გჰყოფ მასაცა,
„სისხლის მსმელ მხეცად მივიღებ
„თვით ღვიძლზე ნადებ ძმასაცა...“

ხან კი გულით შეხვარის „კაცთ ნაშრომ-ნაამა-
გარსა“ და ასეთს ტკიბილსა და შევნიერს ლექსებმ
მღერის:

„ერთ ჯოჯოხეთის კუპრ-ნისლი
„კაცთ ცოდვით აღუღებული —
„ისე მეც ვშფოთავ, ვბობოქრობ,
„ვადღეღებ გრძნობათ ზვირთებსა:
„ხან ცას ავხედავ; ხან ქვესკნელს,
„ხან ბართ შევძახი, ხან მთებსა,
„ხან მძაფრ გრიგალად ვიქცევი,
„ვეკვეთი კლდეთა ნაპრალსა,
„ხან ცის-სარტყელებრ მოვიხვევ
„ცის შვიდ-ფეროვან საფარსა, —
„მსურს ღვთის კურთხევა მივუძღვნა
„კაცთ ნაშრომ ნაამაგარსა!..

თუმცა შხამს ბოლოს მაინც დაატანს და გულ-
გახეთქით იძახის:

„სად არის საქმე კეთილი
„კაცთ სისხლით შეუბღალავი?!..“

აქ იხატება ავტორის მაღალი შეხედულება ზნე-
ბაზე. მას საშინელი ძლიერი ლექსი აქვს იქ, სადაც
პოეტი ეხება სხვა დროის, აღიონისა და განთი-
ადის მოახლოებას, როდესაც მის ტკიბლ ოცნებას
ფრთები შეესხმის და სიყვარულის ნათელს დროს
მიუალერსებს:

„გავნასკვავ სიმსა გაწყვეტილს
„ავამკენესარებ ძალადა,
„გავკრავ-გამოვკრავ თითებსა,
„ჩავუხმატკბილებ წყნარადა...“

ჩვენ ზევით ამოვწერთ ეს ლექსი სრულად იმი-

ტომ, რომ მკითხველისათვის დაგვენახვებინა, სხვათა შორის, განდევილის ლექსთა ცხოველ-მყოფელობა და რითმათა სიმდიდრე. ეს ლექსი და მასთან მეორე უკანასკნელი ლექსი, „პოეტის ფიქრი“, რომელიც ავტორს დაუწერია 1898 წელს, ფრიად შესანიშნავი და ქეშმარიტი პოეზიის მაღლით არის აღბეჭდილი. ჩვენ, მაღლობა ღმერთს, ჩვენი შესანიშნავი მგოსნების: შოთა რუსთველის, გრ. ორბელიანის, ნ. ბარათაშვილის და აკაკის ლირიკის წყალობით, ქართული ენის უძვირფასესმა სიმდიდრემ, გათამამებამ, ლაღად ცელქობამ, ნავარდმა და ცის კამარაში აღმაფრენით ძლიერად განშლილობამ იმდენად გაგვიფაქიზა გრძნობა და გემოვნება, რომ ქეშმარიტი პოეტის ხმების სიტუფეს ძალიან ადვილად მივხვდებით და მცირეოდენი უღარდელობა და მარცხიც კი ამ მხრით ჩვენში აღძრავს და გამოიწვევს ძალიან ცუდს შთაბეჭდილებას და ზედ-მოქმედებას... ამ შევნიერებასთან ერთად განდევილის ლექსებს, როგორც ვსთქვით, აზის უბრალოების, სიმარტივის, გულის სიმართლის და გულ-წრფელების ბეჭედი, რომელნიც ანიჭებენ მის ლექსებს ქეშმარიტი პოეზიის ნაწარმოების სახელს. მის ლექსებში ნათლად სჩანს, რომ განდევილის მღელვარე სულის ატყვია, რომ იგი სამხრეთის, საქართველოს ქვეყნის ცის და ბუნების შვილია, რომელშიაც სჭარბობს აღმოსავლეთის ელემენტი... მის ლექსებში, თუ არ ვსცდები, ნამდვილი ქალის გულის თქმა და სურვილებია გამოთქმული გულ-ახდილად და სიმართლით...

ახლა ჩვენ ამოვსწეროთ სრულად დასახელებული უკანასკნელი ლექსიც და ჩვენი შენიშვნებიც განდევილის ლექსთა კონის შესახებ დავასრულოთ:

„ხან შეუპოვრად მკერდით ვაპობ ცისა კამარას,
ვარსკვლავთ ციმციმში ვასრიალებ დაულალავ ფრთებს.
ღამისა გუშავს სალამს უძღვნი კრძალვა-რიდების
და მზისა ტახტსა მსხვერპლად ვწირავ-გრძნობათა ზვირთებს,
ხან ქართა ღრიალს ხანს ვუმწყობრებ, ვკენესი და ვკმინავ,
ხან ფოთოლთ შრიალს მეც ჩურჩულით ვეაღერებ, ქალღ
ხან ზღვაში ვცურავ, აღმა-დაღმა ვჰყვები მის ტალღას,
ხან ხ'ელეთზე ვარ, მთა-ბარს ვუმღერ, ტრფობით ვიგზნები.
ხარ სულ ყველაფერს ვგმობ და ვწყველი, მძაგს თვით სამყარო
მძაგს ღვთის ხატებაც: კაცი, მეფე მთელის ბუნების,
მეფე ზვიადი, მაგრამ მონა თავისის მონის,
ქვეყნის გვირგვინი და... გვირგვინი დალატ-ცდუნების
და როს მზათა ვარ ავსა და კარგს ძლიერის ხელით.
ხმალი მოვუსვა გასამუსრად, ვით სამკალს ცელი —
„შენც კაცი ხარ!“ — ო ჩამომძახის ხმა იღუმალი
და ორივე ერთად მიჩლუნგდება — ხმალი და ხელი“.

ყოველგან, ყოველს თავის ლექსში, რასაც კი
უნდა ეხებოდეს განდევილი — ბუნებას, თუ სიყვარულს,
სამშობლოს, თუ კაცთა საქციელს, ბოროტებასა, თუ
კეთილის ვითარების დიდ-დიდ საგნებს — ყოველგან იგი
პირადი გრძნობისა და გულის ნადებთა გამომხატველია.
და ამ გამომხატვას ატყვია წმინდა სუბიექტიური ხასი-
ათი. განდევილი გამომხატველია მხოლოდ თავისი გუ-
ლისა და სულის სუბიექტიური ცხოვრების. ადვილად
შესაძლებელია, ჩემს მკითხველს მოსწონდეს პეიზაჟები,
მაგრამ ეს გარემოება ხომ არ მიშლის მე შევიყვარო
ქანრის, ან პორტრეტების შევნივრად დამხატველნი.
რაც შეეხება განდევილს, ჩვენ უკვე ვსთქვით, თუ რა
ხასიათისაა იმისი პოეტური ტალანტი.

შესაძლებელია ისიც, რომ ამ გვარი ხასიათის
პოეზიის შესახებ ჩვენ ზოგიერთმა დოქტორინერმა შე-
ნიშვნა მოგვცეს და საყვედურით გვითხრას, რომ მაგ

გვარ პოეზიას დღეს ფასი დაეკარგა და განდევილი, რომელიც მწუხარე ხმებს მოსთქვამს და ამიტომ ტანჯვას თუ გვიმატებს, თორემ არ გვისუბუქებს და, მაშასადამე, ტყვილად გარჯილა თავის პოეზიით... აბა ასეთს ვაუბატონს რა უნდა მოვახსენოთ? კაცი, გრძნობა-გონებით ისე როგორ უნდა დაჩლუნგდეს და გააბრაზოს ცხოვრების უკულმართობამ, რომ სხვის, მოყვასის მწუხარების და იმის საკუთარ გრძნობათა გამოთქმის წინააღმდეგ გაილაშქროს? იმ კაცს, რომელსაც მოძულეობა სხვისი, მეორე ადამიანის, მოყვასის გული და სული და მხოლოდ და მარტო თავი თვისი გაუკერპებია, ჩვენც გვერდს აუვლით დიდის მწუხარებით. იგი დაშხამავს და დასცინებს ჩვენს გრძნობებს, ჩვენს აზრებს და რწმუნებათა, მით უფრო ჩვენს გულის აღტაცებას და, რა თქმა უნდა, მძულვარებითაც გადისვრის შორს განდევილის ლექსებსაც. ამისთანა ვაუბატონებს ესაჭიროება მხოლოდ მყვირალა და დიდ-დიდ ფრაზებით, ლიბერალიზმით გაბერილი ლექსებიან. ფურცელაძისა, მაჩხანელ-ვედოშვილებისა და ვილაც დავითიშვილებ-ნინოშინდელებისა...

ხომლედი.

ხრიკა ღ ღრაკა.

არც წვიმაა და არც ქარი!.. მაშასადამე არც ტალახია და არც მტვერი! ამისთანა ღროს ქუთაისი, მართლა, რომ საუცხოოა. შუა ღღეა. შემოდგომის ზარმაცი მზე ტკბილად იკბინება და სახლიდან გარედ იტყუებს კაცს. ბულვარი გაჭედილია. განაპირას ღგანან ავეყიები: ხრიკა და ღრიკა.

ხრიკა.— შე ურიის ხვეღრო, არ გესმის, რომ გელაპარაკები?

ღრიკა.— შენ კი, შენმა სიცოცხლემ, თუ არ დაგიშლია, თამარ-მეფის ან დავით აღმაშენებელისა ხარ?!.. მე თუ ურიის ხვეღრი ვარ, შენც ხომ სომხის არშიჯი ხარ. და ხომ გაგიგონია ახმედა და მახმედა ორივე თათარიო!

ხრიკა.— მართალს ამბობ, მე და ჩემმა ღმერთმა! — ერთი შეწვი და მეორე წასცხე!.. აღარც ერთისაგან აღარა გამოდის რა — ავის მეტი! —

ძველად ჩვენი მამა-პაპები ურიებს რომ გამოართ-

მევდენ, სომხებს გაისტუმრებდენ და სომხებისაგან რომ ისესხებდენ ურიებს აძლევდენ.—და ამგვარი მოარული ვალი ვის შეაწუხებდა? დღეს კი ვისგანაც უნდა ისესხო, ჯერ სანამდი სრულად მიიღებდე, ბოქაული კარზე გადგია... და რაც მიიღე იმას კი არა... რაც გუნებაში გედვა მიგელო, იმასაც კი გახდევინებენ.

ღრიკა.—ვაი ჩემი ბრალი, რომ სომხის ხელში ვარ, თვარა შენ რა გიჭირს, ურიისა გმართებს. და ურია ხომ უერუსალიმოდ ვერ დადგება.—ერთხანს გაცლის, გაცლის და რომ ველარას გახდება, დაჰკრავს ფეხს და გაუტევს იერუსალიმისაკენ სალოცავად!

ხრიკა. აგრე ჰკითხე?!. ვინ ყოფილა, რომ აქ მოვალე გაეშვას და ძსე წასულიყოს? სანამ სულს არ ამოხდიან და ქრისტიანის სულს საგზლათ თან არ წაიღებენ, ფეხსაც არ იცვლიან აქედან!.. აი, ხომ ნახე, ჩემმა ედიშალამ რა მიყო? სანამ სულიან-ხორციანად არ გამცალა, სულ ამ ბულვარში ქსელავდა და მერე კი სულის საქმესაც შეუდგა... მიაშურა იერუსალიმს.

ღრიკა. მაგას ხომ ჩვენებიც შვრებიან?! ტარაკუჭა ქიქყინაშვილი არ იყო, რომ ამ დღეებში იერუსალიმში ამოჰყო თავი?

ხრიკა.—ეგ სულ სხვა არის!. ურია—სომეხთან რა მისადარებელია? ის აქაც ახირებული იყო და იქაც ახირებულობამ გაიტყუა... წავიდა: მიივლის-მოივლის, გადახალისდება და დაბრუნდება.

ღრიკა.—ღმერთმა მშვიდობით მოიყვანოს, მაგრამ გადახალისების კი რა მოგახსენოთ!.. არ გაგიგონია, რომ იერუსალიმში ნიორი წაიღეს და რომ დაბრუნდენ და უკანვე მოიტანეს, ნიორს ისევ ნივრის სული უდიოდაო?... იმას რომ ახირებულობა მოაშლევინოს,

ჯერ მისთანა ხატი არსად გაქედლია და ვერც იქ ნახავს...

ხრიპა.— აბა, რაღად მიდიოდა?

ღრიპა.— ამბობენ, შვილებმა გაგზავნესო. უთქვამთ: იქიდან თუ რასმე მოგვეხმარება შენი ლოცვა, თვარა აქაური ვერას გასჭრისო.

ხრიპა. არაო, თვითონ წავიდა იქ შვილების გადასაცემათ, რომ უფრო ძლიერად უწიოსო?!

ღრიპა. ეჰ, იმერეთია, რას არ იტყვიან? ეს კი ნამდვილია, რომ ელიშალას გაჰყოლია.

ხრიპა. არა. ელიშალა იმან წაიყვანაო.

ღრიპა. ეგ სულ ერთია ვისაც ვინ უნდა წაეყვანოს, ღმერთმა უშველოს, კარგი უქმნია!.. ქირს სატკივარი წაეტყუება და ქვეყანა სახადს გადაჩენია...

ხრიპა. შე კაცო! რას ერჩი რომ მაგრე ცუდათ იხსენიებ? მართალია, ახირებული ქიქყინა იყო, მაგრამ, აბა, ვისთვის რა დაუშავებია?

ღრიპა. მეცი ყელში?!.. მე რომ დაგასწარი, მიტომ ჯავრობ, თვარა შენ გინდოდა მაგის თქმა!.. სიტყვაა, თვარა იმდენი წელიწადი იცოცხლე, ნუ გენავლება, რამდენჯერ მე მისი სადღეგრძელო დამელიოს, პირში მექოს!... და ერთხელაც რომ ზურგს უკან წავიხუმრო, რა ცოდვაა? დაწუნება ყოლიფრის შეიძლება? — ცუდი ყველაფერზე ითქმის, მაგრამ საქმე კილოა; ცუდიცაა ზე ცუდიც! აი სულ სხვა არის კრულამიგმიანშილი—ახალს საქმეს რომ შეუდგა...

ხრიპა.— არც ეგ გამკვირვებია!.. ჩვენი ძველებიც მაგრე არ იქცეოდენ? სიბერისა და სხეულის უძლურების გამო, რომ საამქვეყნო საქმეს დაადებდენ, ღმერთს შესთხოვდენ, მათგან ხელაღებულ სარბიელის წარმატებას.

ლრიპა.—ვაი შენს მტერს, თუ ჩვენი მიგმიაშვილიც მაგ გზას დაადგა!

ხრიპა.—„სიბრძნე-სიცრუის“ მელა მაგონდებია: საღებავის ჭურჭელში რომ ჩავარდა და ლილმს ფერი დაედვა...

ლრიპა.—ფრინველები რომ დაიმოწაფა ჯ და მოძღვრა?!. ვაი მისი მოწაფეების ბრალი!!..

ხრიპა.—ტყუილად კი არ არის ნათქვამი: „ადგილის კურდღელს ადგილისვე მწვევარი დაიქერსო“. აქვე რომ დარჩენილიყო, იმას კი გამოუჩნდებოდა შესაფერი ოფოფი და იქ კი იმ საბეჩაოში რა უჭირს!..

ლრიპა.—უეჭველია!.. უეჭველი!.. ნახავ თუ რა ქმნას იმან.

ხრიპა.—მაგისი რა მოგახსენო და „კირილესონის“ გამოთქმა არ გაუჭირდება: აქაც რომ იყო სულ „კირილეს“ იძახოდა და ახლა მხოლოდ ერთი „ისონი“ მიემატება.

ლრიპა. იცი, რომ სულაც იმ კირილეს გამოისობით გადავარდნილა აქიდან? მე ჩემი დღე და სოფელი ცოდვის ტაფაზე ვიხრაკებოდი და ერთი ქოხიც ვერ ავიშენეო—უთქვამს—და იმან კი სარაია ააშენა და ისიც სხვებისთვისო!.. აღარ ღირს ამ ჩვენ ქვეყანაში ტანჯვა-წვალება და ცხოვრებაო!...

ხრიპა. ასეა თუ ისე, ღმერთმა ხელი მოუმართოს! შორს და მშვიდობით. კმარა მათზე საუბარი!.. მაინც, ჩვენც რომ ამ გადახვეწილებს გამოვდგომივართ, აქაურები ცოტა გვყავს მოსახსენებელი?!

ლრიპა. იმდენი იცოცხლე!—მაგრამ, ხომ გაგიგო-

ნია, ხანდახან მკვდრებსაც საკურთხი უნდაო. დღეს რაცა ვსთქვით, ეს იმ წასულების საკურთხი იყო და დღეის აქით კი აქაურებსაც, დარჩენილებსაც დაუდგათ ხოლმე ტაბლა.

ხრიკა. კეთილი და პატიოსანი. ჩვენი ხელობაც ეგ არის და გულს ნურავის დავსწყვეტო!... ყველა მოვიხსენიოთ, თვარა, თუ ვინმე გამრეტოვებო, გული დაწყდება. იტყვის: „კაცად არ ჩაუგდიაართო!“

ღრიკა. აჰ, აჰ, აჰ! მაგას ნურავის ვათქმევინებო!. ვეცადოთ, რომ არავინ დაგვრჩეს და ეხლა კი მშვიდობით!

აკაკი.

იანბინი იმჟინებო

მეგრეთი

გ უ ბ ი ბ რ ბ ა

გაღვიწილი

ა ბ ა ბ ი ს ა

1879 წ.

მოქმედნი პირები:

ზ ი რ ზ ი.

მ ა ი კ ო.

ს ო ს ო, გიორგის ქვისლი.

ს ო ფ ი ო, მისი ცოლი, მაიკოს და.

ა რ ი ს ო, იმერელი { მსახურები.
ბ ა ბ ა ლ ე

გუსტიაობა.

სცენა წარმოადგენს გიორგის სახლის ზაღას, რამელსაც, შუა კარების გარდა, ორი კიდევ სხვა კარებიცა აქვს — ერთი მარცხნივ და მეორე მარჯვნივ.

გამოსვლა პირველი.

ბაბაღე და ბარასტო.

(ბაბაღე შემოდის სიცილით: ტანზე გიორგის ფრიაკი აქვს წაშრს, ხმული, და უკან არისტო მოსდევს ჩოქით ხელში).

ბაბაღე. ხა! ხა! ხა! ხა! ხა! ხა!

არისტო. ვაი შენ და შენს ხითხითს!

ბაბაღე. ხი! ხი! ხი! ხი! ხი!

ბაბაღე. როგორ იქნება?

არ. ასე კი არის და...

ბაბ. მაშ რაღა განსხვავებაა?

არ. დიდი! მარცხენა ლოყაში კოცნას ტლოშანი ჰქვია და მარჯვენაზედ კი ტლაშანი.

ბაბ. არ მესმის!

არ. მაშ გინდა გასწავლო? აბა, დახუჭე თვალები!

ბაბ. (ხუჭავს თვალებს). ესე? — აბა, რა უნდა ქნა?

არ. (ჰკოცნის). აი, ამას ჰქვია ტლოშანი!

სჯობია! ვაცხონე მამის სული! დედა, დედა! რა გშევენის, რა გიხთება ეს ოხერი. ერთი შემოხედვით უკანიდამ ვაუბატონსა გავხარ.

ბაბ. მართლა? წინადამ?

არ. წინადამ ქალბატონს!

ბაბ. ოი! (შეხტება, ფრაკს ძირს დააგდებს და გაიქცევა). ხა! ხა! ხა! კიდევ მიჩქმიტე. მეტი აღარ შემოდლია! ხა! ხა! ხა! ველარ გაგიჩერდები და რაც გინდა ის ჰქენი! ხა! ხა! ხა! ხა!

არ. რა ეშმაკი გიხიციანებს. მგონია პილპილი გიქამია ამ დილას, თვარა რას ხტუნამ, რომ ხტუნამ?

ბაბ. არ შემოდლია და რა ვქნა? მელიტინება.

არ. აბა ნუ გავათავებთ! დაგვრჩეს გაუწმენდელი!

ბაბ. შენ წამოისხი და მე გავსჩოთქავ.

არ. კარგი, ბატონი ხარ! მანგრე იყოს, ჰ!... (წამოისხამს ფრაკს, მაგრამ კარგათ კო.

ბაბ. (მიიტანს ჩოთქს, გადააბრუნებს და ურტყავს ზურგში). უჰ! უჰ! როგორი მტვერი ავაყენე! ტფუ! (აფურთხებს ზურგში).

არ. თავს ნუ იგდებ თვარა, მე ვიცი, შინ...

ბაბ. მანკო.

სოსო, გიორგის ქვისლი.

სოფიო, მისი ცოლი, მაიკოს და.

არისტო, იმერელი } მსახურები.
ბაბაღე

მანიკო. არისტო?

არ. კი ბატონო!

მანიკო. რა ამბავია?

არ. არაფერი, ბატონო!

მანიკო. მაშ რა ხმაურობა იყო?

არ. არაფერი, ბატონო, მე გახლდით, კარებს უცებ თავი ვახალე!

მანიკო. ტუტუცო! კარები არ გამიფუქო! ახლა რაღას აკეთებ მანდა?

არ. დალაგება მინდა, ბატონო! მტვერი დამდგარა.

მანიკო. განა დღეს დილით არ გაგიწმენდია?

არ. კი ბატონო, მაგრამ ისევ შემოყრილა ის ოხერი მტვერი!

მანიკო. ჰო, მაშ კარგათ მიალაგ-მოალაგე!

არ. (ათვისთვის). „მიალაგ-მოალაგე, გაწმინდე!...“ ასე ჰგონია ადვილი იყოს... აბა ერთი იკადროს და თვითონ სინჯოს!

მანიკო. (ათახიდან) არისტო! თუ ვაუბატონი მობრძანდეს, აქ არ შემოვიდეს ჩემთან; მოახსენე, რომ ქალბატონი გამწყრაღია-თქო!

არისტო. ვუთხრობ იქნება?

არ. ასე კი არის და...

ბაბ. მაშ რაღა განსხვავებაა?

არ. დიდი! მარცხენა ლოყაში კოცნას ტლოშანი ჰქვია და მარჯვენაზედ კი ტლაშანი.

ბაბ. არ მესმის!

არ. მაშ გინდა გასწავლო? აბა, დახუკე ხეალები!

ბაბ. (სუტჯის თვალებს). ესე?—აბა, რა უნდა ქნა?

არ. (ჰკოცნას). აი, ამას ჰქვია ტლოშანი!

არ. საწმენდი მაქვს!

მაიკო. მალე! მალე!

არ. ბატონი ხარ! (ხაღსისკენ). არა, რა პირობაში! სისულელე არ იქნება ახლა, რომ წმენდა დავუწყო? ხომ ისევ დაეყრება მტვერი და ეს სულ ქალბატონის ბრალია! ის დალოცვილი კაპასობს დიდიდან სალამომდინ! რომ კაპასობს, სიცხე აქერს! სიცხე რომ აქერს სცხელა, და რომ ცხელა გაგრძლება უნდა! გაგრძლება რომ უნდა, ფანჯრებს აღებს და გაღებულ ფანჯრებში ქუჩიდან მტვერი იყრება!.. იმას რა ენაღვლება? მოდი და სწმინდე არისტო! ბღღვირს ადენსო, რომ იტყვიან, აბა სწორეთ ეს არის! არ აამტვერა აქაურობა ამ დალოცვილმა!? (სტენაზე სავარძელს იდგამს, დაჯდუნა, შირი ხაღსისკენ აქვს) სულელია ჩემი ვაჟბატონი, თვარამ ამდენს რავა. აბედინებს! დედაკაცს ხანდახან მოუხთება შეხურვება! გასიამოს, ასიამე! გაწყენიოს, აწყენიე! ამას რა დიდი ლარი და ხაზი უნდა! მაგრამ ლობიო რომ გამოვა კაცი ის არის. (ამ დროს ბანაღე შკიმადის და ფეს-აკრეფით კნარება).

შანიკო.

სოხო, გიორგის ქვისლი.

სოფიო, მისი ცოლი, მაიკოს და.

არისტო, იმერელი } მსახურები.
ბაბაღე

არისტო. ვისა და შენ, შენ კი გენაცვალე.

ბაბალე. მერე და შენი გასალახავი ვარ, შე ღვიტი-
კელო!

არ. რას ამბობ, გოგო? ხომ არ გაგიყვებულხარ! რა-
გორ თუ გასალახავი!

ბაბ. მაშ, შენ არა სთქვი, რომ ტლაშანს გავადენო?

არ. ჰო, მერე მანდ რა არის ცუდი?

ბაბ. როგორ თუ რა არის, არ იცი ტლაშანი რა არის?

არ. რა არის?

ბაბ. რა არის და ყბაში სილა!

არ. ხა, ხა, ხა, ხა, ხა, ხა, ხა, ხა, ხა, ხა! რა თქვეს
ეს დედა ჩემო! ხა, ხა, ხა, ხა, ხა!

ბაბ. ჰო, რას იცინი, ტყუილია?

არ. ხა, ხა, ხა! სულ არ იციან კორტოხს აქეთ ქარ-
თული! ტლაშანი ყბაში გარტყმა ჰგონებია! ხა,
ხა, ხა!

ბაბ. მაშ რა არის?

არ. რა არის და კოცნა!

ბაბ. ტლოშანი?

არ. ისიც კოცნაა.

ბაბ. ორივე როგორ იქნება?

არ. ასე კი არის და...

ბაბ. მაშ რაღა განსხვავებაა?

არ. დიდი! მარცხენა ლოყაში კოცნას ტლოშანი ჰქვია
და მარჯვენაზედ კი ტლაშანი.

ბაბ. არ მესმის!

არ. მაშ გინდა გასწავლო? აბა, დახუჭე თვალები!

ბაბ. (სუჭავს თვალებს). ესე?—აბა, რა უნდა ქნა?

არ. (ჰკოცნის). აი, ამას ჰქვია ტლოშანი!

ბაბ. (გოთამი გაჯავრებით). რა თავს იგდებს?! დახედი, ამ იმერელს! როგორ ჰბედავ?

არ. აბა არ უნდა მესწავლებია?

ბაბ. ტუტუცი! ტუტუცი! მეორეთ რომ ვგა ქნა, სილას გაგარტყამ. (სიჩუმე). აბა ახლა ტლაშანი რაღა არის?

არ. (დრეკით). დახუტე თვალები და...

ბაბ. (სუქავს). არაფერი გაბედო კი.

არ. (შოუფლის მარჯვნივ და აკაცურის). აი, ტლაშანი ეს არის!

ბაბ. (გაჯავრდება). კიდევ!? უზრდელიო, უზრდელიო, მართლა და იმერელიო! გადრ იქით! (სუქავს ჰკრავს).

არ. თუ გწყინს და წუნობ, უკანვე დამიბრუნე.

ბაბ. გაჩუნდი ერთი, ნუ წაგიტლევია ენა! შენი არც ტლაშანი ვარგა და არც ტლოშანი! რომ არც კი გცოდნია, რა არის ტლაშანი!

არ. თუ მე არ მცოდნია, აბა შენ მასწავლე!

ბაბ. კარგი, აბა დახუტე თვალები.

არ. აბა ჰე! (სუქავს თვალებს).

ბაბ. (შიაფარებს ღოუახე სუქავს და თავის სუქავს ჰკაცნავს). აი, ამას ჰქვია ჩვენში ტლოშანი!

არ. ეგ არის თქვენი ტლოშანი? არაფერი უოფილია! ერთ ჩხირათაც არ ვიყიდი! შენ რომ შენს ხელზე იკოცნო, მე რაო? მითი მე ფოჩვი არ მერგება და წვენი!

ბაბ. ასეა და რა ვქნათ! ტლაშანი კი სხვა არის.

არ. აბა ეგ მაინც რაღა იქნება, ვნახოთ!

ბაბ. დახუტე თვალები!

არ. (სუქავს თვალებს). ჰა!

ბაბ. (სიღას კარტყავს). აი ამას ჰქვია ტლაშანი!

არისტო. ოჰ! თქვენებური ორივე ღმერთმა შეარცხინოს ტლაშანიც და ტლოშანიც! (დაყაყუ სკანს ისვამს).

ბაბალე. იწყინე?.. ეგეთები ხართ იმერლები-აი, ალერსიც არ იციო!

არ. იმე! რას ამბობ, გოგო! კბილების ჩამტვრევა რა ალერსია?

ბაბ. დაიკარგე იქით, ლეტიკელო! თქვენ რა გაგეგებათ ალერსისა.

არ. იმე! ვერ ხედავთ ამ გომბიოს! ყურის ძირი კმეწვა და კიდევ ქვე ჯავრობს!

ბაბ. რაო? ვის უბედავ მაგას? შენი გომბიოები კორტოხს იქით გეყრება!

არ. კიდევ ქე იღებ ხმას? რა გულზედა ხარ თუ იცი!

ბაბ. იწყინე? მაშ კარგი, მშვიდობით! დღეის იქით შერცხვეს შენი ხმის გამცემი.

არ. მე კი შეგეხვეწები, შენმა სიცოცხლემ!

ბაბ. ვნახოთ თუ არა!

არ. ა, აღდგომა და ხვალეო! ვნახოთ, რომელი უმალ მივა და გასცემს ხმას.

ბაბ. უმორჩილესად გთხოვთ მომშორდეთ და ხმას ნუ გამცემთ. (დაიდგავს სტენასუ სკანს და ზურგ-შეკრევით დაჯდება). ტუტუცი! ხუმრობაც არ იცის!

არ. (დაუდგება ზურგ-შეკრევით). ნურც თქვენ გამცემთ ხმას! კაი თქვენ მოგივათ, კაი ალერსი ლ სიყვარული აქეთ გცოდნიათ ქართლებს!

ბაბ. (თავისთავის). შეხედეთ, მართლა იბუტება! მე ეს ქალი აღარ ვყოფილვარ, თუ ვერ შეგიხვეწო.

არ. (თავისთავის). ვერა ხედავთ, პირაქეთ მებუტება! არისტო აღარ ვიყო, თუ არ მოგიყვანო ჩემთან.

ბაბ. (თაფისთაფის). ვნახოთ ვისი ჯინი აჯობებს!

არ. (თაფისთაფის). ვნახოთ ვინ გაიმარჯვებს!

ბაბ. (თაფისთაფის). ნეტავი აქ რას ვუცდი? ერთი წავიდე სამზარეულოში და ვნახოთ თუ პირიქით არ შევიხვეწიო! იქ ვეღარ გაბედავს ბუტიაობას (მიდის).

არ. ერთს შტუკას ვიზამ: ჯერ თავს ჩავკიდებ, ცოტა ხანს მერე უცბათ ტირილს მოვიგონებ და თუ მოვიდა ჩემს სიახლოვეს, ვეცემი და ერთს კარგათ დავბუჯდნი. (ჯერ ჩაჭკიდებს თავს და ბოლოს ამოუშვებს ზღუქუნს). მე მისი სიყვარულით ვკვდები და ის კი უსამართლოთ მეპყრობა...

ბამოსვლა მორაი.

არასტო ჯ მანკო.

მამკო. (კამოდის და გაკვირვებული მიდის არისტოსთან).
ქა! რა დამართნია ამ უბედურს კორტოხელს?—
ხომ არავინ მოჰკვდომია! არისტო! რას შერები,
რა დაგემართა? (სელსა ჰკრავს).

არისტო. (უცბათ წამოვარდება და მოესვენება). ვაი შენ კი
გენაცვალე! დაგიჭირე, დაგიჭირე! აწი შენი გაშე-
ვება აღარ შეიძლება.

(ამ დროს შუა კარებში გამოჩნდება გიორგი; გაკვირვებ-
ით იეუერება. ბოლოს მიიფარებს თვალებზე სელს და
გაბრუნდება).

მამკო. უი, უი! რას შერები, ბიჭო? გაგიჟდი? არის-
ტო, არისტო!

არ. (დაინახავს დაფეხქმული). ვაიმე! არკი ქალბატონი

ყოფილა! დევილუპე' (გაიქცევა და გავარდეს მანჯუ-
ნივ კარებსში).

მამიკო. (შეშინებული). გაგიყვებულა ის უბედური! რა
დამართნია? (შეგარდეს საწოლ ფიასში და წამოჰკეტს
კარებს).

ბამოსვლა მისამ.

გიორგი და მამიკო.

გიორგი. (შემოდის თავსაზრდაცემული). ეს რა ვნახე! სიზ-
მარია თუ ცხადი?—რა ამბები ყოფილა ჩემს თავ-
ზედ. ეს-ლა მაკლდა!... თავისი ცუდი ხასიათები
რომ აღარ მაკმარა, ლეჩაქის გვირგვინიც დამადგა
თავზედ! ნეტავი ჩემის თვალით მაინც არ მენახა!
რა იქნენ? სად წასულან? (მიდის საწოლის კარებთან
და აწკება). ეს კარები ვის დაუკეტია? გააღეთ.

მამიკოს ხმა. რა გნებაესთ?

გიორგი. კარები გამიღე.

მამიკო. ვერა.

გიორ. რატომ?

მამიკო. არა მცალიან.

გიორ. მე გიბრძანებ, რომ ჩქარა გამიღო!

მამიკო. ვერ მოგართვით!

გიორ. გამიღე, თორემ არ ვიცი, რას ვიზამ!

მამიკო. არ შეიძლება, საქმე მაქვს.

გიორ. ვიცი, რაც საქმე გაქვს!

მამიკო. მაშ რაღათ მოდიხარ?

გიორ. მაშ არ გამიღებ კარებს?

მამიკო. არა.

გიორ. არა?

მანიკო. არა და არა. ვერ შეიტყე.

ბიოზ. ახ! ვერა ხედავთ, რა მემართება? ჰმ! მისი ოჯახი ამოვარდეს, ვინც კაცს ცოლის შერთვა ურჩიხს! დასწყევლოს ღმერთმა ის, ვინც ყმაწვილი კაცი ააგულიანოს და ცოლის შერთვა არ მოუშალოს. რა გრეს ეხლა ჩემი მდგომარეობა? (ტისრასს). სიკვდილი არ მიჩვენია ამ სირცხვილს? არა, არა, ამდენს ვეღარ მოვითბენ! ან ის უნდა იყოს და ან მე რათ მინდა ამისთანა სიცოცხლე?! უნდა მოვჰკლა! მე და მისი ცოლ-ქმრობა აღარ მოხერხდება! უნდა... (უცბას დამშვიდდება) მაგრამ ან კი რას ვმხეცობ? პირველი არ ვარ და უკანასკნელი; მასთანაც, თითქო საშუალ საუკუნოების კაცი ვიყო. აბა რა ნება მაქვს, რომ მოვჰკლა? აღბათ მე აღარ მოვწონვარ. (დაფიქრდება). კი, მაგრამ საწყენი ის არის, რომ ვიზედ გამცვალა! ჩემზედ უკეთესი რომ ვინმე ეპოვნა, კიდევ ჰო, იტყოდა კაცი, მაგრამ ვილაც იმერელი ბიჭი... ფუ!... არა, არა, ეს დიდი შერცხვენაა ჩემი! ეს არის, რომ მკლავს! (დაფიქრდება). არა, ეს სულ ერთია, აქაც მე ვსტყუი! განა მოსამსახურე კი კაცი არ არის? სირცხვილია ჩემთვის ამისთანა აზრის გამოთქმა... მეცხრამეტე საუკუნის კაცი: სთვის... მაგრამ რა ვქნა, რომ თავში დამშვიდებული მეცხრამეტე საუკუნეა და გულზედ კი საშვალის საუკუნეები შემომაწვნენ... რა ცეცხლში ვარ!! (ხაჭდება სავარსებში). კარგი, თანახმა ვარ... შემძულა, აღარ მოვწონვარ, ეს მისი ბრალი არ არის, გულის ბრალია!... კარგი, მაგრამ რახ მსტყუებდა? მაშინ სულ სხვებრ იქნებოდა საქმე!

განა მოტყუებით ლალატი ეკადრება მეცხრამეტე საუკუნის ქალს? თუ ჯერ არ დამდგარა მათთვის მეცხრამეტე საუკუნე! ფერ-უმარილის ცხებაში გამოეპარათ!? ოხ, ქალებო, ქალებო! თქვენი... თქვენი პროგრესი! (აუაღეკრს, სკლას მიიფარებს და თავს ჩაჭკიდებს).

ბამოსვლა მმოსხე.

სტენსაგე დ'ინოდეგენს

ბაბალე. (რომელსაც ზრისტო ჰკონია სავარსებოა ჩამკვდარა... დიტრაო მთაქს წყალი და წამოეზარება გიორგის). ესეც შენ! არ მოიშლი ბუტიაობას? (ასისკს წყადს).

გიორგი. (წამოვარდება შექმნებულად). რა ამბავია? რა...

ბაბალე. ვაიმე, ბატონი! (გაიქცევა).

გიორ. გაგიყდი?! (გამოუდგება. შევარდების კაპანკოში).

ბამოსვლა მისამე.

მაკო (მარტო).

მაიკო. (რომელად უყურებს ამ სტენს) ამას რას ვხედავ! ჩემი ქმარი გოგოს დასდევს? უი, დამიდგეს თვალები! ეს-ლა მაკლდა!... (შიადის სტენსზედ). ეხლა ეხლა კი ვიცი, თუ რად შემეშინა იმ ბიჭმა. ქმარი რომ გოგოებს დაუწყებს დევნას, რასაკვირველია, მაშინ ბიჭიც გაგიყდება და აირევა ოჯახი... აი ოჯახის არევა... ვიშ, ვიშ, საყვარლო! აწ მე და მაგის ცოლ-ქმრობა აღარ მოხერხდება. ეგ უსი-

ნიდისო რას მემართლება? წელიწადი არ არის, რაც
ჯვარი დაგვიწერია და ეგ კი გოგოებს დასდევს!
მე კი მაგის სიყვარულითა ვგიჟდებოდი, და ეგ
დახეთ რას ჩადის! მაგრამ სულ ეგეთი არიან კა-
ცები! ოჰ, გასწყდეს თქვენი სახსენებელი, კაცებო!
თქვენ გაუტანლებო და მოლაღატენო!... გასწყ-
დეს... სსსუ! მოდის! (გაჩქარდება მარცხნივ).

გამოსვლა მუხომბა.

მაკო ჯ. გარდა.

გიორ. (გაჩქარდება მარჯვნივ). გაგონილა ამისთანა ოჯახ-
ის არეუ-დარევა! მაგრამ ქალბატონი რომ თუხს
ვერ დაიქერს რიგიანად, მაშინ ვაჟბატონსაც იგ-
დებენ! (შენიშნავს ცხელს). გამობრძანებულია, აშფო-
თებული კი არის ეტყობა, რცხვენია. ვნახოთ რას
იტყვის, როგორ იმართლებს თავს და ან რაღა
დროს თავის მართლებაა!?...

მაიკო. ძალიან დარცხვენილი კი არის ეტყობა...
წყალიც გადაუხსნავს თავზედ, ვითომ და აქ არა-
ფერი ამბავიაო, არაფერი შემატყონო! ვნახოთ;
რას მეტყვის ეგ ურცხვი!

გიორ. ჰმ! (ასეულებს).

მაიკო. ჰმ! (ასეულებს).

გიორ. ვგონებ, რაღაც ვნებავთ, რომ მიბრძანოთ?

მაიკო. ვგონებ, თქვენა გაქვსთ სათქმელი?

გიორ. დიახ... უნდა მოგახსენოთ, რომ ჩვენი ცოლ-
ქმრობა აღარ მოხერხდება.

მაიკო. მეც ვგრე მგონია.

ზიორ. აქ მგონიაობა აღარ იქნება... როდესაც და-
ფარვა აღარ მოხერხდება.

მაიკო. ცხადია!...

ზიორ. მოსამსახურეზედ რომ საქმე მივარდება...

მაიკო. (თავისთავის) ველარ ჰფიცავს! (ხმა-მადლა) დიახ,
როდესაც მოსამსახურეზედ მივარდება, მაშინ...

ზიორ. (თავისთავის) ველარ ჰფიცავს! (ხმა მადლა) რადგან
ორივესთვის ცხადია, უმჯობესია ერთმანეთს მოვ-
შორ~~დე~~... ამგვარი ცოლ-ქმრობა რაღა სახმარია?

მაიკო. (თავისთავის). დახეთ ამ უსირცხვილოს, რა აღ-
ვილად მისტუმრებს?! ერთ გომბიოში მცვლის!
მაგრამ ასე აღვილად არ იქნება საქმე! (ხმა-მადლა)
და ახ, მოვშორდეთ, მე თვითონ აღარ მსურს თქვენ-
თან ცხოვრება... ახლავ გადავალ სხვაგან...

ზიორ. (თავისთავის) ვერ უყურებთ ამ უნამუსოს, რა
გულ-გრილად მტოვებს? ერთს იმერელ ბიჭზედა
მცვლის!.. (ხმა-მადლა) მშვიდობით!

მაიკო. ბედნიერად! მე ჩემ ბარგს წავაღებინებ და წა-
ვალ. მშვიდობით!

ზიორ. დიახ, თქვენის ბარგით წაბრძანდიხ. მშვიდო-
ბით!.. სინილისი არას გეუბნებათ?

მაიკო. მშვიდობით!—სინილისი არას გამხილებთ? (მი-
დის ავალ-ცრემლიანი).

ზიორ. იტანჯება კი, ვატყობ. სინილისმა დასაჯა...
რომ შეინანებდეს, კიდევ შეიძლებს ცოლობას და
მეც ვაპატივებ... წავიდე ერთი მოველაპარაკო.
(შეჭევება საწოლ ათახში).

ბამოსვლა მუზვიღე.

აბასკო (შეძვრის თაფის ბარჯით).

არისტო. ჩემი აქ დგომა აღარ შეიძლება, უნდა გვიპარო აქედან.

მაიკოს ხმა. რა გინდა, რომ მოდიხარ? აწ რაღა საქმე გაქვს ჩემთან? გადი აქედან და როდესაც მე წავალ, ვინც გინდა შემოიყვანე!

გიორგ. ხმა. აჰა, ღმერთო! პირაქეთაც მიწყდები?

არისტო. (ყურს უგდებს) ჩუ! იქ რა ამბავია!

მაიკო. აბა, როგორ გეგონა? შენს საძაგლობას გულგრილად მოვითმენდი?

გიორგი. შენი მითხარია და გული მომიკალიო, ვგარის. გაგიყდი, თუ დამცინი?

მაიკო. არა, შენ ნება არა გაქვს, რომ დამცინო!... უსინდისოვ, გარყვნილო! გადი, თორემ თრევით გაგიყვან!

გიორგი. რაო? შენ ძალიან ნებას აძლევ შენს თავს.

არისტო. აქ სახუმროდ აღარ არის საქმე: თავს ვუშვლო, სჯობია.

მაიკო. რაო? ხელებსაც მიჭერ? აბა კარგი, ეს შენ! ეს შენ! ესეც შენ! (აიტყურებს რადიკალს) ჩემი მოკვლა გინდა? მომკლეს!... მიშველეთ!

არისტო. ვეიპლზი, გვარინი ბუნტია!

გიორგ. ნუ გაგიყდი, ქალო! გამიშვი! (გამიფარდებს სცენასზე; თანადან ესურათ ფოსტელს და ფეხსაცმელს; თანად ტირილის ხმა ისმის.) უჰ! ეს ლა მაკლდა! გაგიყდა ჩემი ცოლი! სახუმრო აღარ არის, ისტერიკაც

მოუვიდა! იქაურობა დაანგრია. რაც ტყვია-წამალი
ჰქონდა, დახარჯა. აჰა, უკანასკნელი ფეხსაცმელიც
კი მესროლა! (აიღებს). მადლობა ღმერთს! ეს უკანას-
კნელი სროლა იყო; ხელში აღარაფერი მოჰყვება
ახლა... უკანასკნელი ფეხსაცმელი ეს არის და ფე-
ხებს ხომ ვეღარ მესვრის? წავიდე ერთი, გიყვია,
ფეხშიშველა არ გამოვარდეს ამ ზალაში. (შკადის
კაბახეთში).

გამოსვლა მეჩვე.

სოფია. (შკადის ქედვით სულში).

სოფია. არაფერ არის? — უჰ, რა დავიღალე! უჰ! მძლიერს
არ გამოვებარე!... ასე სჯობია: მართალი მასწავ-
ლა დედა-ჩემმა: — ქმრის ხელში დაქვრა თუ გინდა
ყოველთვის ნებაზე ნუ დაჰყვებიო. საბრალო ჩემს
ქმარს დღე-დღე ვეჩხუბები და სალამ-სალამობით
შევრიგდებით ხოლმე... ჩხუბის შემდეგ შერიგება
გემრიელია, და მართლაც არ ვარგა ერთ-გვარობა
ბუნებაში! მხოლოდ სხვა-დასხვაფერობა, სხვა-და-
სხვა-ნაირობა არ მოეყირქება ადამიანს, სხვა კი
ყველაფერი!... რომ ასე არ მექნა, აქამდი ჩემს
ქმარს შეძულებული ვეყოლებოდი. და ახლა კი
ჩემზედ ლოცულობს.

გამოსვლა მისხა.

იგივე და არისტო.

სოფია. ჩემი და შინა ბრძანდება?

არ. სსსუ, ქალბატონო!

სოფ. რაო? რა ამბავია? ავად ხომ არაფინ არის?

არ. არა, ბატონო, მაგრამ საქმეა ცოტა.

სოფ. ვისა აქვს ეგ საქმე?

არ. მე, შენი ჭირიმე!

სოფ. ვისთან?

არ. თქვენთან, შენი ჭირიმე!

სოფ. რაო?

არ. საიდუმლოა, არ მინდა სხვამ რო გაიგონოს!

სოფ. რა არის?

არ. ერთს ჰატარა რამესა გთხოვ და უარს ნუ მეტყვით, თქვენი ჭირიმე!

სოფ. რასა?

არ. რასა და წედან ქალბატონთან დავაშავე და გავარისხე.

სოფ. რას ამბობ, ბიჭო?

არ. კი ბატონო, ბაბაღე გოგო მეგონა.

სოფ. გაგიჟდი?!

არისტო. არა, ბატონო! უცბათ მოვეხვიე და ბუჯღნა დავუწყე და მერე, ქალბატონად რომ ვიცანი, შეშინდა და გავიქეცი.— შემარიგეთ, თქვენი მუხლების ჭირიმე და თქვენი გულისთვის მოგვკვდები.

სოფ. მართლა ამბობ! ხა, ხა, ხა!... საუცხოოა! მერე შეშინდა ჩემი და?

არ. შეშინდა კი არა ნამეტანიც მოუვიდა! მე აქეთ გამოვიქეცი, და ის იქ შევიდა საწოლში. ახლა ბეჯითად გაჯავრებული იქნება ჩემზედ და თუ თქვენ არ დამეხმარეთ, დავიღუპები, თქვენი ჭირიმე! თქვენი მუხლების ჭირიმე, ნუ დაიზარებთ ჩემთვის. (მუხლებზე ესევე).

(ამ დროს სოსო კარებსე მოადგება და უყურებს).

სოფ. კარგი! კარგი! წამოდი აბა, და ახლავ შეგარიგებ.
(მადიან საწოლ ოთახში ასე, რომ ვერ შენიშნავენ სოსოს).

გამოსვლა მათი.

სოსო. (მარტო) აა! ამას რასა ვხედავ?! გამწყრომია ღმერთი და შემრცხვენია უღვაშები! ბარემ დამიდგეს თვალები! ეს რა ნახა ჩემმა თვალებმა?! აა-ა ახლა კი მესმის, თუ რათ მებუტება ჩემი ქალბატონი დიდიდან სალამომდე! რატომ აღარ დგება ჩემთან და ან რათ დაცუნცულებს აქეთ-იქით? თურმე საქმე ასე ყოფილა! ხა, ხა, ხა! ეს-ლა მაკლდა! ერთ ვიღაც იმერელ ბიჭს, ამ... ასე მოურიდებლობაც გაგონილა? მაგრამ ვნება ფარდა ყოფილა თვალებისათვის. ველარც კი შემნიშნეს! ეს რა ამბავია? სიზმარში ვარ, თუ ცხადია?!.. ჰმ! ცხადია, ამაზედ უცხადესი რა იქნება?... (დადის გაშფოთებული).

გამოსვლა მთერთმეტი.

იგივე გახარგი

გიორგი. რა ამბავია? რას აუშფოთებია? (დასდევს).

სოსო. სიკვდილი მერჩია ამ სიცოცხლეს!

გიორ. რა დამართნია? რას აუღელვებია?... რა ამბავია, ძმაო?!

სოსო. ოჰ, შენა ხარ გიორგი! სირცხვილი შენთვის, შენს სახლში მოხდა ეს!

გიორგი. რა ამბავია?

სოსო. ის, რომ... იქ არიან ორივე...

გიორ. (თავისთვის). ვაი ჩემს შერცხვენას, ამასაც უნახავს! (სმა მადლს). მაშ შენც დაინახე? არ გებრალეები?

სოსო. მე კი დავინახე, მაგრამ შენ როგორღა დაინახე, რომ ახლა აქ არ ყოფილხარ?

გიორ. ახლა კი არა, წელან დავინახე.

სოსო. როგორ? წელანაც?... (თავისთვის) მაშ ეს მეორედ! (სმა მადლს) წელან კი არა, ეხლა შევიდენ ეს არის...

გიორ. როგორ თუ ახლა? (თავისთვის) მაშ ახლა ხელმეორედ, — ეს კი ნამეტანია!

სოსო. შენს ოჯახში არ უნდა მომხდარიყო ეს ამბავი.

გიორ. გიჟია! მაშ სხვაგან უფრო არ მომეჭრებოდა თავი? მადლობა ღმერთს, რომ კიდევ აქ მოხდა და ვერ საქვეყნოდ არ არის საქმე!

სოსო. ძალიან კარგი ნუგეშია!..

გიორ. ისე შენმა მტერმა ინუგეშოქ! აგერ გავგიჟდები.

სოსო. (თავისთვის) ვერა, ხედავთ აქ ჩემს ქვისლს? ეს რომ ასე ცოლის დაზედ თავს იკლავს, მე რომ სისხლის მაგიერ, თხლე არ მედგას ძარღვებში, თავს უნდა ვიკლავდე! (სმა მადლს) არა, აღარ მინდა თავი ცოცხალი!

გიორ. (თავისთვის) დახეთ! ეს რომ ასე მრისხანებს თავის ცოლის დაზედ, მე რომ ძარღვებში მახოხი არ მედგას სისხლის მაგიერ, ერთი ამბავი უნდა მოვახდინო.

სოსო. აქ თავი უნდა მოვიკლათ და სირცხვილი კი არ უნდა დავსთმოთ!

ზიორ. შენ რათ ცხარობ მაგრე, ჩემო შმავე, ჩემი მტელისთვის?

სოსო. როგორ თუ შენი გულისთვის? მე თვითონ მიკვირს, რომ შენ მაგრე გულ-მხურვალედ თანაჟღერძნობ ჩემ საქმეს.

ზიორი. როგორ თუ შენ საქმეს?

სოსო. მაშ? ჩემი ცოლი ზე ის იმერელი იქ არიან. (ხელს უშვერს).

ზიორ. (გაკვირვებით). შენი ცოლი! მე კი ჩემს ცოლზედ ვამბობ. წელან ჩს იმას ეხვევოდა. (თავისთვის). დახეთ, იმ იმერელს! ერთ დას რომ აღარ სჯერდება, ორ-ორს ჰკიდებს ხელს.

სოსო. (გაკვირვებით). შენი ცოლიც? ეგ კიდევ სხვა ამბავია! [თავისთვის]. ორივე დები შეურცხვენია!... ერთს აღარ ჯერდება!

ზიორ. ვერ ხედავ, რა დღე დაგვდგომია! რაღა ვართ ახლა?

სოსო. სწორედ უბედურები ვართ! ამ ქვეყანაში ბლარ დაგვედგომება.

ზიორ. მაშ უნდა დავიკარგოთ?

სოსო. კი, მაგრამ ჯერ უნდა შევიტყოთ, თუ...

ზიორ. რატომ არ ვიცოდით, რომ ასე დაგვემართებოდა. განა ცხადი არ იყო, თუ რა დედის შვილები იყვნენ? რათ შევირთქთ?

სოსო. ვის ეგონა, თუ რაც დედა იქნება, ის შვილები ვაი სირცხვილო!

ზიორ. რა ცუდი ცოლი გყავს!

სოსო. რა ცუდი ცოლი გყავს!

ორივე. რა ცუდი ცოლი გყავს!

ზიორ. როგორ შერცხვი!

სოსო. როგორ შერცხვი! ბოიბ
ორივე. როგორ შერცხვენილვართ! ბოიბ
გიორ. აქ დასადგომი პირი აღარა გაქვს! ბოიბ
სოსო. აქ დასადგომი პირი აღარა გაქვს!
ორივე. აქ დასადგომი პირი აღარა გექონია!... (შო-
თქმით ტირობან).

გამოსვლა მითორებით:

იგინივე და არასტო.

არ. (გაშთადის). მადლობა ღმერთს, რა ადვილად გადავ-
რჩი, ბოიბ

გიორგი და სოსო [ერთად მივარდებიან]. რაო? რაო?
გადარჩი? (სტაყებუნ სეფს და შოთარევენ).

არ. (შეშინებული). ვაიმე, ბატონო! რას მერჩით? გრა-
დავაშავე?

გიორ. როგორ თუ რა დააშავე? შენ რა გიქნია?

არისტო. (თავისთავის). ვაიმე! ვინ უთხრა ამ ოხერს?
ვიცი მომკლავს. [ხმა მადღა]. დამნაშავე ვარ, ბა-
ტონო, მაპატივე! არ მინდოდა, მაგრამ შევეცდი,
ბაბაღე მეგონა!

გიორ. რაო! დახეთ ამ საძაგელს, რაებს ბოლავს!

სოსო. (გაშთასწავს სეფიდან) აქ მობძანდი! ჩემს ცოლ-
ზედ რას იტყვი? ბოიბ

არ. თქვენ ცოლზედ რა უნდა ვსთქვა, შენი ჭირიმე!
მოვეხვიე, შევეხვეწე... ბოიბ

სოსო. მოეხვიე! განა იქაც შესცდი? ბოიბ

არ. არა ბატონო; განზრახვით მივედი, გულ-დაგულ...
ვიცოდი ჩემს თხოვნას უარს არ ეტყოდ... ბოიბ

სოსო. რაო? უნდა მოვკლა! (აღწახს).

არ. ვაიმე! მიშველეთ! მიშველეთ!

გიორ. არა, ჯერ ნუ მოვკლავთ! ჯერ აღსარებასავით ვათქმევინოთ თავიდან, თუ როგორ იყო ეგ ამბავი და მერეც მოვერევით. (გამოგლეჯს ხელიდან და მიათრქვს მარჯვნივ). აბა, დაიხოქე და მომიყევი! შენ ძმაო, მანდ მოიცა ცოტა ხანს, ჯერ ჩემი ცოლისას ვიკითხავ. (ჩოქებს არისტას) აბა ახსენე ღმერთი, პირჯვარი გამოისახე და მოჰყევი რაც იცი!

არ. რა უნდა მოვყვე, შენი ქირიმე! დანაშაული მაქვს! მაპატივეთ!

გიორ. თავიდან მოჰყევი, რაც იცი! თავიდან... ჰმ!..

არ. მე და ბაბაღე ვბუტიობდით; მე თვალგბზე ხელი მივიფარე და ზღუქუნით დავიწყე, მისი მოტყუება მინდოდა; თურმე ის გაპარულიყო, და მის მაგიერ ქალბატონი გამობრძანებულიყო და თავზედ დამდგომოდა; მე გოგო მეგონა, ვსტაცე ხელი და მოვეხვიე.

გიორ. მერე? მეტი?

არ. მეტი აღარაფერი. ქალბატონი შეშინდა და შევარდა საწოლში.

გიორ. შენ?

არ. მე კი სამზარეულოში გავიქეცი.

გიორ. მე რომ ქალბატონის კარებს ვუბრახუნებდი, შენ სად იყავი?

არ. რა ვიცი, ბატონო... სამზარეულოში ვიყავი დამალული...

გიორ. მართლა?

არ. კი ბატონო! გთხოვთ მაპატიოთ!

სოსო. (შივარდუბა და წამათრეუს ანისტას მარცხნივ.) ამდენ ხანს როგორ ვერა ჰკითხე? აწამეც უნდა შევიტყო!..

გიორ. დაანებე თავი! ნულა ჰკითხავ! ვიცი რაც ამბავი ყოფილა!

სოსო. მერე შენ რომ იცი მე რაო? მეც მინდა შევიტყო!..

გიორ. (თავისთვის) უჰ, შადლობა ღმერთს! ხელახლა ვიბადები! მე რა შეგონა და რა ყოფილა! თუ სულელი არ ვიყავი, როგორ შევიტანე ეჭვი იმ ანგელოზ ქალზედ! იმას მისი უმანკოება სახეზედ აწერია. განა არ ვიცი, რომ მე ის ხვანთქარზედაც არ გამცვლის? ვინც იმაზე ცუდს იტყვის, თვალითაც რომ ნახოს, ჩემი არ იყოს, ის გარყვნილი იქნება და უსინიდისო!

სოსო. სთქვი! ნუ ჩაგვარდა ენა! მოჰყევი!

არ. რა მოვყევი, ბატონო? ყელში მიჭერთ ხელს და მგუდავთ.

ბ. (თავისთვის) გამოჰკითხე, თორემ ბევრს სასიამოს კი გაიგონებ, შენ საბრალოვ! საწყალი ჩემი ქვისღი! რა საქმე მოუვიდა! აბა როგორ ეკადრებოდა ჩემი ცოლის დას ამისთანა საქმე! არა ჰგავს მისს დას?! მართალი ნათქვამია: „ერთის ხიდან ბარბაც გამოვა და ჯვარიცო!“ ფუ!...

ს. მოჰყევი, როგორ იყო!

არ. რა უნდა ყოფილიყო ქალბატონთან შერიგება ვთხოვე, იმანაც წამიყვანა და შემაღრიგა...

ს. მეტი არაფერი? (გახარებულად).

არ. რა ვიცოდი, თუ ეს თქვენთვის საწყენი იქნებოდა!

ს. [ხელს უშვებს] მაშ კარგი! (მოპრუნილად, ანისტას და-

სოქალი რჩება მადლობა ღმერთს! კინაღამ ტყვილანდ არ გადავირიე! არ გამიკვირდა! ჩემს ცოლს ჩემს მეტი ყენიც არ უნდა, თორემ... არა, მეც არა ვსთქვი! იმას მისი უმანკოება თვალეში ეხატება; მაზედ ექვის შეტანა უნამუსობაა... დიდი,—დიდი!.. მაგრამ; საბრალო ჩემი ქვისლი!—ფუ მის ქალობას! როგორი ჩემი ცოლის-და არის მისი ცოლი! მაგრამ მართალი ნათქვამია: „ერთი ხიდან ბარიც გამოვა და ჯვარიცო!“... მივიდე ერთი ეს საბრალო ვანუგეშო!

- მ. (თავისთავის) აქ სასაცინო არა არის-რა! მაგრამ მეცინება კი მისი საქმე, ხა, ხა, ხა, ხა! ძალიან საქმე მოსვლია!...
- ს. (თავისთავის) საწყალს მეტი ჯავრით ისტერიკა მოსდის. რა გულით იცინის! მეც სიცილი მივარდება, ხა, ხა, ხა! ამისთანა... ხა, ხა, ახირებული საქმე...
- მ. ვაი ამისთანა სიცილს! გაგიჟდა. [შიდიან კრამანკოთან] კეშმარიტად გულითა და სულით ვსწუხვარ და თუ ვიციანი, მეტი მწუხარებისაგან.
- ს. მჯერა... ეგ სიცილი მწარეა!
- მ. დარწმუნებული იყავით!.. მაგრამ ვხედავ, რომ თქვენი სიცილი უმწარესია და ის მიკლავს გულს.
- ს. რა გაეწყობა? განათლებულმა კაცმა უნდა მოთბინოს.
- მ. (თავისთავის) თავს ნუგეშს აძლევს. (სმა მადლს) დიახ, მოთბინება ვალია განათლებული კაცისა.
- ს. [თავისთავის] როგორ მალე დამეთანხმა! (სმა მადლს) მადლობა ღმერთს! რა გაეწყობა?
- მ. რასაკვირველია! რა გაეწყობა? საჭიროა გულისა სიმაგრე... დიახ!

სოს. მე ვეტყვი ჩემს ცოლს, რომ თქვენი ცოლი და-
არიგოს, და თქვენც ურჩიეთ, რომ მისი დის
კვალზედ იაროს.

ბ. (შეშინებთ) ღმერთმან ნუ ჰქნას! უმჯობესია, რომ
შენმა ცოლმა მიჰხადოს ჩემს ცოლს.

ს. (შეშინებულად) რას ამბობ? რა დროს ხუმრობაა!
ღმერთმა დაიფაროს!

ბ. როგორ თუ ღმერთმა დაიფაროს? რა აქვს ჩემს
ცოლს დასაწუნი?

სოსო. ის, რაც თქვენი თვალით ნახეთ, სხვა არაფერი.

ბიორ. ჰმ! ვნახე, მაგრამ კი ვერ ვნახე კარგად. უბრა-
ლო შეცდომა გამოდგა.

სოსო. მართლა?.. ისე, როგორც ჩემი ცოლისა?

ბ. არა, თქვენი ცოლის საქმე სხვებზე იქნებოდა.

ს. როგორ თუ სხვებზე? იქაც ცოტა რამ შეცდომა
იყო.

ბ. მართლა! მაშ როგორ არა გრცხვენინათ, რომ
ცილი დასწამეთ...

ს. თქვენ კი შეამკეთ თქვენი ცოლი თუ?!

ბ. ეჰ! მაშ ამდენი აყალ-მაყალი სულ ტყუილი იყო?
არ შევგრცხვით?!

ს. მართლა რომ შევგრცხვით და ეს უბედური ბიჭიც
ტყვილად დავტანჯეთ!

არისტო. (წამოფარდება ფეხზე) რასაკვირველია, ტყვილად
დამტანჯეთ. (ვიოტკის) თქვენ რომ მიტყუით, მე
ჰაჰა ჩამვარდა, ლაზარეთში უნდა წავიდე, მაგრამ
ფული არა მაქვს. ვინ მიპატრონებს აქ? დედა არ
მყავს და მამა! (ტირის).

ბიორ. საბრალო იმერელი! კარგია ახლა, რა გაეწყობა!
აჰა, ეს შენი იყოს! თავს მოუარე! (ასღივს ფულს).

არ. მადლობელი ვარ, ჩემო ბატონო! ქაქებს თქვენნი
ქირი წაუღია, მაგრამ გული უფრო მაწუხებს: ამის
რომ ყელში ხელი წამიქირეს, გული ამომივარდა
მაშინ... ვინ მომივლის? ცოლი მე არ მყავს და
შვილი.

სოსო. კარგი, ახლა რაღა გაეწყობა? არ მომხდარაიო,
კარგი იყო! ჰა, ეს შენ! (აძლევეს ფულებს). ჩვენ
ახლა როგორღა მოვიქცეთ, ჩემო ძმაო?

გიორ. რაღა დავგრჩენია მეტი, წავიდეთ და ბოღიში
მოვიხადოთ ცოლუბთან.

სოსო. კარგი, მაგრამ აქედან რომ არ შეგვიშვებენ? წინა
კარები დაკეტილია.

ბ. ეგ ცუდია ძალიან.

ს. უკანა კარები არა აქვს ამ ოთახს?

ბ. როგორ არა.

ს. მაშ კარგი, მოვუაროთ. [შიდას].

არისტო. (მარტო). იმე! ჯერ მოკვლას მპირდებოდენ
და ეხლა კიდევ გამაკეთეს... ახირებული თუ გინ-
და, ეს არის! თურმე უფრო მარჯვედ რომ ვყო-
ფილიყავი, მეტსაც მაჩუქებდენ.

გამოსვლა მცხამბე:

ივინივე, მსაკო ჯ სოფიო (ოთახიდან გამოდის).

მანიკო. არა, შენმა გაზღამ, არა ვსცდებოდე. ჩემის
თვალითა ვნახე და არც ვაპატიებ ჩემს დღეში!
იმ უნამუსომ ბაბალეზედ გამცვალა!

არ. რაო? მგონია ჩემს ბაბალეს ახსენებენ.

სოფ. გოგოს ვერ უნდა გაებედნა, თორემ კაცები ხომ,

მაიკო. გოგო რას დაეძებს! მაგრამ ბატონმა არ უნდა დაიმდაბლოს თავი.

არ. ვაიმე! ეს რა მესმის. ჩემს ბაბაღვხედ! მილალატა? ვაი მის დღეს, თუ მართლა მისი ბრაღია, და მოუკლავს არ გადავარჩენ, და თუ ბატონის, ერთს კარგად შევზურგავ იმ დალოცვილს და ზე მოვევლები ბურთივით კორტოხს.

გამოსვლა მითოთხემა.

ივინივე ჭ ბაბაღუ.

ბაბაღუ. ქალბატონო, გთხოვთ გამიშვათ! მე აქ დასადგომი პირი აღარა მაქვს.

მაიკო. დიახ, ქალბატონო, მეც ვიცი! მემართლები? ერთი მუჟა ჩემს ხელში გაზდილხარ.

ბაბ. რა ვქნა ქალბატონო, შევსცდი!

სოფ. როგორ თუ შესცდი, შე ურცხვო! როგორ გაბედე?

ბაბ. რა ვქნა, ბატონო. არისტო მეგონა.

არ. შეხე, რას ამბობს ეგ უნამუსო! მე რავა ვეგონე? ველარ მიცნო რწყილივიფობიკი! ჩემი ბატონი კი კოლოტს ჰგავს!

მაიკო. იმიტომ დაასხი თავს ლახვი?

ბაბ. არა, ბატონო! წმინდა წყალი გახლდათ, ლიტრით.

სოფ. როგორ?

ბაბ. არისტო მეგონა ჩამჯდარი, მოვეპარე და თავზედ გადავასხი ცივი წყალი.

მაიკო. მერე?

ბაბ. მერე, გამიწყრა და გამომიდგა გასალახავად, მე გავექეცი და სამზარეულოში დავიმაღე.

სოფ. მეტი არაფერი? ეგ იყო? (მაიკოს) ხა, ხა, ხა, ჩემო დაო, გესმის?

ბაბ. მეტი რა უნდა გხლებოდათ... გთხოვთ მაპატიოთ!

არ. იმე! არ გესმისთ? რა ყოფილა და მე კი ტყვილა უბრალოთ ვწინმართობდი! არ გამიკვირდა! ჩემი ბაბაღე—ვენაცვალე იმას,—ბატონში რაღა გამცვლიდა?—ეს კი მიამა შენ... (შესტება).

მაიკო. უიმე, დამიდგა თვალები! მაშ ტყვილად გავლანძღე ჩემი ქმარი? უი, ჩემ თავს! წავალ ახლავე, ბოდიშს მოვიხდი. შენც მომეხმარე, სოფიო!

გამოცვლა მათხუთმეტი

ივანიფე, გიორგი და სოსო.

გიორ. მაიკო, შენ გეთაყვანე, დამნაშავე ვარ, მაპატივე!

სოსო. დანაშაული გვაქვს, უნდა გვაპატიოთ!

სოფ. შენც ბოდიშს იხდი?

მაიკო. მე ვარ დამნაშავე, თქვენ კი არა. გთხოვთ მაპატივოთ!

გიორ. შენ რათ იქნები, მე ვარ! შევიტყე, რომ ტყუილი გამოდგა...

მაიკო. მეც ეხლა შევიტყე, რომ...

გიორ. არა, შენ იცოდი, შენი კირიმე! აწ კი შევრიგდეთ.

მაიკო. დიდის სიამოვნებით.

გიორ. კი, მაგრამ, რომ არ დაღამებულა?

მაიკო. დაღამებას რას უცდით!

სოსო. ეჰ, კმარა ამდენი უბრალოდ აყალ-მაყალი! ჩვენც შევრიგდეთ. წავიდეთ, დაღამებას ნულარ მოვუცდით!

სოსო. თანახმა ვარ, მით უფრო, რომ ხან-და-ხან დღითაც კარგია შერიგება. (შიდახს).

ბამოსვლა მთიანვესმთბ

ახასტო & ბაბაღუ

ბაბ. ახლა ჩვენ რაღა ვქნათ, ჩემო ბაბაღუკო?

ბაბ. რაღა უნდა ვქნათ? წავიდეთ სამზარეულოში... რადგან ბატონები აქვე შერიგდნენ, ჩვენ იქ შევრიგდეთ.

ბაბ. აქ რა გვიჭირს, რომ შევრიგდეთ!

ბაბ. გვიყურებენ!.. დაგვძრახავენ, ჩვენი საქმე სამზარეულოა!

ბაბ. კი, მარა ფარდა ჩამოვაშვებოთ, ეი, ბიჭო! ფარდა ჩამოუშვი, ბატონის ბრძანებაა! (ფარდას უშვეპენ) ოი, შენ კი გენაცვალოს არისტო! (მოუნდამქებს ბაბაღუს მოხვეჭნას; ბაბაღუ გაქტევა და ახასტო უკან მასდევს).

(ფარდა დაეშვება)

სამეცხეთოში წარმართობიდანვე მოყოლებული შესანიშნი სამნაირი დღე იყო და არის კიდევაც დღემდის, პოლიტიკურად დიდ პატივდებაში მიღებული, ყოველი კაცის სიცოცხლეში სახმარად გამოსადეგი: თუმც ბევრით განსხვავებული წარმართობისაგან და ქრისტიანობასაც დაშორებული ზოგიერთას მხრით.

ა) შესანიშნი დღე წლის დასასრული დღე იყო, ენკენისთვის წინა დღე, რომელსაც შვიდფერობის დღედ ამბობდნენ ჩვენი წარმართნი წინაპარნი: იმ დღეს შვიდფერად შემოსავდნენ თავიანთ კერპებს, თავიანთ წვრილ-შვილს, თავიანთ სახლობასა და შვიდფერ საქმელ-სასამელს მოამზადებდნენ თავიანთ შეძლებებისამებრ, და შვიდ-შვიდი მოსახლე შეიკრიბებოდნენ ერთად. იმ დღეს, სადილ-ვახშამზედ საღვინოდ!

რომელ სახლშიც უფრო წლოვანი მოხუცებული იყო, მის სახლში შეიკრიბებოდნენ თვითოეულად, დიდით წვრილამდის მოსახლენი; შესვლისათანავე დახვდებოდათ სახლის-უფალი მცოვანი, სამფეხა სკამზედ დასკუპული. მისცემდნენ თვითოეულად საღვინოსა და პირ-

მლიმარედ ეტყოდნენ: ჩემმან მზემან დიდად მიხარის, რომ გნახეთ ისევ დღეგრძელებაში ტანმრთელი, შვენიერი და მამაცი დღევანდელ დღეს, ჩვენის ლხინ-სიხარულის მეთაურადო! მაღლობას მოახსენებდა და უპასუხებდა: მზემან გაბრწყინოს, სული, გული გაგითბოსთ, გაგაძლიეროს და ჩემს დროთ მოგყაროსთო!

რა ყველანი მოვიდოდნენ, ჩარიგდებოდნენ კაცები თავთავიანთ სასხლომ მერხებზედ დიდით წვრილამდის, მოხუცებული მოხუცებულთან, ვაშკაცი ვაშკაცთან და ყმაწვილები—ყმაწვილებთან: ასრევე დედაკაცნიცა თავიანთ წყებაში ჩამწკრივდებოდნენ დიდ-პატარაობით ქალ-სძალნი და ყმაწვილ-ქალნი რიგ-რიგად; მოვიდოდა წინ გაწყობილ ხონჩებზედ რაც ებადათ ყოველი საწუთრო შვიდ-ფერამდის, უფრო წველეულება ზე ტკბილეულება ყოველთ ხელმისაწდომი, ვისაც შეეძლო ნამცხვარეულება, ხორცეულობა და ხილეულობა. როგორც დღესაც ხმარებულთა, კვახი, თაფლი, რძე, მაწონი, კარაქი, სულ თაფლ-მოსხმული, ერბო-კვერცხი, კონკიანი (კაილანა). ხილეულში—გოზინაყი, ლელვი, ჩურჩხელა, ტკბილის-კვერი, ვაშლი, მსხალი, სხვა-და-სხვა ხილეულის ჩირი, ხორცეულში—ხარშო (იაჰნი), ყალია, ბრინჯით გატენილი ქათამი, კრავი, ინდაური, მწვადი, საციო და მისთანანი. სვამდნენ ზედ ღვინოს და იწყებდნენ ლხინ-სიმღერა-გალობებსა.

მოლხინედ სახლის პატრონი იქმნებოდა, პირველს უთურულს ის იტყობდა თავის თავზედ, როგორც მომავკდავი, თქმულია ძველთაგან ასრე სახალხოდა:

დაჰუკრდი, მშვილდა ძიხს დაჰუკეკ;

შაღლა მთაში ძეგს სადამე,

დაღებება, ქერქი გასძვრება;

არ მიაღგება მსუ სადამე.

(თქმა არის, უწინდელი ჩვენი წარმართნი წინა-პარნი სულ მალალ მთის წვერებზედ იმარხებოდნენ, სადაც საკერპოები ჰქონდათ წმინდა ჰაერში, ვარდ-ყვავილებითა და ხეივნებით შემკულ-მორთული). მერმე მისი მიმტანო მოხუცებული უპასუხებდა:

დავბურდი და დავსუსურდი, წვერა შექექნა ჭაღარა,
გარ ბატონს აღარ ვარგივარ, შინაც უნდივარ აღარა,
ისეც არა ვარ მოხუცი, ვეღარ დავუკრა ნაღარა.

მესამეც ვაშაკურად მოიღერებდა ყელს და დასძახებდა:

ჩამომესხენ, არჩილ მეფეგ, ომს დაგიდებ ძაღაანს,
მოკუწევი, ხმაღს შემოგვარავ, ისარს გესგრი შსამიანს!
ნათარსა სულ დაგიფანტავ, აღიანს იუ ჩაღიანს,
ცხენ-ჯორებს დაგაურევიანებ, ძუა-ნადებს დაღიანს!

ვინ არჩილ მეფეა, არა სჩანს; ხომ წარმართობი-სასაც ყოფილან ამ სახელით მეფენი, რომელნიც სულ საზღვრების ნაპირებზედ დავლააკლებით ცხოვრებდნენ თავიანთ ღღენი.

ეხლა მცირე-წლოვანი იწყებდა სამღურავს გულს დაკლებით:

მოად თოფლა, ბარად ეინულა, გაღსვი და გამიშვი შინა,
წასვულ და არ წამიყვანე, მარტო გაშიშვი მე შინა,
რა კაი იყო წაგეყვანე, მომდგარი მტერი მე შინა,
შენ მოვილდი-ისარი გესროლა, მე ხმაღი წამომეშინა.

თქმა არის: ჯერ ნება არ ჰქონია მტერზედ საბრძოლად გასვლისა და გულადობა კი მოუთბენლობაში აგდებს, ემღურება უფროსებსა სახლში დატოებისათვის.

ჩვენ მოკლედ გავივლით რაც უფრო შესანიშნია, არ შევალთ ყოველ წარმართულ ცრუ-მორწმუნეობათა

განხილვაში, რომელიც ჩემს უთქმელადაც ცხადად გას-
ქვირს მრავალგვარ მთიულების ეხლანდელ ცუდ ჩვეუ-
ლებებში: უფრო შესანიშნია, რომ თავიანთ თავს ფი-
ცულობდნენ: ჩემმა მზემ, შენმა მზემ, იმისმა მზემ და
სხვაც ერთად. მზის ხსენება ამტკიცებს, რომ ჩვენი
წარმართი წინაპარნი მნათობთ. მსახურნი ყოფილან,
როგორც საქოების შემდგომნი, ე. ი. ზეციერ მაღალ
ძალთა, ამას ამტკიცებს ბევრგან ძველებურ დაბებთ
სასაფლაოების სახელები, რომ დღესაც საბუზარა სახე-
ლით იწოდებიან: ს. ხიზაბაერის საბუზარა რომ ცალკე
გორა არის, დადემის საბუზარა და ზადენ-გორის საბუ-
ზარა ვარხანის მახლობლად. მეორე: ჩემმა მზემ, ჩემმა
სიცოცხლემ და ჩემმა დემ, ნიშნავს კაცის საკუთარს
არსობასა, რომელიც ხშირად დღესაც ხმარებულა
ყუველგან ჩვენს საქართველო-სამეცხეთოში.

როგორც ჰსჩანს, შვიდ-ფერობის დღეც წარმომდ-
გარია მზის ბუნებითი შვიდ-ფეროვნებისაგან, რომელიც
სჩანს ცის-სარტყელაში შემდგარი სხივების ფერებისა-
გან, ანუ ბრწყინვალე თლილ ჭიქებისა და ყინულის
ჭვირებში შემდგარი მზის ფერებისაგან უფრო შევნიე-
რად: სახელდ. ლურჯი ფერი, ცის-ფერი, სოსნის ფე-
რი, ალის ფერი, ყვითელი, მწვანე და წითელი ფერი.
ლურჯი ფერი ეკუთვნოდა კრონოსს, როგორც ღმერ-
თების მამას, მოხუცს, მომასწავებელს დღეგრძელობისა
და მრავალ ჟამიერის სიცოცხლისა. ცის-ფერი ეკუთვ-
ნის არმაზს, როგორც ცისა და ქვეყნის მპყრობელს,
რომელიც არის ძლიერი, შვენიერი და შემკული სიწ-
მიდით და სისუფთავით. სოსნის ფერი ეკუთვნის ჰერ-
მესს, რომელიც არის ენა-პიროსნობის და მჭევრ-მეტ-
ყველების ქალ-ღმერთი. ალის ფერი ეკუთვნის ათინას;

მეცნიერების ქალ-ღმერთს. ყვითელი ფერი აპულონს ეკუთვნის, როგორც მზის მატარებელს ეტლს, როგორც მოლექსობის და მესაკრავობის ქალ-ღმერთს. მწვანე ფერი ეკუთვნოდა არტემს, მონადირეობის და მხიარულების ქალ-ღმერთს, რომელსაც პრთავდნენ ხშირის ვარდ-ყვავილებითა. წითელი ფერი ეკუთვნოდა არისს, როგორც ბრძოლისა და გამარჯვების ქალ-ღმერთს; ისე დიდათ მიღებული ჰყოლიათ ჩვენ წარმართ წინაპართ ეს არისი თავიანთ გამარჯვებით მტრებზედ, რომ არსებად აღუარებიათ.

ასრე შვიდ-ფერობის დღეს ჩვენი წარმართნი წინაპარნი დიდის ღვინ-სიხარულით ისტუმრებდნენ ძველ წელს და ახალ წელის მოლოდინით ნატრობდნენ თავიანთთვის დღეგრძელობასა, ტანმრთელობა-შვენიერებასა, ენა-პიროსნობასა, სწავლა-მეცნიერებასა, საქმე-ყოფაში გამჭრიახობასა, მხიარულება-მონადირეობასა და ომ-ბრძოლაში გამარჯვებასა.

ქრისტიანობის დროს უფრო გაბრწყინდა შვიდ-ფერობის დღე. რა სიმართლის დღე გამობრწყინდა და მოჰფინა თავის განმაცხოველებელი სხივნი მთელ ქვეყნის წარმართთა ქრისტიანობით, აღავსნა ყველანი სული წმიდის შვიდის მადლებითა: სიბრძნითა, გონიერებითა, მართლ-მსჯელობითა, სიმხნითა, მეცნიერებითა, ღვთის-მსახურებით და ღვთის შიშითა, — ამით იყვნენ გამსჭვალულნი ჩვენი წინაპარნი ქრისტიანნი და დიდის მადლობით ესალმებოდნენ ძველ წელსა; რადგან საშობოდ აღსარების თქმითა და ზიარების მიღებით ყველანი განწმენდილი იყვნენ, და წმინდა სინიდისით მოელოდნენ ახალ წლის ბედნიერ დღეებსა, ღვთის მოწყალებით აღვსილსა, თავიანთ დასამშვენებ-

ლად. როგორც ღმერთზედ მინდობილნი იყვნენ ღვთის მოშიშობით და ღვთის მსახურებით, ისეც ღმერთი იცევედა და იფარავდა შათ ყოველის განსაცდელისა და ბოროტისაგან.

ახლა კი წყევა-კრულვითა და გინებით ეთხრებიან ჩვენი მწერალნი ძველ წელსა, და ახალს კარგის გულით და პირთამდის სავსე ცრუ იმედებით წინ ეგებებიან, მარტო ცარიელა სიტყვით და არა გულიანის მართალის საქმეებითა—რაც ცხადი ნიშანი არის ღვთის-მსახურებაზე გულაგორების და გაგრილებისა.

ბ). შესანიშნავი დღე არის ახალ-წელი, სახელწოდება იესო ქრისტე უფლისა; დილითვე ყველანი მხიარულის გულით იღვიძებენ, ბევრგან ჩვეულებად აქვსთ: სახლის პატრონი დედაა თუ მამა, ახალ წამომდგარს შვილებს თუ უმცროსთ ზუცეცხლო თაფლში ჩაწებილ პურის ხევსს მხართმევენ და მიულოცავენ ყველას, ასე ტკბილად დაგვიბერდი კეთილის ცხოვრებითაო. გლეხები არა მარტო თავიანთ შვილებს, მსახურთ და მოახლეთ ასე მიულოცავენ ახალ წელსა, არამედ თავიანთ პირუტყვთ, ცხვარ-ძროხათა და შინაურ ფრინველთაც არ დაივიწყებენ—მხიარულის გულით მისცემენ სარჩო-საკენკსა და გულით დალოცავენ.

დილით პირველ ადგომისათანავე ცდილობენ ყოველნი ნათესავნი მოყვარე-მეგობარნი და მეზობელნი, ერთმა მეორეს დაასწრონ მილოცვა. შედის ყმაწვილი კაცი ან ყმაწვილი ქალი მისალოცავად მოსახლისა, აძლევს ჯერ სალამს ასრე: ქებულ იყოს უფალი ჩვენი იესოს სახელი და ამბობს: შემოვდგი ფეხი, გწყალობდეს ღმერთი, ფეხი ჩემი და კვალი ანგელოზისაო და მხართმევს ტკბილელს საკვლეველსა ხილელთა-

ნად. სახლში დამხდომნიც დიდ მადლობას ეტყვიან, მოემშვიდობებიან და დასმენ პატივისცემით, მიართმევენ საკვლეველსა. ჩაატკბარუნებენ პირს ყოველ ნაირი ტკბილეულობით და ხილეულობით აუვსებენ უბე-ჯიბესა და ვგრედ გაისტუმრებენ. თუ სახლში სასძლო ეგულებათ, ან ნათლული და ან ნათლის-დედა, უკვლევენ ცალკე ოქროებ ჩარქობილს ვაშლსა ან ვეცხლის ფულებიანს რამე ხილსა, თურუნჯია თუ ნარინჯი, ან ბროწეული. თუ სახლში ვერ ნახეს თავიანთ გულის სტუმარი და ეკკლესიაში მოახერხეს, იქ მიართმევენ თავიანთ საკვლეველსა.

ლოცვა-წირვის მოსმენისას მღვდელი ულოცავს ერს ახალ წელსა, დალოცავს ყოველთა და ვგრე მოხარული ქალით კაცამდის მიდიანთ ავინთ სახლებში, უეჭველად მოყვრები მოყვრების წვეულნი არიან, მეგობრები მეგობრებისა და ნათესავნი ნათესავებისა. სოფლებში შვენიერად დაცულია მამა-პაპური ჩვეულებანი, ახლანდელი ქალაქ დაბების შემოსული ვეროპიული მსუბუქი მოდეები ვერ შეედრებიან ადგილობრივს კეთილ წესიერებათა.

მაჰმადიან მესხებსაც კიდევ ახსოვსთ ქრისტიანული ჩვეულება--დღესასწაულები, ბევრგან წმიდად ასრულებენ შვიდ-ფერობა დღეს, ახალს წელსა და ბედობის დღესაცა. აწყვრის მაზრაში, ქვაბლიანისა, ხერთვისისა და კახეთის სოფლებში, სადაც ადგილობრივი მცხოვრებნი დაშთენილან, სადაც შერეული მაჰმადიანები არიან ქრისტიანების სოფლებში, დიდის თანაგრძნობით ულოცვენ ქრისტიანებსა და უკვლევენ ტკბილეულსა; ბევრნი ლხინსა, სიხარულსა და წვეულება თამაშობაშიდაც კი მონაწილეობას ღებულობენ. ოსმალოს შემდგომ რუსო-

ბისა ამ 40 წლის წინად ოშორელი მაჰმადიანები: ხიზა-ბავრელებთან საშობაო აღილოზედ შეერთებულნი დადიოდნენ თურმე ქრისტიანების სოფლებში. ახლაც თურმე შვენიერად იციან სუფრული ქართული გალობანი და მოძახილი მაყრული.

გ) შესანიშნი დღეა ბედობის დღე, ახალ-წლის მეორე დღე. ამ დღეს ყოველი კაცი, ქალი, მოხუცებული, ბებერი, ზანტ-ზარმაცი თუ საპყარი, დიდი, პატარა სულ მოძრაობაში და საქმეში არიან, ამბობენ უსაქმურობა არ დაგვებდოსო. ერთმანერთს აგულიანებენ, მეტად ბრთხილობენ, რომ არავინ დასძრახონ, არც გაჰკიცხონ, პირითგან უპატიური სიტყვა არ წაიციდინონ, ბევრი არ ილაპარაკონ და არც იჩხუბონ რამეზედ. ერთი სიტყვით ყოველი თავშეკავებული კაცი თუ ქალი საქებურად ატარებს ბედობის დღესა; თავშეუკავებელი ადამიანი ხომ სხვა არის: „ავი კაცი აღდგომასაც ავიაო“ — როგორც უთქვიან ჩვენთ წინაპართა.

ძველადგანვე ხმარებულია სვე-ბედი, რომელიც მოგვაგონებს სვეტს ბედთანა. თქმა არის, წარმართნი ბედის მომასწავებლად ქვის სვეტებს არჭობდნენ; მართლაც ბედის ძველს თვალ-ახვეულს აკეთებდნენ წარმართნი, ხელთ ეპყრა თხის რქა უხვების ნიშნად და იღგა ფრთებიან ქვეყნის გუნდზედა. სწორედ ამისთანა არის ხიზაბავრისა ღ თოკის სოფელს შუა მდებარე ნასოფლარი წერუნტა (წერაყუნტა), აქ დღესაც სჩანს მისთანა ქვა, თავ-პირ მომტვრეული, რომელიც ჩვენ წარმართ წინაპართ დიდ საწამებლად ჰქონიათ.

სვე-ბედი და წერა ერთი თქმა არის. სულ პირველად სვეტები თუ ბოძები უხმარიათ ბედ-ილბლის მომასწავებლად, რომ ყოველ გამარჯვების შემდგომ საქმელ სასმელს შესწირვიდნენ თურმე. ამისთანა ბოძები იყო დადგმული აბოცის მთაზედ, ბოძხვეს რომ დღესაც არის წმინდა კაჟის კლდისაგან მოჭრილი, ს. დიღვირში ერთ საყენზედ მაღალი; ამ ნაირივე არიან ბევრგან როგორც ნიჯორის ქვაბებთან, ვანისა და სხვაც.

როცა მირდატ ევპატორმან გამიმარჯვა რომაელებზედ თავის სვე-ბედის სამადლობელად დაათაკრვინა სამ კუთხად შეშები, დაასხმევინა ზედ ღვინო, თაფლი, რძე, ერბო, საკმელი და სხვა-და-სხვა საქმელი, მიაცემინა ცეცხლი და დაიწვა მთელი თაკარა, რომლის ალი ასი მილის სიშორიდგან სჩანდაო, სწერს აპიანო.

ასეთ ბედ-იღბლის სვეტებს ეგვიპტელებიც ხმარობდნენ. სადაც გაემარჯვებოდათ, უთუოდ იმ ადგილას თავიანთ დადგმულ სვეტზედ გამოსახავდნენ დედაკაცის ასოს. და თუ ადგილობრივ მცხოვრებთ გაემარჯვებოდათ ეგვიპტელებზედ, მაშინ პირობით შეეკვროდნენ ძლიერ მცხოვრებთ, რომ მარტო გზა ჰქონოდათ მისვლა-მოსვლისა თავიანთ დაქვრილ ქვეყნებისკენ და ამის ნიშნად ამართავდნენ ქვის სვეტსა და ზედ გამოაქანდაკებდნენ მამაკაცის ასოსა. სწორედ ამ ნაირი სვეტი დგას დღესაც ჯავახეთს, ახალქალაქის მახლობლად ს. მერჯახეთსა, ერთ საყენზედ მაღალია.

ქრისტიანობის დროს კი აღარავითარი მნიშვნელობა აქვს სვე-ბედსა თუ კაცის წერასა, — ცარიელა სახელია. ყოველი კაცის ბედი, წარმატება მისავე ხელშია: გამრჯე, გამაცადი, გონება-ხსნილი, გამჭრიახი კაცი, მუდამ ბედნიერი იქმნება; ზანტი, ზარმაცი, მოზარული და უნადვლო კაცი მუდამ უბედურად იცოცხლებს და არსად მოეწყობა ზელი. საზოგადოდ ღვთის მოშიში, ღვთის მსახური კაცი თავის მოვალეობას ოჯახობას, საქმე-ყოფას არაოდეს არ უღალატებს, თავის გარჯის დაგვარ რასაც ღმერთი მისცემს სიმართლის გზით, მიიღებს კმაყოფილებით. არ ეგვანება ბევრის ავად თუ კარვად შემძენ, გაუმადლარ მდიდართა, რომელნიც სააქაოსვე ჯოჯოხეთურ ტანჯვა-წვალებასა და მოუსვენრობაში ატარებენ თავიანთ უბედურ, უბადრუკ ცხოვრებასა; არც თავს არგვიან, არც მონათესავეთ და არც ქვეყანასა. დღიურად მცხოვრები მუშა უკეთესად იცხოვრებს უფრო ანგაარი მდიდარისა.

ვინმე მქსი.

მკთ-მკთი მთავარი საზრუნავი.

ადამიანის ქვეყნად არსებობის თავი და თავი მიზანი რა უნდა იყოს—ამას ვერც ერთი ბრძენი, ვერც ერთი მეცნიერი ვერ გვიხსნის ისე, რომ ეს აღსნა ყველასათვის სარწმუნო და გარდაუვალი იყოს. ვისაც როგორ უნდა, ისე სწამს ეს. ვისაც როგორ უქრის საკუთარი განვითარება, შეგნებულება და პირადი შეხედულება—ყველა იმას ადგია. ზოგი ნიადაგ უზენაესს რამეს ეტრფის, ზოგსაც წვრილმანებზე ფიქრსა და ოცნებაში ელევბ თავისი დღე და წუთისოფელი, და ამ ორ უკიდურესობის ქდეებში არის მოთავსებული ის განსაცვიფრებელი აზრ-მიმართულების ნაირ-ნაირობა, რომელიც მთელ დედამიწის ზურგზე იშვიათად იძლევა ორ ადამიანს სავსებით ერთნაირად მოაზრესა და ერთი მიმართულების მიმდევარს. თვით ეს ნაირ-ნაირობა, რომელიც ბუნების ერთ-ერთ მთავარ კანონად არის დადგენილი, არ არის წუნ-დასადები, მაგრამ ესეც დროსა და საზოგადოებას გააჩნია... ის, რაც რიცხვ-მრავალ ქვეყანაში და ერში თავი-და-თავი საზრუნავია, პატარა ქვეყანაში და ერში სულ სხვანაირადაა მისათვალნი!... რაც ერთში სასარგებლოა ზ სასიხარულო—მეორეში ხან-და-ხან თავში-საცემი და საგლოვი გამო-

დის. კიდევ ამიტომ არის, რომ ხშირად პატარა ქვეყანაში და ერში უფრო მეტი წინდახედულება მართებს ადამიანს: მეტი სიბრთხილე უნდა სამუშაო ასპარეზის არჩევას და მეტი გამჭირახობაც საზოგადო მუშაობის წარმართვას, — რასაკვირველია, თუ ადამიანს საზოგადო კეთილდღეობა უღვივის გულში და არა მარტო პირადი, ცხოველური არსებობა. ამიტომაც ყოველთვის უნდა გვქონდეს გათვალისწინებული, თუ რა განსაკუთრებული მოთხოვნილება გვედება თანამედროვე ჩვენი ვითარებისაგან, და ეს უნდა დაედოს სარჩულად ყოველ ჩვენ საზრუნავსა და სამუშევარს.

თუ ეს პატარა შესავალი წავეუმძღვარეთ ჩვენს სათქმელს — ამით სრულიადაც არ ვაპირებთ რაიმეს საბოლოოდ გარდაწყვეტას. და არც ადამიანის არსებობის თავმიზანს შევბედავთ გამოსარკვევად. საზოგადოდაც ძნელი გარდასაწყვეტია ეს კითხვა და კერძოდ ქართველი ადამიანისათვის ხომ მით უფრო ძნელი და რთულია, იმ სხვა-და-სხვა გარემოებათა გამო, რაიც უკანასკნელმა ხანამ თავს დაგვატეხა... თუ რა უნდა იყოს ჩვენი მთავარი საზრუნავი — ამას ხომ მოკლედ თქმა არ მოეხერხება. ერთ-ერთ საზრუნავად კი ყველაფერი დაისახვის, რასაც ჩვენსა და ჩვენის საზოგადოების ცხოვრებაში რაიმე მნიშვნელობა მიუძღვის. ჩვენ არ ვეკუთნით მათ გუნდს, ვისაც მხოლოდ ერთი რაიმე აქვს დასახული და ყველას და ყველაფერს, რაც ზედგამოჭრით მათი მგვანე არ არის, უარყოფენ და უმნიშვნელოდ აღიარებენ. ბევრი რამ არის საჭირო საზოგადოებისათვის. გაკეთებული ვიკითხოთ, თორემ გასაკეთებელს ვინ მოსთვლის, რამდენია!... სამუშაო გზაც, საერთო მიზნისადმი მიმყვანი, მრავალნაირია ზე მუშაო.

ბაც მრავალფეროვანი. და თუ საბოლოო, საერთო საწადელს შეესაბამება ადამიანის აღრჩეული მიმართულებაცა და საქმიანობაც, მაშინ ამნაირი ვინმე დანარჩენთაგან საგმობი და ხელშესაშლელი არ უნდა იყოს, ჩვენის აზრით. ამისათვის არა გვგონია, ვინმემ გაგვაშტყუნოს, ან და აგვითვალწუნოს, თუ ჩვენც კერძოდ აგვირჩევია ერთ-ერთი ბილიკი, და მის მიყოლას სასწრაფო წერტილისაკენ თვალსაჩინო მნიშვნელობას ვუძისებთ.

ბოდიშს ვიხდით სიტყვის გაგრძელებისათვის და პირდაპირ გადავალთ მაზედ, რაზედაც გვწადია ამ ჟამად სიტყვის ჩამოგდება, და რაც დიდ-მნიშვნელოვან საქმედ მიგვაჩნია ჩვენთვის და ჩვენი ქვეყნისათვის. ამით ახალი რაიმეს თქმას არ ვაპირებთ, მხოლოდ ერთ-ერთ კითხვას უნდა შევვხოთ, რომელიც ყველასაგან მიყრუებული არის. ეგების ბევრს კიდევ უფიქრია ამ კითხვაზედ, შეიძლება მისი განხორციელება უნატრია, მაგრამ დღემდე კი ეს საქმე ოცნებად არის შთენილი, და როგორც ბევრი სხვა სასარგებლო რამე, ესეც ჩვეულებრივს წყვდიადს არის მიცემული. ჩვენ, რასაკვირველია, არც ეხლა ვოცნებობთ, რომ ჩვენი გახსენების შემდეგ ეს კითხვა ჩვეულებრივს ობს მოიცლის და განხორციელების გზას მიეახლება... სამისო მსწრაფლი გამოფხიზლება და მხნედ საქმის დაწყება—ან კი სადაური ჩვენი თვისებაა, რომ ეხლაც ამის იმედად ვიყოთ!?... მაგრამ მაინც ვიტყვით სათქმელს და შეიძლება ისედაც არ იყოს დაკნინებული ჩვენი ქვეყანა, რომ ათასში ერთს მაინც არ ჩააჩნდეს მესხი-ერებაში და არ დაეზაროს მცირეოდენი თანაგრძნობისა და, თუ შესაძლოა, დახმარების გაწევაც.

ჩვენი უბედურება, სხვა ბევრთან ერთად, ისიც არის, რომ ჩვენ არავინ არ გვიცნობს. და უარესი უბედურება კი ის უფროა, რომ თვით ჩვენვე არ ვიცნობთ თავის თავს!... ამ სამწუხარო მოვლენას ისე შეჩვეული ვართ, რომ არც კი ვთაკილობთ ამას... თუ ვინმემ მეზობლის ამბავი არ იცის, და არც ცდილობს ახლობლების ვითარებას გაეცნოს—ეს ძალიან გასაკვირლად მიგვაჩნია. ამნაირ ადამიანს როგორღაც ათვალწუნებით ვუყურებთ და მის თვისება-ხასიეთსაც უცნაურობას ვეძახით. და თუ ვინმე ასეთსავე გულგრილობას იჩენს მთელი იმ საზოგადოებისა და ქვეყნისადმი, სადაც იგი დაბადებიდგანვე ყოფილა და სადაც იგი უნდა დარჩეს მთელ თავის სიცოცხლეს—ამას მაინცა და მაინც წუნს არა ვსდებთ და არც გასაკიცხავ საქციელად ვსთვლით!... საზოგადოების წევრად რომ იყოს ადამიანი და ამავე დროს სრული უვიცი იყოს მისი ვითარების—ეს ჩვენ თითქოს ჩვეულებრივ მოვლენად მიგვაჩნია! თვითეული ქართველი მარტო კერძო ბედნიერების ძებნაშია, ამისათვის შრომობს და ზრუნავს დღე-ნიადაგ, და ამ ქდეს იგი ვერ გაშორებია: ვერ მისულა იმ ზენა საფეხურამდე, რომ თავისი კერძო ცხოვრება და მიზანი საზოგადოების საერთო მიზანს შეუფარდოს, ერის საზოგადო სიხარულში ჰპოებდეს პირად სიხარულს და ერისავე საზოგადო მწუხარება მიაჩნდეს საკუთარ ტანჯვად. ყველაფერი ეს ჩვენთვის მხოლოდ შორით სატრფიალო ოცნებად გამხდარა, და სინამდვილე კი სულ სხვა სურათს გვაძლევს, ფრიად შემადონებელს და გულ-გასაგმირს... არა გვგონია, რომ სადმე დედამიწის ზურგზე მოიძებნებოდეს სხვა ერი ჩვენისთანა მარჯვე და ყოველმხრივად ხელშეწყობილი თავის თავის დავიწ-

ყებაში! სხვა არავინ გვეგულება ჩვენზედ უფრო ქედ-
დადრეკილი, გარემოების უზომოდ მორჩილი-ღ მსწრაფლ
ცვალებადი—ამაში ბადალი არა გვყავს!... * თითქოს,
სხვა რამეში ჩვენ დამჩაგვრელს და გაძუნწებულს ბუ-
ნებას, მარტო საამისოდ მოუცია ჩვენთვის სიუხვე და
სიჯიუტე!...

ჩვენ თუ კი ვერ ვიცნობთ ჩვენ თავს, რა გასა-
კვირალია, რომ უცხოეთს და უცხოეთელ ადამიანს
სრულიადაც არ ვახსოვდეთ! და ასეც არის. მთელი
ევროპა რომ შემოიაროს ქართველმა, ვერავის წაატყ-
დება ისეთს, რომ საქართველოს და ქართველს იცნობ-
დეს ცოტაოდნადაც არის მაინც. ძველ საქართველოს
თუ იცნობენ ზოგიერთები და მასაც მხოლოდ ორიოდ-
სამიოდე სიტყვით, თორემ თანამედროვესი ხომ არსე-
ბობაც კი არ იციან. აქაიქ, თითო-ორიოლა ღრმად
განსწავლილი მეცნიერი თუ გვიცნობს—ეს ხომ ჩვეუ-
ლებრივ მოვლენად არ არის მისათვალნი. განათლებული
ევროპიელის საზოგადო ცნობიდან კი სავსებით აღმო-
ხოცილი ვართ. ეს კი ჩვენთვის მეტად დასანანებელი
უნდა იყოს! მეცნიერებას თავი მოაქვს და არაფრის
დატოვება არა სურს შეუსწავლელად და გამოუკვლე-
ველად. რა ძნელ მისადგომ კუნჭულებს არ მიუწია
თავისის მკვლევარის თვალით, და ჩვენ კი არაფერი გვე-
შველა! მართალია, ჩვენი ქვეყნის შესახებ ბევრი რამე

*) რასაკვირველია, ჩვენ აქ მხოლოდ იმნაირ ერებს ვგუ-
ლისხმობთ, რომელთაც ჩვენსავით ჰქონიათ და აქვსთ ისტო-
რიული წარსული, რომელთაც ესა, შვედლთა და სხვა წარსული
ცხოვრების სუბანიურიც მოეპოვებათ და საერთო კაცობრიობის
ცხოვრებაშიდაც ასე თუ ისე წილ-დასაღები არაან.

იწერება, მაგრამ მარტო ისეთი ერი რომ გვიცნობდეს, რომლის ცნობას თუ უცნობელობას არავითარი მსოფლიო ფასი არა აქვს, და რომლის ენასაც და მეცნიერებას მეთაურობა არ მიუძღვის განათლებულ კაცობრიობაში—ეს ან კი რა სასარგებლოა ჩვენთვის? ევროპიულ ენებზე კი ამ ჟამად არაფერი საგულისხმო აღარ იწერება ჩვენ შესახებ. თითო-ორი მოგზაური თუ რამოდენიმე სტრიქონს გვიძღვის ხოლმე—ეს არის და ეს!... ისევ ყველა, ვისაც კი ჩვენი მხრის შესახებ რაიმე ცნობების შეტყობა სურს, ძველად გამოცემულ თხზულებებით სარგებლობს და ამით იკმაყოფილებს ცნობის-მოყვარეობას. ამნაირი თხზულებანი კი თუმცა საკმაოდ მოიძებნება ფრანგულსა, ინგლისურსა და გერმანულ ენებზე, მაგრამ მათი მოპოება არა თუ საყიდელად, წიგნთ-საცავებშიდაც კი საქნელი არის. რასაკვირველია, ზოგი მათში მეტად საყურადღებოა და მართლაც მეცნიერულად დაწერილი—ასეთია უმცირესი ნაწილი,—უმრავლესობა კი სუსტი კალმის ნაწარმოებს წარმოადგენს და მხოლოდ ნასესხებსა და უხერხულად გამოკრებილ მასალაზედ არის აგებული. მაგრამ, ასეა თუ ისე, თანამედროვენი მაინც ამ მასალით სარგებლობენ და ერთის შეცდომა მეორის გასამეორებლად ხდება. ამნაირად, ერთხელვე ფეხ-მოდგმული შეცდომა ყოველ სამეცნიერო წიგნში ანუ გამოკვლევაში ასევე ნაკლოვანად შედის, თუ კი სადმე თითო-ორი სტრიქონი დაუთმეს ჩვენი ქვეყნისა და ხალხის აღწერილობას. მერე ვინ არის ამაში დამნაშავე? რასაკვირველია პირველი ბრალი მას ედება, ვინაც სინიღისიერად არ იკვლევს საგანს, მის ყოველ მხრივად გაცნობას არ ცდილა ღვისაც თავის აჩქარებული კალმით

ერთხელვე რაიმე შემცდარი აზრი დაუსტამბავს. მეორე ბრალი კი, თუმცა უფრო ნაკლები, მას ედება, ვინც ერთხელვე დაწერილს უტყუარ სინამდვილედ გულისხმობს და დამწერს ყველაფერში ერწმუნება. და მესამე ბრალი კი, ყველაზედ უფრო დიდი და შეუწყნარებელი, თვით ჩვენვე გვედება, რადგანაც არც დიღვართ გაგვეგო ის, რაც ჩვენზედ თქმულა უცხოეთში და არც ჯეროვანი პასუხი გაგვიცია! ასე განვლო ხანგრძლივმა დრომ და, თითქოს რომელიმე მოსპობილ ერზე იყოს ბაასიო—ჩვენი საკუთარი ხმა არსად არ გასულა, არსად არ დაძრულა და არც იძვრის, ვითომ და ცოცხლებში არც კი ვერიოთ! რასაკვირველია, ჩვენ ბევრ რასმე დავსდებთ ბრალს: თუ გარემოებას, თუ ევროპიულ ენების უცოდინარობას. მაგრამ, რაც უნდა თავი ვიმართლოთ, ისევ ჩვენი დაუდევნელობაა ამის მიზეზიც. სხვა ხალხი იმ დროს კი არ უცდის: აბა, როდის მოვა ვინმე და გამოიკვლევს ჩვენ კუთხესო. იგი თვითონ კისრულობს ამ შრომას და აქვეყნებს მას ევროპის მეცნიერთა საყურადღებოდ. ჩვენ არა თუ ევროპიელთათვის არაფერს ვსტამბავთ, არამედ აქაც, კარზედ რომ მოგვადგეს ვინმე, ჩვეულებრივ შეყუჟულად ვართ და არც მივეკარებით ამგვარ პირთ, რომ დავაკვლიანოთ იგინი ჩვენი ქვეყნის დათვალიერებაში და საკმაოდ გავაცნოთ მათ ჩვენი მხარე. თუ თვითონ მოვიდა ჩვენს ოთახში—მართალია, გულზე ხელს არა ვპკრავთ, მაგრამ ჩვენი თქვი, ძალიან ახლოსაც რომ იყოს იგი, არავითარ ყურადღებას არ ვაპყრობთ. ამიტომაც ჩვენში ჩამოსული უცხოელი მკვლევარი სულ სხვა, ჩვენთვის გარეშე პირებს, უვარდება ხელში. ესენი კი სარგებლობენ ამგვარი შემთხვევით, ხშირად თავის გუ-

ლის წყრომას, ჩვენზედ უსათუძელოდ მოზღვაებულს; საზღვარს ვერ დაუდებენ და ბევრს უსამართლო რამესაც წარმოსთქვამენ ხოლმე ჩვენ შესახებ. (ამის მაგალითებს ჩვენ მერე დავინახავთ, როდესაც დაწვრილებით მოვიხსენებთ ზოგიერთ ცნობებს, რომელიც უცხო ენებზე გამოსულა ჩვენ შესახებ). რომ კიდევაც არ სურდესთ განზრახ რაიმეს გადასხვაფერება, შეცდომებს მაინც ვერ აიშორებენ, რადგანაც ან კი საიღვან უნდა იცნობდნენ ჩვენ ვითარებას! მარტო ის ხომ არ არის საკმარისი, რომ ჩვენში ნამყოფი იყონ! განა ცოტა არის, რომ საქართველოში იბადება; აქვე ბერდება, მაგრამ სრულებით კი არ იცნობს ამ კუთხეს? მარტო წვრილმან მხარეს რომ იცნობდეს კაცი ჩვენი ცხოვრებისას—ამას ხომ საფუძვლიან ცნობას ვერ ვეტყვიტ!...

არა და, რა ჰქნას უცხოელმა ჩვენში ჩამოსვლისას!? ვის მიმართოს, რომ გაიადვილოს ჩვენი ქვეყნის დათვალიერება და შესწავლა? ჩვენ ხშირად გვაუწყებენ ხოლმე გაზეთები—ესა და ეს მეცნიერი მოდის ჩვენში სამოგზაუროდო, მაგრამ არასოდეს არ გვსმენია: ქართველობა როგორ დახვედრია, და ან რანაირად დახმარებია ამ მკვლევარს თავის სამეცნიერო მიზნის მისაღწევად. შემთხვევით თუ შეხვდება ვინმე მეცნიერი ჩვენების კრებულს, მაშინაც მხოლოდ ლხინითა და სუფრის სიუხვით—მხოლოდ კუჭის დღესასწაულობით, მივგებებივართ, თითქოს და ამით დიდად თავ-მოსაწონ რამეს ჩავდიოდეთ!... დანარჩენი რამე კი: ჩვენი სულიერი ავლა-დიდება, ჩვენი ქვეყნის ავ-კარგი და სხვა არსებითი თვისებები,—რაიც ყოველ ერს აძლევს თავის საკუთარს სახეს—ყოველივე ეს იღუმალებით მოცული რჩება. ამიტომაც, მთლად რომ გადავაგლოთ თვალი მას,

რაც კი ჩვენ შესახებ დაწერილა ევროპაში—ყველა-
ფერს ნახავს კაცი ჩვენ შესახებ და არა ამ მთავარ
მხარეს ჩვენის ცხოვრებისას. ამით წყვლიადს წყვლია-
დივე ემატება და დასასრულ, ჩვენი ცნობა ევროპიელე-
ბის მიერ, ისევ უცნობელობას უახლოვდება.

სურვილი კი ჩვენი გაცნობის და შესწავლის და-
ლიან ბევრს ჰქონია და ბევრსაც აქვს. ძალიან ადვი-
ლადაც იხადება ეს სურვილი. სულ მცირეოდენ ცნო-
ბებსაც რომ მოჰკრას შეგნებულმა ევროპიელმა ყური
ჩვენ შესახებ, მსწრაფლად ეღვიძება ცნობის-მოყვარე-
ბა: იგი მაშინათვე მიმართავს საენციკლოპედია თხზუ-
ლებებს, ჯერ ამით გაირკვევს რამოდენიმე ცნობას და
მერე ცალკე თხზულებების ძებნასაც შეუდგება ამავე
საგნის შესახებ. ამნაირად ირჯება იგი ყოველი სხვა
ახალი კითხვის შესახებაც,—ეს ძირითადი ჩვეულებაა
განვითარებული ევროპიელის, ეს მისი ცოცხალი გო-
ნების უუსაჭიროესი მოთხოვნილებაა. ვისაც უნდა ჩა-
მოუგდოთ ლაპარაკი ჩვენ ვინაობაზე, რომ კიდევაც
არავითარი ცნობა ჰქონდეს ჩვენი წარსულისა და აწ-
მყოს, მაინც მეტისმეტი ყურადღებითა და თანაგრძნო-
ბით ისმენენ ჩვენს ამბავს. ბაასის დასასრულს დაგეკით-
ხებათ: „აბა რომელ წიგნს მირჩევთ ისეთს, რომ მასში
მოთავსებული იყოს დახასიათება საქართველოს, მისი
წარსულიცა და აწმყოც. მართალია, ზოგიერთი წიგ-
ნები მეც გამიგონია, მაგრამ სრული და უტყუარი რომ
იქნეს—ასეთი რამე ამომიჩიეთ“-ო... რა უნდა ვასცეს
ადამიანმა ამის საპასუხოდ? ვისაც პირადად არ გამო-
უცდია, იგი ვერ წარმოიდგენს, თუ რამდენად გულის
დამწყვეტია ამისთანა კითხვაზე მხრების აჩეჩით უარის
თქმა!... მრავალ წიგნებში ერთსაც ვერ შეხვდება კაცი

იმნაირად შედგენილს, რომ საამისოდ გამოადგეს მკითხველს, ვერც ფრანგულ თხზულებებში, ვერც ინგლისურში და ვერც გერმანულში, თუმცა მათი რიცხვი ორასს აღემატება. ამნაირად რჩება ადამიანი ისევ იმ მცირე ცნობების ამარად, რომელიც სხვა-და-სხვა ენციკლოპედიურ თხზულებებშია მოკლედ მოთაესებული და ბევრის შეცდომებითაც აღსავსე. (ამის დამამტკიცებელ მაგალითებსაც მერე განვუზიარებთ მკითხველს).

ეს ასეა და ასეც იქნება, სანამ თვით ჩვენვე არ ვეცდებით საკუთარის შრომითა და ზრუნვით ამ მიეწეებული მოვალეობის გაძღოლას. მით უფრო საჭიროდ უნდა მიგვაჩნდეს ეს, რადგანაც სულ მცირეოდენი რამ გამოქვეყნებული ცნობაც კი საკმარისია ხშირად, რომ ამან ევროპიელს სურვილი აღუძრას ჩვენი ქვეყნის შესწავლისა და გამოკვლევის. ამის მაგალითები ძალიან ბევრია. ყველაზედ უფრო განსაცვიფრებელი ჩვენი დაუვიწყარი ბროსსეს მაგალითია. ბ-ნს მარი ბროსსეს, ე. სენ-მარტენის თხზულების ზოგიერთმა ადგილებმა, და ერთმა მოკლე მიმოხილვამ გერმანულ ენაზე გამოსული თხზულებისამ—აღუძრეს ქართული ენის შესწავლის სურვილი. რიგიანი ანბანიც კი არა ჰქონია, ქართულ დაბადებაში და ბერძნულში საკუთარი სახელების პირველი ასოს ერთმანერთთან

*) ორი წიგნი უკვე იყო ამ დროს ქართული ანბანისანი: 1) წმ. პრინციპალის მიერ დასტამბული ქართული ანბანი ლიტვანთაურთ 1629 წლ. და 2) ფრ. მარ. მაჯიოს ქართული ღრმამატკა და სიტყვარი, 1643 წ., ორივე რომში დასტამბული, მაგრამ ბროსსეს ამით ვერ უსარკებლხანა.

შედარებით გაურკვევია მას ჩვენი ენის პირველი ცნობანი. ამნაირ რთულ მუშაობას არ დაერიდა იგი და მართლაც მიაღწია თავის მიზანს, რითაც დაუფასებელი ღვაწლი დასდო ჩვენ ისტორიასა და არქეოლოგიის კვლევა-ძიებას!

თუმცა ნაკლებად გვიცნობს ევროპიელი, მაგრამ ყველა, საქართველოზე ბაასის დროს რაღაც თანაგრძნობით იმსჯვალემა ჩვენდამი. ეს გრძნობა ცხადად გასჭვირს მის სიტყვასა და ყურადღებაში. ერთის სიტყვით, თამამად შეგვიძლია აღვიაროთ, არ ვეკუთვნით იმ ერებს, რომელთა ხსენებაზედაც რაღაც უსიამო გრძნობა ებადება ევროპიელს და ვისდამიც რაღაც უნდობლობის გრძნობით იმსჯვალემა თითქმის ყველა. არიან საყოველთაოდ ამნაირად ცნობილი ერნი —საბედნიეროდ, ჩვენ მათ რიცხვში არა გვაქვს ადგილი! მით უფრო დასაშურებელია ვისარგებლოთ ამით და არ გავაქარწყლოთ ეს გრძნობა ჩვენის მიჯინებულის დაუღვეწელობითა და ხმის-გამოუღებლობით...

ნებას ვითხოვთ მკითხველისაგან, მოვიხსენოთ აქ ერთი პატივცემული პროფესორის ზოგიერთი სიტყვები, ნალაპარაკევი ამ სტრიქონების დამწერთან. (ეს პროფესორი არის „კოლლეჟ დე ფრანს“-ში და ცნობილ ისტორიკოსად ითვლება აზიის შესახებ. მისი თხზულება: „აზიის ისტორიის შესავალი“ თვალსაჩინო ნაწარმოებად არის აღიარებული მეცნიერებაში). — „როგორც მოსპეციალედ, აზიის ისტორიას ვმუშაობ, და გულახდილად უნდა ვითხრათ, რომ თქვენი მხარე ერთ-ერთ საიშვიათო და შვენიერ მხარედ ჩავარდება. დიადია თქვენი წარსული, თქვენი ისტორიული ღვაწლი... სამწუხაროდ, თვით საქართველოში არ შემხვედრია ყოფ-

ნა. აზიის მრავალი კუთხე დამივლია, თვით დაღესტ-
ნამდე ავსულვარ, მაგრამ საქართველო კი უნახავი დამრჩა,
აჭარის სამხრეთ-დასავლ. ნაწილსა და ლაზისტანს გარდა.
მაგრამ, მერწმუნეთ, საკმაოდ ვიცნობ ამ ძვირფასს კუთ-
ხეს. სულითა და გულით მსურველი ვარ თქვენი ბედ-
ნიერების... დიახ, დიადია თქვენი წარსული... ცოდვა
არის, ეხლა ისე მივიწყებული იყოთ, როგორც თქვენა
ხართ! დიდი შეცდომაა ევროპის ამნაირი ყურადღების
მიუქცევლობა! დიდი შეცდომაა ევროპის კულტურისაც,
რომელიც ხშირად ვითომ დახმარებას უწევს რომელი-
მე ერს, მაგრამ მის განსაკუთრებულ თვისებებს კი
სპობს და თვითარსს სახეს უკარგავს. იმის დანაცვლად,
რომ შეარჩინოს იგი და ხელიც შეუწყოს მის დაცვასა
და შენახვას!.. ეს არ არის კულტურის, წინ-მსვლელო-
ბის დანიშნულება!.. ასეთი უზნეური რამ კაცობრიობის
გონიერ ნაწილს არ შეშვენის, ეს მის სიტლანქეს მოწ-
მობს და არა დაწინაურებას!.. სულითა და გულით
მნატვრელი ვარ თქვენი ბედნიერების და გთხოვთ, თუ
კი რამეში გამოგადგებათ ჩემი დახმარება—სასამსახუ-
როდ მიიღოთ ჩემი თავი! რა ვუყოთ, რომ ხნიერი ვარ,
ქალარა კაცს მუშაობას არ დაუშლის!.. დიდის სია-
მოვნებით შევეუდგებოდი ქართული ენის შესწავლასაც,
რომ ამით უფრო გამოგდგომოდით, მაგრამ, ეს
ორი თვეა, რაც ალბანურ ენას შევეუდექი.
მათ ზოგიერთ რამეში დახმარება მთხოვეს, და მათი
ენის უცოდინარი ხომ იმდენს ვერას გამოვად-
გებოდი! თქვენ რომ შეგხვედროდით სამი თვის წინად,
ეხლა ქართულის შესწავლა დაწყილი მექნებოდა... მა-
ინც, რითაც და როგორც შემეძლება, თავს არ დავი-
ზოგავ... თქვენც, მომუშავე გუნდმა ქართველობისამ,

უნდა მოგვაწოდოთ ყოველგვარი ცნობანი,—რაც მეტად სასარგებლო იქნება თქვენთვისაც და მეცნიერებისთვისაც“... ამით გაათავა მოხუცმა ჭაბუკურის გატაცებით მოლაპარაკემ,—მე კი ვეხარებოდით ასეთ ჭადარას და მხოლოდ ოცნებაში დავეძებდი მის მიერ დასახელებულ „მომუშავე გუნდს ქართველებისას“.

დასასრულ, რომ მეტად არ შევაწუხოთ მკითხველის ყურადღება, მოკლედ გავიმეორებთ უმთავრესს აზრს ამ წერილისას:

1) უნდა გავითვალისწინოთ, რაც რამე მასწავლებლებს ევროპულ ენებზე ჩვენ შესახებ. ვაგულისხმობ, რაც საგულისხმოა, გავცეთ ზანუხი მას, რაც შემიძღვარია, სედა დაკრით, რაც აკლია, და ასე მივაწოდოთ იქაურ მკითხველს;

2) უნდა შევიმუშავოთ ქართული ენის შესასწავლად სახელმძღვანელოები: ქართულ-ფრანგული, ქართულ-ინგლისური და ქართულ-გერმანული; ამნაირივე ლექსიკონები, თუ ვრცელი არა, მოკლე მაინც;

3) უნდა გავითარგმნოს ქართულად, რაც რამე საგულისხმოა სხვა ენებზე, და გადაითარგმნოს ევროპულ ენებზე, რაც კი საყურადღებო რამე გვაბადია;

4) უნდა ვიქონიოთ ერთ-ერთი ყურნალი ევროპულ ენაზე, შორად ცნობების მიმწოდომი.

სოფელი ქურთა

იმის მიდამოებზე*).

ს. ქურთა არის გორის მაზრაში დიდი ლიახვის მარჯვენა ნაპირს, შვიდი ვერსის მანძილზე დაბა ცხინვალიდგან. სამხრეთით საზღვრავს მას და მის მამულებს მუშლის ხევი, რომელიც ზემო აჩაბეთს ჩამოუდის გვერდზედ; აღმოსავლეთით დიდი ლიახვი, ჩრდილოეთით ს. კეხვის მიჯნა და დასავლეთით თირის მონასტრის მიჯნა. ქურთა თავის სახნავ-სათესით იქნება დაახლოვებით ხუთი კვადრატი (ჩორსო) ვერსი, თითქმის თანასწორის სიგძისა და სიგანის. ქურთა სძევს დაცემულ ვაკე ადგილას, ლიახვიდგან გამოყვანილ რუს ორივე ნაპირას. სცხოვრობს 49 კომლი გლეხი და 7 კომლი თავადი მაჩაბელი. რუს სისწვრივ მისდევს სამხედრო ოსეთის გზა, მდებარეობასა ჰყოფს ნარუალი ყაიბულა

*) „ქურბული“-ს რედაქცია უგუღიათადესს მადლობას უძღვის ბ. ალექსანდრე დავითის ძეს მახანუელს, „სოფელი ქურთა და იმის მიდამოებზე“ აწერისა და აქვე შეკრებილ ზეპნარკამოცემების მოწოდებისათვის. სწორეთ ისე შეუდგენას, როგორც ჩვენი ზრუნვაშია საზოგადოდ მოიხსოვს. რედ.

ორ ნაწილად, მის აღმოსავლეთით ვაკე დაცემულ ადგილსა, დასავლეთით კი ორ ტერასიან ფერდობს. უმეტესი სახნავ-სათესი ადგილი ქურთელებისა ამ ფერდობებზეა. ეს ფერდობი იღრანტება სამ ალაგას ხევებითა. ყველაზე უდიდესი ხევი ბრმა ხევაა, რომელსაც სათავე უძევს ძარის კლდეებთან. ეს სახნავი (უმეტეს ნაწილს ლუდათი ჰქვია) ახალი გატეხილი ძამულია; თხუთმეტი წლის წინად სახერხი ხეები იჭრებოდა, ახლა კი აქაიქ შეხვდებით მარტო ჯირკვებს, ასე მოისპოიქ ტყეები. მეტად ნაყოფიერი შავი მიწაა; თითქმის ნახევარ არშინის სისქეთ აძევს შავი მიწა. ვაკე ადგილი კი ლამისაგან შესდგება და ნაკლები სისუქნე აქვს, მზიერი ლაძია. ეს ადგილი წარმოადგენს უწინდელ ლიახვის ძირსა, მაგრამ ლიახვი აღმოსავლეთისკენ მისწოლია და ეს ადგილი დაუტოვებია.

ჰავა, მიუხედავად იმისა, რომ შედარებით ზღვის მდებარეობასთან მეტად მაღლა სძევს და უმთავრესი კავკასიონის მთა-გრებილი მუდმივი თოვლით თავს დაჰყურებს, მეტად ზომიერია. აქ ზამთარში სიცივე არ იცის; 15" სიცივე დიდი იშვიათია. ზაფხული გრილია, აქაური დიდი სიცივე ერთი თვეა: მკათათვის ნახევრიდან მარიამობის თვის თხუთმეტამდე. სუფთა და გრილი ჰაერი ხელს უწყობს საღიანობას. ახლო-მახლოს არსად დამპალი ქაობები და წყლები არ მოიპოვებიან. მარტო ერთ ალაგს ორი დღის ადგილია სველი და გვალაზი. დიდი ქარები იშვიათი მხოვლენაა; მხოლოდ გამაცოცხლებელი დილის ნიავი ზეკარა, რომელიც კავკასიონის მთებიდგან უბერავს და ზაფხულის ქვენაქარი ამოძრავებს აქაურ ჰაერს და ბუნებას; მაგრამ ესენიც მუდმივ არ უბერავენ, ბევრჯერ კვირის-კვირობამდე

გასანიავებელი ხვაფი ჰყრია კალოზე უქარობით. დასავლეთის მხრიდგან მოჰქრის „იმერულა“, რომელსაც სინოტიე და ავდარი მოაქვს აქა. ეს ქარი ასე ხშირად არა ჰქროდა, სანამ ტყეები გაიჩეხებოდა. ეხლა კი ხშირად ჰქრის გაზაფხულზე და ნამეტნავად შემოდგომით. აღმოსავლეთის მხრიდგან, რაკი მთა აფარია, მყუდროა.

სოფელშია ერთი ქვითკირის ეკლესია წმ. გიორგის სახელზე აგებული და ერთიც ხის, დაქცეული მთავარ-ანგელოზის ეკლესია. აქვებ ოთხ-კუთხიანი ხუთსართულიანი მაღალი კოშკი, ჯერ ისევ მთელია და ურთხლის კოჭები აქვს გაყრილი. მცხოვრებლების უმეტესობა ნაოსრები არიან, რომელნიც დიდი ხანი არ არის, რაც მოსულან, მესამე თაობანი არიან: კაჟაშვილები, ჯიოშვილები, ცხოვრებაშვილები; თითირაშვილი, ელბაქიძე, ყოჩიშვილები დი სხვა. არიან რაქიდგან გადმოსახლებულებიც: ხაჭაპურიძეები და მაისურაძეები, ჯოხაძე. მხოლოდ აღრინდელ დროიდგანვე ბასიშვილები არიან მკვიდრი მცხოვრებნი; ესენი და მაჩაბლები ერთ დროს არიან მოსულნი. ერთმანერთთან განწყობით ცხოვრობენ. მახვილი გონების ხალხია. მისდევენ ხენათესვას, მებაღეობას, მევენახობას და მებოსტნეობას—თითქმის სულ თავიანთ საქიროების გულისთვის. თუმცა რთვილი ბევრჯერ ისრიმს მოასწრებს ხოლმე და ვენახს დაუმწიფებელს სტოვებს, მაინც ბეჯითად მისდევენ მევენახეობას. ეხლა ძალიან ამრავლებენ ვენახებს. უვენახო არაფინ არის. ხილის ბაღებში მთელი სოფელი ჩამალულია, მაგრამ ის ძველები დაბერდნენ და ახალი ხილის გაშენებას უფრო ბეჯითად ეკიდება ხალხი. ასე მსწრაფლ არსად არ იზრდება ხილი;

არავითარი გაპატიება არ უნდა ხილისათვის გამზადებულ ადგილს. იმისთანა დიდი ვაშლისა და კაკლის ხეები იზრდება, რომ თითო ძირზე ურემი, ურემ ნახევარი ნაყოფი ჩამოდის. მაინც აქაური უმთავრესი ნაწარმოები ხილია. ჭემეტესობა აქაური ხილისა რუსეთში მიდის. ხილის ვაჭრობა მეტი წილი პატრონების ხელშია, სხვისგანაც ყიდულობენ და ჰყიდიან. აქაური ადგილობრივი ვაშლი განთქმულია: აბილაური, თურაშაული, კიტრა, თეთრი სირმა და სხვა, დიდხანს ინახება. შავი მსხალიც საზამთროა; საზაფხულო ხილი: გულაბი, საენკენიო, სასელო ქლიავი, ჭანჭური და სხვა მრავალია. თუთის ხეებიც ბევრი იყო, მაგრამ რაკი ჭიის მოყვანას თავი გაანებეს, ისიც თან-და-თან მოისპო. საქონელი უსაძოვრობის გამო, მცირეა. ამ ცოტა ხანში ფუტკრის მოშენებას მიჰყვეს ხელი. კაცები დიდი გამრჯელები არიან, ქალები მინდორში არა მუშაობენ, გარდა უპატრონობისა. მათი საქმე სახლშია, მაგრამ არც აქ უარგან, უსუფთაოდ აქვსთ შენახული სახლ-კარი. ტანისამოსის დაკერება არ იციან; რაკი ერთს ჩაიცმენ, ეგ არის, სულ ფარატინებთ ჩამოცვივით. კაცები იცმენ სხვილი შალის ჩოხებს, ერედვული და ოსური შალისას, მეტრ წილი თეთრსა. ახალუხი, განიერი შარვალი, ჩითის პერანგი წინდა-პაიჭი-ქალამანი შეადგენს მათ ჩაცმა-დახურვას.

სახლები მუხისა აქვსთ; შესდგება დარბაზიდგან, თავის გვირგვინით და დერეფან-ბოსლიდგან და მარნიდგან. პურს გოდრებში და ბელლებში ინახვენ.

დაღონებული ხალხია. დიდიც და პატარაც თვის გაჭირვებას გრძნობს და ნალვლობს; მოხუცებულები უფრო მხიარულები არიან, თუნდ დიდ ჭირ-გამოვლი-

ლებიც იყვნენ. მარტო ყველიერში იციან ბავშვებმა თამაში. სხვა დროს არა სცალიანთ, საზოგადოთ თითქო ეთაკილებათ თამაშობა. მათ გასართობ თამაშს შეადგენს წყვილ-პანტობია, ჩალიჩი და ზედადგრობა, ძვირათ ბურთის და რიკის თამაში.

ქორწილი სამ დღეს იციან, ძალიანაც თვრებიან; არ იღლებიან ამ სამ დღეს არც სმითა და არც სიმღერით; სიკვდილზე დიდი ხარჯი იციან, უვალოდ არავინ გადარჩება. კვირა-უქმეს წმინდათ ვერ ინახვენ, მხოლოდ პარასკეობით გუთანს არ შეაბმენ, მიწას არ სძვრენ, ქარ-სეტყვის უქმეაო. დიდ დღესასწაულებს გულ-გრილად ეგებებიან. ეკლესიაში სიარული არ უყვარსთ, მხოლოდ საკვირადლოებს რომ მიიტანენ საყდარში, მაშინ დასალოცათ დაპატიებენ ერთმანერთს. ქურდობა სძულთ.

შესანიშნავია უწინდელი ნარუალი ყაიბულა, რომელიც უხსოვარ დროში ყოფილა ამ რუს შემწეობით გაყვანილი წყალი დიდი ლიახვიდგან, კეხვის თავში. რუს დასრულებამდის დღესაც შეენივრად ეტყობა რუს კალაპოტი. იგი გაივლიდა ს. ქეხეს, ქურთას და აჩაბეთს სერ-სერ, მერმე კი თამარაშენ-დგვრისის მინდორს, გადუხვევდა ტბეთისკენ. და აქედგან ირწყოდა წუნარის მიდამო, (ნაწისქვილარი ეხლაც ეტყობა, აქედან ფრონეში ჩადიოდა) ჩაჰყავდათ ყვავის საყდარასთან, (ნასოფლარია) და სალთვისის, ტახტიძირისა და დირბის მინდორი ირწყოდა. ეხლა კი ეს უშველებელი ალაგი ურწყავია! ეხლანდღღ რუს, რომელიც ქურთას ჩამოდის, ათი ნაბიჯით ქვეით აქვს სათავე ყაიბულადგან. ლიახვმა დაბლა დაიწია; უწინ ამ ყაიბულაზე იყო გაშენებული სოფლები, რომლებიც მწკრივად მისდევ-

დნენ მის პირებს და მალეობ ადგილებზე იდგნენ, ეხლაც კარგად ეტყობა ნასახლარები, ნაოხარი-ქვევრები და სხვა. მაშინდელი ბალები ჯერაც არიან, მაგალითად: ბასიშვილები მდგარან ბალებში; ისინი აყრილან შემდეგი უბედურის შემთხვევისა გამო: შობა დღე იყო, შვიდი ძმა ბასიშვილი თავიანთ ცოლშვილით გულიანათ შეექცეოდნენ სამხარს, ვახშამიც ზედ მოაბეს, რასაკვირველია ღვინოც ბევრი დალიეს, სთქვეს, ამაღამ მაინც რიგიანად მოვისვენოთო, მგონი არავინ გატყვრეს ამ სიცივეშიო. მაგრამ, როცა მაგრად დაიძინეს, აუბად დაესხნენ ლეკები, შვიდ ძმას ყელები დასჭრეს, და ცოლ-შვილი ტყვედ წაასხეს. ერთი კვამლი და დარჩენილიყო, აიყარა და ძირს ჩამოვიდა. უწინ მათი მეზობლები იყვნენ: (ეხლა აღარა სცხოვრობენ იქა) ხაბარლები, ნეკაშვილები, გაგნიძეები, კერესელიძე, ყანაძე და სხვები, ესენი მწყრივად იყვნენ დასახლებულნი ყაიბულაზე. ეხლანდელი მცხოვრებნი თითქმის სამ-ოთხ წელიწადში არიან ერთად დასახლებული. ხაჭაპურიძე გადმოვარდნილა რაჭიდან შემდეგი შემთხვევისა გამო: ბატონი მისულა ღვინის წამოსაღებად, უჩვენებიათ ერთი ქვევრი, არ მოსწონებია, მეორე—არც ისა, მესამე—არც ისა; მერე აუხდიათ ოც კოკიანი ქვევრი, და, რომ ჩაუხედნია შიგ მათ ბატონს, აუწვევიათ, თავდაყირა ჩაუგდიათ შიგა, დაუხურავთ ზევიდგან, და გამოქცეულან და ყანაძის მამულზე დასახლებულან. ორნი ძმანი ყოფილან, ეხლა მესამე თაობა იცვლება და ექვსი კომლია.

საზოგადოთ ცხინვალის ხეობაში ნახევარზე მეტი ახალი მოსული ხალხია: ან ნაოსრები არიან, ან რაქველები. ამიტომ ძველი ამბავი ნაკლებად იციან. მეფე-

ებზე არც კი რამე ისმის, მხოლოდ „აი უწინ რომ ნეფობა ყოფილაო“—ასე ამბობენ ხოლმე. ლიახვის მარცხენა ნაპირს მცხოვრებნი უფრო დიდი ხნის მოსახლეები არიან. აქ ისევ იმ ძველ ხასიათ-ჩვეულებიანს ხალხს ნახავთ.

ქურთაში შემდეგი სახელები ჰქვიანთ მიწებს: ღუდათი, ნახევარი ქურთის მამულია, დასავლეთის მხრივ. იფნიანი, ნასისხლი მიწა, გოვილას მიწა, გალავანი. ციხე-გალავანი ყოფილა, ნანგრევები მოსჩანს; სათიხე, ლეკიჯვარი, აქ მაღლობ ადგილს ორი მუხა დგას, ამაზე დიდი ხის ჯვარი აყუდია, რომელიც მიუყუდებია მაისურაძე ლეკსა, ლეკების ტყვეობიდან განთავისუფლების შემდეგ.

ქურთის გარშემო შესანიშნავი ადგილები: თირის მონასტერი, აგებულია, როგორც ამბობენ, თამარ მეფის დროს. გრძელია, საბძღურად დახურული საგანგებო ლომფინით, მთლად თლილი ქვისა, მრავალის წარწერებით და მშვენიერის ჩუქურთმებით; მთელია, წინ უდგია გუმბათიანი, ორ-ძვიდე სამრეკლო. კლდეში საბერობია. სოფელი თირი შესანიშნავია მრავალის ხილითა და საუცხოო მდებარეობით, სახაზინოა. სცხოვრებენ მარტო ზოზიაშვილები.

აბო წმინდა, სამხრეთ-დასავლეთის მხრივ ქურთიდგან, ნასოფლარია, წმინდა აბოს დაქცეული საყდარია; სცხოვრობდნენ მელაძეები (ეხლა ძლევიჯვარში დგანან) ხაბარლები, და სხვანი. ზემო აჩაბეთი, შესანიშნავია ძველი ციხე-გალავნით; მის გარშემო მიწებში მრავალ ისრების პირებს ჰპოულობდნენ ხოლმე. ს. კეხვი, სულ ქართველები დგანან, ახალი ჩამოსული არაფინ არის; სახაზინოა, შესანიშნავია ხეხილითა და ძველი ციხე-

სიმაგრეებით, აქ არის კეხვის ციხე, შიგ კეხვის ყელში აშენებული მთაზე; ხალხის სიტყვით აუშენებია გორგა მეფეს (ალბათ ვახტანგ-გორგასლანს), დაუყენებია თოფ-ჩად ბლიაძე და ერთიც კახნიაშვილი. (რაკი კახნიაშვილი და ბლიაძე თოფჩად დააყენეს, უთხრეს, თუ გინდათ ბატონისგან გაგანთავისუფლებთო, მაგრამ არ ინდომეს, ბატონი გვირჩევნიაო). ამ ციხეს კარგა ღრმა ხევი, კეხურა ჩამოუდის; ამ ხეობაში შესანიშნავია სახიზნი ადგილები. აგებულია ტყეში დედა-ღვთის ეკლესია; მის გარშემო ნასოფლარია, დიდი ქვითკირის გალავნის ნანგრევები მოსჩანს; მის პირდაპირ გაღმა ნანგრევია, საბეროს ეძახიან. ამ ტყეში სახნავ მიწების სამზღვარ სირონები ეტყობა. უწინ მთელი კეხვისა და თირის მთა საძოვარი ყოფილა, ჩრდილი მხოლოდ ერთ ალაგს იყოო; სადაც პატარძლის რცხილას ეძახიან, იქ სწველიდნენ საქონელს პატარძლებიო. ეხლა ის რცხილა აღარ არის, მის ბაღად სხვა ამოსულა. კიხვის ციხის ჩრდილოეთ მხარეს არის პატარა ეკლესია, დედა-ღვთისის ნიში; იქ მუხაზე შრავალი საქონლის რკალებია ჩამოკიდული. მცხოვრებთ რწმუნება აქვსთ, ძროხას ან მაწოვარ ქალს რომ რძე გაუშრება, უნდა რკალი შეიბას, ილოცოს იქა, და რძე მოუვდომ. ლოცვის შემდეგ რკალები იქა რჩება.

ციხის სამხრეთ-დასავლეთის მხარეს კიდევ ერთი ნანგრევი ეკლესიაა. მისი დღეობა აღდგომას მოდის; შეენიერ მაღალ ადგილას არის აშენებული, აყრილ ტყეში, და ძირს ღრმად კეხურა მიშხუის. საუცხოო წყალ-ვარდნილია კეხურაზე. საყდარს უკან სახელოვანი თავის გემრიელი წყლით „ასმათას წყაროა“, უფროა ხევი. შიგ კეხეშია ეკლესია და კოშკი; კოშკს ძირი

აქვს გამოთხრილი, ამბობენ ლიახვს უდენია ძირში და გამოუთხრიაო. შესანიშნავია იქვე თავის სიღიადით კეხვის კაკალი. შუა ალაგას ღერო თორმეტი არშინის სისხოა ირგვლივ, ძირს და ზევით მომეტებული. ორი უზარმაზარი ტოტი ამაყად ჰაერშია გატყორცნილი; ერთი, (მესამე) მოტეხილა. (აქნობამდის ამ კაკალზე ბალი ხარობდა, ჰკრეფდენ ხოლმე, მერე კი მოსჭრეს: ხეზე ხე არ ვარგაო). დიდი ციხეა ამ ხეობაშივე, ქემერტისა, კიდევ არის ქურთის გასწვრივ გალავანი ლიახვის პირზე. მტერი რომ შემოვიდოდა ცხინვალის მხრიდან, მაშინ ცხინვალიდგან საყვირს (ბუქს) დაყვირებდენ, ან გძელი თოფი ყოფილა ციხის, იმას გაისროდნენ; მიაწვდიდა ხმას ზემო აჩაბეთსა, მერე იქ გაისროდნენ თოფსა, იქიდან გაღმა ლიახვის პირს გაიგონებდნენ; მერე იქ, იქიდან კეხვის ციხიდან გაისროდნენ და მერე ქემერტიდგან—ეს ნიშანი იყო მტრის შემოსევისა, მთელი ხეობა დახიზნავდა ხიზანს და საომრად შეიკრიბებოდა ერთად.

ქვეწარმავალი, მფრინველი, ოფხფეხი, ცხოველი, მცენარე და სხვა თავისებური არა იცის რა, რაც სხვა კუთხეში მოიპოვება, აქაც ის არის ირმისა და მშვლის გარდა. ამ ოცდაათის წლის წინად კი ესეც ყოფილა.

ისტორიული მასალა.

ყბა-თეთრი მეტრეველი. *)

ბატონას ერთგულება.

იასე და გოგია მაჩაბელი დააბეზლა ბარძიმ მაჩაბელმა მეფესთან, (მგონი ერეკლესთან) რომ ესენი უბერებენ თავიანთი ქალი იმერეთის მეფის შვილს მიათხოვონ, მერმე ქართლში გაამეფონ და თავისი ქალი გაადედოფლონო. ამაზე ჩამოართვეს ყმა და მამული იასეს და გოგიას, გამოგზავნეს ამილახვარი მდივანი, რომ ხალხი დაეფიცებინა ბატონის ორგულობაზე, რომ სამსახური აღარ გაეწიათ. მოვიდა ამილახვარი ხეთში, არავინ დახვდა. ავიდა ძარწემს, ვერც იქ იპოვა კაცი. მოვიდა სვერსა და ეს ერთი ყბა-თეთრი მეტრეველი იპოვა; უთხრა: უნდა ჯვარზედ და სახარებაზე დაიფიცო, რომ მაჩაბლებს ყმა და მამული ჩამოერთვა და მეფის ერთგული უნდა იყო. ყბა-თეთრმა მეტრეველმა აიღო ხელი და სთქვა: „მაგ ჯვარის და სახარების მადლმა ამომწყვიტოს, თუ მე მაჩაბელს ორგულობა გავუწიო როდისმეო“.

*) მამა ანო იმ ვადრგი მეტრეველისა, რომელაც ქემურტკელისა ეწიად გაუკზავნეს, რუსის ჯარი რომ კახეთს შეიჭოდა.

ამილახორს გაუკვირდა ასეთი საქციელი, ბევრი შესთათხა, მაგრამ არ იქნა. მერე გაატიტვლებინა; წაუსვა თაფლი და მზეზე მიაკვრევინა ხეზედ. ის ეუბნებოდა, გინდა მამკალით, არ დავიფიცავო. რომ შეწუხდა ძალიან, უთხრა: „ამიშვით, უნდა დავიფიცო“. აუშვეს, აიღო ხელი და დაიფიცა: „ამ ჯვარისა და სახარების მადლი მრისხავდეს, თუ მაჩაბელს მე ორგულობა გავუწიო როდისმეო“. გაუკვირდა დიდათ და გაბრაზებულმა სთქვა: „ამ მაჩაბელმა რა გიყოთ ისეთი, რომ მაგრე თავ-გადაკლულები ხართ მაგათთვის; ჯერ არის და ერთი კაცი ვერ ვიპოვე სოფლებში, მერე ეს ვიპოვე და ესეც ასე მიჰქარავსო“. მას უკან მოკითხული ქნეს; ყველა დაბეზლება სიცრუე აღმოჩნდა, და ისევ ყმა და მამული უკან დაუბრუნდათ. ამ ხეობაში ყბა-თეთრი მეტრეველი და მისი შვილი გიორგი პირველი კაცები იყვნენ.

ამირანი და ამბრი.

(ს. ქემურტოში გაგანილი მწ. უუქნიაშვილისაგან).

ერთი გმირი იყო, სახელად ამბრი ერქვა, მეტად ღონიერი რამ იყო, მისი ქება ცამდის იყო ასული; ჯერ არავინ გამოჩენილიყო ამბრის დამძალავი. მასთან შებმა და მისი ვაშაკაობის გამოცდა. ამირანს ენატრებოდა, მაგრამ ვერსად შეხვდა. გავიდა რამდენიმე ხანი, ამბრი გზაში მოკვდა. დაუდეს ურემზე როგორც იყო მახლობელმა ხალხმა ამბრი და წამოიღეს სახლში დასთან. დამ რა გაიგო ძმის სიკვდილი, გამოეგება. პატა-

რობას აქეთ აღარ ენახა თავისი ძმა, მისი გმირობა კი გაგონილი ჰქონდა. რომ მივიდა და მიუტირა, საცდელად ცალი ფეხი ძირს ჩამოუღო; ფეხმა სიმძიმით მიწა მოხნა. ამ დროს ამირანი შემოეყარა წინ. ამბრის დამ უთხრა: „მადლია შენთვის, ასწიე ეს ფეხი და გაუსწორე“. ამირანმა ასწია, მაგრამ ვერ მოერია, რომ ფეხი ურემზე შეედო. მაშინ ამბრის დამ გაუსწორა ფეხი და ამირანს ასე უპასუხა:

ამბრის მსკმა, ამირანს მსკმა...

შენ ამბრის ვერ ედარები,

ტოტხალსა სთისაფდი მუქარას,

მკვდარსაც ვერ დაედარები!...

ყაჩალი ივანე ჭკრივიშვილი.

(მისგანვე გაგონილი)

ერთი ყაჩაღ იყო, ივანე ჭკრივიშვილს ეძახდნენ, იშის დედას იმის მეტი არავინაჰყავდა. განებვირებულმა შვილმა ყაჩაღობა დაიწყო. ანანურს, ხემოთ გზაში ჩასაფრებული იყო. ამ დროს მოდიოდა ხევსური თავის ცოლით. ივანე წინ გაუდგა, ეუბნებოდა: „მე ივანე ჭკრივიშვილი ვარ, შენი ცოლი მე უნდა დამანებო“. ხევსურმა უთხრა: „კაცო, თავი დამანებე, შენ თუ ივანე ხარ, მე ხევსური ლევა ვარო“. ამოიღო ორი აბაზი და უთხრა: „ამაზე მეტი არა მაქვს რა, აჰა წაიღე“. მაგრამ ივანე არ ეშვებოდა; ბოლოს ხმალზე მიდგა საქმე. ლევამ აჯობა, მოჰკლა, არ შეარცხვინა არც იმისი და არც თავისი ვაშკაცობა, გაუშალა ქვეშ ივანეს

ნაბადი, დაწვინა, ზევიდგან თავისი ნაბადი დახურა, და წამოვიდა დუშეთში შეატყობინა. გაიგო საბრალო ივანეს დედამ და იტირა:

დედამ შესტირა დუშეთს:

„დედაჭე, რად გამსტიაღე?“

— „რას ამბობ, დედაკ, რას ამბობ,

ივანე დაგიტყვიანე, —

ვაძლიე არი აბასი,

„დამესსენ, ჩემო ივანე“.

ჩემისს მისთვდა დიაცს,

თავისიც გაუუტიაღე,

ანანური და დუშეთა

სულ თავეკე ჩავაგრიაღე“.

ბატონი და ურია, მისი შვა.

(იქვე გაკონილი)

ბატონი თავის ყმა ურიით მიდიოდნენ გზასა, გზაზე წყალი დახვდათ გასასვლელი. ხიდი არსად იყო. ბატონმა უბრძანა:

— „შედი წყალი დაფონე.“

— არა შენი ჭირიმე, მე ბატონის წინ როგორ წავდგამ ფეხსა, არა ჩემი რჯულის მადლმა, მე წინ წასვლას ვერ გავბედავო.

ბატონი წყალში შევიდა, წყალმა წააქცია და თავ-ქვე წაიღო: ურიას აქეთ-იქით უყვიროდნენ; — „შენი ბატონი გამოიყვანე, იხრჩობაო.“

— „ბატონი, თავის ნებაა, თუ უნდა გამობრძანდება თუნდ არაო, და თუნდ მალლა იჯამს ფეხს თუნდა დაბლაო!..“

პურის მარცვალი.

(მეწიესქვიდის ნაამბობი)

არაკი

ერთ სახელმწიფოში იპოვეს ვარისის კვერცხის ოდენი პურის მარცვალი, გაუკვირდათ ყველას. მიუტანეს თავიანთ ხელმწიფეს; ხელმწიფეც დიდათ გაოცდა, ამოდენა პურის მარცვლის მნახველი არ იყო. გაგზავნა თავის კაცები, უთხრა: იპოვეთ ვინმე, იქნება იცოდეს თუ რამ მოიყვანა ამ სისხო პურიო. იარეს ბევრი, შემოიარეს ის სახელმწიფო მგორე, მესამე, მაგრამ, ვერც მცოდნე კაცი იპოვეს, და ვერც მომსწრე. ბოლოს გაასწავლეს: ამა და ამ სახელმწიფოში სცხოვრობს სამი ძმა კაცი, იმათი ხნისა ქვაც აღარა გორავს, თუ ეცოდინებათ, იმათ ეცოდინებათო. წავიდნენ, მივიდნენ იმ სახელმწიფოში, სადაც ის სამი ძმა კაცი ცხოვრობდა. შევიდნენ სულ უმცროსი ძმის სახლში; ისე დაბერებულიყო, რომ სიბერისაგან ხავსი მოჰკიდებოდა და სოკოები ამოსვლოდა სახეზედ. აჩვენეს ეს პურის მარცვალი, ჰკითხეს: მომსწრე ხომ არა ხარ, რამ გაზარდა ამოდენიო? მაგრამ იმან მიუგო; „მე არც მომსწრე ვარ, და არც გამიგია რამე, წადით, აგერ იქ ჩემი უფროსი ძმა დგას და იმასა ჰკითხეთო“. ესენი წავიდნენ, მივიდნენ იმისას, ის უარესი დაბერებუ-

ლი იყო. ვერც იმან უთხრა რამე და თავის უფროს ძმასთან გაასწავლა. უფროსთან რომ მივიდნენ, დერეფანში ტახტი იდგა და იქ ეძინა. იმისთანა შავი თმა და წვერ-ულვაში ჰქონდა, როგორც გიშერი, ჯერ ერთი ქალარაც არ გამოჩნებოდა და არც სახე დაღმეჭოდა. ცოლი გამოეგება, ჰკითხა ვინაობა ზე რა უნდოდათ, იმათ მიუგეს, გვინდა ვკითხოთ რამეო. ცოლმა გაღვიძება ვერ გაბედა, ჩაიცვა ქოშები და ბაკაბუკით გაიარგამოიარა მძინარის გვერდით. კაცს ფეხის ხმაზე გამოეღვიძა, წამოდგა—რას მალვითებ, რა გინდაო? ცოლმა მიუგო: „ხელმწიფის გამოგზავნილი კაცები გეახლნენ, საკითხავი აქვსთ რამეო“. მოჰკითხა ცოლს სარკე, ჩაიხედა, გააქნია თავი და სთქვა: „ჩემს უნებურად რაკი გამომეღვიძა, ერთი ბეწვი გამითეთრდაო“. ბოლოს მიუბრუნდა აქ კაცებს და უთხრა: „რა საკითხავი გაქვსთ, რად გარჯილხართო?“ ამათ აჩვენეს ეს პურის მარცვალის, და ჰკითხეს: „მომსწრე კაცი ხარ, გვითხარ რამ მოიყვანა ამისისხო პურიო?“ ამან დახედა და სთქვა: მე მზა ვაშკაცი ვიყავ, გუთანს ვეჭიდე, როცა ეს პური მოვიდა; რომ დავთესეთ, მაისის თვეში ამინდმა ხელი შეუწყო, ღამე წვიმდა სულ მუდამ და დღე დარი იდგა. არც ავდარმა გალახა და არც კაი დარმა, მაშინ მოვიდა ეს პური. წისქვილმა რომ ველარ დაფქვა, სხვა წისქვილები შემოვიღეთ და ისე ვფქვავდითო“. ამათ მადლი უთხრეს და წამოვიდნენ, გზაში იფიქრეს: ბიქოს, რატომ ის კი აღარ ვკითხეთ, თუ ის ორი უმცროსი ისე დაბერებულიყვნენ, ეს უფროსი კი რატომ არაო; იმას არა ეტყობოდა რა სიბერისა, მოდი, წავიდეთ ვკითხოთო. გამოტრიალდნენ, მივიდნენ. ამ კაცმა უთხრა: „რა იყო, რაღად დაბრუნდითო?“—„არაფერი,

შენი ქირიმე, გვინდა გკითხოთ, რა მიზეზია, რომ შენ უფრო ახალ-გაზდა ჩანხარ შენს უმცროსს ძმებზედო?“ — „ოჰ, ნეტავ არ გეკითხათ, მაგრამ რადგან მკითხეთ გეტყვითო! — მაგათ, მაგ ჩემს ძმებს ვერ შეხვდათ შესაფერი ცოლები, სულ ქმრების წინააღმდეგ საქმეს ჩადიან, სულ უსიამოვნებააქვსთ, და ჯავრმა გასტეხა და დააბერაო; მე კი ჩემი მორჩილი და მოსიყვარულე ცოლი შემხვდა, ჩემს უსიამოვნოს არას ჩაიდენს, ავ სიტყვას არას შეტყვის, თვალსა და წარბში მიყურებს, აცა რა უსიამოვნებოა. ვცხოვრობთ ტკბილად და არა ვბერდებით. აი ეხლა ეს ერთხელ ჩემს უნებურად გამომედვიძა და აგერ ერთი ქალაჩა გამომერიაო“. მადლი უთხრეს, და წამოვიდნენ თავის ქვეყანაში კაცები.

ცხრა კაცის მკვლელი.

(აწაკი ქუთაში გავხნილი)

იყო ერთი ბოროტი კაცი, სულ ერთ-თავად დოყზე იდგა ყველასთან და ეჩხუბებოდა; იმას ცრა კაცი შემოაკვდა, მეთესთან მოუვიდა ჩხუბი, ამის მოკვლაც დააპირა. მოვიდნენ ხალხი დასაქერათ, გაექცა, გამოუდგნენ. ეს კაცი ბილიკს გაჰყვა, რომელიც ყანაში შედიოდა. შევარდა ყანაში ამ ბილიკით, უნდა გავარდნილიყო საითმე, მაგრამ ბილიკი სწყდებოდა და გზა აღარ იყო, ყანის გადათქელა არ ინდომა და გაჩერდა; მივიდნენ, დაიჭირეს და საპრობილეში ჩააგდეს. გადაუწყვიტეს დახრჩობა, გამართეს სახრჩობელა, მიიყვანეს ეს კაცი და გააყოფინეს თოკში თავი. როცა ხელი ჰკრეს ჩამოსახრჩობად, უცბად ამოვიდა ორი ქვავი,

ერთი აქეთ ფეხში მიეცა, მეორე იქით და ძირს აღარ დაუშვა, რომ დამხრჩვალყო, — ყველას გაუკვირდათ. მოსჭრეს ჭვავები, მაგრამ კიდევ სხვა ამოვიდა და ფეხებში მიეხვინა, კვლავ მოსჭრეს, — კიდევ, არ დაუშვეს ჭვავებმა დასახრჩობათ. სუყველას გაუკვირდათ, იკითხეს რა ამბავია, რა სასწაულიაო? კაცის მკვლელმა უამბო, რომ რაკი ყანა არ გავთქელე, და მუშა-კაცის მარჯვენის ნამუშევარი არ წავახდინე, იმისი მადლი მეწევაო. აღგნენ მერე, ყველა დანაშაული აპატიეს და გაუშვეს.

თ ვ ს ს მ

ქველმოზური ლექსები და ამბავი.

(მ. ჟიჟინაშვილისაგან ნათქვამი. ს. ქუთაისში ჩაჭკრალი).

სუიერულა.

გვიბძანე ჩვენო ბატონო,
გახლავართ თქვენი ყმანია,
თქვენი მტრის სისხლში მრავალჯერ
ჩვენ ხელი დაგვიბანია,
მებრძოლეს თქვენსა ძლიერსა
გავაყრევინეთ თავია,
მოვლვართ სისხლი მღვარავი,
ზღვაშია შესართავია.

შ უ ლ შ ა.

ყურშა გავგზავნე სანადიროთა,
 ნადირს მოველი სასადილოთა,
 ჩემო ყურშაო, ყორნისა ლეკვო,
 შენ რომ კურდღელსა ყეფით მისდევდი,
 კლდისა სოროსა ფეხითა სთხრიდი!
 ყურშას ნახტომი დიდი მინდორი
 და ნათესური კალოს ოდენი.

ს ე ვ უ რ ა.

შეკვრენ ქსნიხ ხეველით პირობას:

ჩვენ ვიყენენ გულნი ძმანია,
 ჩვენ დავსვათ ჩვენთვის ხემწითე,
 გარს შემოვარტყათ ხმალია,
 ჩავუხტეთ მუხრან-ბატონსა,
 თავს დავაქციოთ ბანია!

ასე სთქვა მუხრან ბატონშა:
 კაცის სიცოცხლე რა არი,
 ვინც რომ ჭადი-ჯვარს მოკვდება,
 მისთვის სამოთხე მზა არი! *)

*) ს. ჭადი-ჯვარზე ჭქინიათ ჩსუბთ ქსნელებს მუხრან ბატონთან, და მას ამ ლექსითა თავისი ემანი გაუმხენეგზია, აუშტა კი ჭადი-ჯვარნი წართმეკია.

ნადარბაზვეული გლეხი.

ნადარბაზვეში მდგარა ერთი გაკეთებული გლეხი. მას სწვევია მეფე ამალით; კარგა დახვედრია მეფეს და ამაღას. ღამე სუყველასთვის ცალ-ცალკე ლოგინი გაუშლია, ორი ერთად არავინ დაუწვენია, სუყველასთვის მდიდარი ლოგინი დაუგია. მეფე ნასიამოვნები დარჩენილა და უბძანებია: „თუ გინდა აზნაურობას გიბოძებო“, იმ გლეხს ასე მოუხსენებია:

„განა არ მოგეხსენება, —
კვერნაკი დიდი მთა არი,
ძმა და ძმის წული ცხვარში მყავს
მოშალავათე სხვა არი,
შე დალოცვილო, ბატონო,
აზნაურობა რა არი,
ათას სულს ცხვარსა მოგართმევ,
ვითომ ჩებიჩი თხა არი“.

სამაჩაბლოს ლეკები შემოესიენ, დამარცხებულნი გაიქცნენ და თავის ქვეყანაში სამაჩაბლოც ხალხი ასე შეაქეს:

ცხინვალისთანა ხეობა
არსად იქნება, ვალო,
შუაზე მოსდით ლიახვი,
გალმა-გამოღმა ქალო,
ბიჭი გამოდის მისთანა,
დალისტნის ლეკისთანაო.

რას ვაქნევ ბარის ქვეყნებსა,
ქურდსა და ყაზახიანსა,

ვერ ნაწვექნ ხმელ შეშას თვალით
ცეცხლს დააყრიან წივასა,
დიდი ლიახვის ბიჭები,
ირემს ჰგავს ქორ-ბუდიანსა.

ქართველა ბაჭა
(ლექსი)

ქართველი ბიჭი მივდივარ,
ცოლი მიმყავდა ძმისასა,
წინ ერთი კაცი დამიხვდა,
ის უბედური დღისასა,
პური მთხოვა და ვაჭამე,
ვურჩევდი ქაბაბისასა,
ღვინო მთხოვა და ვასმევდო,
ვურჩევდი ბადაგისასა,
ხორცი მთხოვა და ვაჭამე
ვურჩევდი კაკაბისასა,
ცოლი მთხოვა და ვერ მივე,
ჩემი ვარჩიე სხვისასა!
არ დაიშალა, აკოცა
ნაწნავსა გიშრის თმისასა...
მაშინ შესტირა ლამაზმა:
—ვაი უღონო ქმრისასა!
ჩემ ლეკურს ხელი გავიკარ,
წვერი უწია ქვიშასა,
ერთი იმანაც გადმომკრა,
რისხვასა ჰგავდა ღვთისასა,
აქეთ მე მოვკვდი,—იქით ის,
ცოლი წავიდა სხვისასა.

მოდგამ, ანონიმ ქიტი, ცუტობაში ნანადირე
ქარციხის თებრუ ივანე

ყურშას ეძახდნენ სანადირო ძაღლს. სრის ერთ-
ნაირი ყორანი, რომელიც ორ კვერცხს დასდებს; რომ
გამოიჩეკება, ერთისაგან ყორანი გამოდის, მეორისაგან
ძაღლის ლეკვი, რომელსაც ყურშა ჰქვია. რაკი ნა-
ხავს, რომ ლეკვი მას არა ჰგავს, აიღებს და გადმოაგ-
დებს. ვინც იპოვის და გაზდის, საუცხოვო მონადირე
ძაღლი გამოდის, რომელსაც არაფერი ნადირი არ გა-
მოეპარება. ერთი ამგვარი ლეკვი გაზარდა მონადირემ
ქარციხის თებრუ ივანემ.

ივანე დადიოდა სანადიროთ თავის ყურშათი, და
თან ორი კვირის საგზალი პური მიჰქონდა ხოლმე.
ერთხელ წავიდა სანადიროთ, დაისვენა ერთ მთის წვერ-
ზე, ამ დროს იძრა მიწა და გარეშემო შემოერღვა და
შემოეცალა იგი; ეს ივანე კი თავის ყურშათი შერჩა ამ
მთას უვნებლად. გასასვლელი გზა არსად იყო, შერჩნენ
ერთათ ამ უდაბურს ადგილს, მშველელი არსაიდან
სჩანდა, არც ჩამოსვლა და არც გადმოხტომა არ შეიძლებო-
და. გაუთავდათ საგზალი, და დაიმშენ. გაჯავრებულმა
ივანემ ყურშას შესძახა:

შეჰყეფე, ყურშავ, ტიალო,
შენ, შავი ჰატრონისაო!
ან გაიგონებს მეცხვარე,
ან მონადირე მთისაო,
მთასა ვკიდევარ ფეხითა,
ფურ-ბეწვის ქალამნითაო!

შეჰყეფა ყურშამ სახარლად დიდის ხმითა, მაგრამ არავინ მოეშველს. რაკ ვაქროდა ისაქმე შიმშილითა, ყურშამ ანიშნა პატრონს: მე დამკალ და შემქამეო, ეგებ მანამ მოვიდეს ვინმე და გიშველოსო. ივანემ შორს დაიჭირა, მაგრამ სული ტკბილია, ძალიან რომ მოშივდა, დაიწყო ტირილი, გამოეთხოვა ყურშას, დაჯო, დაკვესა ცეცხლი, დაამტვრია მშვილდ-ისარი, დაანთო ცეცხლი, შესწვა და შესქამა. რაკი და ივანემ ამოდენა ხანი დაიგვიანა, და სახლში აღარ დაბრუნდა, ძმა წავიდა საძებნელად. ბოლოს იპოვა მთაზე შერჩენილი თავისი ძმა და შეუძახა:

ივანე, ქვარციხის თებრუ-
შენ მონადირე მთისაო!
შენი შვილდი და ბოძალი
დევ-გმირთა დამადნობელი...
— შვილდიცა დავწვი, ბოძალიც,
ცეცხლი დავანთე ისრისა,
დავჭკალ ყურშა და შევექამე,
ვაიმე, წამწყმედს მე ისა!
— გადმოხტი თუ გადმოხტები,
შე უბედური დღისაო!...

მაშინ შექამა მიწა, ისკუპა ივანემ, გადმოჰყვა კლდე-ლოდი და დაიმსხვრა ერთიანად, დაუდეს საკაცებელ მკვდარი, წაიდეს სახლში და ძმამ რძალს შესტირა:

ივანე რომ გადმოფრინდა,
ვით შავარდენი ცისაო,
იმას რომ ლოდი დაეცა,
დეენი ვერ აუდგებოდა,
სისხლისა ნაგუბარზედა
ზედ ნავი მოცურდებოდა!

ივანე დამარხეს ყველამ დიდის გლოვითა.

რომელიც დღეცა წიგნაერთი მდინარეცაა

ყოველის წყლისა ბატონი,
მტკვარი არის ხემწიფენი,
არავს ხელი გადახვია,
შენ იყავ ძმობილი ჩემი,
შენ მოიტანე შამფური,
მე მომაქვს სამწვადე ბევრი.
—
ამილახვრიანთ მეჯუდას,
ქვა მოაქვს და რიყე ბევრი,
ისეთი მოიკლაკნება,
როგორც მარიობის გველი,
მოგლიჯა ერთი საყდარი,
შიგ სწირავდა ორი მღვდელი,
უკან მისდევს დიაკვანი,
ჯერ წირვა გვაქვს მოსასმენო.

სოლომონ ბრძენის ზმებზე.

სოლომონ ბრძენს ცოლი გაექცა, რომელსაც თავისივე მწყემსი შეეყვარებინა და იმას დასდევდა. შემოვიდა ერთ დღეს მწყემსი სოლომონ ბრძენთან და ნახა სოლომონი მწარედ დაღრნებული და მომტირალე. მწყემსმა თავიანი-სცა და მოახსენა: „რა იყო, ბატონო, რამ დაგაღრნა?“—რაღა რამ დამაღრნა, კაცს ერთი ცოლი ჰყავდეს და ისიც გაექცეს, მაშ რა იქნებაო?

— რა დაგემართა, შე დალოცვილო, მეფე ვიყო; მაგოდენი სიმდიდრე მქონდეს და ვერ მოვიყვანო?

— აჰა, ეს სიმდიდრე და ყოველი უფლება, თუ მოიყვან, მომიყვანეო.

— ძალიან კარგი, უთხრა მწყემსმა.

დააწერინა ნების ქალაღი ყველგან მგზავრობის; ვითომ და ვაჭარიც არის, შეაბმევინა ურმები, ჩაჯდა შიგ, თანაც ბევრი ფული წაიღო და, რასაკვირველია, ვაჭრულად ჩაიკვა და წავიდა სოლომონ ბრძნის ცოლის სამშობლოსკენ. იმ დროს მისი ცოლი იქ იმყოფებოდა. დაიჭირა მოჯამაგირე ნოქრები, მისცა ერთი-ორი ფასი სამოჯამაგირო, მიუსია სოფელ-ქალაქებსა და რაც შინაური ფრინველი იყო, სულ აყიდვინა. ყველაში გადაქარბებულ ფასს აძლევდა. უკვირდა ყველას, თუ რად უნდოდა ამოდენა წვრილ-ფეხი. გაიგო ეს სოლომონის ცოლმაც და დაიბარა ეს ვაჭარი მწყემსსი. მან ვაჭრულად ჩაიკვა ახალ-ახალი ტანისამოსი და ეახლა. სოლომონის ცოლმა ვერ იცნო. მერე ჰკითხა:

— რა კაცი ხარ შენაო?

— რა კაცი უნდა ვიყო? აი, ჩემი ქალაღი მოგახსენებსო— ამოიღო და აჩვენა.

— არა, მითხარ ისე, ვინა ხარ, ვისი კაცი ხარო?

— რახან მკითხავ, მოგახსენებ: მე გახლავარ სოლომონ ბრძნის ყმა.

— მერე და რად გინდა ამდენი ფრინველი?

— როგორ თუ რად მინდა! სოლომონს ცოლი გაექცა, ახლა სხვაზე ქორწილდება, მე აქ გამომგზავნა, და რამდენი კიდევ სხვაგან არიან გაგზავნილები, რე ყიდულობენ ფრინველს საქორწილოდაო.

მაშინ შური აიღო სოლომონის ცოლმა და სთქვა:

„აბა, რასაკვირველია, სხვას არ გავახარებ ჩემ სოლომონზედაო“; დაჰკრა ფეხი, და ვინემ ეს ვაქარი მწყემსი მივიდოდა, ეს ქალი უწინ მივიდა სოლომონთან, მიესალმა და ერთმანერთს აკოცეს.

მოვიდა მწყემსი, რომელსაც მწყემსურად ჩობანი და გუდა ექირა ხელში. დაინახა სოლომონმა, შეიყვანა ოთახში, გადაეხვია და აკოცა.

მერე ჰკითხა: „კაცო, რად ხარ შენ მაგისთანა, როგორ მოახერხე ეგ საქმე?“

მან ყოველივე უამბო.

სოლომონმა უბრძანა: „მე უნდა გაგამდიდროო“.

— არა, შენი ჭირიმე, სიმდიდრე ღვთის ნებაა, არ მინდა, ტყვილად შენ ხაზინას დააკლებ და მე კი იმითი ვერ გამამდიდრებო.

— წადი შენ შინა, უბრძანა სოლომონმა და თან ვირის საპალნეები გააყოლა თვალ-მარგალიტით და ყოველივე სიმდიდრით დატვირთული. მიდიან ეს მწყემსი და მეფის გაგზავნილი ვირების წამყვანი კაცები. ამოვარდა უცბათ ქარი, დაუშინა წვიმა, მოვარდა ნიაღვარი და ყოველივე სიმდიდრე ვირებიანათ ნიაღვარმა წაიღო და დაიღუპა. მწყემსმა ძლივს მოასწრო თავის გუდა-ჩობანით ხეზედ ასვლა და თავის გადარჩენა. რომ გადიღო ავდარი, ჩამოვიდა, სოლომონს იახლა და მოახსენა: „აკი მოგახსენე, ტყვილად ხაზინას აკლებ-მეთქი, შენი ნაბოძები სიმდადრე ნიაღვარმა წამართვაო“. გაუკვირდა სოლომონს და უბრძანა: — მიამბე, საიდან იცი შენ ეგეები, რა არის მიზეზიო? მწყემსმა მოახსენა: „მე და თქვენ ერთ მთვარეზედ ვართ დაბადებული. ჰკუა ერთი მოგვცა ღმერთმა, მაგრამ როდესაც თქვენ დაიბადეთ, რომელიც ვერძი უფალს ახლავს, ის ვერძი

მაშინ ღუმას იფხანდა—მიტომ დაგყვით მაგისტანა დოვლათი; მე როცა დავიბადე, მაშინ რქაზე წამოიკრა ფეხი, და მე იმისათვის ვარ ლატაკი. სულ წალმა რომ ვიარო, მაინც ასე უკულმა მომივა საქმეო, და ვერც გავმდიდრდებიო“.

სოლომონ ბრძენა და მადლებას სჩაჯარა.

ერთხელ სოლომონ ბრძენთან მოვიდნენ ძაღლები და იჩივლეს: „ღუმა მეცხვარისაა, იქიდგან ჩვენთვის არა გამოირჩევა რა ხოლმე, სულ ისინი სქამენ, ჩვენ თვალები გვებრიცება იმათი ცქერით, არას გადმოგვიყრიან, რომესქამოთ, და შიმშილით ვიხოცებით,—ჩვენც წილი მოგვეც რამეო“. მაშინ სოლომონმა მეცხვარეს ღუმის ქამა აუკვეთა და კისერი დაუწესა. „კისერს ხომ ბევრი ძვალი აქვს და თქვენ, ძაღლებს გადმოგვიყრიანო“. ძაღლები არ გახდნენ თანახმანი. „ცოტა მოგვივა, კისერს ბევრი ხორცი არ აკრავს და ძვალსაც არ დაგვიტოვებენ, ან კი ძვლებს რას გამოვრჩეთო“. მაშინ სოლომონმა დაუწესა: „რაც უსულადო, უდანოთ მოკედეს, ის სულ თქვენი რყოს, არავის აღარ ეკმევოდესო“. ძაღლები მადლობელი გაუხდნენ და მოახსენეს: „ვერ გენდობით ცარიელა სიტყვით და ქალაღი დაგვიწერეო“. დაუწერა წყალობის წიგნი სოლომონმა და მისცა. ძაღლებმა გამოართვეს ეს წყალობის წიგნი და ერთ დაბერებულ ძაღლს მიაბარეს; მანაც ამოიღო კუდ ქვეშ ქალაღი, და ყველანი წამოვიდნენ ხელმწიფის წყალობით გახარებულნი. ყველანი თავთავის ბინისაკენ გაეშურნენ და ეს ბებერი ძაღლიც მარტოკა თავის სახლისაკენ გაემართა. ამ დროს გამოცვიდნენ

მგლები, დაეწიენ ამ ძაღლს, დაიჭირეს, დაფლითეს ლუკმა-ლუკმა საცოდავი ძაღლი და წყალობის წიგნიც სულ მთლად დაუფხრიწეს. მას უკანია დაჰკარგეს ძაღლებმა ის ქალაღი და ეძებენ მას. ამიტომაც ძაღლი რომ უცხო ძაღლს დაინახავს, გამოუდგება ხოლმე და მაშინათვე კულ-ქვეშ სუნავს,—წყალობის ქალაღი ამას ხომ არ აქვსო!

და ხალხშიდაც ასეა დარჩენილი, როდესაც ძაღლს თვალს შეავლებენ ამ მოქმედების დროს, ამბობენ: ეს ძაღლი სოლომონის საბუთს ეძებსო.

ქართველებას წოდებარა ჩვეულება.

ქართველები ახლად მოფრენილ ფრინველზე იტყვიან ხოლმე: მერცხალმა არ დაგძლიოსო, ამიტომაც პირველად მერცხალს რომ დაინახავენ, ღვინოს გამოივლებენ პირში,—კარგიაო, და პირის სიმყრალე არ ეცოდინებაო. ამ დროს მერცხლის მოკითხვაც იციან: „მერცხალო, მერცხალო! როგორ შენ და შენი ინდოეთი? ფაშკუნჯს თვალი როგორა აქვსო?“...

ფაშკუნჯი მერცხლების დედაა, რომელსაც ერთი თვალი წამხდარი ჰქონია. შეისხავს თურმე მერცხლებს მხრებზედ, და ისე გადაჰგადმოჰყავს ზღვაზე, რომელიც გზაში უდევს მერცხლებს.

მერცხლის დანახვაზე, პირველად სამჯერ შემოტრიალდებიან ხოლმე, იტყვიან, ნახშირს თუ იპოვი, ციებისთვის უებარი წამალიაო.

გუგუღმა რომ არ დასძლიოს, აღრიან პურის

ლუკმას შესქამენ, და გუგული რომ დაიძახებს გუგუს, მიიძახებენ: „გუგულო, გუგულო, პურ-მარილი მიქამია, — გიჯობნია, გიჯობნია“...

არ უნდა უთხრას: — მიჯობნიაო, ცოდვაა, დაიწყებ-
ლებოა, იტყვის: — შენც არ გიჯობნია შენი სწორ-ამ-
ხანაგისთვისაო!

გუგული თურმე წინეთ ქალი ყოფილა, რომ გათ-
ხოვილა და შეილი მისცემია, მალე ისევ მოჰკდომია;
ამაზედ ღვთის ძვირი უთქვამს, ღმერთსაც დაუწყევლია:
იქვე ფრინველად და არა გქონდეს ბინაო! ამის გუ-
ლისათვის გუგული ბუდეს არ იკეთებს და სხვებს აჩე-
კინებს ბარტყებს.

გუგულს პატარა ჩიტი დასდევს უკან. ვითომ
ღმერთმა მისცა საზრდოთ დღეში სამი ჩიტოო. ის საწ-
ყალი იმდენსა სდევნის უკან, ვინემ გუგული არ გა-
დაჰყლაპავსო.

ამ დაძლევაზედ ოფოფისასაც იციან: ოფოფი ერთი
ლამაზი ქალი ყოფილა და შევნიერი თმა ჰქონია. უწინ
სირცხვილით ვერც ერთი ქალი თავ-შიშველა ვერავის
გამოუჩნდებოდა. ერთხელ ის ქალი თურმე თავის ლა-
მაზს თმას ივარცხნიდა. ამ დროს ვიღაც უცხო კაცი
წაადგა თავს, ქალმა სირცხვილით არ იცოდა რა ექნა;
ისე ითაკილა, რომ ინატრა: ნეტა ფრინველად მაქცია,
აქედან გავფრინდე, და ვერავინ ახლო ველარ მეკარე-
ბოდესო. იმ ნატვრაზე იქცა ოფოფად, ქოჩორიც გა-
დავარცხნილი შერჩა ისე, როგორც თმას ივარცხნიდა,
და ახლოსაც მას ვერავინ ეკარება.

ხალხური ლექსები.

დმურთი დიდათ ცხისწვეს
ჩვენი გამოსასვლელია;
ახლო-ახლო დაგვასხლდა;
ერთმანერთის ნახვისათვის;
ენა, ზირი გამოგვასხს
ერთმანერთის ძრახვისათვის.

მანამდის დმურთმა გატოცხლდა,
სანამ მოუარე და მსე არი,
დმურთმა ნურა გაგვატოხს
შენი მარცხი და შიანი!

გარგი არის კაი გაცი,
ნაი გვარად აგებულა,
ჭყავს ბატონი მწყალობელი,
ამხანაგი მოგებულა.

გაგმა რამ გაცი აწვიოს,
დასვას და ანადიმოს,
ატლასის კაბა ჩააცვას,
ცხენს შეივას, ანადიროს.

დასეტყვა წითელი ვაშლი,
თეთრი კი ნახევარზედა,
წაუწედა დედ-მამის სული,—
ვინც შენ გაგცვალს სსვანზედა.

რა ქუჩისუღმა, ბიჭებო,
რა ქარავანი დგებოთ,
ამში ნაცადი ბიჭები
უკან და უკან დგებოთ!

ისე ჩამოვთვლი შაირსა,
როგორც მწირველი მდგდეულია;
წირვა-ლაცვა შეგეწიოს,
გუშინდელ-დღევანდელია.
შალაღი ღმერთი გწვალობდეს,
მიქელ და გაბრიელია.
დაგლოტოს წირვა-ლაცვამა,
ნაწილმა ბარძიშისამა,
ატოცის ხატმა და ჭვარმა,
ქადაქში სიონისამა.
აი-სოფიოს სუდაომა,
ი მაღალ გუმბათისამა!
მცხეთაის ხატმა და ჭვარმა,
გადმომცქერალმა მტკვრისამა!

სხვას ვიტყვი, სხვას მოვიგონებ,
გუნახს ჩავეგული მანასა,
ვინც ღვანოს დამაღვივიქის,
ამას მოვეუმი გუნასა!

აგრე ტურფად რამ გაგზარდა,
თუ არ ციდან ჩამოსული,
ლალი, წინარი, ზირ-მტინარი,
ხარ დილი-მსუ ამოსული,
შენს ავად მახსენებულს
აღრე ამოუგა სული!

ვაშკატო, უღუაშ კოკაბო,
ქიხორი შენი მიუვარდა,
თუ ეი შენ ჩემთან არ მოხვალ,
შე შენთან ვინ მამოუვარდა.

შედურეკელმა კატმა იტის,
გადღება და გავორღება,
რავინდ ღვინით შეფრალი იუკეს,
მანც ღვინო აგონღება.

იმერეთიდგან გადმოვიკელ
გადმოვიარე, რაჭასა,
შენ რომ ქვევრს მოგახდებინებ,
შიგ ჩავატანდი ჭაჭასა.

ახალი ქვევრი ვიყიდე,
შიგ ამოვაფლე სანირი,
ჯოჯოხეთთან რომ მიხვადე,
შორს გაუარე სანირი,
სამოთხეში რა მიხვადე,
შიგ ჩამიტყვი თაფ-ზირი.

ქალაქში მოედანზედა
ჭედიან ხრამულეებსაო,
კაცი რომ გადარბობა,
გაჭედიდის მამულეისაო.

ქვემო აუკლავ დაქვრივდა,
ეუკია შეერთოთ ცოლასა,
მცხეთა მაყრათ ფავატანთა,
დიდობა ხქისაშერასა.

მცხეთას იეივდა მამაღმა,
სამთავისს ვარამაო,
მობრუნდი, ქალო, კაკოცო,
თვალ-უუუენ მარამაო!

აუღასარბ და ეუკია,
ქალაქის ზირში ეუნტია,
სარა მჭლე, ფური მსუქანი,
კაცი გამოდის ცუდია.

დალაქო, თავა მამზარსე,
ქიორი დამიეენეო,
შენ რომ სოფელში წახვიდე, —
მე შენს ცოლს მამიეენეო.

(ახალ-გორულა იქმულეობა)

ერთი რამ მხეცი მინახავს
კორსა თუ ახალ-გორსაო,
თავისთვის მეტრუკს იკეთებს,
სსკას გაუკეთებს ჯორსაო!

რომელიც მისს ეთელად უსამდელოესობას ნიკოლაოზ-წმინ-
დელს გერმანეს სასუქრად მიართვა თავადმა ნიკოლაოზ ია-
შვილიან ესე ვითარი კლასა ცხენი, და მისმან ეთელად უსამ-
დელოესობამ მას ცხენსა ზედა განეუბა ლექსად დასწერა,
ვითარცა ქვემოთჲ წარმოითხრობის:

თქვენ რომ ცხენი გაწყაღობათ, ცალი თვალთა ექვს თეთრთა,
მანდ თურმე მუნიო გვდებოდა, აქ გამოაჩინდა შეკორთა,
წყალში ჩაგვიწვა გვანჩობდა, ძლიერ მოგვექმნა ღმერთთა,
ნეტაი არც თქვენ გებობათ, არცა ჩვენ წამოგვეთრათ.

შუკინიბუმ არ იცოდა მიერთობა ქერი თაფრით,
გვერხია რომ აქამდისაც განსუღიეო ამს სოფლით,
რომლიდ სადმე ჩაგვეკვდა, დაგვეფარა ნემო-ფოთლით,
ვევედრები ღვთისმშობელსა, თდეს მოურჩეთ სწორედ მოთულებ.

ცხენი კედება, შინიდან გამოეფრინათ ჩაფარი,
სულის თქმა ძლიერდა შევეუსწრეთ, სრულად გასცვივდა ფაფარი,
ახლოს არა ქნათ, იცადეთ, ადგილს შორს უნდა ქაფარი,
საჭირო არის დაფარვა, მომავალი ზამთარი.

მისის ზურგზედ ზელისგან დაგვეკვია ღორის ქონი,
რად არ მოკვდი მენ ურწმუნს, რას აკეთებ რომ იყოვნი,

*) ეს „ცხენის ლექსი“ სავსებით არ ახსოვს მის გადმომცემს,
და ყველა ნაწილების დალაგების წესიც ნამდვილი არ არის, მისივე
სიტყვით.

*) სოფ. გუბში (ქუთაის ს მაზრ.) შეკრებილი ი. მიუსუვი-
ლის მიერ.

მგლები ეუბრის შეს ჩავედმის, მსად არაან ირნი ხრანი,
ას ოცის წლის გამოვიდა რომ ადვრიტსკი ქორნიკონი.

მოგვასმეო და მოვუშხადეო, გავუკეთეო სხვადა ჭერო,
მის ძაგებს ვერეის მონთელის რიტორი და ენა-მჭევერი,
გაწიგებულს ხორცს ვერ განსტრის კარკს დანას რომ დაჭკრა
ბჭერი,
მასხედ მჭდომლებსა კაცებსა არც ერთს აღარა აქვს ივერი.

მოფრეთ, მოგვასმეთ, გავაწეეთ, დავსურეთ ბოქაოზანი,
წახდა, კასივდა, ათთოფდა, მიგნათ წაუსდა ჭოზანი,
ახლოს არა ქნათ, იცოდეთ, ადვიფს შორს უნდა მოზმანი,
(აქ მთელი სტრიქონა აქლია)

აქა აწეო ჩხნრუსაუღა:

მასუქეს ცხენი სმელი ვით ხენა, არა აქვს ცმეღა, სდის
ოიული ცხელი,
ნახეთ ეს ცხენი, ჯარშიდ შემრცხენი, გამომტემისა განსაკიც-
ხელი.
შეგრდი შემხმარა, უთროის წელ-მხარი, სხვადა ჭიფა აქვს ბეურს
სახრასი,
კულ-გაიხკეილსა ტყავ-გახრეკილსა თუბოები აქვს ამოვარდ-
ნილა,

(მთელი სტრიქონა აქლია).

ვადკამო უნატრებს, წელს ვერ უმტრებს, შეკასმამდის თროის
შეგრდით უმაღ ძეგრის.
ნახა თოქალთა, კვრც მან მოათბო, გულსუ შემცირდა, მკვდარი
მოატლო,
ნახა აუკანდა, დღუბა, დამეყადა, ავად დაბურდა, ავად დაყამდა.
ნახა ასელი, შექმნა სარისელი, ასე გასწორდა ვით კვადე რამ სელი,

ნახავს მოსაღებს, თავს ზედ მოგვადებს (აკლია).
ნახავს ბილახის სულ დაგბანავს: მოღალულის გავს თვის წარსინაღსა.
ნახავს მოსართავს, გბუნად მომართავს, იმასუდ მჯღლმ გაცს რაღა
მოსათდავს!

ავდევ სდავე, არის მანდავე, ღღარ გაირუა, ცხენს ვერ ვადარე.
ავდებთ სმძეუს, თავს მოგვადეუს (აკლია)
გვარა დეხი და წალი ვერ წიდა, ჩვენ არ შეგვედღო მხარით
გვეწიდა.

გვარი ჯოხი და ქვე წაჭერნილდა, კაშქებულს ფეხს რაღა
მოსწიდა.

შეგარ ჯარიმით, გასვლდა შირიმით, სისხლის ფეხს აწყო ჩვენ
უსთქვით ძერი მით

ავდებთ სმკერდეს, აქრეუს, აუკერდეს (ბოლო აკლია)

წელის სსმელად წავიუფანეთ, აუდევით ადვირია,
ბართ დორბდა წამოყარა ამ წამს კულა აგვირია,
ბწრები სულ შეგვიტამა, დაგვიდექ: ბავირია,
ნამეტნავად რამ დავუფასოთ, ერთ მსურად სდარიან.

საბის სისქეს თუ იკითხავთ უსქესა ტყემლის ტულაბძ,
თავი აღმა ვერ აღღა, შეკუეენეთ ეელში კაბი,
წელის სსმელად წავიუფანეთ, ვერ დაღია ერთი ქლამბ,
ძალით ნახსმას ვეცადებით დავკიმტვრია ორი ხაბი.

გარეკეთასა დავბირადეთ, დაგვკარათ ოთხ-ოქის სდათ,
ბანდალდა წასაქცევად, ერწელდა ვითა მიურალი,
ჯილდათი ბეჭისმივან ძელები უხანს მავი, მყრალი,
უი ვისაც დღემდის ჰყავდა და დღეს ვის ჰყავს მისი ბრალთ.
ადმართისკენ ვერ ავღლის, დამართისკენ სულ ვერ ჩავა,
რუბა*) ვუფასოთ, არ გავიდა ვინც უნახა ხმელი გავა

*) რუბი უდრის: 1) ჭ ფარას. 2) ფრული-101 ფარას (6 ფარა = 1 კაბ.)

გატყავებს ვაჭობანიკო, ტყავი ფრულად*) თუ-აქ გავა,
(აქ შიელი სტრიქონი აკლია)

კარგის მწვანის მთლისაგან უფრო შესწავლის ქაიმიის ბუნტელისა,
მთელეებს ვერ შეიძლებს, სულ გვარს მთისაგან მისებრ
სუსტსა,
არც ჭიხინებს ცხენის მსგავსად, არც ჯლოუინებს ჯოთისაგან,
მუცელშიგან განხრწნილია, შორს ატრავის ქოთისაგან,
მთელეებს ვერ შეიძლებს, ყარს დიდის ხნის მძობისაგან.

ჭიხს გარემო სოფო ესხა, ჩვენ გვეგონა ქწრის არეა,
ჭაგი ცხენი რომ ვუხვევთ ეს ზირადმა აბლავა.
სიბილწითა სრული არის, სიკარგის მეტად შორავს,
ოღეს იმდით ავაყენებო, ოთხისაგან ფეხით ცოროვს.

(სტრიქონი აკლია)
ჩვენ იმედი გადავსწევიტყო, აღარც . . .*) და აღარც . . .*)

უხორცოვან არ ხახულა, თუმცა ედგას მართო სული,
ვისებნით ხორცი არსად აგრავს, ძელები კი აქვს წამახული,
ამის თვისის სიბილწითა გააკვირვა ყოფილი სული.

(სტრიქონი აკლია)

ამიკიძეა, დაუფეა, შეეგვალა უცხოად ფერი,
გამიკვირდა რა შეექნა, არ ენახა თურმე ქერი,
ეუცხოვა, მოიკუტა, დაესვია სურგსედ მწერი,
ამისთანა არ მინახავს, გამიყიარდა ასე წვერი.

სჭირს ფეხში ოფა, უჯობს არ ყოფა,
ვერ ავაყენე და მისთვის ვწეკვლი.

სასურავი დაჯახურეა, უფრო მწარეა კანცია:
რაც დადგება გამოყარა კოლინდარი ასე ოფა,
ცხვირით კვლარ დაიფროთხინა, თქალეებს სუჭავს აღარ ხვივა,
თუ როდისმე რამე სჭამა, ასე რამა გააწივა!

*) აქ მეტრის მეტი უწესო სიტყვებია ნახმარი.

რაც რომ თრი ძაფი მთევა, სულ გასცვივდა იგი ძუა,
 ბუხებიანა შვიფარა, გვანებ რეუა ანუ უა*),
 ბაუვი ეკლით გაფუტქნეთ, მაგრამ ისიც აწ იხუა,
 კბილები სულ აღარა აქეს, აღარც მავიერი უა.

შვიდეულთა დღეთა ცხენთათვის ღექსი:

ოდეს ვნახეთ თრშაბათსა—სწორედ ჰვავდა მომსრულ ბატსა,
 ოდეს ვნახეთ სამშაბათსა—ღუგვა ირის, სწამს ნაბადს,
 ოდეს ვნახეთ თრშაბათსა—წინ წაუსწრო თხიშა ბასმა,
 ხმა მოგვესმა სუთშაბათსა—ქარი უღუწს კურბანსა,
 მოხუცი თ არის ზარსკვეს—თხიშოცის მეტსა არ არწყვეს,
 მთლად წასიღინა შაბათმა, იყნა მისტეს საფანკმა,
 ასე გახდება კვირესა, მნახუელსა გააკვირუებს!

ეზველთა თოვთა ცხენთათვის ღექსი:

თთვე რომ დადგა იანვარი—კბილ-დაკრეკილ გდა მკვდარი,
 შემოქსწრო თებერვალსა—მუცელში იქს შებურვასა,
 თვე რომ დადგება მარტია—არ არას შენამატია,
 თვე რომ დადგებიან აპრილი—მუცელშაგან არს გასრწნილა,
 თუ მაწია მაისსა—გულარ გაწვეს გაისისა,
 თვე რომ დადგების ივნისი—იმედი ნუ გაქვს იმისი,
 თუ მაწია ივლისსა—გერც ერთს ბაჯს გულარ იქლისა,
 მთლად აყრდლა აგვისტომი—ეკელას შეგვიჟელდა ამიტომ,
 თვე რომ დადგა სექტემბერი, გამოესა სოკო ბევი,
 თვე რომ დადგა ოქტომბერი . . . 1) . . . 2) ბევი,
 თვე რომ დადგა ნოემბერი . . . 3) . . . 4) . . . 5)
 ეზველთვის დამდეგს დეკემბერს წინდებს მთაერის ჰეტრე ბერს.

*) კბრის სტკვიარია.

— * უწესო სტყვებია

I

ამას გეტყვი
 ბაგე ტკბილსა,
 ზამითავე
 დანაპირი,
 მრთხელ ნახვას
 ვისგან ველით,
 ზედ შევაწყობ
 ტენა პირი,
 თვალს მიმზერდე
 ის მიაგბო,
 კბილი გიჩნდეს,
 ლამაზ პირი,
 მალ ვეცადოთ,
 ნუ ვიყოფნით,
 მრთა მიესცეთ
 პირსა პირი.
 ჟამი ჩემი
 რა იცისო.

სიყვარულად
 ტკბილად პირი,
 შურო უნდა,
 მრთხილად ვიყვნეთ,
 ძალმა მომცეს
 ღამით პირი,
 შმაწვილობით
 შევისწავლე,
 ჩამიარა
 ცუდად
 ძილი,
 წამებულმან
 ჭკუა ჩემი
 ხმით დავკაჭგე
 კმით კმობილი,
 ჯავრი ჩემი
 ჰაემ რა იცის
 ზი. ესრეთ ზომითი.

II

ათენს ბნელს
 გულსა დიასებრ,
 ვარდ-ზამბახ

ცე თმითიანი,
 კაზმავს ლალ
 მინა ნარგისი,

ორპირ ეამ
რიგით სვიანი,
ტან უცხო,
ფერ ქელ
ლაწვ ყელნი,
შუბლ ჩენით

ციმციმიანი,
ძვრა წელ ქელ,
ხან კმობით
ჯილდოვნობს
ჰა ზოგ შვენებიანი.

არს ბრძენ გონებით,
დავლის ეთერ ვლაზეურობს,
სელვა თნობით
იალ კმობით
ლალ მინობით
ნებივრობით
პირ უირობით
როს ძრავს ტანსა,

უქს ფერ ქრობით,
ღია ყელშლით
ჩაგრავს ცნობით
ძვრა წელ ქელ
ქედვა კმობით
ჯილდოვანობს
ჰა ზოგებით.

ქვრივი ჭული და ეშმაკი.

იყო ერთი გამოცდილი ქვრივი ქალი, ვერაფერ
ვერას გამოაპარებდა; ყველა ამბობდა, მაგას ეშმაკიც
ვერ აჯობებს ვერაფერშიო. ერთ ეშმაკს ეწყინა და
სთქვა:—წავალ აბა, მე თუ მაჯობებს რამეშიო! მოვიდა
ქვრივთან და უთხრა: შენ ყველაფერში გაქებენ, მოდი,
რაზედმე დაეჯიბრდეთო და დავნაძლევედეთო. ქალმა
უთხრა: კარგო, აბა ხვალ დილაზე მზის ამოსვლას ვინ
უფრო მალე გაიგებს? და ვინც უწინ გაიგებს იმან მე-
ორეს ერთი კარგი პანღური ამოჰკრასო. დასდევს ეს
ნაძლევი. ეშმაკი საღამოზე შეყუნტდა საბძლის საყვი-
რებზე და დაიწყო აღმოსავლეთისაკენ ყურება, მზის

ამოსვლა არ გამომეპაროსო. იჯდა ასე მთელ ღამეს გაშეშებული. ქალმა კი დაიძინა. მამალმა რომ მესამედ იყივლა, გამოიღვიძა, დაიბანა პირი და გამოვიდა გარეთ, რიუ-არაჟმაც მოაწია. მივიდა ეშმაკთან, ჩამოსწია კუდს ხელით და უთხრა: ჩამობრძანდი, სანადღეო მოგიგეო.— აბა რას ამბობ, ჯერ მზე არსადა სჩანსო!— აბა, შე უბედურო, აიმ იალბუზის წვეროს შეხედე, თუ არაო? გაიხედა ეშმაკმა იალბუზისაკენ. მართლაც, იალბუზს მზის პირველი სხივები მისდგომოდნენ.— აი ეშმაკიც შენა ყოფილხარ და ქაჯიცაო, უპასუხა ეშმაკმა. მაშინ ჩამოაგდო საყვავიდან ეშმაკი და ასეთი პანდური ამოჰკრა, რომ სულ კუდის რიკი მიაღრიკა.

ეშმაკების ფერხული.

ერთი მთვრალი კაცი მიდიოდა გზაზედ. გზის პირას ეშმაკებს ფერხული დაებათ და შეექცეოდნენ. ეს მთვრალი კაცი რომ დაინახეს, სწვდნენ და მიათრიეს, მოდი შენც ჩვენთან ფერხულში ჩაებო. არ მიდიოდა, ძალით მიათრდეს, ჩაება ეს კაცი. ეშმაკებმა უთხრეს: წინად ლექსი შენ უნდა სთქვაო. იმ კაცმა უთხრა: არა თქვენ სთქვითო. ამ კაცს რომ ვერ ათქმევინეს, თვითონ დაიწყეს:

შექამადი დავიმზადეთ
ალიზისა, ფურრუკისა,
საცა მგზავრსა დავინახავთ,
ასე ვიცით ხუმტრუკისა!

მერე იმ კაცმა დაიწყო და სთქვა:

წინდა მეცვა მეშისაო,
ქალამანი ფაშვისაო,
წმინდა გიორგიმ დასწყევლოს
ეშმაკების ფერხისაო!

სთქვა ესა თუ არა, ეშმაკები წმინდი-გიორგის ხსენებაზე გაქრნენ, და კაცი მშვიდობით გადარჩა განსაცდელს.

განცხადებანი.

ჩ ვ ე ნ ი

“პ რ მ გ უ ლ ი”

მეორე წელიწადში გადადგა.

ამ მეორე წლის პირველი ნომერი ენკენისთვის უნდა გამოასულიყო, მაგრამ ჩვენის ჟურნალისავე სასიკეთოდ განზრახ შევაჩერეთ გამოცემა რამდენიმე თვით და მხოლოდ ამ წლის იანვრიდან გამოდის. დღემდე ჩვენ უფლება არა გვქონდა, რომ გარდა ყოველგვარ ჩვენი ნაწერისა, სხვების რამე დაგვებეჭდა ჩვენს «კრებულში», დღეს-კი ნება გვაქვს, რომ სხვებისაც ვბეჭდოთ ხოლმე, და უკეთესმა ჩვენმა მწერლებთაგანმა კიდევ აღგვითქვეს დახმარება.

ფაქი იკიკე დარჩა:

გაგზავნით ფოსტით 7—მან., გაუგზავნელად — 6 მ.,
ნახევარის წლით 4 მან., თვიურად და კერძო
№-რი — 60 კ.

— (ფულის შემოტანა ნაწილ-ნაწილად შეიძლება). —

რედაქცია გადბტანა და ევარაღაშა
(ზესტაფონში) ლამბაშიძის სახლებში.

კერძო განცხადება ყოველ საგანზე მიიღება ჩვეულებრივზე იაფად და განცხადების ფულის გარდახდაც შეიძლება ნაწილ-ნაწილ.

ზ მადლობას ვუძღვნი მათ, ვინც წასრულს წელში გვეხმარება და, იმედაა, არც მომავალში მოგვაკლებენ თანაგრძნობას.

აღრესი გამომწერლებისათვის: დ. ყვარულია, „კრებულ“-ს რედაქცია და თბილისში წერა-კითხვის გამავრც. საზოგადოება.

«კრებული»-ს რედაქტორი და გამომცემელი

ა ბ ბ ი.

P. S. ბევრი გვეითხება, „თავგადასავლას“ გაგრძელება იქნება თუ არა. ამ წელში კიდევ დაიბეჭდება ეს თხზულება და ბევრა სხვაც, რომელიც უკვე დამზადებულია.

ამ წელშივე გამოვა ცალკე წიგნად ბ-ნა მასე ჯანაშვილის „კალიგრაფიული ალბომი“, რომელიც „კრებული“-სი ხელის-მომწერლებს ანაჟ ფასად დაეიშობათ.

■ ❧ რედაქციაში შეს-ძენად მოიპოვება წარსული წლის „კრებული“-ს თორმეტივე წიგნი, ფასი შეიღი მანეთია.

„მონაგებ“

თვიური ჟურნალი

(VI წ.)

გამოვა იმავე პროგრამით

მხოლოდ ჟურნალის ვრცელის პროგრამის საფასურით შესასრულებლად მომავალს წელს რედაქცია ეცდება, სხვათა შორის, მკითხველებს მიაწოდოს მიმოხილვანი წინაურის ცხოვრებისა და უცხოეთისა, აგრეთვე კრიტიკა და ბიბლიოგრაფია. ამ განყოფილებათათვის მასალის შეკრება და სტატიების წერა იკისრა ახლად შედგენილმა სარედაქციო კომისიამ. მომავალს წლიდან ჟურნალში დაიბეჭდება ახალი ორიგინალური მოთხრობანი და დრამატიული თხზულებანი ჩვენის ცნობილი მწერლებისა.

დეკემბრის ნომერში დაიწყება ბეჭდვა სოფ. მგალობლიშვილის დიდის მოთხრობისა ჩვენის ცხოვრებიდან.

ფასი ქუალისა გაგზავნით

ქვეყანისა და რუსეთის ქალაქებში:	სამზღვარ გარეუ:
1 წლით 10 მ 6.	1 წლით . . 13 მან.
6 თვით 6 »	6 თვით . . 7 »
3 თვით 4 »	3 თვით . . 5 »

ვისაც წლიურად ფასის ერთად შემოტანა ეძნე-
ლება, შეუძლიან შემოიტანოს: 1 იანვრამდე 4 მან.
1 აპრილამდე 3 მან. და 1 სექტემბრამდე — 3 მან.

ხელის მიაწერა მიიღება თბილისში, ქუჩნალ
«მოამბის» რედაქციაში, რომელიც იყოფება ლორის
მელიქოვის ქუჩაზე № 13.

წიგნის მაღაზიებს, რომელნიც იკისრებენ ქუჩ-
ნალ „მოამბე“-ზე ხელის-მიაწერის მიღებას, შეუძ-
ლიანთ აიღონ მთელის წლის შემოსავლიდან კამი-
სიისა და ფულის გამოგზავნათვის ათა შათრი, ხო-
ლო თუ ფულს ნაწილ-ნაწილ შემოიტან, არაფერა
დაეთმოებათ.

შენიშვნა: 1) ქუჩნალის თავის დროზე მიღე-
სათვის რედაქცია პაუზს აგებს მხოლოდ იმ შემთხვე-
ვაში, თუ ფული გამოგზავნილ ან შემოტანილ იქ-
ნება რედაქციის კანტორაში. 2) ქლაქ არეზე ხელის
მოაწერათ ფულის მიღების კუტანცია გავგზავნებთ
მხოლოდ იმათ, ვნც ქუჩნალი ფასთან ერთად
წარმოადგენს 7 კაპ. ფოსტის მარის ყოველ კვი-
რისათვის.

ქლაქ გარეთ მკხოვრებთათვის ადრესი: Въ
Тифлиси. Въ редакцію грузинскаго жур-
нала «МОАМБЭ».

რედაქციამ მისახერხებლად სწო-

სოფლის მიღებებს, სოფლის მსწავლებლებს,
ხელისწიებს და მოწაფეებს ქუჩნალი დაეთმოება რვა
მანეთად წლაწაღში. ვისაც რვა მანეთის ერთად
შემოტანა ეძნელება, შეუძლიან პირველში ოთხი მ.
შემოიტანოს და ორ-ორი მანეთიც მარტში და აგვის-
ტოში.

„მწეპის“-ზე

დ

რუსულ «П А С Т Ы Р Ы»-ზე

ქუ რ ნ ა ლ ი ს ფ ა ს ი :

12 თვით «მწეპისი» 3 მ.	6 თვით «მწეპისი» 2 მ.
— „რუსული „ 3 მ.	— „რუსული „ 2)
— „ორივე გამოცემა ნ)	— „ორივე გამოცემა მ)

ბაზუთზე ხელის-მოწერა შეიძლება როგორც ვეირილაში, აგრეთვე ქუთაისშიაც. თბილისში წერა-კაახის გამაერცელეველ საზოგადოების წიგნის მ-ლაზიაში, ბ. შიო ქუჩუკაშვილთან. ფოთში — დეკანოზ მ. გრიგოლ მაქაროვთან; სანხერეში — ყარახან ჩხეიძესთან; ახალციხეში — დეკანოზ დ. ხაბუტოვთან; ახალსენაკში — ბლალოჩინ ძუა არისტარქ კალანდარ-შვილთან.

სოფლის მასწავლებელთ და ლარიოთ გაზეთები დაეთმო-ბათ მთელის წლით ორივე გამოცემა სამ მ ა ნ ე თ ა დ.

რედაქციას აქვს კანტორები: ქუთაისში ხანანაშვილი-ბის სახლებში და ვეირილაში რედაქტორის საკუთარ სახლებში.

ბარეშე მცხ აერებთ ქუერნალის დაბარებზ შეუძლიათ
ამ აღრესით: Вн. Квирцлы, въ редакцію газеты
журнала „МИСЕМСИ“ и «ПАСТЫРЬ».

მომავალი წლის ხელის მომწერთათვის
დანიშნულია საჩუქრად **სახსლის ღვთის-**
გუოგლის ზოტოგრაფიული ნახატი.
და ჩვენი მოღვაწის ბატონის

აკაკის სურათი,

ბრესტოლის ქალაღზე დაბეჭდილი.

სემო დნიშულ საჩუქრებს ხელის მომწერნი
მაიღებენ ფულის შემოტანისათანავე.

1899 წლისათვის მიიღება ხელის-მოწერა

გ ა ზ ე თ

„ცნობის ფურცალზე“

ფასი წლიურად 6 მან., ნახევარის წლით 4 მან.,
ერთის თვით 60 კაპ.

„იპმრიბა“

გამოვა 1899 წელსაც

იპვე პროგრამით, როგორც წინაჲ

ფასი გაზეი :

12 თრკით . . . 1 მ. — გ.	6 > 6 მ. > კ.
11 > 9 > 50 >	5 > 5 > 50
10 > 8 > 75 >	4 > 4 „ 75
9 „ 8 > — >	3 > 3 „ 50
8 „ 7 > 25 >	2 > 2 > 75
7 > 6 > 50 >	1 > 1 „ 50

სახლვარ-ვარეთ დაბარებული ეღარება 17 მან. მთელას
წლით.

ქელავათა წლავრ ხელას-მომწერთათავას: ვინც
გაზეთის ამ თავითვე მთელის წლით დაბარებს, იმას
შეუძლიან წლის ხელმოსწერი ფული ნაწილ-ნაწილად
შემოიტანოს ამგვარად: ხელის-მწერის დრას 3 მან.,
ზარველ მარტს—2 მ., ზარველ მაისს—3 მ. და ზარველ
სექტემბერს—2 მ. სთფლის მასწავლებელთა გაზეთი წე-
ღიწადში 8 მან. დაეთმობათ, ნახევარის წლით 4 მ.

თუ ტფილისში დაბარებული გაზეთი ტფილისს გარეშე
ადრესზედ შესცვალა ვინმემ, უნდა წარმოადგინოს რედაქციაში
ერთი მან.; ხოლო თუ ტფილისის გარეშე ხელის მომწერული
ერთის ადგილიდან მეორეში გადავიდა, უნდა წარმოგზავნოს
ორი აბაზი.

ფასი განცხადებისა:

მეოთხე გვ. თითოჯერ სტრიქ.—8 კ., პირველზედ —16 კაპ.

**კაზეთის დაბეზრება შეიძლება შექმნიდეს
ადრესით:**

ბჟილისი, «ივერიის» ჩედაქცია,

ნიკოლოზის ქუჩა, 21.

და „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებ.
სპზოგადოების) კანცელარია სასახლის ქუჩა, ბანკის
ქარვასლა.

ბ ე ლ ე ფ ო ნ ი № 227.

საფოსტო ადრესი:

Тифлис. В редакцию газеты „ИВЕРΙΑ“

რედაქტორ-გამომცემელი ალბა ჭავჭავაძე.

„გრეგუელა“-ს რედაქციის მიერ
მზადდება გამოსაცემად

ა კ ა კ ი ს

„გ ა უ ნ ი - ა რ შ უ კ ი“,

პატარა ლამაზ წიგნაკად,

რომელითაც დაიწყება მის-მიერ განზრახული

ჯიხით სატარებელ წიგნაკების კოლლექცია.

აკაკის

თ ვ ი უ რ ი

ქრეშული

წელიწადი მეორე

№ II

თებერვალი, 1899

ქუთაისი
ლამბაზიძის სტამბა * Типография Гамблшмиде
1899

Дозволено Мелзурго. Тифлиса, 16 февраля 1899 г.

შ რ ნ ა რ ს ი:

პარგულა განყოფილება.

	33.
I	სტენიდან ნათქვამი „ნიმოდგას“ — ლექსი აკაკისა 1—2
II	საავადმყოფოში, მასიუე 3—15
III	სტენიდან ნათქვამი, (ლექსი) მასიუე 16
IV	ხაზანბი, დრამა 4 მოქ. შეუქლესი 17—66
V	საქართველოდს დელა-ქალაქი ტფი- ლისი—მ. ტ. ჯანაშვილისა 67—96
VI	გიბლიოდგრაფიული უენიშვნები— აკაკისა 97--112
VII	ორი გერმანელი მეცნიერის აზრი ქართული ენის შესახებ—კ. თ-ისა 113-128

მეორე განყოფილება.

I	სოფელი წევა—ს. გასქილადისა 1—24
II	მასალეზი ჭრისტიანობის დაცემის ისლამის გავრც. ისტორიისა დანავ- ლეთ საქართველოში—ზ. ჭ. 25—40
III	ისტ. ლექსი, ლეზენდა, ჭ გამოსტანები ს. არგვეთაში ჩაწერილი ს. შერკვილადის შაერ 41—48

„ნინოაბას“.

ცაში ვარსკვლავი ვარსკვლავზე
 ღვთისკან დახაიესია,
 მაგრამ იმათში ეველასე
 შექურა უკეთესია!...

ბეკრია ჩვენში დღეს ნინო
 ზირთა-მზე, მზეთა-უნახავი,
 მაგრამ იმ ნინოს მსგავსად კი
 არავინ ვართ მნახავი.

ის სულ სხვა იყო!.. სულითაც
 იგივე შევნიერება!...
 მკურნალი ივერიისა,—
 საკრო ბედნიერება.

მას არ ჰქონია საუნჯე
 დაუღებელი ფასისა.
 სიმდიდრეთ სელში ეჭირა
 უბრალო ჭვარი ვაჭისა.

და ის მოგვიძღვნა ქართულებს
საშვილიშვილო სიმდიდრეთ,
ხეცნც სჯულა და ეროვნება
ორივე მახეც ვამკვიდრეთ!

მისის ცრემლებით ნაბანი
შეკრული იმისავე თმით;
სურვილით გამაგრებული,
განმტკიცებული უკლის თქმით.

ნატკა

ნახველები არ გამომლევნიან. დილიდან საღამომდე გაუწყვეტლად მოდიოდენ. ვებრალებოდი ყველას, ნატრობდენ ჩემ დღეგრძელობას და ღმერთს მავედრებდენ: ზოგმა ათასი წელიწადი მინატრა, ზოგმა ხუთასი და ზოგმაც სამასი!.. ასზე ნაკლები არავის გაუმხელია!... მაგათი გულ-კეთილობა, თვარა მე ვისთან რა მიმიძღვის სამაგიერო, რომ ასე მეალერსებიან და გულ-უხვად მლოცავენ?—ვამბობდი გუნებაში.—ცხოვრებაში გამოჰადევ ღირსებათა მოკლებულს, იმის შეძლებაც არა მაქვს, რომ ხან-და-ხან პური მივაწოდო ხოლმე და მით ამათი გული მოვიგო!... საწყალი მგოჰანი ვარ!.. ერთი უბრალო ჩანგის მეტი არა გამაჩნია რა!... მაგრამ იმითაც ცხოვრებაში საპირადო ფონს ვერ გავდივარ!... ან კი როგორ უნდა გავიდე?!... სად რასა ვხედავ სადღესასწაულოსა და სასიხარულოს ჩვენში, რომ სიმები ხმა-ტკბილად აკაჟდებო?... ყველგან სამგლოვიარო ნიშნებია!.. მეც ზარს ვამბობ. და ვის რად უნდა ეს ჩემი მწარე ხელობა?...

ვინ მოისმენს სიამით, დამშვიდებით ზარის ხმას და ან
ვის რად შეუყვარდება მისი მთქმელი? მაგრამ შემცდა-
რი ვყოფილვარ! ამას რას ვხედავ?!... თან-მოზილი
გულ-კეთილობა რჯულზედაც უმტკიცესი ყოფილა!...
თვითქმის იგივე ბუნება!... გაუყრელი და გაუშორე-
ბელი!! ქვეყანას ჩემგან დაუმსახურებლადაც ვყვარე-
ბივარ და კურთხეულ იყოს ადამიანის გულ-წრფელო-
ბა!!... ამას ვფიქრობდი დიდხანს და ამ ფიქრებშიაც
ჩამეძინა... სიზმრად ვიძილისშორისე სანახავი რამ სანე-
ტარო და საარაკო: გაიხსნა ცა, გადმოეფინა მალლით
ნათლის სვეტი კიბედ და ზედ ჩამოჰყვა: სხივოსან-მო-
ელვარე მთავარ-ანგელოსი. ხელში უმაღლესი, ზეციუ-
რი, განჩინება ექირა. მიიხმო ჩემი მნახველები ყველა
ერთად და გადასცა მათ სოცლის-შემქმნებელის ნება:
„ისმინა უფალმან ვედრება თქვენი და მოგანიჭათ სა-
ვედრებელი!... თვითოეულ თქვენგანს ერგო საამქვეყ-
ნოდ იმდენი წელიწადი, რამდენიც ინატრეთ ამ მომა-
კვდავისათვის (მომაშვირა მე ხელი). აჰა, მიიღეთ, თვი-
თეულმა თქვენ-თქვენი საბუთი. შევიძლიათ თქვენდა
გუნებისად მოიხმაროთ, ესე იგი, თუ მოისურვებთ,
სხვასაც უზიაროთ! და თქვენი სურვილიც ხომ ის
იყო, რომ ამ ავადმყოფისათვის გადაეცათ? ახლა ხომ
თქვენ ხელთ არის სურვილის დაკმაყოფილება და რას
იტყვი? ააღწევთ, თუ თქვენთვის იტოვებთ? აბა, შენ
სთქვი, ათასის მნატვრელო!“

შეერთა ჩემი მოკეთე. აღელვდა. დიდხანს ხმა ვე-
ლარ გამოიღო და ბოლოს როგორც იქმნა, წამოიკრი-
ნა: „ამ საბუთში არა სწერია, რომ სხვასაც გადაეცე-
სო?!...“

— არა!... მაგრამ ევ შენს ნება-ასურკილზეა დამო-
კიდებული.

— კი თუ ცოდვათ ჩამეთვალოს, რომ სხვასაც
ვუჩიარო?

— მაგის თავმდები მე ვარ, რომ— არა!... ახა რა-
ღას ყოყმობ? რას გაწუმებულხარ? უთმობ რასმე ამ
აკადემიოფსაც თუ არა?

— რა ვქმნა, შენი ჭირიმე?... ღვთისა და მის წმინდა
მოციქულის წინაშე ტყუილი ძნელი გასაბედავია!...
„ათასი წელი ვითარცა გუშინდელი დღეო!“ ბრძანებს
წინასწარმეტყველი და, თუ მართალია, ერთი დღე რა-
ღა გასაყოფი და გასანაწილებელია? თუ თქვენი ნებაც
იქმნება, ბარემ, სულ მე დამრჩეს!— სთქვა, როგორც
იქნა გაბედვით, ჩაიდვა საბუთი ჯიბეში და ურცხვად
გაიარა კარი... ჩემსკენ აღარც კი მოუხედნია.

— შენ რაღას იტყვი, ხუთასის მიმღებო?

— მე, შენი ჭირიმე, რაღა უნდა მოგახსენო?...
ღირსი არა ვარ მაგ უხვი მოწყალების!... ხუთასი წე-
ლიწადი მათუხალას დღეა. იმან ცოტა მეტიც იცოცხ-
ლა, მაგრამ დღეს ძვალიც აღარსადა სჩანს და ასავალ-
დასავალიც არავინ იცის!... ისიც ისე გაჰქრა, როგორც
ცველა! საუკუნეთა ზღვაში ხუთასი წელიც ისეთი
წვეთია, როგორც ერთი წამი. მართალია, მაგ ავად-
მყოფისათვის ვინატრე და გამოვითხოვე ეს ხუთასი წე-
ლიწადი, მაგრამ, კარგად რომ გავსინჯოთ, ბევრს არას
გამოადგება!... მით უფრო, რომ თვითონ საზიარებე-
ლია და მე რაღა ვუჩიარო?! კაცს თვითქმის ქვეყნიუ-
რი ანგარიში გაუწმენდია, ზეცისთვის ემზადება, ახლა
მაკის ხელის შეშლა, გამობრუნება... მერე კიდევ ხელ-
აქლად, იგივე აუცილებელი... სულ-ხორცის გაყრის

წამები!... აღარა ღირს მაგისტრის წვალებად!... ისევ მე დამრჩეს, თუ უკაცრავად არ ვიქნები!... ეს რომ სთქვა, შეიღვა უბეში საბუთი და გატრიალდა.—წავიდა აჩქარებით. აღარ გავხსენებია.

—მაშ, აქლა თქვენ რაღას იტყვით, ვინც უფრო ნაკლები ინატრეთ ამ ავადმყოფისათვის?... დაეკითხა ყველას ერთად ზეციური მოციქული.

—ჩვენ?—უბასუხეს ერთხმად—ჩვენ რაღა გვებქმის?—თუ კი ათასისა და ხუთასის პატრონებმა ვერა გაიმეტეს რა... ჩვენის შირით ხომ მეტი?რობა იქმნება მცირედის შეღვევა?... მით უფრო, რომ მეტი?რობა ამპარტავნობის ნაყოფია და ამპარტავნება კი ღმერთსა სსულს! ვერ ვიზამთ ღვთის საწყენ საქმეს! მის მოწყალებას ვერ დავიწუნებთ, და სხვის გადასაცემად ვერ გავიმეტებთ... დარჩეს ჩვენთვის!..“ მოუჭირეს ხელი საბუთებს და მოჰკურცხლეს, უკანაც აღარ მოუხედნიათ, ღმერთს არავინ მოგვდევსო? დავრით ჩვენ ორი მარტო: მე, მომაკვდავი, და უკვდავი, ზეციური მოციქული. შემომხედა წმინდამ, გაიღიმა, ნათელი მიაფინმოაფინა და მკითხა: რას იტყვი?

—რა უნდა მოგახსენოთ?—ვერ გავამტყუნებ! ეგენი გარეშეები არიან... მეგობრები, რომ იკონ, ან ჩემიანები... სისხლ-ბორცი!... მაშინ კი...

—მეგობრები? მეგობრობა კი გჯერა?

—საზოგადოთ არა... რადგანაც მეგობრობა გარეშეების შვილია, ღრუბებითი და ხან-მოკლე!... კერძოდ—კი! მაგრამ ისიც ისევ იშვიათია, როგორც ერთხელ მხოლოდ ცით ქვეყნად მოკლენილი მანანა.—მადლობა უფალს!... ამგვარი ერთად-ერთი მეგობარი მეცა მყავს.

—სარწმუნო?

—დიახ. ის ჩემთვის არც სულსა და არც გულს არ დაიშურებს, თვითქო ჩემი თანამოსისხლ-ხორცი იყოს..

—მაშ კარგი! ვნახავთ ყველას!... შენ შევიძლია ყველას უყურო და ისინი კი ვერ დაუნახვენ!...

ეს რომ ბრძანა, გადააქნია კვერთხი და უცბად მის წინაშე გაჩნდა ჩემი მეკობარი.—ისე შეეწუხებია ჩემს ავადმყოფობას, რომ გამხდარიყო და ფერიც მიხლოდა.

—ღიაროდენ და მოილხენდი!—უბრძანა ნათელ-მოსილმა—შენს მეგობარს სასიკვდილო აღარა სჭირს რა! პირაქედ მის წილ-ხვედრ სიცოცხლეს უნდა მიემატოს კიდევ ასი წელიწადი. ასე ინება ყოველის შემქმნებელმა. მერე აღარ შეიძლება, მაგრამ ჯერ კი, სანამ არ ჩამიბარებია მისთვის ეს წყალობა და ღემ ხელთ არის... შემძლია გავანაწილო და გადავსცე რამოდენიმე იმასაც, ვისთვისაც ის მოისურვებს... დანარჩენს კი თვითონ ჩაიბარებს და მერე გადაცემის უფლებაც აღარ ექმნება!... ეგება შენთვისაც მოინდომოს რამე გადმო-საცემად.

—მაგას რაღა იპვი უნდა, წმინდაო-ძლიერო?!

—მაშ კარგი! დავეკითხები...

—დაკითხვა რაღა საჭიროა! ჩვენი ქონება ვის გაუყვია? მთელი ქვეყანა დაამოწმებს, რომ ჩვენი ყო-ლიფერი საზიაროა.

—მაშ რამდენი გერგება აქედან?

—ნახევარი. ეს ვეულებრიკია!... ასი მანეთი რომ ჰქონია, მე ორმოც-და-ათი ისე წამილია, რომ არც კი მიკითხავს, და მასაც სასიამოვნოდ დარჩენია... ნახე-ვარზე, აქაც არას იტყვის!...

—მაშ რადგანაც თანასწორად გიცივით დღემდე

ყოლიფერი, დღესაც ისე უნდა იქმნეს: შენ გაქვს შენი საკუთარი ოც-და-ათი წელიწადი სასიცოცხლოდ; ისიც, შუა უნდა გავჰყოთ და იმას გადაესცეთ. ესე იგი, თხუთმეტი! ამ თხუთმეტს გამოვრიცხავ ორმოც-და-ათიდან და შენ დაგრჩება ოც-და-თხუთმეტი... თანახმა ხარ?—

—ეგ ანგარიში, მგონია, საჭირო არ უნდა გახლდესთ!—მე როცა იმისგან ასის ნახევარი მიმიღია, იმ დროს მქონია საკუთარი ჩემი ათი მანეთი, მაგრამ იქიდან ნახევრის მიცემა, არც მე მიფიქრებია და არც იმას მოუთხოვია... ჩვენში მაგვეარი ანგარიში არ არის ხოლმე, და ახლაც ჩვეულებას ვერ ვუღალატებთ!... ნახევარზე ისიც არას იტყვის... პირიქით კიდევ გაიხარებს, რომ მეგობარს გამოვადევი... ვაჰამეო!... და თქვენც ნუღარას დააკლებთ. მიბოძეთ მთლად ეგ ორმოც-და-ათი წელიწადი!

კარგი!—უბრძანა—პასუხს მიიღებო!... გადააქნია კვერთხი ჭე გაჰქრა მეგობარი.

შემომხედა ცისა და დედამიწის შუამავალმა.—ეს არის ის მეგობარიო?!

—სწორედ!—ვუპასუხე მეც—ეგ არის, მაგრამ დღეს ვერ არის ჩვეულებრივ გრძნობა-გონებაზედ და რაც მოგახსენათ მისი გულის-პასუხი არ არის... ჩემ გამო ჯავრსა და მწუხარებას შეუშლია!...

—შეშლილი შენა ხარ და გრძნობა-გონებაც მოტყუებული გქონია, რომ ამდენ ხანს ვერ გიკვნია მეგობარი!... ახლა შენი სისწლ-ხორცებიც ვნახოთ! აქ მოვიყვან ყველას რიგ-რიგისად და გამოვცდი!... გაჩნდა ჩემი საყვარელი ძმა. სიხარულით სახე გაბრწყინვებოდა... დაემხო მახარობლად მოვლენილის წინაშე, მადლი შეაწირა და სიტყვა აღარ აცალა: „შევიტყე,

ყოვლად მოწყალეო, რა ბედნიერებაც მოკლენია ჩვენი ოჯახის გვირგვინს!... ორასი წელიწადი ხუმროა არ არის!!...“

— ასე მალე?!...

— ქვეყანა სწრაფია და ყურ-მახვილი!... რაც არ ქმნილა, იმასაც მოისმენს, რაც არ თქმულა--გაიგონებს, თვარა ნამდვილი როგორ გამოეპარება?!

— მართალია, მაგრამ ერთი ორად კი ეყურება!... ორასი გადამეტებულია!... მხოლოდ ერთი საუკუნე მიენიჭა შენ ძმას!..

— კმარა ევ ასი წელიც!... საუკუნო, სახუმრო არ არის!!... ჩვენ მაგის ღირსიც არა ვართ.

— იმ საჩუქრიდან შენც უნდა გარგოს რამ შენმა ძმამ და რას სჯერდები?

— განა თქვენ თვითონ არ მოკვხსენებათ, რომ ძმა ძმის მონახევრეა ყოლიფერში?

— დიახ, მაგრამ მემკვიდრობითში და ეს ხომ კეთილ-შემძენილია და კანონიც აღარას იქლევა.

— კანონი?— ჩვენ ქართველები, ყოვლად მოწყალეო, ხან-და-ხან, როცა გარემოება მოითხოვს ხოლმე პატრიოტებიც გახლავართ. და მეც ამ ჟამად ვახტანგის კანონს დავადგები. იქ ძმას ძმის შენაძენშიაც გაყრამდე წილი აქვს!— შემძენი მხოლოდ საპირნაულოდ ათის თავს აიღებს მეტს, და მერე კი დანარჩენს შუა გაჰყოფს. აქაც გამოირიცხოს ათი წელიწადი ასიდან და ორმოცდა ხუთი მებოძოს... რა გაეწყობა?— მეტს აღარ ვითხოვ, ნაუსამართლვეი არა მინდა რა!..

კარგით. უბრძანა ქვეყნად სწორ-უპოვარმა და გაისტუმრა. მას შემდეგ შემოვიდა ჩემი აღერსიანი, ჩემი ენა-ტკბილი და, ყოველთვის რომ თავს მევლება

ხოლმე. მუხლებზე მოეხვია ზე მადლი შესწირა. იმას ოთხა:რ
გაეგონა, მაგრამ ზეციურმა მახარობელმა გაუსწორა
და უბრძანა: მარტო ასია და იქიდანაც კოტაოდენი,
თუ თვითონ მოიხურვებს, მისიანესაც უნდა ერგოს
რამე!.. შენც როგორც დას ხომ უნდა გერგოს და
რამდენს ითხოვ?..

—მე?—თვალი დაუდგეს ახლანდელ კანონს, რომ
ქალებსა სჩაგრავს და მეთოთხმეტედის მეტს არას აძ-
ლევს!.. მაგრამ ჩემი ძმა, იმას კი შემოვევლე გარს,
კანონს არ უყურებს!—ებრალემა ჩემი წვრილი შვი-
ლები და თუ კი რამ იშოვნა ხოლმე მეც უნაწილოდ
არ მაკდებს!.. მისით მიდგია სული!.. რომ ვიანგარი-
შოთ ნახევარზე მეტი ჩემია ხოლმე, მაგრამ ახლა კი
მეოთხედს დავჯერდები, მეტით არ შევაწუხებ იმას კი
დავენაცვლე.

კარგიო, უბრძანა და გაისტუმრა. ახლა ხომ ნახე
ძმაცა და დაც?—მკითხა—რალა იტყვი ან ერთზე?

—ძმა კოტა ანგარი გახლავსთ, მაგრამ მაინც
კიდევ კარგია დღევანდელ პირობაზე!.. ისიც გასაკ-
ვირველია, რომ სულ არ გამგლიჯა!

—და?

—და ერთი საწყალი ვინმეა... გულ-კეთილი...
უნდა რომ შვილები დაზარდოს... მათ ბედნიერებას
მოესწროს: დააცოლშვილიანოს!.. შვილი-შვილებიც
ნახოს თავის თვალით... მათი აკვანი არწიოს!.. მათ
ტიკტიკსა და ცუნცულს უყუროს... და ამას ცველას
დრო უნდა!.. ოცდა ხუთი წელიწადი კოტაც არის...
არც კი კმარა...

—კარგი! ეგრე იყოს! ახლა, კიდევ უფრო მახ-
ლობელებიც ვნახოთ! გაჩნდა ჩემი სულის კოლოფი!
ჩემი სიცოცხლის კავშირი, კლდი.. მუხბარებით კრიკა

აღარ ეხსნებოდა!—უკმეხად იკითხა: მართალია რომ ჩემ ქმარს უკვდავება მინიჭებია?

—არა! ტყუილია!.. მალოდ ასი წელიწადი, და იქიდანაც წილი უნდა დაედვას იმას, ვინც მისი უფრო მაზლობელი და საყვარელია...

—მართლა? ეგ კიდევ კარგია!.. ჩემზე უფრო მაზლობელი ვინ ეუოლებოდა? გვერდი-გვერდზედა ვართ!.. და სიყვარულითაც ისე უყვარვარ, რომ თავს ურჩენივარ. უერთმანერთოდ სიცოცხლე ჩვენი ნაღველ-შხამია.

—კეთილი! მაშ შენ უნდა გერკოს და რამდენს მოითხოვ?..

—რამდენიც შესაძლებელია!.. იმას რაც კი რამ აბადია, სულ ჩემ ხელშია. რაც მინდა ვხარჯავ, რამდენიც მინდა ვახარჯებ!.. ეგეც აქ მიზოდეთ და მე და იმან ვიკით!..

—არა!.. ევრე არა მაქვს ნაბრძანები!.. უთუოდ მე უნდა გაკანაწილო და კიდევაც თანასწორად გაგიყოფთ: თქვენ ორივეს სიცოცხლე! შევკეცავ ერთად, ზედ ამ ნაბოძკარ ას წელიწადსაც შევსვამ, და მერე ისე დავპკრავ ლარს, რომ მეტი არც იქით გადავვე! და არც აქედ... ორივე ერთად უნდა დაიხოცოთ, რადგანაც ისე მოყვარული ყოფილხართ ერთმანეთის, რომ უერთი-მეორეოდ სიცოცხლე არ გინდათ!..

—ეგ ვერეა, მაგრამ როგორ იქნება?! ორძვე ერთად რომ მოვკვდეთ, კირის-უფალი ვინ-ღა გვეყოლება? ჩვენ, თუ არ ერთმანეთს, სხვებს ვერავის ვენდობით!..

—მაშ კარგი! რადგანაც მაგისი გშინებია, ცოტა

მეტს მივსცემ შენ ქმარს, რომ მკვლარს გიქირისუფ-
ლოს და გიპატრონოს.

—უი, არა, შენი ქირიმე!.. მოგეხსენებათ... კა-
ცებს არ უყვარსთ გულის დადება... ძალიანაც რომ
უნდოდეთ მაინც დააკიწყდება—დარჩებათ რამე!.. და
ჩვენ ქალები კი უფრო ბეჯითები და სანდო ვართ მაკ
გვარ საქმეში.

—აგრე იყოს! შენ დაგიტოვებ ერთ ორ კვირეს,
სანამ დამარხავდე და წესსა და რიგს აუსრულებდე.

—მფარველო და მწყალობელო! ორი კვირე რა
სახსენებელია... მერე ორმოცი და წლის წირვა ვინდა
გადაუხადოს?

—კარკი, წელიწადი იყოს!..

—მარტო ერთი წელიწადი?.. არა კმარა!.. რაც
მეტი მოხსენება ექნება, ის არ ემჯობინება მაგის სუ-
ლისათვის? თუმცა ჩემთვის კი უფრო მეტი ტანჯვა იქ-
ნება, რამდენსაც მეტს ვიცოცხლებ!.. ვაი ჩემი ბრალი,
რომ უნდა ვიტანჯო და მაგის ხსოვნაში ვათენ-კაღამო!..
მაგრამ რა ვცნათ, ქმრის სიყვარული მაღლით ნაბღანე-
ბია... მარტო მაშინ კი არ უნდა გვიყვარდეს ქმარი,
როცა ხორციელად გვერდში გვიდგას და ვეხვევით!..
როცა აღარა გეყავს, მაშინაც უნდა ვიგონებდეთ... და
ნამდვილი სიყვარულიც ის არის!..

—მართალს ამბობ!.. მართალს!.. და, მაშ, რამდე-
ნია საქირო?.. ათი გეყოფა?

—არა!..

—ოცი არ იკმარებს?..

—არც ეგ!

—ორმოცი?

—ეგეც ცოტა იქნება!.. მით უფრო, რომ, თქვენ-

თან რალა დაფიციო, მაგ უბედურს ცოდვაც არ მი-
უძღვის ცოტა საიქიოსკენ!...

—ორმოცდა ათი?

—მე მეყოფოდა, რომ თვითონ ქმარიც დამეთან-
ხმებოდეს... მაგრამ ვიცი, რომ ის სულაც არას ინდო-
მებს!.. საბრალო სულიმას იძახის, ამ ტანჯვას სიკვდი-
ლი მირჩვენიაო!.. ნუ გაუმტყუნებთ ნატვრას!.. დეე,
იმან განისვენოს სიკვდილით და მე კი ვიტანჯო სი-
ცოცხლით!.. ნუღარას დააკლებთ!.. მიბოძეთ ეგ ასივე
წელიწადი, რომ...

აქ გარისხებულმა ანგელოსმა ჩემს საქირისუფლოდ
მომზადებულს სიცოცხლის მოკავშირეს, სიტყვა აღარ
აცალა და გააქრო ჩემი სულის კოლოფი. აღარ მოუ-
ხედნია ჩემთვის სხივოსანს, და რომ მოეხედნა, მეც აღა-
რა მექნებოდა რა სათქმელი!..

ცოტა ხნის უკან, შემობაჩუნდა მოხუცებული მამა
ჩემი, და მოეხვია მუხლებზე სასწაულ-მომქმედს.

—შევიტყვია მოხუცო, რაც ამბავია.

—ქვეყანა ღალადებს!... კურთხეულ არს უფალი
უფლებათა!..

—შენ საამქვეყნოდ ბეკრი აღარა დაგრჩენია რა...
და არ გინდა რომ რამდენიმე წელიწადი გიზიაროს
შვილმა მისის საჩუჭრიდან?

—რას მიბრძანებ!.. დავრდომილთა ნუგეშო და
ცოდვილთა სასოო!.. ნეტავი იმდენი დღე მქონდეს,
რომ პირიქით მე დავუთმო და მივუმატო მის წუთის
სოფელს!... მაგრამ თვითონ თქვენ ბრძანეთ, რომ მე
ბეკრი აღარა დამრჩენია რა, ზ ისიც რომ გავანაწილო,
აღარცა რა მე დამრჩება და არცა რა მას მიემატება...

რაც ღმერთს მისთვის მიუნიჭებია, მისი უნდა იყოს საკუთრად.

ის რომ წამოდგა დაემხო ზეციური სტუმრის წინ დედაჩემი, ააპყრო ხელები მაღლა და ნეტარების ცრემლები ღაპა-ღუპით ჩამოდიოდა დამპყნარ სახეზე...

—ჰოი, ყოვლად სანატრელო და სასიქადულოვ! — შეჭყვირა ხმა-მაღლა — დიდ არს მომავლინებელი შენი და საკვირველ არიან საქმენი მისნი. იყავნ ნება მისი კურთხეულ ამიერიდგან და უკუნისამდე, ვინც მიანიჭა ჩემს საბრალო შეილს საუკუნის სიცოცხლე!..

—დიახ, მიანიჭა, მაგრამ პირობით!

—პირობით?! რა პირობით?

—თუ ამ ქვეყნად სადმე იშოვნის თავის თავად ათს წელიწადს, მაშინ ნაბრძანები მაქვს მეც ჩემის მზრით მივუმატო ოთხმოცდა-ათი, შევუსრულო ასად და დავუმატე ტიციო.

—მერე?

—ვერ ვიშოვეთ... ერთი წამიც არავინ გაიმეტა!..

—მე რამდენილა დამრჩენია სიცოცხლე?

—სწორედ ათი წელიწადი, არც მეტი არც ნაკლე...

—მაშ მიილე ჩემგან... მიუმატე და მე განმიტევე მშვიდობით!... შეევედრა სიხარულით. მე ტანში ჟრუანტელმა დამიარა... გულმა ძგერა დამიწყო, მოვინდომე რომ მივევარდნოდი და მოვხვევოდი... მაგრამ... ამ დროს გამომეღვიძა. დოქტორი მაღვა თავზე და მეკითხებოდა: ძილში შეფოთავდი და ხომ არა გაწუხებხარა... მაგდენი ძილიც არას გარგებს... აგერ შუადღემ მოატანა!... მნახველები დიდი ხანია გიცდიანო!

— მნახველები?.. უნდა შემოვიდენ, მეალერსონ!..
— მე, მადლობის გადახდით დამლალონ? მეფარი-
სეველონ... იმტყუენონ ღვთისა და კაცის წინა-
შე?!.. არა... არა... ნუ შამოუშვებთ! დაითხოვეთ ყვე-
ლა!... საზარელის ხმით შევძახე დოქტორს და კიდევაც
დავჰკარგე გრძნობა!... მკითხველო თუ იბოვნო ის ჩემი
გრძნობა, ნუ გინდა!... ჩემი არ იყოს, ცხოვრებაში
ბევრს ვერას გამოვადგება, — შევაცდენს და მოტყუე-
ბული დარ^ეები.

აკაკია

სცენიდან ნათქვამი.

ზოეტების ბედის-ვარსკვლავს
ქვეყნად ვერცა შეედრება:
მათს სიკეთე-დღეგუქმელობას
სუუველა ღმერთს ეკედრება.

არავის ჭყავს ქვეყანასუ
მათადენი მეგობარი!
ვეელას უნდა მათი ნახვაც—
უფვართ მათი საუბარი.

ჭირში, ღვინში, სუუოველგან,
მზად არიან მანცენ მხარი!
„ვამა-გამას“ შესისხიან
და ბანს დღევს მთა და ბარი.

ქვეყნის მათზე გულ-უხეობა
დიდია და სათცარი:
ცოცხალს ტაში! მეედარს—კვირკვინა,
აი, მათი საწუქარი!...

ზოეტების ბედის ვარსკვლავს
ვერაფერა შეედრება!...
და მიკვირს რომი ზოეტობა
სუუველას არ ენატრება?!..

აკაკია.

ᄒᄂᄃᄄᄅᄆᄇᄈ

ძიძიშვილისა ზარნა:

თავადა სჯარა—მებატონე.

ვარდენ—ზაქარიას შვილი.

სესტარ—ვარდენის მეგობარი აზნაური.

ტამოთე—შეძლებული გლეხი.

ნანა—ტიმოთეს ქალი.

ძარანე—ნინოს მამიდა და ვარდენის გამდელი.

თედორე—ზაქარიას მოურავი.

სარდაან—აზნაური.

განთაელ—დარაჯი-მედუქნე.

ძსლებელნი.

მაძსასხლასა.

ხ ა შ ა ნ გ ი -

დრამა 4 მოქმედებად.

მოქმედება პირველი.

ტიმოთეს სახლი.

კამოსვლას შარკული.

(ტიმოთე ეკლიონს სწევს, მარინე წინდასა ქსოვს).

ტიმოთე. რა ამბავია ამდენს ხანს რომ დაიგვიანეჭ ჩვენმა მონადირეებმა...

მარინე. მართლა რომ ძალიან დააგვიანდათ... ვახშამიც გაცივდა... რა ვქნა, ქორი ხომ არ გაექცათ?!...

ტიმ. ქორი თუ გაექცათ, ხვალამდინაც ვერ მოვლენ. მაგრამ ფილიპესთანა კარგ ბაზიერს ქორი არ გაექცევა.

მარ. ერთი რამ უნდა გითხრა, ძმაო: ამ ჩვენს ბატონის უკილს ძალიან კი გაუტკბა ნადირობა...

ტიმ. მერე რათ გიკვირს?... ყმაწვილია, ნადირობა ეხალისება, და ჩვენ რაც შეგვიძლია ვსცდილობთ ვემსახუროთ.

მარ. ეჰ... დიდხანს ამყოფოს უფალმა უზრუნველათ!..
კარგის გულისაა, ყოველისფრით ძვირფასი ყმაწ-
ვილია.

ტიმ. კარგია?... რას ამბობ!... მაგისტანა ახალგაზდა
ჩვენში მეორე არ მოიძებნება... ბედნიერია, ქეშ-
მარიტათ, მაგისი პატრონი.

მარ. და ის კიდევ უფრო ბედნიერი იქნება, ვისაც ვე
დაუმოყვრდება!...

ტიმ. მართალია, ვერავინ დაიწუნებს; მაგრამ ჯერ კი
ადრეა ცოლშვილის მოკიდება, ყმაწვილია...

მარ. რატომ? ჩემი ვარდენი, აგერ ოცდა ორის წლისა
იქნება მალე.

ტიმ. კკუიანი კაცის ნათქვამია: „აჩქარებითა სოფელი
არავის მოუქამია“... არ ვარგა ადრე ცოლის
შერთვა.

მარ. დიდი ტყუილი უბრძანებია, თქვენმა მშემ, იმ
კკუიან კაცს... მე პატარაობიდან სასახლეში ვარ
გაზდილი, ბევრი მაგალითი მინახავს, და გამიგო-
ნია: როცა ყმაწვილი კაცი უცოლოა — სახლში
ვერ ჩერდება, დაიწყებს აქა იქ წანწალს, ლოთო-
ბას და საცხოვრებელს აბნევს! მაგრამ, თუ საყვა-
რელი ცოლი ჰყავს მშვენიერი, კოკორინა, მა-
შინ კი ოჯახს აღარ შორდება და მუშაობასაც
გულს უდებს.

ტიმ. ისე მედავები თითქოს ამაღამევე გინდოდეს დასწე-
რო ჯვარი შენს გაზდილს!..

მარ. ჯვარის დაწერას როგორ ვიფიქრებ, თორემ იცოცხლე, მე ქალი მყავდეს... ერთათ რომ დადგებიან ხოლმე—გული გამინათლდება და ვამბობ: ჯანი გავარდეს ქვეყნის წესსა და ჩვეულებას, თორემ ამათთანა ერთმანერთისთვის შესაფერი სად მოინახება-მეთქი!..

ტიმ. მერე ქვეყნის ჩვეულება და წესი რას უშლის?

მარ. ალბათ რომ უშლის.

ტიმ. არ მესმის...

მარ. აი, ესტკვათ ახლა: ვარდენი ხომ ვერ შეირთავს ჩვენს ნინოს?!..

ტიმ. რას ამბობ, ქალო?.. ხომ არ გადარჩულხარ?..

მარ. მაგას როგორ ვიფიქრებ, თორემ განა არ მომხდარა მაგალითი, რომ თავადის შვილს გლეხის ქალი შეერთოს ცოლათ?! აბა, რა აკლია ჩემს ნინუცას!.. თვალ-ტანადობა, ზდილობა, კკუა, თუ სიტყვა-პასუხი??.. თავის წესზე სწავლაცა აქვს... განსვენებული ქალბატონი რამდენჯერ მეტყოდა ხოლმე: ნეტაკი ეს შენი ძმისწული ჩემი ქალიშვილი იყოსო. მაგისთანა ლამაზი და კაი ხასიათის გოგო ძვირიაო. ერთი მიჩვენონ აბა მაგისთანა გასათხოვარი ქალი თავადიშვილის ოჯახში! აბა ვისა ჰყავს უკეთესი?.. მანკიეზი და ამპარტავენები... ეჰ, საცოდავი ჩემი რძალი ტყუილს კი არ იტყოდა ხოლმე: „რა ეშველება ჩემს ნინოს, სად მოიძებნება მაგისი საკადრისი საქმრო ჩვენს გლეხობაშიო!..“ მართალს ამბობდა განსვენებული, სწორეთ რომ არ მოინახება...

გამოსვლა მეორე.

ივინიფე ჰ ნანა.

ნინო. მამა, კიშკრის ხმა ჩამომესმა; სანათი გავუნათოთ, საშინლათ ბნელა გარეთ.

ტიმ. თუ ჩვენი სტუმრებია, ცხენის ფეხის ხმას გავიგონებთ... ეს რა გიჟირავს, შეილო, ხელში?..

ნინო. ყაბალაქია, მამა... გუშინ რომ მიპრქანა ვარდენმა შემიკერეო—გავათაკე კიდეც... აბა, მამიდა, ნახე, როგორი გამოვიდა!

მარინე (აიღებს ყაბალასს ხელში და სინჯავს). ჩინებულია, შენმა გაზღამ, ძალიან ლამაზია! დიდათაც დაგიმალღებს ჩემი ვარდენი...

ნინო (შხიარულათ). აი, კიდეც მოვიდნენ!..

ვარდენ. მასპინძელო!

ტიმ. (წამოგარდეს და კარს უღებს). მოპრქანდით, შენი პირიმე, ბატონო, მოპრქანდით!

გამოსვლა მესამე.

ივინიფე, ვარდენ და მისი მხლებელნი.

მარ. ჩვენ კი დავიხოცეთ შენის ლოდინით, გენაცვალე... ამდენს ხანს ტყეში დარჩენა, აბა როგორ იქნება?!..

ვარ. (მოუხევევ გამდელს) რა ექნა, გადია... რომ ღამდებოდა, სწორეთ იმ დროს გაფრინდა კორკოცით უშველებელი მამალი ხოხობი და წარმოიდგინე

(ნინოს) ჩემმა ქორმა სამჯერ ანაბულა! ხოზობი ჭი არა—ეშმაკი იყო, ის შეჩვენებული!..

ნინო. მერე რა ჰქენით, ბატონო, დაიკირეთ?

პარ. იცოცხლე, ჩვენ ის გაკვავრეთ, მაგრამ გადაკვიტანა კი, ამდენი ვსდიეთ. (სესტორს) კაცო, აღარ აჩვენებ მასპინძლებს ამ ჩვენ ნანადირევს?

ნესტ. დღეს კი კაი ხელდაშვენებული დავბრუნდით; მგონია... (იიფლის ხსობებს) ერთი, ორი, სამი, ოთხი!..

ნინო. იპ! იპ! იპ!.. ძალიან გინადირიათ, ძალიან!..

პარ, შენთვის კი, ნინო, ცალკე საჩუქარი მოვიტანე რაღაცა:.. სარდიონ, აბა! (სარდიონს გამოისხსნის კლასიკური ცოცხალ ხსობს, რომელსაც ვარდენი გადასცემს ნინოს). სრულიათ ხელუხლებია, შენმა გაზდამ, მაყინკოლით ჩამოკიყვანეთ; რას თრთოდა საბრალო, ქორი რომ გვერდით უჯდა ხეზე, შეგეცოდებოდა!..

ნინო. გმადლობ, ბატონო! (მიიხუტებს ხსობს და ენაშთადეკით ეტყვის) საწყალი, რა ლამაზია, რა საშინლათ უძგერს გული!..

ნესტ. არც შენზე ლამაზია, ნინო... ამბობენ: დაკვირილს ხოზობსა და ქალიშვილ ქალს ხანდისხან ერთნაირათ უცემთ გულიო...

ტიმ. (კადაქსევის ხედს) ბატონო, იქნება დაღალული ბძანდებით და ვაზში ინებოთ?

პარ. (ამოიღებს სხაის) ადრეა—სულ რვა საათია ჯერ. ადამის წლის ღამე ჩამოდის, მოვესწრებით ძილს... დღეს ძალიან კარგს გუნებაზედა ვარ, სწორეთ მშვენიერი ნადირობა გექონდა.

მარ. ღმერთმა გამხიარულოს, შვილო! ისიამოვნე, კიდევ დაგშვენდება, ყმაწვილი კაცი ხარ!..

მარ. ჩემს ღღეში არ დამავიწყდება აქ გატარებული დრო!.. იმედი მაქვს, ჩემო ტიმოთე, მეც დავუმტკიცო შენს ოჯახს ჩემი პატივისცემა და სიყვარული.

ტიმ. რას ბძანებთ, ბატონო! ოღონდ შენ კი გასიამოვნოთ, თორემ მეცა და ჩემი ოჯახიც შენი ქირის სანაცვლო ვიყოთ.

მისტ. ღღეფანღღელმა მარჯვე ნადირობამ ყოველივე დანაგვაფიწყა. ახლა ცხენების მოვლის დროც არის... (შიდის; თან გაჭეუების ეველანი, გარდა ვარდენისა, მარინესი და ნინოსი).

მარ. მარინე, ერთი უბძანე ბიქს, ხელი დამაბანიოს. (ახეუნებს ხელებს. მარინე გადის, ნინოც თან გაჭეუება). არა, მეტი მოთმენა აღარ შემიძლია!.. ან კი რას ვუცდი! გადაწყდეს ბარემ ამალამ ჩემი ბედი და უბედობა!.. მაგრამ ნინოს რომ არ ვუყვარდე და გულგრილათ მიიღოს ჩემი სიყვარული?!. მაშინ რალა მეშველება? არა, არ მჯერა, ნუ თუ ჩემი გული მატყუებს და ტყუილათ მგონია, რომ ნინოსაც ვუყვარვარ!.. (შემოაქვს ბიქს თუნგი და ტაშტი და შთანთქმევს ვარდენს. ნინოც თან შემოაქვება, ხელში სწეულე უჭირავს და ვარდენს თავს დაადგება). ოჰ, რა ცივი წყალია!

ნინო. ხომ არ გნებავეთ, ცეცხლზედ, მრავაბოთ ცოტა?

მარ. არა... (ნინოს სწეულეს გამოათმევს. ბიქს ხელსაბანა გარეთ გაქვს. ვარდენი ხელს ამშრალებს და შეჩერებია ნინოს, რომელსაც შირსანოცის ბოლო უჭირავს ხელში) ნინო! ერთი ეს მითხარი: იქნება გრძნობ, რომ

შენთვის სათქმელი რამ მაქვს? (ნინო თავს აღწყნებულია და ზირსსისოფის ფიქრებს საამაშქებს) ნინო, გესმის რას გეუბნები?... მე გკითხავ, თუ გრძნობ, რომ სათქმელი რამა მაქვს შენთვისა-მეთქი?!

ნინო (თავს არ იღებს. კრძაღვით) რა ვიცი, შენი ჭირიმე...

მარ. მე რომ ორი კვირა აგერ აქა ვარ, იქნება მართლა ფიქრობდე, ხოხბებისათვის დარჩა ამდენს ხანსაო!?!..

ნინო. მე კი ასე მგონია... სხვა რა ვიცი, ბატონო...

მარ. არ იცი!? არა, შეუძლებელია, არ იცოდე და არ გრძნობდე, თუ რა ხარ შენ ჩემთვის... აბა, შემომხედე!.. (მოჭკვიდებს ორივე სკელისზე სკელებს, ნინო სულ თავს აღწყნებულია). შენი თვალები უფრო მართალს მეტყვის, ვიდრე შენი ენა, შემომხედე!.. (ნინო აიწევს თავს... შესაქრდებიან ცოტას სისის კრამასის და ვნება-მორეული ვარდენი გადაესვება და დაუწყებს კოცნას. ნინო სრულია ნებდება ზირველ წამს... შემდეგ აუვარდება ტირილი). ეს რა ამბავია!.. ნუ თუ გაწყენინე! ან იქნება შევცდი!.. თუ ასეა, დარწმუნდი, ჩემს დღეში თვალით არ დაგენახები...

ნინო. (ტირილით). არა... არა... ეს სულ სხვა გრძნობაა... სული მეხუთება... ლაპარაკი არ შემიძლია... მერე გეტყვი, მერე...

გამოსვლა მეოთხე

(ამ დროს შემოდის ნესტორი, შეჩურჩუბა და გაბრუნებულს დახვარეს. ხანს მსწრაფლად გადის შეორე კარებში).

პარ. შემოდი, ნესტორ! შენთან რა საიდუმლო უნდა მქონდეს? ნესტორ, უთუოთ მიმხვდარი იყავი, რომ ეს ქალი მიყვარდა... და ახლაც შენს შემოსვლამდის კიდევ შევატყობინე ჩემი გულის პასუხი. მგონია მასაც უნდა ვუყვარდე...

მის. (ღიმილით). დღეს ძალიან გამარჯვებით ხარ—გარეთაც და შინაც!..

პარ. დიად, ჩემო მეგობარო, მართლა კაი დღეა ჩემთვის... რაღაცა განსხვავებულ სულის სინათლესა და ნეტარებას ვგრძნობ...

მის. მესმის, მესმის შენი გრძნობა... და უნდა ვსთქვა: სასიამოვნო სანახავია, როდესაც შენისთანა კარგი ახალგაზდა მაგისთანა ლამაზ გოგონას შეიყვარებს. მაგრამ ერთი კი უნდა გითხრა: მაინც და მაინც ზაინდული საქციელი არ არის მასპინძლის ქალის შეყვარება... და ოჯახის არევა...

პარ. რას ამბობ, ნესტორ? როგორ არ გრცხვენია!.. შენ, ალბათ, არ ეგემის არც ჩემი გრძნობა და არც ჩემი განზრახვა!..

მის. როგორ არა! მესმის და, ძალიან კარვადაც მესმის... ჯერ შეიყვარე... გეყოლება ერთს ხანს... შეჭფიცავ საუკუნო სიყვარულსა და ერთგულებას და მერე კი, რომ მოგწყინდება, დასტოვებ ღვთის

ანაბართ. მაგრამ ეს ამინსენი: ნინოსთვის რა არის შენი სიყვარული?!. მაგას საქმრო ჰყავს; იქნება არც კი იცოდე?

პარ. (გაფრთხილ) პირველათ მესმის... ვინ? მწ

ნმს. აი ის ყმაწვილი, დღეს რომ გვახლდა, სარდიონი.

პარ. მე ეს არ ვიცოდი...

ნმს. როგორ არა!.. აქ ყველას ისე გონია, რომ ვგ შეირთავსო... საკვირველია, რატომ ვერ შეამჩნიე! სარდიონს ძალიან ეტყობა, რომ ნინო უყვარს.

პარ. სარდიონს კი, ვსთქვამთ უყვარს, მაგრამ ნინო?!

ნმს. ნინო შორს იჭერს თურმე საქმეს... მაგრამ მამა თანახმაა, ამბობს: კაი აზნაურიშვილია, თითონ ბიჭიც კარგია, და შექლებას მე მიესცემო.

პარ. მერე ნინო რას ამბობს?!

ნმს. ნინო კი უარზე სდგასო... მაგრამ იმედი აქვთ, რომ დაიყოლებენ...

პარ. არა მგონია, ნინომ სარდიონი არჩიოს ჩემ თავს...

ნმს. როგორ! შენც შერთვას აპირობ თუ?!

პარ. განა მე ისეთ კაცათ მიცნოვ, რომ საბრალო, უმანკო ანგელოზს ქალს გული მოვსტაცო—სიყვარულის თანხმობა დავსტყუო და შემდეგ თავი დავანებო?!. ძალიან ვწუხვარ, ჩემო ნესტორ, რომ ცუდი განზრახვა შემწამე!..

ნმს. ჰოო... ვგ სულსხვაამბავია... მე ეს არ მეგონა... მაგრამ...

პარ. მაგრამ რა?

ნმს. ისა რომ, ცოტა არ იყოს აჩქარებულხარ!.. სხტამ მიზეზებს გარდა მამა შენს რას უპირობ?.. დაფიქრდი კი ამაზედ კარგათ?!

პარ. (გადაეხუჯვა). აი, ძმაო, აბა ახლა მეჭირვება შენი

მეგობრობა!... უნდა წახვიდე მამა ჩემთან, და როგორმე დაითანჯრო, რომ ნება მომცეს შევიერთო ნინო.

მის. ბატონი ხარ, მოციქულობას არ დაგამადლი, შენთვის ცეცხლში ჩაედგები, — მაკრამ იცოდე, ვარდენ ეს ძალიან ძნელი საქმეა!.. შენ კარგათ იცი ზაქარიას ხასიათი და აზრი... იმას უნდა სულ სხვა ქალი შეგერთოს... მდიდარი, განათლებული ოჯახის შვილი...

ვარ. რას ამბობ, ნესტორ! ნინოს გარდა ღმერთმა სხვა ცოლი ნუ მომცეს!..

მის. გარწმუნებ, გულით მოვინდომებ, მაგრამ ნინო:— თან ზომ გათავებული გაქვს საქმე?.. ხომ დარწმუნებული ხარ, რომ იმასაც უყვარხარ და თანახმაა?.. წელან რომ თვალი მოვკარი ნამტირალევი იყო... გაიგო კი, რომ შერთვა გინდა იმისი და ცუდო რამ განზრახვა არა გაქვს?!.

ვარ. ახა, მაკრამ როგორ იფიქრებდა! ნინო უთუოდ მიხვდა ჩემს აზრს, მაკრამ რა გვიპირს მოვიხმოთ და შენ თითონ დარწმუნდები...

მის. ნინო, ნინო! ერთს წამს აქ შემოდე!

გამოსვლა მესუთი.

ნესტორ, ნინო და ვარდენ

ვარ. (აღღეგებული დადის. მარჯვთა მიკეკებება შემოსულს ნინოს და მოკიდებს ხელს). ჩემო ძვირფასო, ნინო! აი ამ ჩემს მეგობართან მინდა გაგენდო: აწ უშენოთ სიცოცხლე აღარ შემიძლია, და თუ შენც

გიყვარვარ და თანახმა ხარ—მე მსურს საუკუნო მეგობარი იყო ჩემი და ცოლათ შეგირთო. (სანთსუელ ააფლანდილა იყო და რა ეს სიტყვები გაიგონა, თავი ასწია, თვალი თვალში გაუქარა ვარდენს, მიკარდა და ხელსუდ აკოცა).

მარ. რას უკები, ქალო? შენ კი არა, მე უნდა გიხდიდე მადლობას, რომ ასეთი უზომო ბედნიერი გამხადე. (მაიხუტებს გულსუდ და აკოცებს).

გაგოსვლა მამაჰსა.

აგანაჟე, ძარანე და ბაჭა (შემოდის)

მარ. სასახლიდგან ბიჭი მოვიდა, ვარდენ, შენი კირიმი! ბატონის წიგნი აქვს.

ბიჭი. (მთართმევეს წერილს). ბატონმა გაახლოთ.

მარ. მშვიდობაა ხომ?

ბიჭი. დიად, ბატონო, მშვიდობით გახლავან.

მარ. წადი, შეისვენე, დაღალული იქნები... (ბიჭი გადის. წიგნის კითხვასუდ ვარდენი თან და თან მოიწყენს; დაკუჭავს და ჯიბეში იდებს).

მარ. რა ამბავია, შვილო, ცუდს ხომ არაფერს იწერება?

მარ. რა იქნება, გადია!.. მამა ჩემი მწერს: „რას აკეთებ ამდენს ხანს მანდ, ხომ არ გადაყვეი ხოხბებსაო“. რა გაეწყობა, უნდა წავიდე.

მარ. წადი, შვილო, წადი, რაკი გიბრძანებს; მამის ურჩობა არ ვარგა!

გამოსვლა მიუზილი.

იგინივე და ტამბათე (შემოდის).

- ტიმ.** ბატონო, ვახშამს აღარ მიირთმევთ! გათენდა...
პარ. ურჩობა არ მინდა, ჩემო გაღია, მაგრამ ვაი რომ ბოლოს მეტი ღონე აღარ იქნეს?.. (კადასკედავს სესტორს) წავიდეთ ვახშამთ...

გამოსვლა მიჩვე.

სარდაიან (შემოდის) ევეკლასი კადიან, გარდა სარდიონისა, რამელიც მივა და ბუხანს მიუჯდება),

- სარ.** როგორ ამეთუშა და ამენგრია ეს უკუღმართი ცხოვრება?! მთელი ჩემი ახალ-გაზღობის ბედი ერთს წამს გაჰქრა... ასე მგონია, გულის ცემა შემიჩერდა და ტვინი გამიშრა მეთქი... რა იყო, რა ვნახე!.. სიზმარში ვარ თუ ცხადია?! ნინო, ეს უმანკო არსება, ეს ანგელოზი, რომლის შეხედვასაც კი ვეკრძალებოდი, ჩაკვრია გულში მაგ განებივრებულ ბატონის შვილს!... რატომ არ დამიბნელდება ეს დასავსები თვალები, (თვალებსეჭდს და მიიღებს) მერე კიდევ სხვასთან... რომ ჩემის თვალით არ მენახა ხომ არ დავიჯერებდი?... აქ ხომ აღარც სირცხვილი სჩანს, აღარც სინიდისი... ვიფიქრებდი განა ოდესმე, რომ ასეთ რასმეს ჩაიდენდა... ოჰ, ოჰ!..

- ნინო.** (შემოდის მხიარულად) ვახშამს გიცდით! ყმაწვილო; არ მოღიხარ?

სარ. აქ მობრძანდი ერთი... გმაღლობ, მე არ გიახლტ-
ბიდა ვინც კარგ გუნებაზე იყოს— იმან მიირთვას...
ღვინოც დააძაღე... კარგია ღვინო გაბედულობას
მოუმატებს!..

ნიმღ. არ მესმის, უმაწვილო, რაზედ ლაპარაკობ?

სარ. არ გესმის?!. ეს არ გესმის; რომ უნამუსობა და
უტიფრობაა, როცა შენისთანა ქალი თავის ბა-
ტონის შვილს ჭაეკვრება გულში და კოცნას და-
უწყებს?!. ეს არ გესმის, რომ შენის ყოფაქცევით
საბრალო მამრშენის საპატიო, ოჯახს არცხვენ და
ჩირქსა სცხებ?!. თოთონ შენც ხომ გაბაზდები,
გახდები თითით საჩვენებელი... დაიღუპები... და
ესეები არ გესმის განა?!. გინდა მე ამიბა თვალი
და გამასულელო, თუ გაგიჟდი?!

ნიმღ. მერე შენ რა გინდა, რა ჭირისუფალი ხარ
ჩემი?..

სარ. რატომ ვაჟო! მართლის თქმას რა ჭირისუფლო-
ბა უნდა?.. დღემდის, მგონია, უცხო არ ვიყავი
შენთვის... სხვა ყველა იმედი თუ ჩამიკალ გულში
— ეს მაინც უნდა გახსოვდეს, ნინო, რამდენჯერ
ვითქვამს ჩემთვის: „ძმაო სარდიონო!“

ნიმღ. ძმობა თუ მითქვამს ეგ კიდეც არ გაძლევს მი-
ზეზს, რომ მოძღვარსავით აღსარება მათქმევინო
და გამიროსხდე... რა შენი საქმეა, მე როგორ
ვიქცევი?!-

სარ. ნახავ, ნინო, მაგისთანა ლაპარაკით რასაც მო-
იგებ? გახსოვდეს თუ შენ თავი არ დაიღუპო!..

ნიმღ. ვნახოთ...
...

სარ. დამიფარე, წმიდარ გიორგი! რა მესმის, რა ზღ-
სუხია... მაშ თუ ასეა, ახლა მე ვიცი, ჩემო ქალ-
ბატონო!.. თუ მე აღარაფერი არა ვარ შენთვის,
კაცი არ ვიქნები, თუ არ დაგამწარე სიცოცხლე!..
(შიხუდავს კარებსაკენ) და შენ კი, ჩემო თავადო!..
გამიფრთხილდი!..

გამოსვლა მაცხად.

კარდენ. (შემოდის და, რომ შეხედავს აღუდგებულ
ჩინოსს და სარდიონს, შეკრთება).

ფარდა.

მანია

მოქმედება მიორა.

(სცენა წარმოადგენს თავადის ზაქარას დარბაზს).

გამოსულა ზარკელი.

ზ ა ქ ა რ ა ა და მ ი უ რ ა ვ ი.

ზაქარია (მჩინისხსიყო) მერე ეინ ბძანდება, ჩემს ტყეში რომ შესულა და მოიბრებს!

მიურავი. სარდიონ კლდიაშვილი გხლებიათ... ხეების დაქრას თქვენი ქირი წაულია—ტყის მცველი გახლავს მძიმეთ დაქრილი...

ზაქ. ტყის მცველი არის დაქრილი?!

მიურ. დიად, ბატონო, აგერ ერთ კვირაზე მეტია— მაგრამ ვერ გაგებდეთ მოხსენება... ვცდილობდი მთავრობის ხელში ჩამევდო ის ავაზაკი—სარდიონი,

ზაქ. მერე რა ქენი?

მიურ. ახლა დაქერილი გახლავს, ორი დღეა, რაც დააკავე ბოქაულმა და ჩვენს კანცლარიაში არის დამწყვდეული.

ზაქ. რა ფაიდაა!.. ეყოლებათ რამდენსამე დღეს დაქერილი... დახარჯავს და გამოუშვებენ...

მიურ. მეც ასე მგონია, ბატონო... რაც დაიქირეს, მას აქეთია ყოველს ღამეს იმისი და რომ გახლავსთ, ნინო, ხმალაძის ქერი, ურიდლათ დაიარება ძმასთან; და ის დედაკაცი ისეთი მარჯვეა, ჩვენებასა და მოწმევს ისე გამოაწყობს, რომ ველარაფერს ვერ შევეუკალთ! ძალიან მოხერხებული ქალია!..

ზაძ. მამასახლისი რაღაზს უყურებს, ავაზაკთან რომ დადიან და თათბირობენ?..

მოურ. მამასახლისს გონია, ალბათ, თქვენ ვერ შეუტყობთ და იმას კი იმადლიერებს...

ზაძ. მადლოზა ღმერთს, რა დროს მოვესწარი!.. ვილაცა გაფცქნილი აზნაურიშვილი, რომ ჩემს მამულში მიხდებოდეს, კაცებს მიკლავდეს და მე „საპრიტავოთა“ და სამამასახლისოთ მქონდეს საქმე გამხდარი?...

მოურ. რა გაეწყობა, ბატონო, „დრონი მეფობენო“ ნათქვამია... მე ასე მკონია, პირდაპირ „სულში“ უნდა შევიტანოთ არა „უფლების დარღვევაზედ“.

ზაძ. ღმერთმა შენც შეკარცხინოს და... შენი არა... სანამ პირში სული მიდვას, მე არავის არ ვუწივლებ; აქეთ ვაჩივლებ სხვებს ჩემზედ!.. არა! როგორ გულზე არ გასკდება კაკი!.. მე ზაქარია ლომიძე უნდა შევევედრო მართებლობას: მიშველეთ, ვილაცა ბიქმა ამოხრა, კაცები დამიხოცა, მიმადლეთ თქვენს ღმერთს, დამიფარეთ მეთქი... კარგი დრო დადგა, კარგი, თქვენმა მზემ!.. (ხაჩხაჩებს გესღიანათ).

მოურ. ძალიან გააკვირვებული ვარ, თქვენი რისხვანუ მომეცემა, როვორ გაბედა სარდიონმა ამისთანა საქმე... არ გავდა ურიგო ბიქს... „კამბეზის მარქნალ ხარს რქები არ შერჩებაო“, ნათქვამია. მაგრამ მე აქ სხვა რამესა ვფიქრობ.

ზაძ. აბა, რასა, სთქვი!..

მოურ. ეს სულ ტიმოთეს მოზერხებული უნდა იყოს... მართალია, მე იმ გლეხის კმაყოფილი არა ვარ—

ჩემი შვილისათვის ქალი ვთხოვე და უარი მითხრა—მაგრამ, მაშინ თქვენს ლალატში გავერიო, რომ მტრობით რამე მოგახსენო...

ზამ. განა არ ვიცი!.. მერე?

მმშრ. იმას მოგახსენებ, რომ ეს ამბავი სულ ტიმოთეს ბრალია... სარდიონი უიმისოთ ლუკმას არ ჩაიდებს პირში—მამასავით შესცქერის და ყოველთვის იმას ეკითხება... ამბობენ: იმისი ქალის შერთვა უნდა და მამაც თანახმა არისო, ამიტომ მოგახსენე, რომ აქ იმ ბებერი ტურის ოინი რამ უნდა იყოს მეთქი.

ზამ. ვიცი, ჩემო თედორე, რა ერთგულიც არის ტიმოთე ჩემი! მაგრამ, რას იზამ ამ წყეულს დროში?..

მმ. დიდი ხანია, ბატონო, მინდოდა მომეხსენებია თქვენთვის, რომ ის გლეხი ერთობ თავგასული გახლავს... სულ რომ არა ვიყო რა, მაინც თქვენი მოურავი გახლავარ, და რომ შემხედება საყდარზე, ან საცაკი ხალხია—ისე მექცევა, თითქოს იმის ტოლი ვიყო, სულ არაფრათ არ მაგდებს... ძალიან ცუდს დროს შევესწარით, თქვენი რისხვა არა მაქვს...

ზამ. რაც დრო უნდა იყოს, მე ჩემს აგდებას არ მოვითმენ!.. ვნახოთ აბა!..

მმშრ. ახლა, ბატონო, გიზრახვენ. თქვენი შვილი აგერ ორი კვირაა იმიას სტუმრათ არის და ისე ემსახურება თურმე, მეფეს ეკადრება... ახლა რომ თქვენ იმ გლეხის შესახებ რამე ცუდი ინებოთ, არ ივარგებს...

ზამ. (ჩაფიქრდება) მართალს ამბობ, მოურავო... ვიცი, ვიცი რასაც მოასწავებს ეგ სამსახური და ერთგულება... უთუოთ ტიმოთე ასე ფიქრობს: „დიდი

ბატონი მოსულდა და აწ ახალგაზდა ბატონს შე-
ვაყვარებ თავსაო“, მაგრამ, თუ მამი“ემის შვილი
ვარ, დავანანებ ბედს... მე ჯერ კიდევ ცოცხალი
ვარ!..

მღჴრ. ერთობ თავვასულია. ბატონო, ერთობ!.. აბა
ვინ გაასწორა მთა და ბარი!.. რომ მიბძანდე,
თქვენ ნუ მომიკედები, ისე დაგიხვდება, როგორც
პირველი ოჯახის თავადის შვილი: ჩაი, დანა-ჩან-
გალი, კიქა-აინი, სახლის მორთულობა და მას-
თან უწვი და წმინდა სუფრა... ერთის სიტყვით,
საგანგებოთ გაგიმასპინძლდებათ.

ზაძ. მერე რა ცუდია? ჩემი გლწი რომ შექლებული
იყოს, ჩემთვის ეს სასიამოვნოც არის, საქებიცა და
თავმოსაწონებელიც... მაგრამ, ფნახოთ, თუ ჩემის
რისხვისაგან დაიფარავს ტიმოთეს მისი სიმდიდრე.
მე, ლალატს არავის არ შევარჩენ...

მღჴრ. რალაც მინდა მოგახსენო ბატონო, მაგრამ
შეშინია არ გამიწყრეთ...

ზაძ. სთქვი, რათ გაგიწყრები!

მღჴრ. მოგახსენებენ, ვარდენს ტიმოთეს ქალი შეუყ-
ვარდა და ისე შემოაზვიეს ბადე, რომ... შეიძლება
კიდევ შეირთოსო.

ზაძ. რას ბრანდავ, სად გოვოს შეყვარება და სად ცო-
ლათ შერთვა, რა სათქმელია?! მე სულაც არ
ვუშლი... რა ცუდია, ყმაწვილმა კაცმა ცოტას
ხანს თავი შეიჭკიოს... მაგრამ ტიმოთეს კი და-
ესხა თავს ლაფი, რომ თავის ოჯახი შეუვალე ციხე
ეგონა და იტყოდა ხშირათ: „ჩემი სახლი უდაბნო
არის; ზოგიერთი თავადი შვილის ოჯახივით რო-
დია არეული და წამხდარიო!..“ შეიტყოს ახლა

რა უდაბნოც ყოფილა... მე, ეს ამბავი კაი ხანია ვიცოდი, რომ ვარდენს ტიმოთეს ქალი უყვარდა, მაგრამ რას დავდევდი!..

მომწერ. არაფერს, ბატონო, ისე მოვახსენეთ, ტყუილათ.

გამოსვლა მემოცა.

(შემოდის ვარდენ და სესტორ. ვარდენ მადის და მოქვეყნა მამას):

ზამ. მადლობა ღმერთს, შეილო, რომ მოიფიქრე სახლში დაბრუნება! ნესტორს გაუმარჯოს!

მარ. როგორ ბძანდებით, ბატონო მამა ჩემო?.. (თუ-დარეს სადამს აძლევს).

ზამ. ვარ, შეილო, როგორც შეეფერება ჩემს ხანს... მოხუცდა ზაქარია ლომიძე და ყოველი კაცი მე მესძლება, მამულს მართმევს.

მარ. როგორ შეიძლება?.. ვინ გაბედავს, ბატონო!.. მე არაფერი შემიტყვია.

ზამ. კიდევ გაბედეს და კიდევ შეიძლეს, შეილო... მაგრამ ესეები შენი საქმე არ არის... როდესაც ოჯახში ჩადგები, უსიამოვნება მაშინაც გეყოფა! ახლა მიაშვეთ, როგორ გაატარეთ დრო? როგორ ინადირეთ?

მარ. ზინებულათ, უკეთესი აღარ შეიძლება...

მის. ისეთი ხოხობა გვქონდა, თქვენ ნუ მომიკვდებით, რომ ბევრჯერ ვინატრეთ: ნეტავი ბატონი ახლა აქ ბძანდებოდეს მეთქი...

ზამ. მასპინძელი ხომ კარგი გყავდათ, კარგათ გემსახურაფ?

3პრ. ძალიან რიგნანი და შექლებული ოჯახის კაცი ყოფილა... ვერ წარმოვიდგენდი, თუ ჩვენებური გლეხისას ისეთი წესი: სიწმინდე და სიუხვე იქნებოდა...

ზპძ. კარგია ნადირობაცა და თავის შექცევაც, მაგრამ ახლა შენ ვაჟკაცი ხარ, დროა მომავალს შენს ცხოვრებაზედაც იფიქრო... სამი დღე გავაწერეთ თავადის ნიკოლოზის მოციქული. მწერდა: „თუ გავათავებთ საქმეს, ბარემ მოვრჩეთ ამ აღებამდის, თორემ ჩემი ქალის მთხოვნელი მრავალი მყავს და აღარ დავაყოვნებო“... ხომ იცი, შვილო, როგორი სამოყვრო კაციც არის ნიკოლოზი!? სხვა რომ არა იყოს რა, ხუთასი ქცევა სახნაფი მიწა აქვს მის ქალს მზითევი... ახლანდელს ჩვენს მდგომარეობაში, როდესაც არ ვიცით, როდის გავციყიდის ზანკი ყოველისფერს, რაც გავგაჩნია, დამიჯერე, ძალიან საჭიროა ეს ქორწინება! აბა, იფიქრე, შვილო...

3პრ. მამა ჩემო, მაგაზედ ახლა ლაპარაკი არ შემიძლია... ნესტორი ჩემი მეგობარია და ეს მოგახსენებს ყოველივეს (გადის).

ზპძ. ეს რაღა ახალი ამბავია! ჩემი შვილი თითონ ვერ მეუბნება, რაც სათქმელი აქვს და მოციქული დასჭირდა ჩემთან?! რა არის, ნესტორ?! (სესტორ მიისუდავს მოურავისაკენ). მოურავო, დავაცადე... (მოურავი გადის).

ნესტ. მე კარგათ მესმის, რა ძნელი და უჩვეულო საქმეც არის, რაც მინდა მოგახსენოთ, მაგრამ თქვენის ოჯახის ერთგულება მაზედვსენებს...

ზაძ. (გააწყვეტიანეს). რა საჭიროა ეს წინასიტყვაობა? რაშია საქმე?

მესტ. ვიკრძალვი მოგახსენოთ, მაგრამ რადგანაც საქმე იქამდის არის მისული, რომ მობრუნება აღარ შეიძლება, ამისათვის გავბედავ თქმას: თქვენი შვილი ვარდენი გთხოვთ, ნება უბოძოთ, რომ ცოლი შეირთოს!...

ზაძ. მერე მაგას მებოდიშები, ემაწვილო?! ჩემი სურვილიც ეს არის. მადლობა ღმერთს, რომ გონზედ მოსულა; ახლავე შევატყობინებ თავადს ნიკოლოზს და ვთხოვ ქორწილის დღეც მალე დანიშნოს.

მესტ. არა, ბატონო, ვარდენი ნიკოლოზის ქალს არ შეირთავს, მე ვიცი!...

ზაძ. რატომ?

მესტ. იმი'თვის, რომ თქვენს შვილს სხვა ქალი უყვარს და გთხოვსთ ნება უბოძოთ: ჯვარი დაიწეროს!...

ზაძ. მერე ვინ არის ჩემის ოჯახის შესაფერი სასძლო, მიბჟანეთ!...

მესტ. (გაუჭირდება) ვარდენი გთხოვსთ, ნება უბოძოთ ტიმოთეს ქალი შეირთოს!...

ზაძ. (გაფრებიან) ვერ გავიგე კარკათ... ვინ მთხოვს?.. ჩემი შვილი... მერე ვინა ქალის შერთვა ნებავს... ჩემს შვილს?

მესტ. ტიმოთე რომ გახლავსთ, შალკაძე, იმის ქალი ნინო უნდა!...

ზაძ. ჩემი დროებით ვალდებული გლეხის ქალი სურს ჩემს შვილს შეირთოს ცოლათ?.. საუცხოვო ამბავია, თქვენმა მზემ, საუცხოვო. (გუტყუდება გესილიანი

სიცილი.) ეს რაღა უბედურება მოველინა ჩემს
ოჯახს! არა, ერთი მიბჯანეთ, როდესაც
ჩემი შვილი გაკალვდათ მაგ მოკიქულობას, სრულ
ქკუაზედ იყო?.. არა, არ მჯერა, რომ ვარდენს
მაგნაირი სიბრიყვე შემოეთვალოს!..

ნესტ. რაც მოგახსენეთ, ბატონო, მერწმუნეთ, ყოვე-
ლივე ნამდვილია და, არა მგონია ამისი დაშლა
შეიძლებოდეს, გადაწყვეტილი აქვს!..

ზამ. შეუქლებელი რას ჭიან, ყმაწვილო! რამდენს
ქალს ყმაწვილი კაცი გაეჭმრება, განა ყველა
უნდა შეირთოს?

ნეს. აღბათ თქვენს შვილს რაიმე მოვალეობა აწევს
სინიდისის წინაშე...

ზამ. მერე, შენ როგორ მოგწონს ეს საქმე?

ნეს. მოწონებით არც მე მომწონს, მაგრამ რა გაეწ-
ყობა!..

ზამ. ისა რომ, სანამ ცოცხალი ვარ და ზაქარია ლო-
მიძეს მეძახიან, ჩემ რაღად, ჩემისავე გლეხის ქალს
არ მოვიყვან!.. ვნახოთ, აბა, როგორ შეირთავს...
აი, ახლანდელი განათლება, თავისუფლება და თა-
ნასწორობა, როგორცა სწერენ გაზეთებში... აი,
შედგვი ამ საქმეზურის თავისუფლებისა და თანა-
სწორობისა... ტიმოთეს ქალი უნდა გახდეს ჩემის
ოჯახის პატრონათ და ბატონათ!.. ღმერთმა შე-
არცხვინოს ამნაირი განათლებაცა და ამნაირი
დროც... ვიფიქრებდი განა ოდესმე, რომ ამ დღეს
მოვესწრებოდი! ოჰ, ღმერთო, ღმერთო, რა და-
გიშავე!..

ნეს. დამშვიდდით ბატონო... გაიხსენეთ, რომ თქვენც
ყოფილხართ ყმაწვილი, თქვენც გყვარებიათ ქალი

და, უთუოთ, იმ წამს ყოველივეს შესწირავდით სიყვარულს... განა არ მოგეხსენებათ, რომ შეყვარებული ადამიანი და დამთკრალი—ორივე ერთია. ძალით ვერაფერს გააწყობს კაცო, იქვე სჯობია დამშვიდდეთ და გულდაწყნარებული განსაჯოთ... რომ მობრუნება შეიძლებოდეს ამ საქმისა არც მე გირჩევთ დაეთანხმოთ, მაგრამ ვარდენი გაშმაგებულია იმ ქალის სიყვარულით... ამასთან, ერთიც უნდა მოგახსენოთ—ოღონდ გლჷის ქმლია, თორემ უკეთეს გასათხოვარ ქალს ახლა მე არ ვხედავ. დარწმუნდით, ყოველისთვის სიკეთეს დაიშვებებს და მოუხდება კიდევცა...

ზაძ. (ეჭვიან) ხომ არ გაგიჟდი, ყმაწვილო! მართლა გინდა დამაჯერო, რომ ნება მივცე ჩემს შვილს ამ სამარცხვინო ქორწინებისა, თუ როგორ არის შენი საქმე! დღეს ყველანი გაგიჟდით... მომშორდი, ბატონო, ამ ჩემ ოჯახში აღარ მაცუნებთ, თუ რა ამბავია!.. მე უფრო ვიცი, რა სჯობია ჩემთვის და ჩემის ოჯახისათვის... მგონია აქ მე ვარ ბატონი...

(ვარდენ შემოდის).

პარ. (აღუდეგებული) რა ამბავია, მამა'ემო? ამ კაცს რას ერჩი? თუ რამე გნებავს, მე მიბძანე!..

ზაძ. (მკაცრათ). მაშ ეს მართალია, რომ შენ ტიმოთეის ქალი გინდა შეირთო?

პარ. დიად, ბატონო, ეს ჩემი გადაწყვეტილი აზრია.

ზაძ. (მოღბება). მერე, ყმაწვილო, თუ ცოლის შერთვა გინდოდა, უკეთესი ვერაფერს მონახე, რომ შენი გლჷის ქალს არ გადაკიდებოდი! ვინ აზრის, რომ ჩემს შვილს ქალს დაუპერდა!.. აი, თავადი ნიკოლოზ, თითონ მეხვეწება, დამიმოყვრდიო და მთე-

ლი თავისი ქონება უნდა გადასცეს თავის ქალს ახლავე. რატომ იმ ქალს არ ირთავ?

პარ. იმისთვის, ბატონო, რომ ის ქალი მე არ მიყვარს!..

ზაძ. რა ვიცი, ძალიან კი ეტრფიალებოდი, აქ რომ გამოიარეს, ამას წინეთ და...

პარდენ. გაიგე, მამაჩემო, რომ ის ტრფიალება სხვა იყო, და ეს სულ სხვა გრქნობაა...

ზაძ. კი, მაგრამ, მამაშენი რომ არ დაეთანხმოს, მაშინ რას ინებებ? კაი ჯუმრობაა, თუ ფიქრობ, ვილაც გოგო მოგაყვანილო აქ, ჩემს ძველს ოჯახში და რძლათ დაგასმევიო?! (გამოიტყვის კიდეც, ტკბილათ). ვარდენ, შვილო! ნუ თუ მამაშენს, რომელმაც შენ შემოგწირა თავის სიყმაწვილზე, აღარასფერი არ გაუვა შენთან?.. არ მჯერა, შვილო, ასე მომიქულო და სამარცხვინო ცოლ-ქმრობაზე გასცვალო მამიშენის პატივისცემა და სიყვარული... არა, არ მჯერა... შენ ყოველთვის კარგი შვილი იყავი...

პარ. დავანებოთ თავი, მამაჩემო, ამაზედ ლაპარაკს: ვინ არის ჩვენში მართალი—თქვენ, თუ მე? იქნება თქვენ მართალიც იყოთ, იქნება ცუდს საქმესა ვშვრებოდე, მაგრამ, გაიგეთ, არ შემიძლია სხვანაირად მოვიქცე...

ზაძ. რატომ, შვილო?

პარ. იმიტომ, რომ მიყვარს!..

ზაძ. მერე, შენ გგონია ეს სიყვარული დიდხანს გაგყვება? ნუ თუ წუთიერს გულის-თქმას და მორეულს ვნებათა-ღელვას უნდა შესწირო შენი მომავალი, შენი ოჯახისა და მამის სახელი!

მარ. ვთქვით, რაცა ბძანეთ, სწორეთ ასეა. მერე, განათქვენ გგონიათ, რომ ჩემს ცოლს თქვენ საპატრონოთ მოვიყვან და მით დაგირღვევთ თქვენის ოჯახის მყუდროებას? დამშვიდდით, ბატონო, მე თუ ცოლს შევირთავ, ბინასაც ვიშოვი...

ზამ. მაშ გათავებულია?! არ გინდა შეიბრალო შენი მოხუცებული მამა! გინდა უკანასკნელი დღე გამოიმწარო და შემარცხვინო!!

მარ. რა ვქნა, მამა, გვიან არის...

ზამ. (უეცრათ გამოიცივლის გიჟად) რადგანაც ასეა, მაშ კარგი!.. შეიტყე, რომ შენი საცოლო კუდი ყოფაქცევის ქალია... რომ დაკვირვებოდი, უთუოთ შეამნევი. არ მინდოდა მეთქვა, ყმაწვილი ხარ, შეგაწუხებს, მაგრამ რა ვქნა!

მარ. (აღუფიქვებულად). რას ბძანებ, მამაჩემო! როგორ გეკადრება ასეთი უმსგავსო ჯორის მოგონება?

ზამ. დარწმუნდი, არ გეტყოდი უსაბუთოთ, ვიცი არ დამიჯერებ...

მარ. საბუთი?!

ზამ. დიალ, საბუთი... საბუთი... ვითომ, რა ძალიან გაგიკვირდა ქალისაგან ღალატი!..

მარ. არა, ეს შეუძლებელია, საძაგელი ცილისწამებაა, უკადრისი და უაზრო!..

ზამ. (გულმოსიულსაგით). გნებავს, დაგიმტკიცო?

მარ. არა თუ მნებავს—ვთხოულობ!..

ზამ. მაშ დამაკადე რამდენიმე დღე და თითონ დანახავ, როგორ თვალ-აბმული ხარ?

მარ. (სასწრაფოთიფიქვით). მოდი ახლა და გაძველ ამისთანა ხახლში! (კარდენ და სესტარ გადის).

ზამ. ბიჭო! (შემოდის ბიჭი) მარინეს დამიძახე, აქ მო-

ვიდეს!.. (ბიჭი გადის) აი, აქლანდელი განათლებული კაცები... ჰეი, ჰეი! როგორ უკუღმა დატრიალდა ჩემი განზრახვა და იმედები!.. ფიქრობდი, ჩემს ვარდენს მდიდარს ქალს შევერთავ, ვალებს გადავიხდი, ოჯახს და საზღ-კარს გავამშვენებ, ისე რომ მტერს თვალი დაუდგეს მეთქი... და ამეგების მაგიერად, ჩემი იმედი ვაჟი-შვილი ნებასა მთხოვს, რომ გლეხის ქალი შეირთოს ცოლათ!.. ოხ! ოხ!.. მაგრამ ჯერ კიდევ არ არის გვიან... თუ ეს ეშმაკი დედა-კაცი მარინე ჩემსკენ იქნა, ისეთ ხაფანგს მოკუწყობ, ვარდენისთანა ყმაწვილი კი არა, უფრო გამოცდილი კაციც გაებას!.. (შემოდის მარინე) შენ, ქალბატონო, ჩემი ოჯახის ღალატში შედიხარ?! ამდენს ხანს იმისთვის გააჩერეთ ჩემი შვილი თქვენსა, რომ შენი ძმის-წული გაგერიგებინა ცოლათ?!.. შენ კი წინ და წინ ამობჰანდი, ვითომ და მე არაფერს შუაში ვარო!

მარ. (გააფრთხილ). რას ბძანებთ, ბატონო! ვინ მოუახსენა მაგისთანა ახირებული ამბავი! სად თქვენი შვილი — სად ჩემი ძმისწული, რა სათქმელია?..

ზამ. არა, მე ვერ გამოტურებ, ეს შენი და შენი ეშმაკი ძმის მოხერხებულია... თქვენი მანქანებაა, კუდიანო!.. მაგრამ გაფრთხილებ, მარინე! მე რომ გული მომივა, ცუდია, ძალიან ცუდი! იმ შენი ძმის ნამოსახლეზედ ტურებს დავაწყებინებ ჩხაკილს და თითონ ბატონს ტიმოთეს ციმბირში ამოვაცოფინებ თავს!.. ღმერთო კი მომკალი! როგორ გამოიხედეთ, როგორ ამიგდეთ ასე მასხართ?! გავნებებთ თქვენ სვირს, თუ შამიწემის შვილი ვარ!

მარ. თუნდა მომკლათ, ბატონო, მაინც ვერ დაიკვრება, რომ ეს მართალი იყოს...

ზაძ. გაგიჟდი, დედაკაცო; თუ? თითონ ვარდენმა მითხრა ყოველისფერი თავის პირით... არც ახლა გჯერა?!... ტიმოთეს ქალი ნინო უნდა შევირთო, უთუოთ, და ნება მომეციაო“. გესმის?..

მარ. ასე მგონია, თქვენი რისხვა ნუ მომეცემა; სიზმარში ვიყო...

ზაძ. (გამოაიცივლის სმას და უფრო ღმიობიერად.) მარინე, ერთხელ შენ ჩემი ოჯახის ერთგული იყავი...

მარ. ახლაც ისე ვარ ამ სულს ვფიცავ. (შიიღებს თავის ტუჩებს.)

ზაძ. მაშ, თუ მართალს მეუბნები, დამიმტკიცე საქმით.

მარ. მიბძანე, ბატონო...

ზაძ. იცოდე კი, ერთი ნამცეცი ლაღატი და სიცრუე რომ შეგამჩნიო, არც შენს სამსახურს გავიხსენებ და, არც შენს წლოვანებას! იმ შენს დიდებულს ოჯახს და სახლ-კარს ერთიანთ დავანგრევ და დავბუგავ. ხოლო შენ... სამათხოვროთ გაგადებ გარეთ და ეთრიე სოფელ-სოფელ! ეს ტყუილი მუქარა არ გეგონოს. მე ერთი შვილი მყავს და იმის ბედნიერებისათვის არავის არ დავზოგავ!..

მარ. (შეშინებული.) რა ვქნა მე ბედშავმა! რა წყალში ჩავარდე! თუ მიბრძანებ იმ უბედურ გოგოს ქაში ჩავადებ... თქვენს ოჯახს შემოველოვ ჩემი თავიცა და ჩემიანებისაცა.

ზაძ. აბა, იფიქრე, მარინე, ქკუიანი დედაკაცი ხარ, თუ ემსგავსება რასმეს ჩემი და ტიმოთეს დამოყვრება?!.

მარ. რა სათქმელია, ბატონო...

ზაძ. მაშ ახლავე წადი შინ და ისე მოაწყვე საქმე, რომ

სარდიონი ზეგ უთუოთ ნახოს იმისმა დამ ნინომ...
ნონო ქვია ხომ სარდიონის დას?

მარ. (გაბეჭებული.) დიად, ბატონო... გაიხლები... მარა...

ზაძ. (შთაყვირებულად). მარა, რა! ახლავე გაიხარე
განა?!

მარ. გაიხლები მეთქი, მოგახსენე, მარა არ მესმის, რა
საქიროა!..

ზაძ. რა საქიროც არის—ეს ჩემი საქმეა!..

მარ. ვეცდები, ბატონო, გავგზავნო...

ზაძ. ეცდები რომელია! უთუოთ ზეგ-ლამ სარდიონის
დამ ნახოს თავისი დატუსაღებული ძმა... შენ თუ
მოინდომებ, რა იქნება, რომ არ მოახერხო!..

მარ. კარგი, ბატონო, გავგზავნი...

ზაძ. მაგას გარდა, შენის ძმის-წყლის ცხენითა და უნა,
გრით უნდა წავიდეს სარდიონის და, გესმის?

მარ. გავიგე, ბატონო!..

ზაძ. მაშ ახლა წადი და სიტყვა არავესთან წამოგცდეს!
გესმის? თორემ ურა ცხენის კუდზე მივაბამ და
ისე დავაფლეთინებ შენს თავს. (შარინე კადის).
თუმცა ამას „ნემსით კვლა ქვია“, მაგრამ შენ ხე-
დავ, მამაო ზეციერო, რომ შვილის სიყვარული-
სათვის ჩავდივარ ამ ცოდვას (ადიჭურაბს ხედავს.) შე-
ნინდე უფალო, ყოველთა მოწყალეო!.. მაგრამ...
როგორ მომიღბა გული!.. ოღონდ ჩემი ოჯახი
კი გადავარჩინო ამ შეურაცხყოფას და ყოველის-
ფერი მეპატივება!.. მაშ ვნახოთ ახლა, ჩემო ძვირ-
ფასო შვილო, როგორ გამოვადგება მამიშენის
ურჩობა!

ფ ა რ დ ა .

მოქმედება მისამხ.

გამოასვლა ზარკელა.

სტენა წარმოადგენს სოფლის კანცელარიას, რომელსაც ცქელი აივანი აქვს. წინ ეზოა, აქა-იქ სუები. ცოტა მარცხნივ დიდი ცატხეა, ამ სურს ამოფარებია სესტორ და მოურავი. კანცელარიას სახეტიმრო ოთახი აქვს რეანის სარკმლებიანა; აივანზე სის ნაბდასა დარაჯი იოფიასა და სოფელს, მთვარაანი დამკა.
კარდენ (შემოდის)

338. აი სანამდის მიმიყვანა გულში ჩაწვეთებულმა იქვმა. რას დავეძებ და რა მინდა შევიტყო? ნინო, ეს სინათლე ჩემის სულისა, ეს ჭეშმარიტი უმანკოება „გლალატობსო“, მიბჰანა მამა-ჩემმა და მეც მოვსულვარ, რომ ჩემის თვალით ვნახო ეს ღალატი. ღმერთო, რა სიმდაბლემდის დავეცი და რას ჩავდივარ! მე, რომელსაც გულში ნინოზედ უკეთესი არა გამაჩნდა რა, რომლის სიყვარული მას-ულდგმულებდა და ზეცას აცყავდი ნეტარებით, ახლა მოვსულვარ მზვერავათ. და სხვის მართლისას დავეძებ ამ წყვდიადში! საბრალო ქალო! შეზღალულო და შეგინებულო! ტყუილი კი არ უთქვამს ინგლისის დიდებულ პოეტს ქაღზედ: „თოვლზედ სპეტაკი რომ იყო და ყინულზედ გულციკი, ცილის წამებას მაინცვერ ასცდებო“. მხოლოთ ახლა ვგრძნობ რამდენათ მართალია ეს

სიტყვები... მაგრამ დავიცადოთ, საცაა გამოაშკარავდება ყოველივე...

მის. მოურავო, ძალიან დაიცვიანა იმ ქალმა; იქნება ამაღამ არც კი მოვიდეს? დარწმუნებული ხარ, რომ ბეჯითათ დადის ტიმოთეს ქალი სარდიონთან?

მოურავი. (მოდის ამათთან). რასა ბძანებ! განა რომ ბეჯითათ არა სცოდნოდა ბატონს ზაქარიას, ამ სიშორეზედ ტყუილათ გამოგვეზავნიდა?

მარ. არა! არ მჯერა, არა, რომ ნინო მე მალაატობდეს!..

მის. ღმერთმა ქმნას, რომ ტყუილი გამოდგეს, მაგრამ ამაღამ რომ ვერა ვნახოთ-რა, ამას იკმარებ?

მარ. სრულიათ... და დავრწმუნდები, რომ თითონ მე ვყოფილვარ საზოღარო, რადგან ასეთი იქვი შე; მეპარა გულს...

მისტ. და ეგ არის ძნელი, რომ იქვი დაგბადებია და რაკი ერთხელ ფეხი მოიდგა ამ გრძობამ შენს გულში, ძალიან ძნელია მისი ამოფხვრა. რაც უნდა ძალა დაატანო თავს; ის მაინც თავისას არ იშლის და კიასაკით ხრავს ადამიანის გულს! მე ეს ცეცხლი გამომიცდია და ვიცი რაც არის შეყვარებულის იქვიანობა! (ამ დროს სჯანტიმროს კარები გაიღება და გამოჩნდება სარდაონ).

მარ. სსუ! რაღაცა ამბავია!..

მარ. (ერთსახის ჩუმათ იხედება კარეთ რკინებზედ ხელჩავლებული, შემდეგ დააწეებს სეკდიანათ დიდის: „ჩემო თავო ბედი არ გაწერია“-ს. სიმღერას შემდეგ დაძახებს):
გაბრიელ, გაბრიელ!

გაბრიელ. (უცხაა გამოედვობება) რა გნებავს.

სარ. რას შერები, კაცო, გძინავს!

ბაბ. აბა, რა გავაკეთო?

სარ. შენისთანა დარაჯს კი რა უთხრა! ბიჭო, რომ გავიქცე?

ბაბ. გაქცევა რას გიშველის, თორემ მე არ გაკადებ!

სარ. ამბავი ხომ არა გაგიგია რა, გაბრიელ?

ბაბ. რა ამბავი?

სარ. გამომძიებელი თუ ჩამოსულა?

ბაბ. დიად, ჩამოსულა და ჩვენებაც ჩამოურთმევია და ქრილისათვის.

სარ. მერე, რა უთქვამს, თუ შეიტყე?

ბაბ. აბა, კარგს რას ეტყოდა ის კაცი, რომელსაც თოფი ესროლე და დასჭერი!

სარ. ღმერთი ხომ მოწამეა, ზრალი არა მაქვს... ვუძახე: „დამეთხოვე, ადამიანო, შენთან რა საქმე მაქვს, თავს ნუ შემაკლავ“ მეთქი! არა გამოვიდა რა! დავასწარ, თორემ ბეჯითათ მომკლავდა.

ბაბ. ექიმს უთქვამს: საშიშარი არა აქვს რაო... ბატონე კნიაზს წერილი გაუგზავნია გამომძიებელისათვის.

სარ. რის თაობაზედ?

ბაბ. შენზედა სწერს თურმე: „თუ სარდიონ კლდია-შვილი თავდებით გამოუშვი, მთავრობასთან ავალო და მაშინ—ან შენ იქნები და ან მეო! მაგას გარდა ტიმოთეს დამუქრებია, თუ თავდებათ დაუდექი სარდიონსო.“

სარ. ძალიან ვაყვაცოხაა მე შენ გითხრა, ჩემი მორევა იმისთანა კაცისაგან... ეჰ, ძალლი კი ჩააკვდა ამისთანა სიცოცხლეს!.. ბარემ მოკვეცილი იმ ოჯახ-დაქცეულს!..

ბაბ. (გააზმორებს) ეჰ, ეჰ, ეჰ, რა ექნათ, ბატონო, ასეა ეს სოფელი: დიდი პატარას ერევა! მოდი ერთი დუქანში შევიდე...

სარ. მერე რისა გეშინია, წადი. მართლა ხომ არა გგონია, რომ გავიქცევი.

ბაბ. არა, მეშინია მამასახლისმა არ მომასწროს და ხაჰ თაბალა რამ არ ამიტეხოს, დარაჯობას თავი რაფ დაანებო?!.

სარ. დარდი ნუ გაქვს, წადი, მე გავცემ პასუხს მამასახლისს, მე და ის მოვრიგდებით.

ბაბ. მაშ წავალ... თუ მოვიდეს შენ იცი... მალე დავბრუნდები... (კადის. სარდიონ დაიწეებს „ჩემო თავთბუდი არ ვიწერაას“-ს; ამ დროს შემოვლენ აივანსკედ მამასახლისი და სარდიონის და ნინო. ვარდენს გამოსვლა უნდა, მაგრამ ნესტორი და მოურავი არ უშვებენ).

ნინ. თუ აჭარდი ველარაფერს ვერ შევიტყობთ...

მოურ. ბატონო, ცოტა მოთმინება იქონიეთ და მალე დარწმუნდებით, რომ მამათქვენის ნათქვამი მართალია...

გამოსვლა მორიგე.

სარდიონ, მამასახლისი და ნინო.

სარ. (დაატყუარებს და იცნობს დას) ნინო! ნინო ხარ შენ! ოჰ, შენ კი გენაცუალოს შენი სარდიონ! რა კარგ დროს მოხვედი!.. (მამასახლისი ადებს სანატორის კარებს. სარდიონი გამოდის, მიეგებება დას, გადაეხევა).

მამასახლისი. სსუ! კაცო, ხომ არ გბგიყებულხარ, რა გაყვირებს! იცი რა მომელის, რომ შემიტყონ ეს ამბავი? ციმბირს არ მკმარებენ! მაგრამ რაც იქნება, იქნეს! თქვენის საცოდვაობით გული მიკვდება. მაშ მალე მოილაპარაკეთ; მანამ მე დუქანში შევალ.

სარ. გმადლობ, ღმერთმა გადაგიხადოს მაგიერი პატივისცემა. თუ გადავრჩი, გემსახურები; იქ დუქანში გაბრიელ დავხვდებო და ნუ გაუწყრები, ეს-ეს არის წავიდა.

მამ. კარგი, არა უშავს... (გაღის და სტოფებს და-ღის მარტო).

მოსურ. ახლა ღომ თქენი თვალით ნახეთ, მადლობა ღმერთს!.. ჭალს, ბატონო, არაფერი არ დაეჯერება.

მესტ. კმარა, თედორე, რაღა საჭიროა ამის ლაპარაკი, განა ვერა ვხედავთ, რაც ამბავია!..

პარ. ვხედავ, ვხედავ, როგორ დაბრმავებული ვყოფილვარ... გამიშვით, შევალ... ოჰ, ღმერთო, რისთვის მომადწვევინე დღემდის!.. მაშ ასე, ჩემო ქალბატონო, კარგი!.. (მიღის, ნესტორ და მოურავი აჩერებენ).

მეს. ვარდენ, შენი ჭირიმე, გონს მოდი, არ გეკადრება, რომ ვილაც გოგოსა და ბიჭის გამო საქვეყნო სკანდალი მოახდინო... დაანებე თავი, ამოირეცხე მაგ გარყვნილ ჭალის სიღვარული გულიდგან. წავიდეთ...

პარ. არა, უნდა ვნახო, გამიშვით!..

(ხედა-ახლავ იჭერენ)..

მს. აღარა ღირს აქ დარენა, დამიჯერე! ხომ იცი, ვარდენ, როგორ მიყვარხარ და რა ერთგულიცა ვარ შენი, წავიდეთ... აგერ აქ კაცია, რომელსაც ცხენები უჭირავს და გამოკვითხოთ. (შიდაან ბიჭ-ფან, რომელსაც ცხენები უჭირავს ხის ძირში).

პარ. ბიჭო, ვისია ეს ცხენები?

ბიჭი. ტიმოთე შალვაძის გახლავთ, ბატონო.

პარ. მერე აქ რა უნდა?.. ეს ქალის უნაგირი რაღაა? ვინ მოიყვანე?

ბიჭი. ეს, ბატონო, ტიმოთეს ქალი გახლავთ, ნინო, ვიღაც ტუსაღის სანახავათ.

პარ. ამის მეტათ ხომ არა ყოფილა?

ბიჭი. როგორ არა, ბატონო, ხშირად დადის.

პარ. (იფხინის მწარედ) აი, ეს არის ქალის უმანკოება და სიმართლე! ოჰ, რა სატანჯველია!.. ახლა კი წავიდეთ...

გამოსვლა ზირველა.

გზისკენ დაქანია, ერთ სუფრასკენ ეწეოდა სსკდან ვარ-
დენ და ნესტორ).

მის. საკვირველია შენი საქმე, რა დაგემართა! ავით
ხომ არა ხარ?

პარ. არა, როგორღაც ქეიფზედ არა ვარ...

მის. ქალაქში კარგათ იყავი?

პარ. უნდა გითხრა, ძალიან ცუდ გუნებაზეთ დავდე-
ქი... ვგონებ, ნაცნობი ალაგები რომ დავინახე,
იმან მომაგონა წარსული ღრო და დარდები ამე-
შალა...

მის. როგორ არ გრცხვენია, რომ აღარ გაათავე ეს
ძველი ამბავი?... აკი ამბობდი, სრულიათ მოვრ-
ჩიო!.. შე დალოცვილის შეილო, ამდენს ხანს კა-
ცი საყვარელ ცოლს გამოიკლოვებდა, და შენ რა
დაგემართა, რომ ერთს სოფლის გოგოს გადაყევი!..

პარ. არც მე მინდა, მაგრამ რა ვქნა, რომ ვერ დავი-
ვიწყე; რომ ვეღარაფერი ვერ მოვუხერხე ამ ოხერ
ჯულს!.. შენ რა გგონია?! ამ ორ თვეს გიჟივით
რატომ ვქეიფობდი? სწორეთ იმიტომ, რომ მინ-
დოდა თავი დავიწყებისთვის მიმეცა; მინდოდა ნი-
ადაგ ბურანში ვყოფილიყავ, თორემ რასა ჰგავდა
ჩემი ყოფაქცევა ამ ხანებში! დღე საღმე სარდა-
ფში ან ბაღში უნდა დავმთკრალვიყავით, მერე

უნდა ჩავმსდარკიყავით „ფაეტონში“ და ვიყებო-
ვით გვეჭენებინა... სალამოჲ ძალზედ ნაღვინევები
ან თეატრში შეეცვინდებოდით, ან საღმე ნაცნობ
ოჯახში... გაღეჭებულნი, გამხეცებულნი... ყვე-
ლანი სწუხდენ, უთუოთ ჩვენს ასეთს ყოფას და
გვერიდებოდენ... შენ გგონია, ნესტორ, მე არ
მესმოდა, რომ ასეთი ქცევა უკადრისი და უმსგავ-
სო იყო?... მაგრამ რას ვიზამდი!... გეუბნები, მინ-
დოდა დამევიწყა სოველიფერი... სხვებიცა და ჩემი
თავიც... ასე რომ არ მექნა, ბეჯითათ, ან მოვკუ-
დებოდი, ან გავგიჟდებოდი.

65ს. კარგი. შენი ჰირიმე, ვარდენ, დაანებე მაგ წყეულ
ამბავს თავი... აჯერ შინ მივალთ, ცოტა შევის-
ვენოთ და მერე სანადიროთ რომ დაგვაბატიეეს,
იქ წავიდეთ, ძალიან შეიქცევ თავს... ნადირობაც
ჩინებული გვექნება და დროს გატარებაც... ამბო-
ბენ: იმ ახლო-მახლო სოფლებში მრავალი მშვე-
ნიერი ქალია, იქნება ღმერთმა ქნას, მოგეწონოს
ვინმე... და შეგიყვარდეს კიდევცა.

3არ. არა, ნესტორ, ჩემი სიყვარული გათავდა... გა-
თავდა სამუდამოთ. მე ახლა აღარც სიყვარული
მრწამს და აღარც იმისი სიწმინდე... განა წარმო-
ვიდგენდი ოდესმე, რომ ნინო მე მილალატებდა
და სხვაზედ გამცულიდა!?. არა, მე და სარდიონი
ამ ქვეყნათ ერთათ მაინც არ ვივარგებთ...

გამოსვლა მეორე

შემოდის მკდუქნე და სარდიონი. (სარდიონი გაიფხის ისე,
თითქოს ვერა ხედავს ვარდენს, მიდის და შორს სიფ-
რასხედ ჯდება).

3არ. (შეკრთება) ჰა, ესეც მობძანდა!

მს. დამწვიდდი, ვარდენ, შენი კირიბე, რა შენისაქმუა მაგას თავი გაუტოლო?!

მარ. არა, უნდა გამოველაპარაკო!

მს. გევედრები, ვარდენ, თავი დაანებე, დაწყნარდი! სხვა დროს, როდესაც გნებაეს, რაც გინდა ისაქენ, ოღონდ ამ ღუქანში არა შეგემთხვეს რა! შენი ოჯახის შვილი და ღუქანში ჩხუბი, აბა იფიქრე, რას ემსგავსება?..

მარ. კარგი, კარგი, მართალს ამბობ... გავუძლოთ ამასაც...

სარ. ბიჭო, შენ როდის გააღე ეს ღუქანი? დაგწყევლოს ღმერთმა, ხან სოფლის დარაჯი ხარ და ხან პირველი სოკდაგარი!... შენსას კაცი ვერაფერს გაიკებს.

მედუქმე. შენი დარაჯი რომ ვიყავი, მაშინაც მქონდა ღუქანი, მაგრამ სოფლის სამსახურის ჩიგმა მომიწია და იმიტომ გაქლდი იქ. წელიწადში ორჯერ შემხვდება ხოლმე და მაშინ მეტი ღონე არ არის, ღუქანში ჩემ მაგიერათ სხვა ვინმე უნდა დაეტოვო.

სარ. ძალიან მადლობელი ვარ შენი; შენ რომ არ უოფილიყავ, ვგონებ, იმ საქმიდგან თავს ვერ დავიხსნიდი.

მედ. ჩემი კი არა, ჯერ ღვთისა და მერე შენის დის მადლობელი უნდა იყო. ძალიან მოხერხებული ქალია ის შენი და, მე და ჩემმა ღმერთმა.

სარ. ეჰ, ჩემო გაბრიელ, ან კი რა არის ეს ჩემი გადარენა და თავისუფლება!.. რა ჯანდაბათ მინდა?! ძალიან ცუდ ვარსკვლავზედა ვარ დაბადებული!

მეღ. ცოტა რამ გამიგონია შენი ამბავი... ვიცი... მართლა, როგორ არის ტიმოთეს ქალი, რას ამბობს ექიმი, გადარჩება?

სარ. ძალიან უიმედოა არის... ღმერთმა კითხოს ვისიც ბრალია, იმის ასე დაღუპვა!.. (გარდქნ და ნესტორ ეურს დაუგდებენ).

ნეს. ვინ არის, სარდიონ, ავით, ბარემ ჩვენც გვითხარი! ჩემთან მაინც რა სამღურავი გაქვს?

სარ. რას ბძანებთ, ვისთან რა სამღურავი უნდა მქონდეს!.. ჩემთვის ხომ არაკის არა დაუშავებია რა?!. სხვას თუ რამ უბედურება შეამთხვიეს,—ეს ხომ იმის ჭირისუფლის საქმეა!

მარ. არ შეიძლება, ემაწვილო, გვიაშბო ევ რალაც საიდუმლო ამბავი?

სარ. რატომ არა, ბატონო... მოგახსენებ... მაგრამ ძალიან საზარელი ამბავი გახლავს...

მარ. მერე, სთქვი მაინც.

სარ. ვითომ, ვიფიქრე უსიამოვნო ამბავია მეთქი... მაგრამ ესეც კია, ჩვენ რა შეგვეუბნა?! (შეაყრდებს გარდქნს). ჩვენ ხომ... არაკითარი მონაწილეობა არ გავაქვს... ამ საქმეში და სინიდისი არ დაგეტანჯავს?!.

ნეს. ევ შენი ქარაგმით ლაპარაკი არ გვესმის... პირდა პირ სთქვი, კაცო! რა მოხდა ასეთი?

სარ. დიდი არაფერი... სულ უბრალო საქმეა: ჩვენს ახლო ერთი გასათხოვარი ქალი იყო, ეს ქალი შეუყვარდა იმავე სოფლის აზნაურის შვილს იმ წმინდა გრძნობით, რომელსაც მხოლოდ ანგელოზი ჩააგონებს აღამიანს... საგულიანოც იყო, რომ ეს ორი ახალ გაზდა ბედნიერნი იქნებოდნენ

საუკუნოთ ერთმანეთის სიყვარულით, მაგრამ აქ ერთმა მოულოდნელმა შემთხვევამ ჩაშალა საქმე...
მის. სთქვი, სთქვი, საუცხოვო ამბავია.. (ვარდქიანი სმენსა ანას გადაქცეული).

სარ. დიად, ამ აზნაურიშვილს იმედი ქონდა ეს ქალი შეერთო, მაგრამ ამ დროს ერთი გარეწარი, ახალგაზდა თავადისშვილი, განათლებული კაცი, შეუწინა ქალს და მოსტაცა გული თუ არა იმ საბერალოს, იმ წამსვე შეიძაგა და ზურგი შეაქცია.

მარ. ვიზედ ამბოვ მაგას, ყმაწვილო, არ მესმის...

სარ. ეს, ბატონო, სულ გარეშე ამბავია... ჩვენ ხომ სინიდისი წმინდათა გვაქვს და თუ ვიზემს საძაგლობა რამ ჩაუდენია, ჩვენი რა საქმეა?! ჩვენ რა გვენაღვლება...

მარ. მერე, მერე...

სარ. დიად, რომ დარწმუნდა ახლა კი ნამდვილათ ვუყვარვარო, ადგა და მისწერა ქალს: „დღეის ამას იქეთ მე შენ აღარ მინდებხარ, გარყვნილი ხარ და მლაღატობო“... საბრალომაც, მიიღო თუ არა ეს უნამუსო ბარათი, იმ წამსვე მდინარისაკენ გაიქცა და წყალში გადავარდა, თავს ირობდა... ძლივს ცოცხალ-მკვდარი ამოიყვანეს, და ახლა ანთებით კვდება!.. უნდა მოგახსენოთ, ჩემო ბატონო, რომ იმ ქალის დანაშაულობა მაოლოდ ის იყო, რომ დიდი კაცის შვილს მიენდო და თავი შესწირა....

მარ. მაშ შენ ნინოზედ ლაპარაკობ?!

სარ. (წამოადგება და მჩისხსხსეთ) დიად, ნინოზედ მოგახსენებ... და თქვენს კაი კაცობაზედ, ჩემო ბატონისშვილო... შენ რომ სირცხვილ-ნამუსი გქონდეს, იმ ქალის სახელს როგორღა ახსენებდი!..

3პრ. შენ, კმაწვილო, ვგონებ, დაგვიწყებია ვისთანაც ლაპარაკობ! ღირ`ევ კარგათ ჩაუფიქრდე რასაც მეუბნები, რომ მერე სანანებლათ არ დაგიჩხეს!

6მს. კარგი, შენი ჭირიმე, ვარდენ, დაანებე თავი, რა დროს ჩუბია და მერე ისიც დუქანში! სარდიონ, შენ გაზდას, მოგეშორდი, რა გინდა აქლა აქ რომ მოახდინო!

სპრ. მე ცუდს არაფერს ვამბობ!?. ზოლო თქვენ, თავადო, მახსოვს ვინცა ბძანდებით... თქვენა ხართ ის კაცი, რომელმაც შეიწირეთ მსწვერბლათ საზრალო ქალი, თქვენთვის თავდადებული... ის გაგიყვებული იყო თქვენის სიყვარულით .. და თქვენ კი უარ ყავით იმისთვის, რომ გლეს-კაცის შვილი იყო! ფარი! ვეელი და მასხარა! კიდევ მე მიბედავს მუქარას!

3პრ. მაშ, მე გასწაული როგორ უნდა ჩემთან ლაპარაკი! შენ რაც გეკადრება მე ვიცი!.. (წამოუჩვენებს მათარას ხელს. იმ დროს სარდიონ იშიშვლეის ხანჯაღს ვარდენი მათარას გადაადგების და რეფოლვერს ამოადებს ბუდიდგან და რომ მიახლოვდება სარდიონს, ვარდენი მიახსებს): გაჩერდი, თორემ მოგკალი! (სარდიონს ხანჯლით მოდის. გავარდება რეფოლვერი. სარდიონ წაბარბაცდება და ხანჯალი სელიდგან გაუვარდება. სესტორ, რომელმაც ვერ მიახერხა გაშვლება, მივარდება და ხელს მოკიდებს).

სპრ. აკი მომკლა ამ ოჯახ დაქცეულმა!..

6მს. ნუ გეშინია, სარდიონ, აგერ ნაბადზედ წამოწე-ქი... (წაიყვანენ და დაწვევენ ნაბადზე სტენაზედ. მუდუქნეს შემოაქვს უნაგირი და შეუდებს იაფ-ქვეშ). ახლავე ეჭიმს მოგიყვანთ, არა გიჭირსრა...

სარ. როჰ მოკვედი... (წაიფლებს გულსკედ ჩელს).

პარ. (რამქელიც მოსარებათ სდგას ხელებ წაფლებული თმებში, ათაქო ქისინა და ხელა გამოიდუილა, შეხედავს მუჟის მსლებელს და ეტყვის): ახლავე გასწი, აქენე ცხენი და ექიმი მოიყვანე. ჩემ მაგიერ უთხარი... ჩემ ცხენზედ შეჯექი... ოჰ, ღმერთო, რა საზარელი საქმე ჩავიდინე!..

სარ. რათ იწუხებ თავს, ჩემი ექიმი ალა მე ვიცი... აი (ასეუენებს ზეჟათ თვაღს). იქ არის... მე კაცი ველარ მიშველის... (გული წაუყვას).

მის. წყალი, წყალი ჩქარა!.. (ტანისმისის შეკვრის და სისხლანა მკერდი გამოუნდებო... ყაღდენი მიიბრუნს მსწრაფლათ).

პარ. რას შერები, სარდიონ? როკორა ხარ?!

სარ. კარგათ, კარგათ... მაგრამ ტყუილათ კი მომკალი, ვარდენ!.. ღმერთია მოწამე, მე შენთან დანაშაული არ ვიყავ...

პარ. რა ღროს მაგის ლაპარაკია... წყალი დალიე. (ასმეკუნ და ასიურებენ სსხეზედ).

სარ. ნესტორ! იცი რისთვის გამომიმეტა ვარდენმა ასე? უთუოთ მე მწამობს რასმე იმ საბრალო ქალის საქმეში... ახლა მიკხვდი... მაკრამ, ხომ იცის უფალმა, იმ ქალთან არავითარი ცოდვა არ მიძღვის, ისე როგორც ჩემ და ნინოსთან...

პარ. ჩემი და ნინოვა?!

სარ. დიად, როგორც ჩემ და ნინოსთან.

პარ. როგორ თუ შენ და ნინოსთან?

სარ. ვფიცავ ამ სიკვდილის ეამს: ტიმოთეს ქალთან არავითარი ცოდვა არა მქონოდეს...

ვახ. მაშ დაჰვირლი რომ იყავი და შენთან დადიოდა
ყოველ ღამეს?!

სარ. არც ერთხელ არა ყოფილა ჩემთან ტიმოთეს
ქალი...

ნეს. ჩვენის თვალითა ვნახეთ ერთ ღამეს, რომ მოვიდა
შენთან—იქვე ვდარაჯობლით, გაზრახებული იყო
ვარდენი. შენ და ტიმოთეს ქალი დიდ ხანს დარ-
ჩით ერთათ.

სარ. მაშ, რა უბრალოთ მოგიკლავა, ვარდენ, ის ქალი
და მეცა... ის ტიმოთეს ნინო კი არა—ჩემი და
ნინო იყო.

ვახ. როგორ თუ შენი და ნინო!.. (საწდიონ მწარეთ
გაიღიშებს და აქნევს თავს).

მედუქნი. დიად, ბატონო... მე გახლდით მაშინ დარა-
ჯათ და ის ქალი, სწორეთ მაგისი და ნინო იყო!..
სხვა იქ არავინ მოსულა.

ვახ. აა! ახლა კი მესმის!.. მესმის ყველაფერი... რა
ბოროტება ჩავიდინე მე ღმერთ გამწყრალმა!.. აქ
ეს უბრალო კაცი მოგკალი და იქ ჩემთვის უძვირ-
ფასესი აღამიანი... (დაუჩქებს საწდიონს და აკო-
ცებს შუბლსკედ ცრემლ-მორეულად) შემინდე, ძმაო,
შემინდე!.. დამიჯერე, შენზედ უბედური მე ვარ...
შენ პირნათლათ წარსდგები უმალლეს სამსჯავროს
წინაშე, ხოლო მე, მე ჩემი სიცოცხლე მწარე
სინანულში უნდა 'დავლიო.

სარ. შეგინდოა ღმერთმა... იმასაც შეუნდოს, თუ ჩემ-
თან დანაშაული ქონდა... იცოდე კი ნინო შენ-
თან დამნაშავე არ არის... მშვიდობით... მშვიდო-
ბით... (კვდეს).

ფარდა.

გამოსვლა წარჩქვდა.

სტენს წარმოადგენს ტამოთეს სხელს. წინაშე ავადმყოფთა ჩატმული წესს ტახტზედ. მაჯიდასხედ წამდიანი შეუშები სდგას.

ნიმუ (კამათხელს თვალებს და სხესხედ ხელს გადიხვამს).

რა კარგს და სასიამოვნო სიზმარში ვიყავი... ნეტავი არ გამღვიძებოდა! ახლა აღარათფერი მიქირს, მოვრჩი, მოვრჩი... ასეთ გუნებაზედ ჯერ არა ვყოფილვარ... მამა, შენა ხარ?

ტიმ. მე ვარ შეილო, შენი უბედური მამა, მე... როგორა გრნობ თავს, შეილო?... მართლა უკეთა ხარ, თუ მე მანუგეშებ?..

ნიმუ. არა, მამა, ნამღვილათ უკეთა ვარ... ოჰ, რა სანატრელ სიზმარში ვიყავი... არა, ეს სიზმარი არ იყო... ცხადი იყო, ცხადი!.. რატომ არ გიხარია, მამა, ჩემი ბედნიერება?... შენ ხომ გიყვარს კიდევ შენი ნინო... (მხსევეს ხელს კისერსხედ).

ტიმ. დიმშვიდდი, შეილო, დამშვიდდი... ღმერთი მოწყალეა... რა დაგვიშავებია მისთვის!.. (ადახერხობს ხელს) შენ თითონა ხარ მოწმე, ზეციერო მამავ, რომ არავისთვის ცუდი არ მიქნია ჩემს დღეში; მხოლოთ მამივე შრომითა და შენის მოწყალებით შემიძენია ყოველივე რაც გამაჩნია... შეიწირე, უფალო, რაც წყალობა გიზოდებია ჩემთვის, თვით ჩემი სიჯოცხლევკი, ოღონდ ეს საბრალო ბავშვი მაჩუქე! (სტიჩის).

ნიმუ. (გაკვირვებით) მამა, მაშ. ძალიან აუთ ვყოფილ-
ვარ, შენ რომ ასე გეშინია?

ბიზ. არა, შეილო, მე ეს ისე ტყუილათ მომივიდა, რა
გიჭირს, შენ შემოგველოს მამა შენი!.. ღმერ-
თი ისე როგორ მომიძულეხს, რომ შენი თავი
წამართვას!

გამოსვლა მეორე

ივანიუკ და ძარასუ (შემოდის ღახედავს საათს და ასმეკს
წამაღს: ვგათმეკვს).

მარ. დროა, შეილო, წამალი დალიო. დალიე, შენი
ჭირიბე, მოგიხდება... მალე კარგათ იქნები, მორ-
ჩები...

ნიმუ. (ისე გადაიმეხს, თითქოს არა სჯეროდეს მორჩენას).
დავლევ, მამიდა, დავლევ... იქნება მართლა მოვ-
რჩე?! რა კარგი იქნებოდა, ისე რომ შევიქნებოდე,
მამიდა, როგორც ვიყავი!.. (წამოფეხება აიღებს სარ-
კუს და ჩაიხედავს). არა! არა! ეს შეუძლებელია...
ღმერთო, რას დავმსკავსებდიარ!?. აღარც ფერი,
აღარც ხორცი, თითქო სიცოცხლის ნიშანიც-კი
აღარ მეტყობა სახეზე!.. როგორი მშვენიერი და
ნათელი იყო ჩემი ბედის განთიადი, და აჰა რათ
გადავიქეცი დღეს!.. მაგრამ არა! ჯერ ყველაფერი
არ გათავებულა: ჩემი სული გრძნობს, რომ მე
კიდევ ვიქნები ბედნიერი, კიდევ ველირსები ჩემი
ვარდენის დანახვას! ველირსები, მაგრამ როგორ?!
ვეყვარები კიდევ?! არა! არა!.. ვანქრა ყოველი!..

გამოსვლა მესამე

808

ივინივე და ვარდენ

ვახ. ნინო! ანგელოზო ჩემო! მე ვარ შენთან, მე ბედ-
შავი, შემომხედე, შემომხედე ერთი!

ნინო. (იკივლებს და მოეხუკება) ვარდენ! ვარდენი ხარ?!
კიდევ მოხვედი, ერთხელ კიდევ ნახე შენი ნინო?!
მაშ ჩემი სიზმარი მართალი ყოფილა? არ შეგეჭ-
ლებივარ განა? მაშ კიდევ შენი ვიქნები, არა
ვარდენ!?

ვახ. დამშვიდდი, შენი ჰირიმე, მე აღარ მოგშორდე-
ბი, მაგრამ შემირიკებ-კი ნინო? მაპატივებ ჩემს
დანაშაულს?... არა, არ მინდა პატივება, ღირსი
არა ვარ... არა ვარ ღირსი, რომ შენს წმინდა
არსებას, შენს ნათელ სახეს შეეცქეროდე... მე ..
ავაზაკი... მე ორი ადამიანის მკვლელი...

ნინო. (ბოდავს) ახლა აღარ მცალიან... მამიდა! მამა!
ჩქარა, ჩქარა წავიდეთ საყდარში, ხვალ აღებაა,
მერე ჯვარის წერა აღარ შეილება!.. ვარდენი,
ჩემი ვარდენი მიცდის იქ!.. მამა, გესმის? წამიყ-
ვანეთ, აბა! (ადგება). ღმერთო, ხელ-ახლავ გად-
მომხედე შენის მოწყალე თვალით! ხელ-ახლავ
დამიბრუნე ჩემი ვარდენ!.. წავიდეთ, წავიდეთ
ჩქარა საყდარზე.

გამოსვლა მეოთხე

ივინივე და საქარაა

ვახ. (შემოადებს კარებს) ვარდენი ხომ არ არის აქ?

ბიშ. აქ გახლავს ბატონო. მაგრამ რისთვის მობრძანებულხარ, ჩემს უბედურებას გინდა უყურო და გაიხარო, თუ რა გნებავს?

ზაძ. (შეშფლანს) ტიმოთე ჩემო, შენც მამა ხარ და მეცა... თუ შენ გეკარგება შეილი, არც მე ვარ უკეთეს დღეში... ნუ მიმზერ ასე მტრულათ!

ბიშ. რას ბძანებ, ბატონო, განა ღირსი ვარ თქვენის მობრძანებისა ჩემს ოჯახში!.. მე, თქვენი მონა, თქვენი ფერხთა მტვერი, როგორ გავებდავ გაწყენინო... (კამოიხვეწის ხმას): მაგრამ ჩემი ქალი, ჩემი ერთათ-ერთი ქალი რომ დამიღუპე, შენ ავო კაცო! რას მიპირებ აქლა! ვინ მომცემს მე ნინოს მაგიერს?! და ეს ყველა შენი ბრალია! გამშორდი აქედგან, ამ წმინდა ალაგიდან. (ანიშნებს ნინოსკენ). წადი, წადი მეთქი გეუბნები!.. (ისევე თავსაან გიფლანს). აბა, რა დაგიშავე, ბატონო, რომ ერთათ-ერთი შვილი მომიკალი!.. (ისევე მრისხანეთ) არა, როდესაც იმ უცნაურს ხაფანგს უგებდი ამ საცოდავებს (ანიშნებს ვარდენსა და ნინოსკენ) ღმერთი სულ არ გახსოვდა? (ტირის).

ზაძ. (მრისხანეთ) ტიმოთე! თუმცა შენს სახლში ვარ, მაგრამ ნუ დაგავიწყდება, ვინცა ვარ... მესმის შენი გამწარება... მეც შეილის პატრონი ვარ...

ნინო. (კამოიფხისფლებს) ეს ვისი ხმა მესმის? ვინ არის აქ?.. ბატონი! ვარდენის მამა!.. ჩემს ქორწილში მობძანებულა?.. აბა, მალე, მალე წამიყვანეთ ეკლესიაში, მალე, ხომ თანახმა ხარ, ბატონო?!.

ზაძ. ოღონდ კარგათ იყავი, შვილო, და ღმერთმა გაკურთხოს ორნივე...

ნიკო. (ღონე მისდილი). გმადლობ, ბატონო! მაშ წავიდეთ, ვარდენი მიცდის ეკლესიაში... რა მშვენიერათ არის გამოწყობილი თეთრის ტანისამოსით. (დგება) წამიყვანეთ... მიშველეთ...

პარ. ნინო! ნინო! აქა ვარ მე, შემომხედე!.. ველარ მიცან?!

ნიკო. (დაცქერდება) შენ?!. შენ ვინა ხარ? შენ რა გიგავს ჩემს ვარდენს?!. წამიყვანეთ ჩქარა! (წამოდგება მსგავს იხვე დასუსტებული დაცქერს ლოგინზედ).

პარ. (დაი!ოქებს) ღმერთო ზეციერო! რა დაგიშავე ასეთი, რომ ჩემი ნინო ველარც-კი მცნობს? მე მოგკალ შენ, მე ვარ შენი მკვლელი!

ნიკო. მამიდა! მამა! (უნდა გაიხსენოს რადცა და იგონებს) ჰო, მამა, ჩემი ხოხობი მომგვარეთ, ვარდენმა რომ მომიყვანა, აი მაშინ... (ტიმთყე შიდის) როგორ უყვარდი მაშინ, რა ბედნიერი დრო იყო!..

პარ. ახლაც ისევ მიყვარხარ, ჩემო ნინო!.. (კატნას ხელზე).

ნიკო. (გაოცებით). ვარდენ? შენ! ღმერთო მოწყალეო! გმადლობ, რომ კიდევ გხედავ. (ტიმთყეს მთქაქს წიხობი, ნინო მთქვანინებს ახლად და ხელს კიდებს) გახსოვს, ვარდენ, ეს ხოხობი, რომ მომიყვანე, როგორ გიყვარდა მაშინ შენი ნინო?!.

პარ. ღმერთო, ღმერთო! რისთვის მომალწევენიე ამ დღემდი!..

ნიხლ. აჰა, ნიშანი, ჩვენის სიყვარულისა, ისევ შენ-
თვის დამიპრუნებია... (გადასცემს ზეხონს) გაუშ-
ვი... გაათავისუფლე... დაე, ამან მაინც იცოც-
ხლოს... მე კი... მე... (წამოიწევეს) დროა საქორ-
წინოთ მოვეჩხადო! არა?... (გაშტურდება). აჰ! ვინ
არის ეს, ვინ არის?! არ მინდა! არ წამოვად!
ვარდენ! შენ უნდა წაგიყვანონ! შენ! არა! არ
გაგიშვებ! არავის დავანებებ შენს თავს! მამა! ბა-
ტონო! მიშველეთ... მიშველეთ... ვარდენი... ვარ-
დენი ჩემია... ჩემი... (მოისმის შეუღამის ზარის სმა)
გესმის!.. დროა!.. წავიდეთ. (აწკარს ზირჯვარს) წა-
ვიდეთ... (გაშტურდება და კვდება). *

ფ ა რ დ ა .

შეკველე

Настоящая драма, под названием «Кавказъ», разрѣшена г. помощ-
никомъ главнагоначальствующаго въ представленіи на сценахъ ври. Декабря
21 дня 1893 г.

Предсѣдатель комитета М. Гаккель.

Секретарь Н. Меликъ Чубаровъ.

*უამ დროამის შესწორება თვითონ ავტორსავე ჰქონდა ნაკისრი.

ს ა ქ ა რ თ ე ე ლ ო ს

დედაქალაქი

ტფილისი.

თინა, რომი, ბაბილონი, მცხეთა, ბაღდადი, ტფილისი... მარტო ამ სახელების გაგონება ჩვენს მესხიერებაში აშლის ხოლმე აუარებელ მოგონებას კაცობრიობის წარსულიდან. და ეს განა არა იმისთვის, რომ ამ ქალაქებში „ღმერთნი ღმერთობდენ და მეფენი მეფობდენ“, რომ მათ ეკირათ მთელის სახელმწიფოს სამართი საკე და რომ მათი სიძლიერე ანუ სისუსტე, ბედნიერება ანუ უბედურება მოასწავებდა თვით სახელმწიფოს აღყვავებასა და ანუ დაცემა-დაძაბუნებას! ამიტომაც, ისტორია რომელიმე სამეფოს დედაქალაქისა არის იგივე ისტორია მთელის სახელმწიფოსი.

წარსულ დრო-ჟამთა წყვდიადში იკარგება ქართველ ერის ზოგიერთ ქალაქების დასაბამი. პირველსავე

ქართველებთან ერთად, მრავალთა საუკუნეთა უწინარეს ქრისტეს შობისა, ჩნდებიან დაბა-ქალაქნი: ქარაღი (არმაზი), მცხეთა, უფლისციხე, ოქსე, ეგრისი (ბედია), ქუთაისი, ჭყრეთი (ხორნაბუჯი იორალაზნის შესართავთან), ორბისი (სამშვილდე), მტკვრისციხე (შემდეგ ხუნანი გატეხილ ხიდთან დებედა-მტკვარზე), დუდაციხე, ბოსტან-ქადაქი (რუსთავი ყარაიას), გაჩიანი (სანადირო ქალაქი სომხითში), ბერ (ჩეღეთი, შილდა), თუხრისი („სპერის მდინარეზე, რომელ არს კოროზი“), წუნდა (ჯავახეთში), არტანი (ძველად ჰური და შემდეგ ქაჯთა ქალაქი), ურბნისი და კასპა.

მესამე-მეოთხე საუკ. ქრ. წინად ამათ მიემატენ კიდევ: დიშა და შოაზანი (აშენა ფარნავაზმა), სერთვისი, კოლა, სელქარი (ნენქარი=სუკრესი). მცხეთა ამ დროს „დიდი ქალაქი“ იყო და მისს უბნებად ითვლებოდნენ: სარკინე (სარკინეთის მთის სიმაგრე), ციხე-დიდი (ძვევის ახლოს), შანავი და თვით ქალაქი ქართლიც, რომელსაც ეწოდა აშმაზი და საცა იყო უმთავრესი სალოცავი ქართველებისა—საფლავი ქართლოსისა და აგრეთვე ღმერთნი აშმაზი, გაცი და გამი.

ქართლ (არმაზ)-მცხეთა ქართლოსის დროითგანვე „თავადობდნენ“ საქართველოში, და ეს თავადობა (რელიგიური და პოლიტიკური უპირატესობა) შერჩა მას მეექვსე საუკუნის ნახევრამდე და ამ დროიდგან კი მისი „თავადობის ერთი წილი—პოლიტიკური უპირატესობა—მიითვისა ტფილისმა.

„ქართლის ცხოვრება“ ტფილისის აშენებას ვახტანგ გორგასალს მიაწერს. მას ეთანხმება ზეპირთქმულობაც: მთელი არე-მარე ტფილისისა ტყით მოცული იყო. ერთ დღეს ამ ტყეში ვახტანგ გორგასალი ნა-

დრობდაო. მისმა მწვერებმა ხოხობი ააფრინესო. მისი ქორი ხოხობს გამოედევნაო და ორთავე ფრინველნი მალე გადიკარგნენო. მეფე მზღებლებითურთ ქორის საძებნელად წავიდაო. ბევრი ძებნის შემდეგ ნახეს, რომ ქორი და ხოხობი ჩაკვივნულან ერთ წყაროში და ჩახარშულან. ქორი, თურმე, ისეთის სისწრაფით დასცემოდა ხოხობს, რომ ჰაერში თავი ველარ შეემაგრებინა და ბრძყალეში შებოჭილ ხოხობითურთ ძირს წამოსულიყო და ხსენებულ წყაროში ჩავარდნილიყო. ეს არე-მარე მეფემ კარგად დაათვალიერა და ნახა, რომ ამ შკენიერ ადგილას იყო მრავალი წყარო: გრილი, ტფილი და ცხელი, და ყველას გოგირდის სუნი სდიოდა. მეფეს უთხრეს, ამ წყაროებს სამკურნალო თვისება უნდა ჰქონდეთო. ვახტანგს მოეწონა წყაროებიცა და მათი ადგილ-მდებარეობაც, ააშენა ქალაქი და სახელად, ტფილი წყლების გამო, ტფილისი უწოდაო.

მართალია, რომ ტფილისის სახელი სითოხსაგან დაენათლა. ცნება „თილს“ უწინდელი ქართველები გამოსთქმიდნენ ნაირნაირად: ტფაღი, თბიღი (და შეუმოკლებლად კი ტიფაღი, თბიღი). და ამიტომ ვამბობთ და ვსწერთ „ტიფლისი“, „თბილისი“. გარნა თვით ქალაქის აშენებისას და შემდეგ ამისა კიდევ კარგა ხანს ეს სახელი შეუმოკლებლად ყოფილა ხმარებული და „ტიფლისი“ რქმევია. და ეს მტკიცდება მით, რომ მეექვსე საუკუნეში ბერძენთა მწერლები საქართველოს დედაქალაქს უწოდებენ ტიფლისად, და შემდეგში ასრევე უწოდებენ ამ ქალაქს არაბნიცა და თურქნიც (თათარნი). სწანს, დასაწყისში ქართულადაც „ტიფლისი“ ყოფილა. ვისგან, თუ არა ქართველებისგან ისწავლიდნენ უცხოელნი ამ სახელს? და რომ „ტიფილი“ (იგივე

„თიბილი“), რომლისაგანაც წარმოსდგა „ტიფილისი“ („თიბილისი“), შემდეგში შემოკლებულა და ტფილ. (თბილ)-ად გამხდარა, ეს მტკიცდება ამ სიტყვის სვანურ-მეგრულ გამოთქმითაც: მეგრულად „ტიბუ“ და სვანურად „ტუბდი“ (და აგრეთვე „ათვი“ თბილს ნიშნავს *).

რაიც შეეხება თქმულებას, რომ, ვითომ, ტფილისი პირველად აეშენებიათ ვახტანგ გორგასალს, ეს სარწმუნო არ უნდა იყოს. ქართლის ცხოვრებაში ვპოულობთ საბუთებს ჩვენის აზრის დასამტკიცებლად.

ტფილისი იხსენიება ფარნავაზის დროიდანვე (ფარნავაზი მეფობდა 302—237 წლ. ქრ. წინად). მის ცხოვრებაში სწერია: „საერისთავო ხუნანია არის ბერდუჯის მდინარითგან ტფილისამდე და გაიანამდე, რომელ არს გარდაბანი“ (გვ. 31); და კიდევ ამის წინად: „მცხეთოსმა ააშენა მცხეთა და დაიპყრა ქვეყანა ტფილისითგან და არაგვითგან ზღვამდე სპერისა“ (გვ. 20).

ტფილისი იყო საზღვარი მცხეთისა და ხუნანის სასპასპეტოებისა. გრდანი (გლდანი), ლილო, მარტყოფი ხუნანამდე იწოდებოდა გარდაბანად. და ამ გარდაბნის მხარეს იყო (და არის) ნაწილები ტფილისისა ისინა, კაღა და შემდეგში კუკიაც.

ქართლის ცხოვრებაშივე ვკითხულობთ: „მოვიდეს სპარსნი სომხითს და მოაოზრეს. შემოვიდეს ქართლს. სპარსთა ერისთავმა ააშენა ტფილისი კართა შორის ციხედ მცხეთისა“. ვარაზ-ბაკურ მეფემ (379—394 წ.)

*) ნუ კგუუცხოება ჰრავინციალურს სიტყვები. აი იუნდა მეგრული „წყარი“, რომელიც ნიშნავს წყალს. ჩვენებური „წყარა“ და მეგრული „წყარი“ ერთი და იგივეა.

სპარსთა ერისთავს ხარკის ძლევა აღუთქვა. და ამის შემდეგ სპარსებმა მეფეს გადასცეს „ციხე ტფილისისა“ და წაჰიდნენ“ (ქ.-ცხ. გვ. 106).

ამ დროითგან ტფილისს, როგორც სტრატეგიულს სიმაგრეს, ემატება მნიშვნელობა. სპარსნი საქართველოს ასაოხრებლად რომ მოდიან, პირველად სცდილობენ ფეხი მოიკიდონ ტფილისში.

ვახტანგ გორგასლის პაპის დრომდე ქართლი სპარსთა ერისთავის „განსაგებელი იყო“ (გვ. 108), ხოლო ეს ერისთავები განაგებდნენ აგრეთვე რანსა და მოვაკანს (იქვე). ქართველთა მეფეები ებრძოდნენ მათ და ერთ-ერთ ამ ბრძოლაში მოაზრდა ტფილისიც. ხოლო ვახტანგი რომ ტახტზე ავიდა, სპარსთა ყაენი კვლავ შემოესია საქართველოს. იბრძოლეს დიდხანს. მეფე გამაგრებულ იყო მცხეთაში. „ქართლის ცხოვრება“ ამბობს (გვ. 134): „ოდესმე განვლიან ფონი მტკვრისა და შეიბნიან ფონსა ზედა ტფილისისსა, და რომელსამე დღესა მათ სძლიან და რომელსამე მათ“. ბრძოლა მორიგებით გათავდა. ორნივე მეფენი შეიყარნენ „ველსა ზედა კადასსა, ხოლო ტფილისი სოფელი და კალაცა მოაზრებულ იყო მაშინ“. მეფეებმა ერთმანეთი მოიკითხეს და გადასწყვიტეს, რომ „ორთავე ერთი (სპარს-ქართველნი) თავ-თავის საჯულსა ზედა გარდაუქალ დაშთეს“.

ამის შემდეგ გავიდა რაოდენიმე წელიწადი და ვახტანგი შეუდგა გაოხრებულ ტფილისის შენებას. „მეფე აშენებდა ქალაქსა ტფილისსა და საფუძველი ოდენ დაედო“ (გვ. 146), რომ ყაენმა, ხოსრო I-მა (გამეფდა 531 წ.) მოციქულის პირით შემოაუთავლა: „მოკვდა მამა ჩემი და მეფედ მყო მე ერმან მამან... მოკალ მე წინაშე შენსა და შენ წარმიქვდ ჩვენ შესვ-

ლასა ჩვენსა საბერძნეთს და მომეც ასული შენი ცოლად“ (იქვე). მეფემ უარი შეუთვალა. ყენი გამოემართა საქართველოსკენ. განჯით გადმოვიდა ივრის ხეობაში. მოაოხრა ქიზიყი, ველისციხე და იორზედ დადგა. ვახტანგი გამაგრდა უჯარმაში. მტრები სასტიკად შეიბნენ იორზედ. ვახტანგმა ყენს მოუკლა შვილი და გაუწყვიტა მრავალი მემორი, გარნა თვითონაც დაიჭრა. ყენი იორზედ ველარ დადგა და რუთავს მივიდა. იქითგანაც აიყარა, მოაოხრა ტფილისი, არმაზის არემარე და სამცხით კარნუ ქალაქს (არზრუმს) წავიდა. იგი შიშობდა ბერძენთა იმპერატორი არ შეჰსეოდა უპატრონოდ დარჩენილ სპარსეთს.

მაშასადამე, უწინარეს ჟამს ტფილისი ყოფილა სოფელი, შემდეგ იგი ციხესიმაგრედ შექმნილა (379 წ.) და მერე ქალაქად ვახტანგ გორგასლის დროს*).

ვახტანგის შვილი დაჰი სცდილობდა გაედიდებინა ტფილისი. მან „განასრულნა ზღუდენი ტფილისისანი და, ვითარ ებრძანა ვახტანგს, იგი შექმნა სახლად სამეუფოდ“. (ქართ.-ცხ., გვ. 150). „და დაჰის დროსვე ტფილისს კაცნი დასხდებოდეს და მათ წმიდაჲ ეკკლესიაჲ (სიონი) აღაშენეს“ (**).

მეფე ბაკურის დროს საქართველოს თავს დაატყდა დიდი უბედურება: სპარსთ თვისი უფლება დაამკვიდრეს ქართლსა, სომხითსა, სივნიეთსა და გუასპურაგანს და

* ვახტანგ გორგასლის ცხოვრება, საქართველოს ისტორიის მკვლევართაგან ქართველთაგან არქევის გამა, ზღაპრულ ამბავ მთაწინათ „ქართლის ცხოვრების“ მტრებს. მისი ისტორია საგმოდ გამოთქვეული გვაქვს და ცალკე დაუბეჭდავთ.

** სიონი ქრ. ე. თაყაიშვილისა, გვ. 31).

ბაკური რომ მოკვდა, სპარსელებმა ქართველებს არ მისცეს ნება ჰყოლოდათ თვისი მეფე. ამიტომ ბაკურის შვილნი გამაგრდენ კახეთის მთიულეთს და მათნი მონათესავე მფლოზელნი კლარჯეთის კლდეებში. ამასთანავე თვისთვისად განდგნენ ერისთავნი და ხარკს აღძვედნენ სპარსთა მეფის ორმუზდ IV-ის (579—591 წ.) შვილს ქასრე II ამბარვეზს (591—628 წ.), რომელსაც ეპყრა რანი და მოვაკანი. ამ უბედურ დროს „მცხეთაჲ ათხელდებოდა და ტფილისი ეშენებოდა, არმაზნი შემცირდებოდეს და კალაჲ განდიდებოდა“ (სამი ქრ., გვ. 34).

შემდეგ ამისა საქართველოს ტახტი რომ იპყრა გურამ ბაგრატიონმა, „ტფილისის მკვიდრთ იწყეს ეკკლესიის გება. ნახევარსა იქმოდა ყოველი ერი და ნახევარსა ერისთავნი“ *) (სამი ქრ., გვ. 34). ქართ.-ცხ. გვ. 164). „გურამმან გმნააზლა საფუძველი ტფილისის სიონისა, ხოლო შემდგომად გურამისა განასრულეს აღშენებაჲ ტფილისის სიონისა: ნახევარი ერთმან ვინმე ქვრივმან დედაკაცმან და ნახევარი ყოველმან ერმან“.

სტეფანოზ I-ის ეამს ტფილისი უკვე ისეთი დიდი და ვრცელი ქალაქი იყო და ისეთი ძლიერი ციხე ჰქონდა, რომ იგი იტევდა დიდძალს ხალხსა და ჯარს, და შეეძლო კარგა ხანს გაჰმაგრებოდა ძღვევა-მოსილს მტერს—საბერძენეთის იმპერატორს ერეკლეს. სომ.:ის

*) სუმბატის ქრონიკაში სწერია: „გურამისა—სე ტფილისისა მკვიდრთა ეკკლესიისა გებაჲ იწყეს, რომლისა ნახევარსა ყოველი ერი აშენებდა და ნახევარსა ერთი ვინმე დედაკაცი“ (სამი ქრ., გვ. 45). თეიმურაზის ვარიანტით, „გურამმა განახლა საფუძველი ტფილისის სიონისა“ (იქვე, გვ. 46).

მწერალი უხტანესი ამბობს, რომ 595 წ. უკვე ტფილისი იყო უდიდებულესი სატახტო ქალაქი საქართველოსა, იგი იყო სასწაულებრივ შენებული, საუცხოვო და შესანიშნავი *).

ამავე დროს სპარსეთში მეფობდა იგი ქასრე II ამბარევზი, რომელსაც მომხრეობდა სტეფანოზი. მიზეზი სპარს-ბერძენთა ომისა ის იყო, რომ ქასრემ დაიპყრო მთელი მცირე აზია და ეგვიპტე, გაჟლიტა 90,000 სული ქრისტიანე და თვით საბერძენთსაც მუქარა შესთვალა. მხნემა და ძლიერმა ერეკლე იმპერატორმა დიდძალი ლაშქარი გადმოსხა მცირე აზიას და ზედიზედ დაამარცხა ქასრე. მერე იგი წამოვიდა აღბანისაკენ და დაიჩამთრა მულამს (625 წ.). გზა-და-გზა მან შემუსრა ცეცხლის-მსახურთა ტაძრები. ქრისტიანე ერნი სიხარულით ეგებებოდნენ ერეკლეს. მეორე წელიწადს იგი შეესია სპარსეთს და თავზე კაკალი დაამტვრია მტრებს, მაგრამ შიგ უზაგულს სპარსეთში შესვლა ვერ გაბედა, უკან დაიწია, გამოვლო ტიგრ-ევფრატის ხეობანი და ფაზისს მოვიდა და შეიერთა ხაზართა ლაშქარი და მათი ხაყანი ზიბელი, რომელსაც თავის ასულის ევდოკიას სურათი აჩვენა, რადგან იგი იმპერატორს სიძედ უნდოდა. ერეკლე და ზიბელი მოადგნენ ტფილისს. აქედგან ერეკლე 70,000 მეომრით შეესია სპარსეთს, დაამარცხა ქასრე, რომელიც გადააჯენა მისმავე შვილმა სიროესმა და თვითონ გამეფდა. გატყეული ქასრე შეიპყრეს და ციხეში ამოჰხადეს სული.

ამ ამბებს, მოთხრობილს მსოფლიო ისტორიკოსის ჰიმბონის მიერ (ტ. 4, გვ. 509—524), უფრო დაწვრი-

* Собр. соч. о Киев., т. VI, стр. 271.

ლებით გაღმომგვცემენ ქართველთა და სომეხთა მემკვიდრეობა.

ქართლის ცხოვრებით, სპარსთა მეფე ქასრემ რომ დაიპყრო მცირე აზია და იერუსალიმი და წარიტაცა „ძელი ცხოვრებისა“, მაშინ სტეფანოზი განუდგა ბერძნებს და მიემხრო ქასრეს. იმპ. ერეკლე დიდის ჯარით წამოვიდა პირდაპირ საქართველოსკენ და შემოვიდა სამცხეს, მოვიდა აწყვერს და თაყვანი სცა იმ ხატსა, „რომელი წმ. ღვთის-მშობელს გამოესახა და მიეცა მოციქულის ანდრიასათვის და მას მოესვენა და დაესვენებინა მცირესა ეკდერსა შინა აწყვერს“ (ქართ.-ცხ. გვ. 166). სტეფანოზს გაემადგებინა კიხე-ქალაქი და მტერს მოელოდა ტფილისში. კეისარმა გამოვლო ქართლი და მოადგა ქალაქს. სტეფანოზი, „მხედარი ქველი და შემმართებელი ღღეთა ყოველთა გამოვიდის კართა ქალაქისათა და ებრძოდის ბერქენთა“. ერთს შეტაკებაში დასჭრეს სტეფანოზი და მოჰკლეს. ერეკლემ აიღო ტფილისი, ხოლო ციხის-თავი გაუმადრდა მას და მალე დგან შემოჰყვილა: „ვაცისა წვერნი გასხენ და ვაცბოტისა კისერ გაქვს“. ერეკლე ფრიად განრისხდა და სთქვა: „ამ კაცმა ბასრობით მიწოდა ვაცბოტად, გარნა არა არს მისი სიტყვა ცუდ“. მერე მოატანინა წინასწარმეტყველის დანიელის წიგნი და ამოიკითხა შემდეგი ადგილი: „გამოვიდეს ვაცი დასავლისა და შემუსრნეს რქანი ვერძისა აღმოსავლისანი“ *). ამ წინასწარმეტ-

*) შატბერდის კრებულში სწკრია: „უხმო ციხისთავმან კალაშო ტფილისისათა შეუეს ჰერაკლეს ვაცბოტობით“ (სამი ქრ., გვ. 35), ხოლო სუმბატის ქრანიკაში: „...გასხენ წვერნი ვაცისანი და ვაცბოტისანი“ (იქვე, გვ. 46). სუმბატის

ყველგამგაახარა კეისარი. და იმედი მისცა, რომ გამარჯვება მას დარწმუნებოდა. მაგრამ რადგან თვითონ ეშურებოდა სპარსეთში შესასვლელად, ამიტომ მოიწვია ბატონიშვილი ადარნასე, ერისთავი კახეთისა, მას მისცა ტფილისი და მთავრობა ქართლისა და უბრძანა აელო ტფილისის ციხე. ადარნასეს შემწედ უნა ჯიბლა და თვითონ წავიდა გარდაბანს. ადარნასემ და ჯიბლამ გატეხეს ციხე ქალაქისა და დაატყვევეს ციხის-თავი, რომელსაც პირი გაუკეს დრაჰკანით, მერე ტყავი გაჭაღეს და შიაწიეს ერეკლეს გარდაბანს.

აქვე დაფურთავთ ცნობას ამავე საგნის შესახებ კალანთ კათაწიდან, რადგან ეს მემოტიანე იძლევა ზოგიერთ წვლილს, რომელსაც არ იხსენიებენ სხვა წყარონი.

ჩრდილოეთის კავკასიის მთიულნი თავის ხაყანის ჯიბუს წინამძღოლობით, არბევდენ მეზობლად მდებარე ქვეყნებს. ერეკლემ ზავი შეჰკრა ჯიბუსთან და მოიწვია იგი წინააღმდეგ ქართველთა. ამის შემდეგ მჭინვარე მდინარის ტალღამ გადმოხეთქა და მოედვა საქართველოს; მტრები შემოერთყნენ და მიესიკნენ გაყვინიზებულსა, სააღებ-მიცემოსა, სახელოვანსა და დიდებულ ქალაქ ტფილისს. შეიტყუო-რა ყოველივე ესე იმპერატორმა ერეკლემ, შეაგროვა ყოველნი ძალნი თვისის ძლიერებისანი და დაუყონებლივ მოვიდა თავის მოკავშირესთან. მათ ძღვნები შესძღვნეს ერთმანეთს და მეტად გაიხარეს. აქ უნდა გენახათ შიში და ზარი იმ კაცთა, რომელნიც შემწყვდეულნი იყვნენ ციხეში;

ქრ.: „დამოვიდეს ვაჭი დასაყლას და შემეხსნეს რქანი ადმოსაყლას ვერძისა“ (იხ. დაბადება, ღან., თ. 8, კვ. 3—6).

უზედურება უბედურებაზედ ატყდებოდათ. შეიტყო-რა ხოსრომ (ქასრე II-მ) ორთა ხელმწიფეთა მოსვლა, იერიშის მიტანამდე მოაწია შემწყვედელულებსა და ქალაქს ხელოვანი და მსწე მებრძოლი, თვისი სპასპეტი შარვაპაგა და მასთან 1000-მდე რჩეული მხედარი თვისთა ამაღის კაცთა და დარაჯთაგან. ქალაქის მკვიდრთ, დაინახეს-რა მათდა მეშველად გამოგზავნილნი ძლიერნი და ხელოვანნი მეომარნი, გამხნევდნენ და დაციწვა დაუწყეს ორთავე მეფეებს. თუმცა იგინი ხედავდნენ უჰამრავ ლაშქრობას ჩრდილოეთისას და დასავლეთისას, რომელნიც მთებსავით ჩასდგომოდნენ ქალაქს გარეშემო; აგრეთვე ხედავდნენ ოთხთვლებიან მანქანებს და სხვა ფილაკავნებს, (გამოგონილს რომაელთა ოსტატებისაგან), რომლებითაც იგინი ნიშან-ამოღებით სტყორცნიდნენ ციხის კედლებს და აყრევინებდნენ დიდრონ ქვებს; თუმცა იგინი ხედავდნენ დიდრონსა ნავტიკებს, გატენილებს ქვითა და ქვიშით, რომლებითაც მტრები აგუბებდნენ მტკვარს და წყალს ქალაქში აბრუნებდენ, გარნა, მეუხედავად ამისა, იდგნენ უშიშრად, ერთ-ერთს ამხნევებდნენ და მტრების მიერ დანგრეულ კედლებს ხელახლა აშენებდნენ და ამაგრებდნენ. ორივე მეფის ლაშქარი რომ დაჰაბუნდა, უკუქცეულ და ქანც-გაწყვეტილ იქმნა, და არა მცირედი რიცხვი მათის ქვეითის ლაშქრისა გასწყდა ბრძოლაში. მეფეთ დაიწყეს თათბირი და ამბობდნენ: „რად უნდა დავღუპოთ ჩვენი ჯარი; მართალი არ არის განა, თუ შედეკარით ძლიერი, მისს სახლსაც წარვსტყვენით, ვითარცა გვსურს. მაშინ დიდმა და მოსისხლე იმპ. ერეკლემ მოისაზრა და მოახერხა, თუ რა უნდა ექმნათ, და უთხრა კაცსა, მისდამი საშველად მოსულსა: „დაბრუნდი ჯარითა შენითა მშვიდობით

ქვეყანასა შენსა ამ წელიწადსა, ვინაიდგან ვხედავთ მოღალულობასა შენსა. შენ ძალ არ გიქს სიცხესა ამა ზაფხულისასა მიაწიო ასურეთის ქვეყანამდე, საცა არის სპარსეთის დედა ქალაქი ტვიგრისის მდინარეზედ. მეორე წელიწადის დადგომისას, გაივლიან-რა ცხელი თვეები, დაუყონებლივ მოდი აქავე და ჩვენ შევასრულებთ ჩვენს სურვილს. მანამდე მე არ დავიშლი ბრძოლას სპარსეთის ხელმწიფესთან და არ დავაცდი თავზარი არ დავცე მისთა ქვეყანათა და ქვეშევრდომთა, და მანამდე ვიხმარ ეშმაკობას, ვიდრე მას არ მოჰკვლენ მისინივე“. ქალაქის მკვიდრთ შეიტყეს-რა, რომ მტერნი დაღალულან და უკუნქცევა განუზრახავთ, უმეტესად გაგულისდნენ და თავისივე დასალუბავი თამაში მოიგონეს: მოიტანეს დიდი გოგრა, გამოსახეს მასზედ სახე გუნთა მეფისა,—ალაბი სიგრძით და ალაბი სიგანით; წამწამების მაგიერად გაუკეთეს რაოდენიმე მოკვეთილი ტოტი; წვერის ადგილი გაათიტვლეს საზიზღრად; ნესტოები წყრთის სიგანისა გაუკეთეს, ტუჩზედ აქა-იქ ჩაურჭეს ბილი. განა ვის შეეძლო ეცნო იგი (მახინჯი)! მოიტანეს ის და დასდეს ციხის კედელზედ პირდაპირ მტრისა და ყვიროდნენ: „აი, თქვენი ხელმწიფე, დაბრუნდით და თაყვანი ეცით მას, ეს ჯებუ ხაყანია!“ და ხელში იღებდნენ ლახვრებს და სჩხვლეტდნენ და ჰგმირავდნენ გოგრას; ასრევე დასცინოდნენ და ყბად იღებდნენ მეორე მეფესაც, რომელსაც გაჰკიოდნენ: „შენ ხარ საჩაგელი და მამათმავალიო“. ამის გამგონე მეფეები ბრაზით სკდებოდნენ, მრისხანებდნენ, ჯავრს გულში იკლავდნენ, თავს აქნევდნენ და ფიცულობდნენ, რომ ყველა თვისს ქვეშევრდომებს ამოსწყევტენ, და ჯავრს კი არ შეარჩენენ მტერს იმ შერცხვენისათვის,

რომელიც მიაყენეს მათ. და ორნივე მეფენი გაბრუნდნენ და მუქარით წარვიდნენ. (გვ: 107—109).

(ქასრეს მოკვლის შემდეგ)... უცბად მოუბერა ძრიელმა ბორიამ და ეცა დიდსა აღმოსავლეთის ზღვასა. გამოვიდა ველური ჩრდილოეთის ნადირი (ქაზარვეელნი და მათი მეფე) სისხლის მწოველის თავის შვილით შადითურთ. მან უწინარეს ყოვლისა პირი თვისი მიუბრუნა საქართველოსა და ქალაქ ტფილისს, და მასში წინანდელ ვაჟაკ კაცთაგან არავინ დაუხვდა და ჰპოვა მოხერხებული დრო მაგიერი მიეგო მისის გაწბილები-სათვის. როდესაც იგი გარს შემოერთყა ქალაქს და ბრძოლით შეავიწროვა მოქალაქენი, მაშინ ესენიც თავს დაესხნენ მას და გამწარებულად იბრძოლეს ორი თვე, თუმცაღა ამაო იყო მათი ბრძოლა წინააღმდეგ მოწვე-ნულის სასიკვდილო გარდაწყვეტილებისა. შიში მათის სისხლის დაქცევისა, რომელიც უკვე მოვლინებულ იყო, ფრიალ ჰქენჯნიდა მათ. მაშინ დაიღრიალა საში-შარმა ნადირმა, ტყვე ჰყო და ანუ წყალსა შინა და-ახრო მრავალნი მდაბიონი, ტყენი აღავსო ნადირითა და ჯარი თვისი ნაძარცვით. იძრეს მახვილნი თვისნი და ერთად მიესივნენ კედლებს და მთელი ეს სიმრავლე აირია, გადალახა ართმანერთი, ამაღლდა კედლებსა ზე, და შავმა ჩრდილმა დაჰფარა უბედურნი მკვიდრნი ქა-ლაქისანი. შემაერთებელნი კავშირნი დასწყდათ, მკლავები დაუძახუნდათ: იგინი დამარცხებულ იქმნენ, გან-შორდენ კედლებს, გარნა ბევრნი მათგან, ვითარცა ჩიორანი, მომწყვდეულნი მონადირეთა გალიაში, ვერ მივიდნენ თვის სახლებში, რომ მიეტანათ თავზარდამ-ცემი და სამწუხარო ამბავი და ებრძანათ თავიანთ საყ-ვარელ ცოლებსათვის დამალულ იყვნენ და ანუ

ეზრუნათ ნაშობთა თვისთათვის. მშობელთა არ ეცალათ ეფიქრათ შესახებ თვისის მშობლიურ მოვალეობისა. პირიქით, ერთუროს ეჯახებოდნენ და სცდილობდნენ თავშესაფარი ემოვნათ სახლთა სახურავევზე ანუ განჯინებში. გარნა მრავალნი ჩაიმაღნენ წმ. ეკკლესიათა აკლდამებში და მიეყრდნენ წმიდათა წმიდანის კვარცხლბეკს. ოჯერა და გმინვა დედათა ისმოდა ისე, ვითარცა ზღავილი ურიცხვ ცხვართა ფარისა. მათ ფეხდაფეხ მისდევდნენ მომკალნი უწყალონი, რომელთა ხელნი რუებრ აღენდენ სისხლს, ხოლო ფეხნი სკყლეტდნენ წაქცეულთა გვამებს. როდესაც შესწყდა ხმაურობა, გმინვა და კვნესა და როდესაც აღარც ერთი აღარ დარჩა ცოცხლად, მაშინ მხოლოდ სცნეს მტერთა, რომ მათნი მახვილნი გაძლნენ. მაშინ მოიჰყვანეს ორნი მმართველნი, რომელთაგან ერთი იყო სპარსთა მეფის მოხელე და მეორე ქალაქის ადგილობრივი მკვიდრთაგანი, ქართველთა მთავართა შთამომავალი. შეიპყრეს იგინი და მიჰგვარეს მეფე საყანს და ამან უბრძანა თავისიანებს თვალეზი დაეთხარათ ტყვეთათვის, რადგან მათ, მეფის გამოსაჯავრებლად მისი სურათი გამოსახეს უთვალეზოდ, და შემდეგ იგინი დაახრჩო დიდის ტანჯვით, და გააძრო მათ ტყავი, რომელიც გამოაქნევინა და გააწვებინა თივით და ჩამოჰკიდა ციხის კედლებზე. მტერმა გაძარცვა მთელი ქალაქი, საყდრები და სახლები, შეაგროვა დიდძალი და უთვალავი ტალანტი ოქრო და ვერცხლი და წავიდა თავის ქვეყანაში, ხოლო თვისი შვილი შადი წარგზავნა ალოვანიას (ალბანია) (იქვე, გვ. 119—120).

ხაზართა მეომარნი, ტფილისის დარბევის შემდეგ, ისე გამდიდრდნენ, რომ ხმარობდნენ მხოლოდ „ვერცხ-

ლის ფიალებსა და დოსტაქნებს, ოქროთი დაფერი-
ლებს“ (იქვე ევ. 126).

ჯერ ყველა ეს ამბები არც კი დაწყნარებულიყო, რომ არაბები შემოესივნენ მცირე აზიასა და იქიდგან სომხეთსა და საქართველოს. ქაზარეველნი და საქართველოს ერნი ამაოდ ებრძოდნენ არაბებს. მოავიას ბრძანებით ჰაბიბი, მოსლემას შილი, 638 წ. იპერს დოვინს, ნახჭევანს, ვაია-ძორს და ტფილისს, საცა აცუნებს მაჰმადიანთა მეციხოვნეთ. ტფილისი არაბთა მოხარკე ზღბა. იგივე არაბნი იპერობენ ხუნანს, გარდაბანს, სამცხეს და შავშეთს. 717 წელს საქართველოს იმონაევებს იეზიდი, მოადგილე ხორასნის მმართველის სულეიმანისა. 731 წელს ხალიფა ჰიშამი, ნაცვლად თავის ძმის მოსლემისა, შედართშთაერად კაჯასიაში ნიშნავს მერვან ბენ მოჰამედს (მურვან-ყრუ). ამავე წელიწადს (731 წ.) ხაზარნი აოხრებენ ტფილისს. ამის მიზეზად შეიქმნა არაბთა მოწამის შეწინიერი ასული შუშან. ამ შუშანის ცოლად შერთვა მოინდომა ქაზარეველთა ხაყანმა და თვისი სურვილი განუცხადა არაბთა შვილებს იოანესა და ჯუანშერს. ამათ უარი შეუთვალეს, რადგან „არა ინებებს შეგონება დისა თვისისა წარმართისაგან“. ხაზართა მეფემ იწყინა. თვისი სპასპეტი ბლუან დიდის ჯარით ჩამოგზავნა კახეთს, საცა ერთს ციხეში შეფარებულ იცნენ ჯუანშერი და შუშან. ციხე მტრებმა აიღეს, დაატყვევეს ორთავე ბატონიშვილნი, წამოვიდნენ და დაეცნენ ტფილისს, რომელიც შემუსრეს საფუძველითურთ 731 წ. და დარიელისკენ გასწიეს. შუშანმა წარმართის ცოლობას სიკვდილი ამჯობინა. ბეუდში აქნდა სამსალა. დარი-

ელას რომ მიაწიეს, ამოწოვა სამსალა და მოკვდა.

შემდეგ ამისა მურვან-ყრუ შედის კახეთში, ამარ-ცხებს აღანებს 735 წ. ხაზარებს 737 წ. და ლეკებს 739 წ. (ვახუშტი, გვ. 114, შენ. 1). ამავე დროდგან შემოდის საქართველოს სახელწოდება ჯურზ, ჯორზან.

786 წ. ნიანვარს ქალაქ ტფილისს დაედგა ნათელი წმ. აბოს მოწამებრივის გვირგვინისა. ამ რიცხვს, დღესა პარასკევსა, არაბთ საპყრობილითგან გამოიყვანეს აბო, ურმით მიიყვანეს მეტეხის ციხის ძირს, ავლაბრის მეორე ხილთან, „ადგილსა, რომელსა ეწოდებოდა სალოდებელ, რამეთუ მუნ არს საფლავები კაცთა მის ქალაქისათა და მუნ გარდამოიღეს იგი ურმისა მისგან და დადევს იგი ქუჩისა და მოიღეს თიკა და შეშა და ნავთი და დაასხეს გუბისა მას ზედა წმიდასა. და აღაგზნეს ცეცხლი და დაწუნეს ხორცი მოწამისანი ადგილსა მას, რომელ არს აღმოსავლეთით ციხესა ქალაქისა, რომელსა სადილეგო ჰრქვიან, პირსა ზედა კლდისასა, კბოდესა მტკვრისასა, რომელი განვლის აღმოსავლით ქალაქსა“. (სამოთხე, გვ. 346).

აშოტ კურატპალატის ეამს (787—826 წ.) რაოდენათმე მოუძღურდნენ არაბნი. აშოტმა თვისი უფლობა განამტკიცა, „სახლად მისა იყო ტფილისი და ბარდავი“ (განჯა) და „ტფილისს არღარავინ დარჩა სარკინოზთაგანი, თუნიერ აღიშუაბის ძისა“.

ხოლო 788 წ. აშოტი და აფხაზთა მეფე თეოდოსი შეებნენ კახეთის მთავარს გრიგოლს, რომლის მომხრე იყვნენ ტფილისის ამირი აღიშუაბის ძე, მთიულენი და წანარნი. შეებნენ ქსანზედ. აშოტმა გაიმარჯვა. მას დაემორჩილა ქვეყანა კლარჯეთიდგან ქსანამდე. მაკ-

რამ მალე არაბეთით მოვიდა ხალილ იზიდის ძე ღმან ხელახლა დაიპყრა სომხითი, ჭართლი და ჰერეთი. აშოტი გაიქცა, მაგრამ მტრეშმა დაამარცხეს იგი და დაჰკლეს არტანუჯის პეტრე-პავლეს ტაძარში.

ალიშუაბის ძის შემდეგ ტფილისში ამირობდა საჰაკი იმამელის ძე. მერმე მოვიდა მოჰმედ ხალილას ძე. მას არ დაემორ ილა ტფილისის ამირა საჰაკი. მოჰმედმა ჭართლის მეფედ დასვა ბაგრატ აშოტის ძე და მის შემწეობით შეეშა საჰაკს სოფელ რეხას. საჰაკს შეეწივნენ კახეთიდან გარდაბანელნი. სასტიკი ბრძოლა მოხდა. ვერც ერთმა მხარემ ვერ გაიმარჯვა. მოჰმედი აიყარა და ბარდავს წავიდა.

ამის მცნობმა ამირა მუმლმა ბაღდადეგმა დიდის ჯარით გამოუზავნა ბუღა თურქი, რომელმაც ალაოხრა სომხითი და მოადვა ქ. ტფილისს, „რამეთუ არა მორჩილობდეს“ და მოჰკლა ამირა ტფილისისა საჰაკ და შემუსრა ტფილისი და დაწვა ცეცხლითა და მოაოხრა ყოველნი არენი მისნი. ამ ბუღამ თავჯარი დასცა მთელს კავკასიას, მაგრამ იგი ბაღდადსვე დაიბარეს და მის აღვილას ხალიფამ ამირად დასვა მოჰამედ ხალილას ძე, ამის შემდეგ ისე შიშის ძე, მერე აბრაჰამ, შემდეგ იგივე მოჰამედ, მერე გაბლუჯ, რომელიც შეიპყრა მეფე გურამმა და წარუზავნა საბერძნეთს. ამის შემდეგ საქართველოს სფე-ბედი და მათან ტფილისისაც, თუმცა აქ ამირები კიდევ უფლობდნენ, დიდს წარმატებაში შევიდა (ქართლ. ცხ. გვ. 191).

ზემოთ ხსენებულ საჰაკის მოკვლის შესახებ მემორტიანე თომა არწრუნი სწერს: *) „ამირა საჰაკს არაბთ

*) Смирн. сох. о Кавк., т. VI, стр. 274.

შესწამეს ღალატი. არაბთ ეგონათ საჰაკი სცდილობს დამოუკიდებლობა მოიპოვოსო. ამიტომ ხალიფამ ეამოგზავნა სისქლის მწოველი ბულა თურქი. არაბთა ლაშქარი ზოდგა ტფილისს, აიღო იგი და ცეცხლი წაუკიდა. ცეცხლი სწრაფად აბრიალდა, რადგან შენობანი ხისა იყო. ამირა საჰაკმა წამოისხა წავის ტყავი, ხელში დაიკირა კვერთხი, გამოვიდა ქალაქის იმ კარებიდან, რომელიც იყო სამშვილდისკენ მიმავალს გზაზედ, მაგრამ იგი შეიპყრეს და წარუდგინეს ბულას. საჰაკის ცოლმა, შეიტყო-რა თვისის ქმრის შეპყრობა, მოინდომა ეშველა მისთვის. იგი მეტად ლამაზი იყო და ღღენებითა და თვისის სიმშვენებით მოხიბლა ბულა. მისს ქმარს მიენიჭა სიცოცხლე, მაგრამ დროებით. ბულა ეტრფიალა საჰაკის ცოლს და მოინდომა მეუღლედ დაესვა იგი. ამიტომ მან უბრძანა თავის ჯალათებს მოეკლათ საჰაკი. საჰაკს თავი გააგდებინეს. შემდეგში ბულა მოკლულ იქმნა საჰაკის ცოლის მიერ“.

არაბებმა თვისის მფლობელობის ეამს ფრიად შეებლალეს ზნეობა ტფილისის მკვიდრთა. თ. არწრუნი ამბობს, რომ უადგილოდ მიმანია წერილობით აღენიშნო ყველა უსამართლობა ამ ქალაქისა და მისნი ბოროტებანი, რომელნიც გარდაემეტა სოდომისა და იერიქოსას. (იქვე, გვ. 274).

არაბთა მწერლების თქმით ტფილისს „ჰქონდა თვისი ობსერვატორია. ეს ობსერვატორია, აღბად, ციხეში, კალაში, იყო. ტფილისი კავკასიის მხრივ მესამე ქალაქად ითვლებოდა: ბარდა, დარუბანდი, ტფილისი. ეს ქალაქი შემოზღუდული იყო ორის გალავნით და შეფენილი იყო მტკვრის აქეთ-იქით მადლობებზე. მდინარის ერთს ნაპირას სცხოვრობდნენ „ურწმუნონი“

(ქრისტიანენი), რომელთა ტაძრების გუმბათებიდან მო-
ისმოდა ზარის რეკა; მეორე ნაპირას ესახლნენ მაჰმა-
დიანნი და მათის მიზგითებიდგან მოღვები იწვევდნენ
„მართლ-მორწმუნეთ“ სალოცავად. სახლების ბანები
ერდო-ერდო მიყრილიყვნენ მთის ფერდობებზე. გო-
გირდიანი ცხელი წყლის წყაროები შეადგენდნენ ქა-
ლაქის სიმდიდრეს. ამ აბანოებით სარგებლობდნენ მხო-
ლოდ მაჰმადიანნი. თფილისს ჰქონდა საკმაო ალებ-მი-
ცემა. ტფილისიდან გაჰქონდათ: თაფლი, ხორ-
ბალი, ხალები, მატყლეთლის ნაქსოვები, გაპენტი-
ლი ბამბა, ბარკის საქონელი და მონები“. (იქვე. გვ. 274).

ბაგრატ III-ის გამაერთიანებელას ეამა (980—1014
წ.) საქართველო მეტად ძლიერდება. მემატიანის სუმ-
ბატის (მე-XI საუკ.) სიტყვით (სამი ქრ., გვ. 65), ბაგ-
რატ „ეუფლა ტაოს, მამულსა თვისსა, და დაიპყრა
ყოველი კავკასია თვითმპყრობელობითა ჯიქეთიდგან
ვიდრე გარანგეთამდე, ხოლო ადარბადაგანი (ადრიბე-
ჯანი) და შარვანი (შირვანი) მოხარკე ყო სომხითისა
ხელმწიფებითა და... მოიყუანა კლარჯეთის მეფენი
სუმბატ და გურგენ, პათიმარ-ყუტნა იგინი ციხესა შინა
თმოგვისასა და აღიხუტნა ქუყყანანი მათნი“. ტფილისის
ამირად მარტო აღრილი-ლა დარჩა წინანდელის ამი-
რობისა.

1038 წ. ბაგრატ IV-მ ალყა შემოარტყა ტფი-
ლისს. ქალაქის მკვიდრთ გაუპირდათ შთაკეტილ ქა-
ლაქში ცხოვრება და განიზრახეს ქალაქის კარები გაე-
ლოთ მეფისათვის. ტფილისის ამირმა გააკეთებინა ტი-
ვები, რომ გაქცეულიყო განჯას. მაგრამ ბოროტმა
კაცებმა შუღლი ჩამოაგდეს მეფესა და მის წარწინებულ
თანამოღვაწის ლიპარიტ ორბელიანის შორის. ამიტომ

ბაგრატმა ამირად ტფილისისა იგივე ამირა დაამტკიცა და თვითონ განშორდა ქალაქს. მალე მოკვდა ტფილისის ამირა და მოქალაქეთ მოიწვიეს მეფე ბაგრატი და გადასცეს მას ქალაქის კლიტენი. მეფე „შევიდა ტფილისის და დაჯდა სახლსა. საამიროსა და დაიპყრა კალა-ტფილისი, ხოლო ისანი არა მოსცეს და ბრძოდნენ ძლიერად“. ამ დროს მეფეს ეწვია კახეთის მეფე გაკი თავის ლაშქრით. ბაგრატი მათ დაუხვდა ისნის ველზედ, „ითაყვანა იგინი და განუტევნა მშვიდობით“.

ამავე ხანებში მეტად განძლიერდნენ თურქნი, რომელთაც დაიპყრეს მთელი მკირე აზია და საქართველოს აღმოსავლეთ-აშარეთი ქვეყნები. თურქთა სულტანი არფასარანი უგრძნეულად შემოვიდა საქართველოში, დაიპყრა თრიალეთი, აიღო ახალქალაქი და ანისი. მას მიემხრნენ განჯის მთავარი ფადლონი, კახეთის მეფე აღსართანი და შემოჰყვნენ ქართლს (1068 წ.). სულტანი დადგა სოფელ კარბს და მერე იქიდგან წამოვიდა, დაიპყრა ტფილისი და მისცა იგი ფადლონს, და თვითონ წავიდა განჯისაკენ. მას ჰყვანდა 500,000 მემომარნი (ქართ. ცხ., გვ. 231), რომელნიც აოხრებდნენ ქართლს. მისი დაბრუნების მიზეზი ის იყო, რომ ბაგრატმა შემოიღო იგი. გაზაფხულის ჟამს აღელდა მტკვარი ისე, რომ წყალი ველარ ეტეოდა მის კალაპოტში. დიდწყლოზამ წაღვია მტკვრის ნაპირები, და მტრის აქ დარწინილ მემომართაგან მრავალი დაატრო. ამავე დროს ფადლონი მეტად განლაღდა, გაამპარტავნდა და უსჯულ ოებას მიჰყო ხელი. იწყო „ტფილისის სიახლესა სადამე გამოკვანებასა ხელოსანთასა“. მეფე ბაგრატი მოვიდა აფხაზეთიდან და დადგა დიდგორს,

სახაზებულო აგარაკს. ფადლონმა არად ჩაადლო მეფის დიდგორს დეომა, შეჰყარა 33,000 მეომარი, მივიდა ტფილისს და დადგა ველსა ისნიასა. აქ დასტოვა თვისი კარვები და თვითონ შეეწია ქართლს და რბევა დაუწყო. ბაგრატმა წარგზავნა თვისი მხედრობა შესაპყრობად მტრისა. ფადლონი დამარცხდა და ტყვე-ქმნილ იქმნა. იგი „გასვეს ძელსა“ და დაიპყრეს ტფილისი, ესაცა „გაამირებასა ლამობდა შიგან ქალაქს მდგომ ინმე“, ბაგრატმა ტფილისი მისცა სითლარაბას, რომელიც დმანისს იდგა და თვითონ დაისაკუთრა ციხენი: რუსთავი, ფარცხისი, აგარანი, გრიკოლ-წმიდანი და ქავაზნი და მიიღო 44,000 დრაჰკანი და დაიტევა მძევალნი (ფადლონის ძმის-წული და განჯის სამნი თავადნი). (გვ. 233). გარნა ფადლონი სულტანის მიერ წარმოგზავნილ აღხაზის შუამდგომლობით განათავისუფლა მეფემ და გაისტუმრა განჯას. მაგრამ ფადლონმა არ მოისვენა. ბაგრატი რომ იმერეთს იყო, ფადლონი მივიდა და დაიპყრა ციხენი ქავაზნი და აგარანი. განრისხებული მეფე გადმოვიდა ქართლს. მისი შვილი გიორგი დიდის ჯარით დაეცა ფადლონს, დაამარცხა იგი, მიჰყვა გაქცეულ მტერს, მიადგა განჯას, დაიპყრა იგი და აღიღო ტყვე და ნატყვენავი ურიცხვი“ (გვ. 233).

ტფილისის აღება ციხეებიანად წილად ხვდა დავით აღმაშენებელს. პირველსავე დღეს თვისის ქალაქში შესულიას მეფის ბრძანებით ჩამოაქრჩეს 500 მაჰმადიანი. ეს მეფე გულჩვილი კაცი იყო და პატივით ეპყრობოდა ყველა ტომის კაცს, და თუ 500 მაჰმადიანი ჩამოაქრობინა, ეს აღბად იმიტომ, რომ თავხარი დაეცა და შეეშინებინა საქართველოს მოსისლვე მტერნი, რომელნიც არბევა-აქცევდნენ, ჟღერავდნენ და აწიოკებ-

დენ ერს, გაუმადლარ მკალსავეთ სძოვდნენ მის ნაყოფ-
ნაშრომს. თუ რაბამ დიდი უნდა ყოფილიყო მაშინდელი
ქართველი კაცის ზიზი და მძულვარება მტრისადმი,
საქირთა მოკლედ და ქრონოლოგიურად აღენუსხოთ
ის ბრძოლანი, რომელიც გადიხადა მეფე დავითმა, ვი-
დრე იგი აიღებდა ტფილისს.

დავითი რომ გამეფდა (1089 წ.), მტრებს მაშინ
ეკირათ ასისფორნი, კლარჯეთი ზღვის პირამდის, შავ-
შეთი, აქარა, სამცხე, ქართლი, არგვეთი, ჭყონ-დიდი,
ტფილისი, მუხრანი, რუთავი, აგარანი, სამშვილდე,
რანი, შაქ-შირვანი. მათვე ივანობის დღეს (1080 წ.)
დაეწვათ ქუთაისი, არტანუჯი და კლარჯეთის უდაზ-
ნონი.

1105 წ. მეფე დავითმა დაამარცხა განძის ათაბაგი,
დაიპყრა და შემოიერთა კახეთი.

1110 წ. აიღო სამშვილდე და ძერნა.

1115 წ. მუხნარი (მუხრანი).

1116 წ. თებერვალს კლარჯეთი ბასიანამდე და
კარნიფორამდე.

1117 წ. ციხე გიში (ნუხი) და შირვანის ქალაქი
ქალაძორი.

1118 წ. დაიპყრა რახსის (არეზის) ქვეყანა, აგრე-
თვე ლორე და აგარანი (ივლისის თვეში) და მეორე
დღეს ცის-კარი.

1120 წ. 14 თებერვალს შემუსრა თურქთა ძალი
ბოტორას, იქიდგან წავიდა და აიღო შარვანის ქალაქი
ყაბალა, მერე 7 მაისს დაიპყრა შარვანი არაბია-ლი-
ყათით ჭურღევანამდე და შიშტლანთამდე; ნოემბრის
თვეში მეფემ მოსრა თურქნი აშორნას დასეგველამეჯს
და „არა დაუტევა მოტირალი კარავთა მათთა“.

1121 წ. მარტის ბევს მეფემ ამოსწყვიტა თურქ-მანჩი მტკვარსა, გაგსა და ბერდუჯს შორის მდგომარენი; ივნისის თვეში მეფემ დაიპყრა არაბია და ბარდავი (განჯა); აგვისტოს 18 სამი საათის ბრძოლაში დავითმეფემ შემუსრა თურქთა ურიცხვი ლაშქარი და დაიპყრა თრიალეთი, მანგლისი და დიდგორი.

1122 წ. მეფემ აიღო ტფილისი.

1123 წ. მაისს დაამარცხა თურქთა სულტანი და წაართვა შამაზია და შემუსრა რანის სულტანი აღრუნდული; ივნისის თვეში აიღო გულისტანი.

1124 წ. მარტს აიღო დმანისი; აპრილის თვეში დაამარცხა შაბურან დარუბანდელი და წაართვა ციხენი ლასანი და ხოაზონდი; მაისს დაიჭირა სომხეთის ციხენი გაგი, ტერონაკალი, ჭავაზიანი, ნორიბედი, მანასგომნი, ტალინჯაქარი; ივნისს განვლო ჯავახეთი, კოლა, კარნიფოლი, ბასიანი სპერამდის და აქაურობაში დაშთენილი თურქობა მოსრა და ტყვე ჰყო; გამოვლო ბუიათაყური და დასწვა ოლთისი; მოვიდა და დადგა ბოქანას-წყაროზედ; აგვისტოს 23 წავიდა ფნისის ასაღებად და დაიპყრა იგი.

ყველა ამ ომების დროს მეფემ ამოყლიტა, დაახლოვებით, 600,000 სული მაჰმადიანი, და ამდენი კაცის ცოდვა ედება თვით მათ სულთნებს, რომელნიც დავითს და ცინვით იხსენიებდენ, „ტყვეთა მეფედ“ ჰხადოდენ, ქართველთა გვარტომის გაქრობასა და ძირიანფესვიანად ამოვდებას ემუქრებოდნენ.

შორს-მხედველმა მეფემ ტფილისზე იერიში მიიტანა მხოლოდ მაშინ, როდესაც დაიპყრა მის გარეშე მომდებარე ძლიერი ციხეები და სიმაკრენი, რომელ-

ნიც ზურგს უმაგრებდენ და გაპირვების ეამს შკელოდ-
ნენ ხოლმე.

ამ სახით, ტფილისი განთავისუფლდა მტერთაგან
1122 წელს და 400-ის წლის მონების უღელი განაგ-
დო. ქართველთა სიხარულს საზღვარი არა ჰქონდა მის
გამო, რომ მათ დაუბრუნდათ დედა-ქალაქი, შვენიერი
ტფილისი. მტრების მფლობელობის ეამს ტფილისის
ქართველობა დიდს შეწუხებაში იყო. მემატიანე ამბობს
(ქართ. ცხ., გვ. 254), რომ „ქალაქი სავსე იყო სისხ-
ლითა ქრისტიანეთათა; ოდესმე ჰყუიან დავლავი და
თვინიერ მიზევისაჲცა მოსრნიან რაოდენნი ჰყონიან
ქრისტეანენი; ღოღო ოდესმე ქარავანსა თანა შემოყო-
ლილთა თურქთა ზედა განსცნიან შემომავალ-გამომავ-
ალი ქრისტეანენი და ტყვეობად სიკვდილსა მისცნიან,
და ესრეთ ისვროდა ქვეყანა მრავალეამ“. ესრეთი ყოფა
ქრისტეანეთა ეძვინებოდა სულსა დავითისასაო, დასქენს
მემატიანე (გვ. იგივე) და მოგვითხრობს, რომ ერთხელ
დიდი ქარავანი შემოვიდა ტფილისს. ქარავანი განჯისა
იყო. მას მოჰყვნენ მრავალნი თურქნი. მათი ნახირი
მოეფინა ავლაბრიდან ლოკინამდე. მეფე იდგა აკლ-
ლას. 15 კაცი წარგზავნა ლოკინს და უბრძანა მოე-
ტაცნათ და მოესრათ მტერთა ნახირი. მათ ეურე ჰყუეს.
მტრებმა შეუტყეს. 100 თურქი მოეწია ნახირის მომ-
ტაცებელთ. სასტიკად შეიბნენ. ამ დროს მეფე წიგნს
ჰკითხულობდა. შეიტყო-რა ხმაურობა, წიგნი დასტოვა,
შებრძანდა ცხენზე და „მსწრაფლ შთაბრიალდა ვითარ-
ცა არწივი და დააბნია ვითარცა კაკაზნი, გაელიტა
მტერნი, რომელთაგან მცირე ნაწილმა ძლივს შეასწრო
ქალაქს.

რაც კი ქალაქში მაჰმადიანობა დარჩა, იმათ პა-

ტივით ეპყრობოდა დავით მეფე. არაბთა მწერალი ალ-აინი ამბობს: „მაჰმადიანებმა დავითს სთხოვეს ქრისტიანები სვენთან ერთად აბანოში ნუ შემოვლენო და შეურაცხყოფას ნუ მოგვაყენებენო. დავითმა ესრეთი თხოვნა შეუსრულა მათო. მეფე დავითი და მისი შვილი დიმიტრი ყოველდღე მეითში იარებოდნენ და ისმენდენ სამეფო ლოცვას და ყორანის კითხვასო. მეფე უხვად აჯილდოვებდა მაჰმადიანთა მოძღვრებსა და ქადაგებსო. მან ტფილისში ააშენა ქარკასლები და სადგურები მოქადაგეთა, მოლათა და მგოსანთათვის, რომელთაც ულუფასაც უნიშნავდაო. თუ ამათგან ვინმე ტფილისის დატოვებას მოისურვებდა, მეფე გულ-სავსებით ხელს უმართავდა და მგზავრებს ფულს აძლევდა. მაჰმადიანთ უფრო მეტს პატივს სცემდა მეფე, ვიდრე თვით მათნი მთავარნიო * (ვახუშტი, გვ. 185, შენ. 1).

დავითის დროს ვის ხელში იყო ტფილისის ვაკე-რობა, არა სჩანს; მხოლოდ შემატიანე გაკვრით მოიქსენიებს (გვ. 249), რომ 1121 წელს, ე. ი. მაშინ,

*) ქართ. ცხ.: „აღაშენა დავითმან ქსენონი ადგილსა შემსტავსკებულსა და შკენიერსა, რომელსა შინა შკერისა მძანი თვითო სხითა სქინთა განცდიდანი, და მოჴმზადა მათ ყოველივე სხამარი უნაკლულად და უსკებით და განუჩინსა შესავალნი და სადგაწნი; ხოლო თვით მივიდის, მოიხადის, მოიკათის და ამბარს უეგნის თვითოვეულსა, ჭიფეუეუეუბდას მამებრ, სწყალობდის და ჭნატრიდის, განამსუკობდის; შონასა ხელთა მისცის მათ ცხედრებსა, სამოსლებსა და სავკებულთა, თქრასა კმასყოფელსა; განაცის ყოველი საქმე მათი დიდად შკენიერად და დავითის მსახურებით“. ესრე ახსნათებს დავითის შემატიანე ჯერ ისევ ტფილისის ადების წინად.

როდესაც ქალაქი ისევ თურქმანთ ეპირათ, ტფილისისა, განჯისა და დმანისის ვაკრებმა, დაკითისაგან შევიწროებულემა, შეიღებეს ზოგმა პირი და ზოგმა ხელები და წაიღნენ წინაშე თვისის სულთნის და მიუთხრეს მას თვისი გაჭირება.

დაკით აღმაშენებელი გარდაიცვალა ტფილისში, საიდგანაც მიწი გვამი წაასვენეს და დაასაფლავეს გელათს. (ეახუშტი, გვ. 187).

გიორგი მესამისა და მისის ასულის თამარ მეფის დროს ტფილისი დიდს წარმატებაში შევიდა, მოშენდა და ლამაზად მოეწყო. ქალაქის განდიდებასა და გაშვენებას ხელი შეუწყო იმ გარემოებამ, რომ მეფენი აქ სცხოვრობდენ აქვე იყო საცხოვრებელი ბინა საქართველოს დიდებულთა, დარბაზისეულთა, სეფე-წყულთა, მოხელეთა და ლაშქართა; აქედგანვე მეფენი გაისტუმრებდნენ ხოლმე ლაშქარს დასაპრობად სხვა და სხვა ქვეყანათა და ერთა, და უოგელი ღამარჯვება მტრებზე ქალაქს ავსებდა აუარებელის სიმდიდრითა: ტყვითა, ძროხითა, აქლემ-ჯორითა, ოქრო-ვერცხლითა, თვალ-მარგალიტითა, ხალეპითა და ფარდაგებითა და სხ. და სხ. ამისა გამო ქალაქის ვაჭრობაც ფრიად გააღებული იყო. ტფილისის მოვაჭრეთ საქონელი შექონდათ შიკ საქართველოს დაბა-სოფლებშიაც და მეზობლის ქვეყნებშიაც: ოსეთს, უბლს, ჩაჩანს, დაღისტანს, ჩერქესს და სხვ. რომ ერთი დამოკიდებულემა ჰქონდა ტფილისის გარეშე მდებარე ქვეყნებთან, ამას ნათელს ჰფენს ის გარემოება, რომ თამარისათვის ქმრის ჩამოსაყვანად ყიფაღეთიდგან, წარგზავნეს ქალაქის მკვიდრი და დიდებულ ვაჭართაგანი ზანქან ზორაბაგელი, რომელმაც:

უქველია, საქართველო-ყიფჩაღეთის სამხედრო გზა უფრო კარგად იცოდა, ვიდრე სხვათ.

1189 წ. თამარი აღვიდა ტახტზედ და ეკურთხა მეფედ. გვირგვინი რომ დაადგეს თამარს და ხმალი შემოარტყეს, შეიქმნა საერთო სიხარული, „ჰყრეს სპილენძ-კურთა, ბუკთა, ქოსთა და წინწილთა და იყო ზარი და ზეიმი ქალაქსა შინა. თაყვანი სცეს, დალოცეს და აღიდეს“.

ტფილისში მეფის სასახლე იყო ისანს. (მეტეხის ციხეში), რომელიც გადმოჰყურებდა მთელს ქალაქს. მკვიდრთა სახლები შეფენილი იყო მტკვრის მარჯვენისა და მარცხენის აღმართებსა და გორაკებზე. ძლიერი ციხის რკალი გადავლებული იყო მეტეხის გორაკისა და მტკვრის გაღმა სოლოლაკის მთის მწვერვალებზე, საიდგანაც ჩამოდიოდა ანჩისხატის ეკლესიამდის და მტკვრამდის. სოლოლაკი, ვანქი, მთაწმინდა, ვერა, კუკია, ჩუღურეთი და ავლაბარი ციხეს გარეთ იყვნენ. სოლოლაკი გაშენებული იყო ბალ-ვენახებით. ვერა, კუკია, ჩუღურეთი, შორეული ავლაბარი და ნავთლული ქალაქის ნახირთა საძოვრად ღნაფუძვრებად ითვლებოდა. ყველა ამ ადგილებში მხოლოდ აქა-იქ მოჩანდნენ თითო-ორი ეკლესიები. კუკიის ბოლოს დიდუბში იყო მეფეთა სასახლე და იქვე საყდარი ღვთის მშობლისა. თამარ მეფემ ამ ტაძარში დაიწერა ჯვარი და აქვე გადისხადა თვისი ქორწილი. ეს მოხდა 1193 წელს.

ქორწილის დღეს დიდუბეში შეიყარა დიდძალი ხალხი, ლაშქარი, დიდებულნი, ხელის უფალნი, სამღვდელონი და საერონი. თავდარიგის მიმცემი იყო თამარის მამიდა რუსუდანი, ქვრივი ხვარანისა და ერა-

ყის სულთნისა. ჯვრის წერის შემდეგ ლხინი გაიმართა „სრასა დიდუბისასა, სანახებსა ტფილისისასა. ქორწილი ქმნეს შესატყვისი და შემსგავსებული ხელმწიფობისა და შარავანდედობისა მათისა“. ერის შესაქცევად და გასართობად მოწვეულნი იყვნენ მსახიობნი, მგოსანნი და მუშაითნი. ერი დიდს შვებასა და ლხინს მიეცა. სველას უხაროდა, რადგან დღეს მათს დედოფალს ცხოვრების ამბანაგი გაუტდა, დღეს მათ მიენიჭათ ახოვანი ხელმწიფე დავით სოსლანი ბაგრატიონი. უხაროდათ ობოლთაცა, გლახაკთა და ქვრივთაც, რადგან იგინი ნუკეშინის-ცემულ და გამდიდრებულ იქმნენ; უხაროდათ მოვალეთაც, რადგან იგინი განთავისუფლდნენ იქმნენ ვალებსაგან; უხაროდათ სამღვდელთაც, რადგან ხელმწიფე ნეფე-პატარძალმა ეკკლესიებს მიანიჭეს აურაცხელი საბოძვარი; უხაროდა ლაშქარსაც, ვინაიდან მათ ჰპოვეს საიმედო წინამძღოლი და სპასალართ-სპასალარი.

ქორწილის შემდეგ ორნივე „მნათობნი“, ორნივე „მზენი განმანათლებლნი ყოველთანი“, შემოვიდნენ ტფილისს და დასხდნენ „ტახტსა ბედნიერსა“.

ამავე ქორწინებას ასრე აღწერს საერო ლექსი:

სიქართველთს დედოფალი, დედა ქართლისა თამარი,
სიმშვენიერთი მისილი, ამომავალი მისი დარი,
დავით სოსლანის შეუდღე, რომელს უმშვესა მან, მისარი;
დიდუბესი იქორწინა, სიდაც რომ სიყდარი არი;
სადამთბა გაუმართა, — მოაწვია თვისი ჯარი;
ასი სული ცხვარი დაკლა და ორასი სიმა-ხარი;
ღურჯი სუფრა გაუმალა, იქნებდა ასი მისარი;
ქვრივ-ობლებსა უწყალობა ოქრო-ვერცხლი დიდა ძალი.

ახლა, როდესაც თამარს გამოუჩნდა პატრონი და საქართველოს დიდი ხელმწიფე, ძნელი იყო ისეთი განდგომილების მოხდენა, როგორც ესა ჰქმნა ამას წინად „ჯორის სახელ ორ-გონება“ ყუთლუ-არსლანმა, რომელმაც მიიბირა უაზნონი, დაიდგა „კარავი ველსა ისანისასა, სანახებსა საგოდებელსა“, და ჰფიქრობდა აქედგან თავისუფლად და დამოუკიდებლად ემართა ერი. ამასთანავე მან მიიჩქმა ამირსპასალარობა და „განემზადა სომეხთა მეფისა ადგილას ლორეს დაჯდომა“. (ქ. ც., გვ. 281). თამარმა შეაპყრობინა იგი, გარნა მისნი მომხრენი გარს შემოადგნენ ისანს და სცდილობდნენ, რათა გააშვებინონ ყუთლუ-არსლან და არა მიუშვან ვნებად მისსა. თამარმა არ ინდომა დაღუპვა „ჯორის გონება“ კაცისა და მისთა მომხრეთა. მან ორთა დიოფალთა პირით ყუთლუს მოსთხოვა მორჩილობა. შეამბოხენი დაწყნარდნენ, მოვიდნენ წინაშე თამარისა და დაკრძომით თაყვანი სცეს მას, და მიტყეს პირი ერთგულებისა. ის ორნი დიოფალნი იყვნენ: ერთი ხვაშაქი ცოქელი, დედა ქართლის ერისთავის რატისა და მეორე კარაკ ჯაყელი, დედა „აწ მყოფთა“ სამქივართა.

შემდეგ ამია დაჯდა თამარი საყდართა ზედა ზემადღებულთა და იურვა ქვეყნის საქმეთათვის და გაამწესა ვაზირნი, სპასპეტნი, ამირ სპასალარი, მეჭურჭლეთ უხუცესი, მსახურთ უხუცესი, ამილახორი, ჩუნჩერახი (მზარეულთ უხუცესი), ერისთავნი.

დიდს ლაშქრობისას ქართველთა ჯარი შეიყრებოდა ხოლმე ქალაქსა და მის სამხრეთის მარცხ ტაბახმელამდე, ყარაღაჯამდე და ბერდუჯამდე (მდინ. დეხედა). ჯარი რომ თავს მოიყრიდა, ატყობინებდნენ თამარს, რომელიც მიბრძანდებოდა-რა სალაშქრო ბანაკს, ლო-

ცავდა ჯარს და ისტუმრებდა საბრძოლველად. ჭლევა-
მოსილის ლაშქარის დაბრუნებისას თამარი უხვდებოდა
ჯარს ტაბახმელასა და აგარონს. იკითხავდა ყველას
ცალკე-ცალკე და იწვევდა ქალაქში. თუ ტყვეთა რიცხვი
და დავლა-ალაფი დიდი და უზომო იყო, ყველასა და
ყოველივეს ჩაარიგებდნენ ხოლმე დიდუბის ველზედ
ტფილისიდან ავქალა-გლდანამდის და შემდეგ მათ
დასახედავად გამობრძანდებოდა თამარ დედოფალი. აი
მაგ. შანქარის ომიდან (1195 წ.) რომ დაბრუნდა ლაშ-
ქარი, მაშინ ამ დიდუბის ველზედ ქალაქის კარიდგან
გლდანამდე გამოფენილ-ჩაარიგებულ დაწყობილი იო
დროშა ხალიფასი, შემდეგ ათაბაგისა, მერე ტყვენი
12,000, ავაზა 40, ცხენი 20,000, ჯორი 7,000, აქლე-
მი 15,000, ყოველი კიდებული; ხოლო „სხვათა სიმ-
დიდრეთა და საქურჭლეთა, ოქროთა და ლართა ვინმე
უძლო აღრიცხვად“. ცველა ამის დახედვის შემდეგ დაბ-
რუნდნენ ქალაქს ყოველნი მოქალაქენი, აღსავსენი
ოქროთი და სამკაულითა, მრავალ-სახე ქურქლითა,
თვალთა პატოხსნითა და უსასყიდლო მარგალიტითა,
ჯაჭვითა, მუხარადითა, ხმლითა, ფერად-ფერად ნაქსო-
ვითა, ოქრო-ქსოვილითა, მრავალ-ფერ სურნელითა,
სპილენძითა. და კიდევ იმდენი დარჩა, რომ „სეფენი
აზნაურნი“ ანაკოფიიდან გულის-ტანამდე აღივსნენ
ტყვითა რქეულითა და საგანძურნი აღეწათ ოქროითა
და ურიცხვითა პატოხსნითა ქვითა. ხან და ხან ტყვე
იმდენი მოჰყავდათ, რომ ტყვე კაცი იყიდებოდა ნა-
ლისა და ჩამის ფასად, ხოლო თვალი პატოხსანი იმ-
დენი მოჰქონდათ, რომ მას არა თვლიდნენ, არამედ
„სარწყავით რწყვიდნენ“.

მოსე ჯანაშვილი.

(შემდეგი იქნება).

ბერანჯეს ლექსება ქართულად.

პოეტურ თბულებების ერთი ენიდან მეორეზედ გადაღება საზოგადოდ ძნელია. მთარგმნელმა ზედმიწევნით უნდა იცოდეს ის ენა, საიდანაც სთარგმნის, ასე რომ წერილმანიც რამ არ უნდა გამოეპაროს; თავისს საკუთარ ენაში, რომელზედაც გადააქვს უცხოდან, რალა თქმა უნდა, დახელოვნებული უნდა იყოს და ამას გარდა კიდევ ნიკითაც თანაბარი დედნის დამწერის, რომ გაუსწორდეს; თვარა ისე სიტყვითი სიტყვად გადმთარგმნა, ცოცხლის მოკვლა და მერე მკვდრის ღვლერქით გადათრევა იქნება.

ამიტომაც საზოგადოდ თარგმანი დედნის ჩრდილია ხოლმე.—ყოველ მთარგმნელს, ზემო-მოხსენებულ ღირსებითაც რომ სრული იყოს, ე. ი. ზედმიწევნით იცოდეს ორივე ენა და ნიკითაც უტოლდებოდეს დედნის დამწერს, მაინც კიდევ გამოეპარება ის წვლილმანობა, რომელიც შეადგენს თვითოეულ ხალხის განსაკუთრე-

ბითს სულის საიდუმლო მოძრაობას, და რომელიც მხოლოდ დედნის ავტორს შეეძლო დედის რძესთან ერთად შეესისხლხორცებია, რომ პოეტური ნაწარმოები მოექარგა და გაესხიჯოსნებია. ამას ჩვენ ვამბობთ შესანიშნავ კლასიკურ თხზულებათა შესახებ, თვარა უმნიშვნელო და უხეირო რამ თარგმანში რას დაჰკარგავს, თუ არ მოიგებს პირიქით! მაგალ. ჩვენი უნიკო ოზობინტრე რომ ნიქიერმა მთარგმნელმა გადაიღოს უცხო ენაზე, რასაკვირველია, როგორმე გამოაკაპიტებს, სალაშინსა ჰკარავს და მოსაწონი იქნება!.. მაგრამ რუსთველის საფსებით გადაღება კი მოუხერხებელია. „თუ კი აზრი იგივე იქნება, სიტყვები შეუცვლელი, ჰანგი მსგავსი, კეთილხმოვანება დაცული და სხვანი... რატომ არ შეიძლებაო?“ ვგებო იკითხოს ვინმემ, და აი ჩვენ რას მოვახსენებთ: პატტი ანუ მაზინი, ყველას გაგვიცონია, რომ საოცარი მომღერლები არიან და დღეს ტოლი არა ჰყავთ! მათი მიმბაძავი კი ბევრია!.. იმღერიან მასვე რასაც ისინი, იმავე კილოთი, იმავე მიმოხვრითა. ჰანგებიც ვითომ იგივეა, მაგრამ მათი მაგიერობა კი მაინც არ შეუძლიათ!—ის საიდუმლო მადლი, რომელიც ერთსა აქვს მადლით მინიჭებული, მეორეზე იმავე სისწორით აღარ გადადის. ასე რომ ვისაც უნდა მაზინის, ან პატტის სიმღერა გაიგოს, უთუოდ მათი პირიდან უნდა მოისმინოს!.. მეტი საშველი არ არის და უსულლო ფონოგრაფიც მაინცა და მაინც ბევრს ვერას მოეხმარება.

პოეტური ნაწარმოები, ლექსები, ორგვარია: ერთი აღვიძებს გონებას, ამაღლებს; მერე გადადის გრძნობაზე და ორივეს ერთად ჰსჭვალავს. მეორე კი—თვითქოს საქმეც კი არა აქვს რა გონებასთანაო, თავისთავად

უძვრება სულსა და გულში და თვითქმის უნებურად ჰხიბლავს ადამიანს. ამ უკანასკნელთაგანს ეკუთვნიან სახალხო მგოსნები; მათი ლექსები უფრო სასიმღერო არიან, ვიდრე სადრეკლამაციო, ხმა-მადლასაკითხავი, და მართლაც, მათი კითხვის დროს გულში უეჭველად იმღერის მკითხველი. ამ უკანასკნელი დარგის მგოსნები იშვიათად იბადებიან, როგორც ინგლისელების ბორნსი, გერმანელების ჰეინე, და თუ გნებავთ კოლცოვიც, რომელიც რუსის გრძნობა-გონების პირობაზე, ქვებით მოსახსენებელია. ამათაგანია, მაგრამ უფრო ძლიერი, ფრანსუზეის მკოსანი ბერანჟე, რომელმაც თავისი თანამედროვე საფრანგეთის ყოფა-ცხოვრება სასიმღერო ლექსებით გამოსახა. მისი ლექსები ერთსა და იმავე დროს კიდევ ატკობენ და კიდევაც ანადვლიანებენ მკითხველს. ჰკითხულობ—გეკინება. მაგრამ იმ სიცილში რაღაც ეკალიკით იხილტება. ყოველ მის ნათქვამში ღირიზმი და სატირა ერთად არიან შენათხზი და თანასწორის ძლიერებით იმორიილებენ მკითხველს. ამგვარი ნაწარმოების სხვა ენაზედ გადაღება თვითქმის მოუხერხებელია და ვერც არვინ დაიჩემებს, რომ ბერანჟე სამაგალითოდ გვაქვს გადმოღებულიო. კუროჩკინისა არ იყოს, ზოგიერთი მთარგმნელი ნიკიერი პოეტები დაუალოვდენ ბერანჟეს, მაგრამ ისე კი, როგორც მწუხრი განთიადს და მეტად კი არ მოხერხდებოდა. ჩვენში პირველად სინჯა გადმოქართულება მისი გ. მუხრან-ბატონმა. რამოდენიმე ლექსი გადმოიღო, მაგრამ, რომ შეატყო თავის თავს უვარგისობა, აიღო ხელი. ჩვენ რამოდენჯერმე ვსინჯეთ, მაგრამ ჩვენი შრომა ბერანჟეს თავში კეტის დაკვრა გამოდგა და დავანებეთ თავი. ყველას რომ ჩვენთვის მოებაძნა და ხელი

აელო ბერანეეს თარგმნაზე, თქვენი მტერია, ქართველები ისე დაწრებოდით, როგორც ანდაზა ამბობს: „კარგი არ მალირსიან და ცუდი არ მაკადრიანო!“ მაგრამ ღმერთმა უშველოს, ჩვენსავით არ მოქცეულა ახალგაზდა პოეტი გვაზუა და ცდილა, რომ ბერანეეს რამოდენიმე ლექსი გადმოეღო ქართულად და ცალკე წიგნაკადაც გამოეცა. „არაობას, კარაობა სჯობიაო“ ნათქვამია და ახალგაზდა პოეტიც მადლობის ღირსია: ეტყობა, რომ რაც კი შეიძლებოდა ბევრი უცდია და უფროსილებია; ბერანეეს შექიდეების რა მოვახსენოთ, და ისე კი ეტყობა ბ. გვაზაფას, რომ ნიჭი არ აკლია, მაგრამ როგორცა სჩანს, იმასაც თანვე სდევს თანამედროული ქართული დაუდევრობა და ზარმაცობა: დედანის ცოდნაში კოკლობს და ეს სირცხვილია ნიჭიერ ქართველისათვის!.. ჯერ-ჯერობით მეტს აღარას ვიტყვით!..

სიტყვაურებას თეორია.

ეს სახელმძღვანელო წიგნი, ამ დაკნინებისა და დაცარვის დროს, ჩვენში შესანიშნავი მოვლინებაა და ქართულ ოჯახებში აუცილებელ განძად შესატანი. ამის შემდგენლელს არ ჰკლებიათ არც ცოდნა, არც ბეჯითობა, არც სხვა რამ, რაც კი რამ საჭიროა ამ გვარ სახელმძღვანელოს შესადგენად. ცხადია, რომ ნიჭი კეთილად მოუხმარიათ, მაგრამ სალიტერატურო მინუშების დამატებაში კი ცოტა უსუსტებიათ: თუმცა არც

მათი მინუშები არიან უვარგისი, მაგრამ ჩვენს მწერ-
ლობაში მოიპოვებიან უკეთესი სამინუშოები, და ისინი
გამოპარვიან. აგრევე დიდი შეცდომაა გაურჩევლად
რაზიკაშვილების ნაწერების სამინუშოდ შემოტანა სა-
ხელმძღვანელოში. ამით მე ის კი არ მინდა ვსთქვა,
რომ რაზიკაშვილებს ნიჭი აკლდეთ!.. პირაქედ, უხვად
არიან მალლით მიმადლებული. ამ კრებულში რომ და-
ბეჭდილია ვაჟა-ფშაველას პოემა „გოცოთურ და აფშინა“,
ერთი უკეთესთაგანია მთლად ჩვენს მწერლობაში.
წვრილმანი ლექსები, როკორც საკუთრად ვაჟასი, ისე მისი
ძმის „ბაჩანასი“ და თედოსი საზოგადოდ სამარგალიტო
შირები არიან!.. პროზა ხომ კიდევ უკეთესი. მაგრამ
საწყენი ის არის, რომ განგებ ამახინჯებენ თვითვე მათ
ნაწარმოებს ქართულის გადაჯორჯვ-გადმოჯორჯვით და
შივა და შივ ისეთ რამეებს ახორცმეტებენ, რომ შეე-
ნიერებას. საუწმინდუროდ ჰდაღვენ!.. ვინ არ იცის, რომ
ქართული ენის სამდიდრეს უმეტესად შეადგენენ ზმნები,
მათი უღვლილება და მიმოხვრა!.. ვინც ზმნებს ჯეროვა-
ნად ვერ ხმარობს, ის უეჭველად ქართული ენის უმე-
ცარია!.. და ზმნებს საზოგადოდ, რაზიკაშვილებიც ვე-
რა, ანუ უფრო მართალი იქმნება ვსთქვათ, განზრან
არა ხმარობენ სისწორით. ამახინჯებენ და ეს უკულ-
მართობა სიტყვიერების გარეგანი სხივ-ცისკროვნება
ჰგონიათ!.. მაგალითად:

„ვაჭმე, აღუპვის ქვეყანა

ფსაკლება ჩაუხოცავის, (ქ. ი. ლაუხიძისი)

წასულა სისხლის ღვართ, —

ღეგეთში გაურეკავის, (ქ. ი. გაურეკიასი). (გვ. 614).

ანუ ეს:

„ქით გავხედნებ— მთებია, (ე. ი. გაყისუდავ— მთებია),
შადლა ავხედნებ— ცა არის, (ე. ი. აყისუდავ— ცა არის),

და ანუ თედოსი: [(გვ. 615).

„მინდობთ, მანდერის დედა!“

ნიკოლა შეიბრალოდეთ!

რამ მოკვდეს, თქვენსა კალოაში

მიიღეთ, მიიბაროდეთ,

სუ გახდით საყვავ-ყარნუდა,

შვილურად შეინახოდეთ!“ და სხვანი. (გვ. 618).

ეს ზმნები: „ჩაუხოცავის, გაურეკავის, გავხედნებ, ავხედნებ, შეიბრალოდეთ, მიიბაროდეთ“ და სხვ. ამგვარნი, ნეტავი რა ფრაზებია და ღრამატრიკულს რომელ კანონთაგანს ეთანხმება?.. არ გაგონებსთ ეს რუსის მოჩორთვილ ქართულს, როდესაც ის წადის მაგიერად „ცაუდას“ ამბობს და „გავაკეთებ“-ის ნაცვლად „გაუკეთის მე“-ს? გვეტყვიან: „მათ მხარეში, მთებში ხალხი სწორედ მაგრე ხმარობს მაგ სიტყვებს და ეს პროვინციალიზმიაო!“ ჩვენ საზოგადოდ პროვინციალიზმის წინააღმდეგი არა ვართ!.. სხვა-და-სხვა მხარეებში ბევრი მისთანა სიტყვებია დარწმუნოვანი, განსაკუთრებით მთა-აღმდეგობაში, რომ მათი გამოქვეყნება და მითი ჩვენი ღღეს დაკნინებული ენის შევსება საჭიროა; აგრევე ახალი რამ სიტყვის ხმარება, თუ კი სადმე პროვინციაში გასპეტაკებულია და დედა-ენის კანონის თანახმად აღმოცენებულია, მისაბაძავია საყოველთაოდ... ამგვარ კანონიერ რამეებით, რომ შევაქსოთ და-გავასუქოთ ქართული ენა, საჭიროც არის. მაგრამ ის, რაც დედა ენის წინააღმდეგ სხვა-და-სხვა მხარეებში, პრო-

ვინციებში, გადაუმახინჯებიათ და გაუფუჭებიათ, ხელ-
მოსაკიდები კი არა პირ-იქით გასადვენია!.. მაგალითად,
გურიასი ამბობენ: „ნენა! რას უყუნცულე? დროა
პაწა შუკიდოთ ცეხლს და ჩა ვსვათ. (დედა! რას უცდი,
დროა შევეუკიდოთ ცეცხლს და ჩაი დავლიოთ).

იმერეთში: დანები მოსულარიან და აქანეი ჯილა-
რიან. (დები მოსულან და აქ ჯიან, ანუ სხედან).

რაქაში: ქვე ქნიან ფონ ქვერე ჩემ გოქუკელას.
(ფონს ქვეით (წყლის პირად) ასო-ასოდ სჭრიან ჩემ
გოქს).

ქართლში: ჯალაბი ობაზე წავასხი და ჩვენთან.
ერთად ფოფოლიაც მოაბოტებდა. (სახლობა ხატობაზე,
(ანუ ჯვარობაზე, ანუ დღეობაზე) წავიყვანე და ჩვენ-
თან ერთად მღვდლის ცოლიც მოდიოდა). ამგვარი რამ
ყოველ კუთხეშია—ეინი ყველა პროვინციალიზმია;
მაგრამ ქართულ ენაში ამგვარი რამეების შემოტანა,
აქაო და ჩვენ კუთხეში ასე ხმარობენო, ნუ თუ ენის
ვარყვნა არ იქნება? სხვებმაც რომ რაზიკაშვილებსა-
ვით ზმნები ამახინჯონ და სწერონ: „ჯილარიან, გაშ-
პა, ქვე ქნიან, მოაბოტებს“ და სხვანი—ბაბილონის
გოდოლის დაქცევის შედეგი იქნება!... მიუხედავად
ამ წვრილმანი ნაკლისა, მაინც კიდევ ვიტყვით, რომ ეს

წიგნი ყოველ ქართულ ოჯახისათვის საჭიროა, მით უფრო, რომ შეძენაც ადვილია: სულ ღირს ერთ მანეთად.

ასტორიას საქართველოს ეპიკლასიას

წიგნი I

მოქცევა ქრთველთა, შედგენილი რუსულ ენაზე მ. ჯანაშვილისგან.

ბევრის თქმა საჭირო აღარ არის!.. ამ წიგნის შემდგენელის სახელი ამტკიცებს, რომ ეს თხზულება კარგი რამ უნდა იყოს. ბ. მ. ჯანაშვილი იმ იშვიათ მოღვაწეთაგანია, რომელნიც დღეს ცოტათი კიდევ გვაგონებენ ძველ ქართველ მოღვაწეებს—იმ სადიდებელ პირებს, რომელნიც თავ-დადებით შრომობდნენ და სასყიდლად ითვლიდნენ, საქვეყნო ვალის მოხდით გამოწვეულ, საიდუმლო სიტკბოებას!....

ანტონ ჭყონდიდლის ქადაგებანი

ყოველ სამღვდელთა იმერეთის ეპისკოპოსის ბესარიონის
გამოცემა.

მამა-პაპების ზვირ-გადმონაცემოპით, ვის არ ვაუ-
გონია ჩვენში ანტონ ჭყონდიდლის ქება-დიდება და
როგორც მკვერ-მეტყველი მქადაგებლის მაღალ საფეხურზე
დგომა?!. გადმოცემული გვაქვს აგრე მისსიონერ-პატრის
ნათქვამი მის შესახებ: ერთხელ თურმე ფრანგების პატრს
მისსიონერს, რომელმაც სიონში მოისმინა ქართული
ანტონ კათალიკოსის ქადაგება, სასახლეში ჰკითხეს:
როგორ მოგწონს კათალიკოსის ქადაგება და ვინ უკე-
თესად ჰქადაგებს: ეს თუ ჭყონდიდელიო?.. პატრმა
მიუგო: კარგი მქადაგებელი ის არის, ვინც თავისს აზრს
დიდსა და პატარასა, ნასწავლსა და უსწავლელს ყელას
ერთად ნათლად გააგებიებსო. დიდი საგანი ისე უნდა
დაგრიხოს, დააწვრილოს ორატორმა საქიროების დროს,
რომ ღირსება-დაუკარგავად ნევისს კურწში გააჭრი-
ნოსო. ამას ყოლიფერს შემქლებელობს ანტონ ჭყონ-
დიდელი, და მისებრი მქადაგებელი დასავლეთშიაც
ქვირად მოიპოება სადმეო!“ ეს ყოლიფერი რაც აქამდე
ამბად გავგიგონია, დღეს შეგვიძლია დავამოწმოთ: სო-
ლად-სამღვდლო იმერეთის ეპისკოპოსის ბესარიონის
წყალობით, რომელმაც კეთილ-ინება რამოდენიმე ქა-
დაგების ცალკე წიგნად გამოცემა. ამ წიგნს შესავალად
მიუძღვის წინა-სიტყვაობა ბ. თ. ჟორდანიასი, რომე-
ლიც თუმცა ყოველ-გვარ მოღვაწეობას ჭყონდიდლისას
არ ეხება, სრული ბიოგრაფია არ არის, მაგრამ მაინც

კარგი და მოსაწონი რამ არის!.. საგნის სიკეთეს განხილვის სიკარგვეც გამოუწვევია და ორივე, როგორც ქადაგებანი, ისე წინასიტყვაობა, ერთი მეორეს ათავსებენ. მას აქედ რაც ეს ქადაგებანი თქმულა ერთ საუკუნეზე მეტია, მაგრამ დღესაც კიდევ, როგორც ენის მზრით, ისე აზრის სიღიადითაც სამაგალითო მინუშებად ჩასათვალა!—დღეს რომ კითხვის დროს კაცი ასე საოცრად იხიბლება, რა უნდა ეგრძნოთ იმ დროს მსმენელებს, რომელთაც ორატორის პირისაგან ესმოდათ ცხოველი სიტყვა?—იმათ, ვინც ჩვენს წასრულს აზუჩად იგდებს, წაიკითხონ და ნახონ, თუ რა მაღალ ხარისხზე ყოფილა აყვანილი საქართველოში საღმრთო სიტყვიერება?—და როგორი წარმომადგენლები ჰქოლიათ? შეადარონ იმათ, რომელთაც დიპლომები ხელში უჭირავსთ, მაგრამ თავისი საკუთარი კი ქუტ!.. როგორც თავში, ისე გულშიაც!.. მის ნაცვლად, რომ ჩვენ დღევანდელმა ქართველებმა ფარდა აფხადოთ და სინათლე მივაფინოთ, უფროც ვაზნელებთ!.. ვინ იცის, რამდენი ამისთანა, შეიძლება კიდევ უკეთესიც, საერო განძი გადმოუციათ ჩვენ ძველებს ჩვენთვის და სადა ჰყრიან, ჩვენ არც კი ვიცით. ვინც იმათ გამოქებნის და გამოაცემს, ლეთისა და კაცის სასიამოვნო საქმეს იზამს!—მაგრამ დღეს ვინ-ღა ეძებს ან ერთსა და ან მეორეს? ბაღეში, სასტუმროებში, და ათას ამ გვარ საცუნდრუკო რამეებში არასა ვზოგავთ! საზანდრების გადასაგდებათ, არტისტების თავზე გადასაყრელად, უღირსების შესაწევრად, სამეტიჩროდ და სამაიმუნოდ არასა ვზოგავთ და ხელშიაც მოგვყვება ვხარჯოთ!.. და ამ გვარ საშვილიშვილო რამეზე მცო

რედსაც ვერ ვიმეტებთ! აი რას ჰქვიან დაუონჯება?! ამისთანა ღროს ცოტა რამეც დიდათ ჩაითვლება, და ამიტომაც საქებია ამ წიგნის გამომცემი. გამოცემული კარგად არის სტამბის მხრითაც. არც ძვირია: მანეთ-ნახევრად (1,50) ღირს. მხოლოდ გულ-სანაკლო ის არის, რომ ცოტა გამოუციათ, მხოლოდ ეკლესიების შესაძენად, მაშინ როდესაც, უფრო მეტი რომ ყოფილიყო და იათიც, ერის კაცებიც შეიძენდნენ და კარგი იქნებოდა.

მეექვსე ნომერა, ანუ ხალაფის წანაღმდეგა.

ამბავი ილდის-კაფსიდან.

მეორე წელიწადია, რაც ეს პატარა ამბავი გამოვიდა ცალკე წიგნაკად. ბოლოში რომ „იასე რაქველი“ არ იყო მოწერილი, ჩვენ ეს პატარა მოთხრობა ვინმე ცნობილ, ევროპიელ მწერლის ნაწარმოები გვეკონებოდა. მართლა რომ ევროპიულ გემოზეა დაწერა?.. ავტორი, გაუჭირველად, თვითო-ორი კალმის გაკვრით გვითვალისწინებს სტამბოლის ცხოვრებას, მისი ფარდა-ჩამოფარებულ ჰარემ-ხანებით. ამ თხზულების შინაარსი აქ არ მოგვაქვს, „იმიტომ რომ ცნობის მოყვარე მკითხველი პირდაპირ მიჰმართავს დედანს და უკეთაც შეიგნებს. ჩვენ მხოლოდ, ამ თხზულების გამოისობით, ცოტას განზე გადავუხვევთ და ვიკითხავთ: ვინ არის ეს „იასე რაქველი“?—ეს იმ ქართველთაგანია, ვინთვისაც ბედს ურგუნებია ჩვენი ქვეყნის მოშორება!..

მტრე და სამშობლოს მოშორება; გჯნა დიდი უბედურება არ არისო? იკითხავს ვინმე. და ჩვენც რასაკვირველია იმავე აზრისა ვართ: სამუდამოდ თავის სამშობლოს მოშორება ნახევარი სიკვდილია, მაგრამ დროებითი კი — მხოლოდ გადახალსება! ესაზოგადო კანონია, რომელიც კერძოდ ჩვენ ხალხზე ერთი ორად სჭრის. ჩვენ ბევრჯელ გვითქვამს და სხვებსაც, რასაკვირველია, შეუნიშნავი არ დარწმუნდათ, რომ იმერელი შინ სხვაა და გარედ კიდევ სულ სხვა: ერთგან — ცუდი, მეორეგან — კარგი. და რას უნდა მივაწეროთ ეს?.. იმას რომ იმერელი თან-შობილად მდიდარი გრძნობა-გონების მექონია; მისი ბუნებაც ყოველთვის კარგს მოითხოვს, მაგრამ გარემოება ჰცარავს მის წაღმართობას და აფუქებს. დღევანდელი ცხოვრების მიმდინარეობა იმერეთში იმდენად უკუღმართია, რომ აუზნებურებს იმერელს!.. ის იქულებულია, მისი ბუნების წინააღმდეგ იუკუღმართოს, რომ სიცოცხლე შეირჩინოს და ან კი რა ჰქმნას? სწორის გზით რომ წავიდეს, ათასი რამ, ზოგი სხვებისაგან განზრახ. შემოტანილი და ზოგიც შინაური უგზურების ნაყოფი, წინ ეღობება, და თუ არ მიუხ-მოუხვია, ხომ დარჩება საპყრად და სასაცინო ნაცარქექიად! იცის რომ გარს ისეთი ხალხი ახვევია, რომელიც მას არა ჰზოგავს: სადაც მოასწრებს იქ ჩაპკრავს; და თვითონაც იმავე იარაღს ეპოტინება, რომ მტერი მოიგეროს. თუ ასე არა ჰქმნა, და ფარ-ხმალი დააგდო, დაიღუპება. მაგრამ იგივე იმერელი ნახეთ სხვაგან სადმე, სადაც იმას კოქებში არავინ შეპყურებს და ხელს არავინ უშლის?!.. მართლა რომ კაცია, თავისთვის კარგი და სხვისიც გამოაღდეკია. საზოგადო კანონია, რომ ზოგჯერ ერთის

უკუღმართობა მეორესაც გამოიწვევს ხოლმე საუკულ-
მართოდ. ეს თვით ჩვენ თავზედაც გამოგვიცდია: ამას
წინად ერთი უცხო მათხოვარი შემხვდა და გამომიწოდა
ხელი სამოწყალოსათვის; მე შემეძლო რამოდენიმე
გროში მიმეწოდებია, მაგრამ ხმაც არ გავეცი, გავიარე
ჩემთვის, ვითომ-და ვერც კი შევნიშნე. შინ რომ მივედი
სინიდისმა დამიწყო ქენჯნა!.. გული მეუბნებოდა: რად
ჩაიდინე შენი ხასიათისა და ქრისტიანობის წინააღმდეგი
საქმე? შეგეძლო გლახაკისათვის შემწეობა მიგეცა და
უყურადღებოდ კი დასტოვე? ეგებ შიმშილითაც კვდება
ახლა და შენ კი... ამ გვარი რამეები მოსვენებას არ
შაძლევდენ. იმავე დროს გონება მეჩურჩულებოდა: ის
უცხო მათხოვარი, მართალია, დღეს შესაბრაღისია,
მაგრამ როგორც კი სულს მოიდგავს შენი წყალობით,
ყოველივეს დაივიწყებს. არც გიმოყვრებს და არც გიმეგობ-
რებს, ძმობასაც შორს დაიქვრს და თუ მოგერია ჩაგ-
ყლაპავს!.. ნურც შენი შეილები მოვლიან მაგის შეი-
ლებისაგან სასიკეთოს! შეიძლება შენი შეილები გა-
ანადგურონ და შენ ნამოსახლზე მაგათ გამოკიმონ
ციხე-გალავანი!.. ეს კიდევ დაგვიმტკიცა ისტორიამ.
და ხელმეორედ კიდევ წაყრუება და თვალის დახუჭვა
უვნურება იქნება. არა! თუ შენ შენი სამშობლო ქვე-
ყანა გიცვარს, მისი წარსული არ დაგივიწყებია და მომა-
ვალზედაც ჰფიქრობ, ნუ აპყვები გულს, ნუ გაიკითხავ იმ
მოყვრულად მოსულს, მაგრამ მერმისისათვის კი სამტროდ
შომზადებულ გარეშეს. იმას არც ბუნება, არც ისტორია,
არც დღევანდელი ზისი გარემოება, არ მისცემს ნებას,
რომ სამაგიეროდ შევეკავშიროს... შენი დანით დაგ-
კლავს!.. ასე ეწინააღმდეგებოდენ ჩემი გრძნობა და გონე-
ბა ერთმანეთს... მე ვიტანჯებოდი და ბოლოს მაინც

ჩემი სურვილის საწინააღმდეგო საქმე ჩავიდინე. არ გავიკითხე გლაზაკი!—ამისი არ იყოს, ბევრი ამ გვარი რამ უშლის იმერელსაც ხელს, რომ მან თავის სახელში კარგი რამ ჩაიდინოს.—მე რომ ჩემდა თავად შემეძლოს, ყოველ იმერელს, დროებით რასაკვირველია, სადმე გავისტუმრებდი... მოვაშორებდი სამშობლოს, რომ გადახალასებულიყო და ადამიანად დაბრუნებოდა ჩვენს ქვეყანას.—მაგრამ ადგილიც არის და ადგილიც, იქითკენ გავისტუმრებდი, სადაც ადამიანის გრძნობა-გონების გაუმჯობესობას ფართო სარბიელი აქვს... საზოგადოდ, ამ აზიიდან ევროპისაკენ. სტამბოლი რა არის?.. სტამბოლი! თურქების სატახტო ქალაქი, რომელიც ბარბაროზის სახელით არის ყველგან ცნობილი, მაგრამ იქაც კი, რადგანაც ევროპიელებს სშირად ხედებიან, შეუძლია კაცს გრძნობა-გონებას საზრდო მისცეს და გაიმტკიცოს... აქ შეიძლება მკითხველმა გაიკვიროს: „საიდან სადაო წმინდა საბაო?“ სად „მეექვსე ნომერი“, სად ჩვენებია? მაგრამ ნუ დაივიწყებს, რომ ჯერ ჯერობით კიდევ ნამდვილ-განათლებლისათვის ჩვენი მხარეც იგივე კარ-დაკეტილი ჰარემ-ხანაა, სადაც ზნეობითი საქურისები მაოლოდ სასულტანოზე ჰფიქრობენ...

ქართული ლექსები.

რუსულ ჟურნალ-გაზეთებში ხან და ხან იწერება ხოლმე ზოგიერთი რამ „გულბათის“ სახელით. და დღეს

კი ცალკე წიგნდაც გამოიცა იმავე „გულბათის“ სახელით „ქართული ლეგენდები“. — „გულბათი“ ფსევდონიმია და რადგანაც ავტორს არა ჰსურს თვისის სახელისა და გვარის გამომჟღავნება — არც ჩვენ გვაქვს უფლება მისი ვინაობა აღვიაროთ. ამას კი ვიტყვით მხოლოდ, რომ ის არის ქართველი, დიდი ჩამომავლობისა და ოჯახის ასული, რომელიც რუსეთში დაბადებულია, იქვე გაზდილა და, რასაკვირველია, ქართული დედა-ენა ვერ შეუსწავლია. მაგრამ უცხო ენებიდან კი რაც გაუგონია და გაუგია მისის სამშობლოა შესახებ, უყურადღებოდ არ დაუგდია — გულსმოდგინებითა და სიყვარულით უდევნებია თვალ-ყური. შეუსწავლია უფრო, რასაკვირველია, წარსული ჩვენი ცხოვრება, და იმ ძველიდან გამოუკრებია ეს „ქართული ლეგენდები“. ეს „ლეგენდები“ დაიბეჭდებიან ჩვენ „კრებულში“ დრო-გამოშვებით. ამის გადმოქართულება იკისრა პატივცემულმა ალექსანდრა მაკარის ასულმა კნენა მელიქოვისამ, რომლის შევნიერო ნათარგმნი დრუჟინინის მოთხრობა „პოლინკა საკსი“ ერთხელ კიდევაც იყო ქართულ ჟურნალში დაბეჭდილი. დეე, ახლა მაინც იგულისხმონ, იმ ცდომილმა, ქართველ ძველი ოჯახის ასულებმა, რომელნიც თავ-მომწონეობით გაიძახიან: „ჩვენ კარტული არ ვიცით!“ „რად გვინდა კარტული?“ და სხვანი, რომ გვარიშვილობა და ხარისხი არა თუ დამცირდება მშობლიურთან დაახლოებით, პირაქით ამაღლდება: შინაურობაში სიყვარულს მოუპოვებს და გარედ პატივის-ცემას. — და მართლაც, ვისაც მამა-პაპების არა სწამს-რა, შინაურები ეჯავრება, თვის საკუთარ ოჯახის გარეწარია, განა' იმას შეუძლიან სხვისი სიყვარული და გარეშესთან გულ-მართლად შეკედლე-

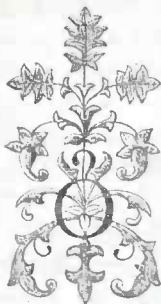
ბა?! არა!. ის არის უგულო და უგულლოებზე დიდი ხანია გადაჭრითა სთქვა რუსთველმა: „უგულო კაცი ვერ კაცობს, კაცთაგან განაკიდია!“ და ჩვენც ამ კაცთაგან განაკიდ ქალბატონებს მიუუთითებთ ამ ორ ოჯახის ასულისაკენ: ერთი მათგანი სამშობლოს გარედ დარჩენილა, მაგრამ იმ სიშორედან კავშირი არ გაუსტყეტია, და ქართულად უძგერია მის გულს!.. მეორე მალალ საფეხურზე ასულა, მაგრამ აქაც კიდევ, დაუჯდომელად გაუხდია ის დედა ენა, რომლითაც დაღადებდენ ნინო, თამარ, ქეთევან და ჩვენ ძველ დედათა გუნდი.

აკაკი.

ორი გერმანელი მეცნიერის აზრი ქართული
ანბანის შესახებ.

Ueber der Ursprung der Grusinischen Schrift, von Dr. Friedrich Müller,
(Sitzungsberichte der Kais. Akad. d. Wiss. in Wien. Phil.-hist.
Classe. B. CXXXVII). Wien 1897. 8° s. 12).

ქართულ ანბანის შემოღებაზედ, დ-რ ფრიდ-
რიხ მიულლერის. 1897 წ.

ამოწენილმა მეცნიერმა, მრავალ ენების
მცოდნემ და გამოცდილმა დ-რმა ფრიდ-
რიხ მიულლერმა ქართულ ანბანსაც
მიუძღვნა მოკლე წერილი, რომელიც
ვენის აკადემიამ დაბეჭდა თავის სხდო-
მების ანგარიშებში.

ქართულ ანბანის შესახებ ბევრია ნაწერი; მრ-
ვალი მეცნიერი ჩვენში და უცხოეთშიაც ცდილა და
ცდილობს გამოარკვიოს, როდის ან საიდან წარმოსდგა
ქართული ანბანი, მაგრამ გარკვეული და საბოლოოდ
გადაწყვეტილი ჯერ ვერც ერთს ვერა უთქვამს რა.
ზოგიერთი მეცნიერი ამტკიცებს, ვითომც ქართული

ანბანი წარმომდგარიყოს ზერძნულის გავლენით. ბ. ბროსსე ამბობდა—ქართული ინდოეთის ანბანის მიხედვით არისო შემდგარი,—მაგრამ ბ. მიულლერი ამბებს საბავშო ოცნებას უწოდებს. მისის აზრით სულ სხვაგან უნდა მოვძებნოთ ქართულ ანბანის სათავე, თუ გვინდა რაიმე სამეცნიერო დასკვნას დავადგეთ.

სომხების სიტყვით,—ამბობს ბ. მიულლერი,—ქართული ანბანი შემოიღო მესროპმა, რომელმაც შეადგინა სომხური ანბანიც. ქართველები კი პირ-იქით იმას ამტკიცებენო, რომ მე-I, I საუკუნეში ქრისტემდის საქართველოს მეფემ ფარნავაზმა შემოიღო უძველესი ქართული ანბანი,—მხედრულიო.

ბ. მიულლერი ჯერ იმას ირკვევს, რომელი ანბანია პირველად შემოღებული,—ხუცური თუ მხედრული, და იმ აზრს ადგება, რომ ხუცური ბევრად უფრო ძველია, და შემდეგში თან-და-თან შეცვლილა მხედრულად. ამის დასამტკიცებლად ერთმანერთში ადარებს ხუცურ და მხედრულ ანბანის 23 ნიშანს (ა, ბ, გ, დ, ე, ზ, თ, ი, ლ, მ, ნ, ო, ქ, რ, ს, ფ, ქ, ლ, ყ, შ, ძ, ჳ, ჯ.) და ამბობს, რომ მათი მსგავსება ყველასათვის აშკარა უნდა იყოსო. უძველესი ხელთნაწერები რომ შევუდაროთ ხუცურს, ალბად დანარჩენ ასოთა მოხაზულობაც აღმოჩნდება ხუცურის მსგავსიო, დასძენს ბ. მიულლერი.

რაკი ხუცური და მხედრული ორივე ერთია, ამიტომ ან ერთი უნდა იყოს პირველი შემოღებული და ან მეორე. პალეოგრაფიის საერთო კანონების მიხედვით, ბ. მიულლერის აზრით, დაუჯერებელი იქნებოდა, რომ ჯერ მხედრული შემოეღოთ ქართველებს და მერმე მისგან შეედგინათ ნუსხა-ხუცური და ასომთავ-

რული; დაუჯერებელია, ჯერ მრჯვალის, ვადაბმული, უფრო ადვილი საწერი ანბანი ჰქონოდა ქართველებს და მერმე მათ მაგიერ შემოეღოთ ოთხკუთხი, მოუსერხებელი ნიშნები. საზოგადო კანონი კი ის არის, რომ რთულიდგან წარმოსდგება მარტივი და ოთხკუთხ წერისაგან მრკვალი.

მაშ პირველად იქმნა შემოღებული ხუცური და ბ. მიუღლერის აზრით ამ ხუცურის სათავე, წყარო ძველ ებრაელების, არამეების ანბანი არის, რომელიც ქართველებს შემოუღიათ ქრ. წინად მე-III საუკუნეში.

მაკრამ ბ. მიუღლერი ამასთანავე სომხურ მატია-ნე'აც უჯერებს, ვითომც მესროპს შემოეღოს ქართველებისათვის ანბანი და აი ამ ორ ერთმანერთის მოწინააღმდეგე აზრის შესათანხმებლად დაუწერია მას თავისი შრომა.

მთელი ქართული ანბანი მესროპის შემოღებული არ უნდა იყოსო, ამბობს ბ. მიუღლერი. სომხურში და ქართულში უკვლა ერთი და იგივე ბგერაა და საკვირველი იქმნებოდა, რომ მესროპს, რომელმაც იმის წინად შეასრულა თავისი ძნელი შრომა და გამოიგონა სომხური ანბანი, მერმე ქართველებისათვის კიდევ ახალ ანბანის გამოგონება დაეწყო. ქართული ანბანი მესროპის შემოღებული რომ ყოფილიყო, მისი ნიშნები ნამდვილად დაემსგავსებოდასომხურ ანბანის ნიშნებსო.

მაგრამ ქართული ანბანი არა ჰგავს სომხურს; „აღბად ქართველებს მესროპის მოსვლამდის უკვე ჰქონიათ შემოღებული საკუთარი ანბანი“, და „დარწმუნებიტაც შემძლია ვსთქვა,—დასძენს იგი,—ეს უნდა ყოფილიყო არამეული ანბანი ან სხვა რომელიმე მისივე მსგავსიო“.

არამეულს ანბანს რომ შევადაროთ ქართული, მაშინვე შევამჩნევთ მათში მსგავსებას. ქართულის 17 ნიშანი (ა, ბ, გ, დ, ე, ვ, ზ, ც, თ, ი, კ, ლ, ო, უ, ს, ტ, უ,) მოგვაგონებს არამეულ ანბანის ნიშნებს; ანბანის რიგი ქართულში და არამეულში ერთი და იგივე არის და ზოგიერთ ნიშნის სახელიც არამეულს, ებრაულს წააგავს და არა ბერძნულს (ზენ, სან, შინ).

ეს საბუთები ბ. მიულლერის აზრით, ნათლად გვიმტკიცებენ, რომ ქართულ ანბანის წყარო არამეულია და ალბად ეს არამეული ანბანი არსებობდა საქართველოში მესროპის მოსვლამდე, და როგორც ქართული მატთანე გადმოკვცემს, შემოდებული იყო ფარნავაზის მიერ ქრ. წინეთ მე-III საუკუნეში.

მესროპმა ეს ანბანი მხოლოდ ცოტაოდნათ შესცვალა და შეაწესა, ამბობს იგი. ებრაულში, არამეულში მოკლე ხმოვანი არ იწერება, და ამის მიხედვით არ იწერებოდაო ალბად იმ დროის ქართულშიაც. მესროპმა ქართულს მიუმატა ხმოვანების გამოხატველი ნიშნები და საამისოდ ისარგებლა ისევ იმავე არამეულ ანბანით, სადაც გრძელ ხმოვანებისათვის არსებობდა განსაკუთრებული ნიშნები.

მესროპის შემოსვლამდის ქართველებს რომ ჰქონდათ ანბანი, — არამეულიდგან პირდაპირ შეუცვლელად გადმოდებული არ ყოფილა. ებრაულს, არამეულს ანბანში ძალიან ცოტა ასოა, ქართულ ენას კი ბევრად მეტი სჭირია. ქართულ და სომხურ ანბანის უკანასკნელი ნიშნები (შ-ით დაწყებული) არ არსებობს არამეულში და თვით ამ ორ ენის ანბანში სხვა და სხვა მოხაზულობის არის, ერთმანერთს სრულდებით არა ჰგავს.

მესროპის შემოსვლის დროს ქართველებს ანბანს რომ ჰკლებოდა ეს უკანასკნელი ნიშნები, მესროპი ნამდვილად ახლად გამოკონებულ სომხურ ანბანის ნიშნებს შემოიღებდა; და ასე თუ არ მოიქცა, ამის მიზეზი ისევ ის არის, რომ ქართველებს მის მოსვლამდისაც დიდი ხნის შემოდებული ჰქონიათ ხმარებაში ეს უკანასკნელი ნიშნები.

ეხლა თავი მოვუყაროთ ბ. მიულლერის ნათქვამს:

1^ა—მხედრული და ხუცური ერთი და იგივეა, მხოლოდ ხუცური უფრო ადრეა შემოდებული.

2^ა—ქართველებს ქრ. წ. მე III საუკ. შემოუღიათ არამეული ანბანი.

3^ა—ამ ანბანში ქართველებს მესროპის მოსვლამდის ჩაუმატებიათ რამოდენიმე ნიშანი (9; შ-ით დაწყებული), რომელიც თვითონვე გამოუკონიათ.

4^ა—მაგრამ ხმოვანები კი აკლდათ ანბანში და მესროპმა მიუმატა მათი გამომხატველი ნიშნები, რომელიც ისესზა ისევ იმავე არამეულ ანბანში.

ეხლა გავსინჯოთ რამდენად მართალია ბ. მიულლერი.

ვისაც უკითხავს ხუცური, იმისთვის ცხადია, რომ მხედრულიც და ხუცურიც მართლაც ერთი და იგივეა. მხედრული მხოლოდ მორგვალებული ხუცური ანოვია, გაკრულად დაწერილი ხუცური ნიშნები. ბ. მიულლერი მხოლოდ ეხლანდელს მხედრულს ადარებს ხუცურთან და ამიტომ ზოგიერთი რამ მისთვის გაუგებრად დარჩენილია: მხოლოდ 23 ნიშანში უნახავს მსგავსება, ეხლა კი, როდესაც მოინახა მე X-XI საუკ. მხედრული და ბ. თაყაიშვილმა გამოსცა კიდევ მე XI საუკ. დაწერილი ბაგრატი მე IV სიგელი, მხედრულის მსგავსება ხუცურ-

თან უფრო აშკარა ხდება. იმ დროს მხედრული ეხლანდელზედ უფრო წააგავდა ხუცურს, ზოგიერთი ასო მაშინ სხვა ნაირად იწერებოდა და მხოლოდ შემდეგში შეცვლილა წერის გასაადვილებლად. მაშინდელი მხედრული რომ შევედაროთ ხუცურს, დავინახავთ, რომ ბ. მიუღწერისაგან შედარებულ 23 ნიშანს გარდა, კიდევ სხვა 11 ნიშანი ნამდვილი ხუცურია (ვ, კ, პ, ტ, უ, ჩ, ც, წ, ხ, ქ, ჰ). რჩება შეუდარებელი კიდევ 4 ნიშანი (ქ, ლ, მ, ვ, რომელიც შემთხვევით არ არის ნახმარი სიგელში, მაგრამ რაკი დანარჩენი 34 ნიშანი ხუცურში და მხედრულში ერთმანერთს წააგავს, — ამიტომ ამ ოთხს აღარავითარი მნიშვნელობა არა აქვს.

უწინ მხედრული ეხლანდელზედ უფრო წააგავდა ხუცურ ხელს; მე-XI საუკ. მხედრული არც ისე მორგვალეზულია, როგორც ჭენს დროში, ზოგიერთ მხედრულ ნიშანს შემდეგ მობმული კუდი აკლია (ლ, ლ), ზოგი იწერებოდა როგორც ხუცურში (ვ, კ, პ, ჩ, ტ, ც); ერთის სიტყვით თუ არსებობს რაიმე განსხვავება ხუცურსა და მხედრულში, ეს მხოლოდ შემდეგი დროის საქმეა. ამიტომ შეგვიძლია ვსთქვათ, რომ პირველად ხუცური ხელი ყოფილა შემოდებული.

იმის შესახებ აქ არას ვიტყვით, თუ რამდენად დასაჯერებელია ბ. მიუღწერის აზრი, ვითომ ფარნავაზს არამეული ანბანი შემოედოს ქართველებისთვის. ებრაელების ანბანს დიდი გავლენა ჰქონია ბერძნულზედ და სხვა ანბანებზედაც, და არ იქნება საკვირველი, რომ ქართველებსაც ესარგებლათ უკვე არსებულ და იმ დროს შეტად გავრცელებულ ანბანით. ამასვე ამტკიცებს ბ. მიუღწერისაგან შედარებული 17 ნიშანიც. მაგრამ ესეც უნდა ვსთქვათ, რომ მისი საბუთები არც ისე

მტკიცება, და ეს კითხვაც ჯერ კიდევ საბოლოოდ გადაწყვეტილ კითხვად არ უნდა ჩავთვალოთ. თვით ბ. მიუღწეველიც ამბობს, რომ უძველესი ქართული მე-IX საუკ. არისო და ამნაირად პირველად ანბანის შემოღების შემდეგ გასულა 1200 წელი; ამ 12 საუკუნის განმავლობაში წერის ნიშნები ნამდვილად შეიცვლებოდა, და თუ გვინდა რაიმე გადაწყვეტილ აზრს დავადგეთ, უნდა მოვიცადოთ, სანამ მოინახება უუძველესი ქართული ნაწერები. მანამდე კი ყოველი ჩვენი მოსაზრება მოსაზრებადვე რჩება და მას სამეცნიერო დამტკიცება აკლია.

დასაჯერებლად მიგვაჩნია ის აზრიც, რომ ქართველებს მესროპის მოსულამდე შემოეღოთ ზოგიერთ ბგერის გამოსახატავად რამოდენიმე საკუთარი ნიშანი. დაუჯერებელი და შემცდარი გვეგონია მხოლოდ ბ. მიუღწეველის უკანასკნელი აზრი, ვითომც მესროპმა ქართულ ანბანს მოუმატა ხმოვანების გამომხატველი ნიშნები, შემცდარი იმავე მოსაზრების ძალითაც, რომელიც წამოაყენა თვით ბ. მიუღწეველმაც.

ქართველებს ებრაელების ანბანი რომ გადმოეღოთ უთუოდ ეცდებოდენ ეპარგებლათ ამ ანბანის ყველა ნიშნებით და ამასთანავე ქართულ ენის ყველა ბგერისთვის შემოეღოთ შესაფერი ნიშანი. სემიტურ ენებში და არამეულშიაც არსებობს მოკლე და გრძელი ხმოვანები; მოკლე ხმოვანი სულ არ იწერება და მხოლოდ გრძელ ხმოვანებისათვის არსებობს განსაკუთრებული ასოები. ქართულში კი ყველა ხმოვანი თანასწორია სიგრძით, და ქართველები არამეულ ანბანს რომ გადმოიღებდენ, უთუოდ წააწყდებოდენ გრძელ ხმოვანების გამომხატველ ასოებსაც. საკვირველი იქნებოდა სწორედ,

რომ მათ ერთის მხრივ მთელი არამეული ანბანი გადმოეღოთ ხმოვანებს გარდა, და მეორეს მხრივ 7 საუკუნის განმავლობაში მუდამ უხმოვანოდ ეწერათ, თუმცა ასეთი წერა სრულებით არ შეეფერება ქართულ ენის ხასიათს, მეტად უხერხულია და თვით ქართველებიც იგრძნობდნენ ამ უხერხულობას. საკვირველია, რამ აიძულა ასე უცნაურად მოქცეულიყვენ, და რატომ ერთხელ არის მაინც არ გაახსენდათ, რომ ამ უხერხულობის მოსასპობელი საშუალება იმავე ანბანში არის, რომელიც მათ ჰქონდათ გადმოღებული. ნუ თუ ამისათვის უთუოდ მესროპის მოსვლა იყო საჭირო?

არამეულში რომ არ ყოფილიყო კიდევ ხმოვანებისათვის განსაკუთრებული ნიშნები, ქართველები თვითონაც გამოიგონებდნენ მათ მესროპამდე, როგორც გამოუგონიათ, იმავე ბ. მიულლერის მოწმობით, ანბანის უკანასკნელი ნიშნები. სადაც ერთი ნაკლი შეაფესეს, იქ მეორესაც მოუხერხებდნენ შევსებას 6—7 საუკ. განმავლობაში.

მესროპის შემოღებული რომ ყოფილიყო ხმოვანები ქართულში, ხომ ისევ ახლად გამოგონილ სომხურს შემოიღებდა? ამნაირად ჰფიქრობს ბ. მიულლერიც, როდესაც მთელ ანბანის შესახებ არის ბაასი, მაგრამ ავიწყდება ეს მოსაზრება, როდესაც მხოლოდ ხმოვანებზედ დაიწყებს ლაპარაკს. სომხური და ქართული ხმოვანები კი სრულებით არა ჰგავს ერთმანერთს.

ეს სამი საბუთი სრული საკმარისია იმ აზრის დასარღვევად, ვითომც მესროპს შემოეღოს ქართულში ხმოვანების გამომატველი ნიშნები. დანარჩენი ანბანი რომ თვით ბ. მიულლერის აზრითაც არ არის მისი შე-

მოღებული, და ამნაირად მესროპის ღვაწლი ქართულ ანბანის შემოღებაში არარად იქცევა.

მაგრამ ბ. მიუღწევს სომხურ მატრიანესი სჯერა; სჯერა, რომ ქართულ ანბანს რაღაც აქვს საერთო სომხურთან (მ, ნ, ც, თ, კ, ლ, რ, ძ-ის მოხაზულობა; ბ, ი, ე, მ, რ, უ, ფ, ჰ-ის სახელები) და ჰფიქრობს, ყოველივე ეს უთუოდ ქართველებს უნდა ჰქონდეს გადაღებული სომხებისაგანო. ამას ჰფიქრობს და ის კი ავიწყდება, რომ მისი საბუთი ორპირი არის. ამავე საბუთით, ე. ი. მხოლოდ ორივე ანბანში ზოგიერთ ნიშანთა მსგავსებით, შეგვიძლია ისიც დავამტკიცოთ, რომ ქართველებს კი არა, პირ ექით სომხებს უნდა ჰქონდეს გადაღებული ქართველებისაგან ყოველივე ის, რაიც მათ ქართველებთან აღმოუჩნდებათ საერთო.

Ist die Aehnlichkeit des glagolitischen mit dem grusinischen
Alphabet Zufall? von D-r R. Abicht.

8° s. lith. Lpz. 1895. Raimund Gerhard.

გლაგოლიტის ქართულ ანბანთან მსგავსების შემთხვე-
ვათაზე იყო აზრს? დ-რ რ. აბიხტი. 1895.

ბ. რ. აბიხტის პატარა წიგნაკი გამოიცა 1895 წ., ამიტომ მისი გარევა ეხლა, ცოტა არ იყოს, დაგვიანებულიად უნდა ჩავთვალოთ; მაგრამ მისი შინაარსი ისეთი საგულიანოა და ჩვენში ჯერ კიდევ ისე ნაკლებად ცნობილი, რომ ეს დაგვიანებული გარევა ეხლაც არ იქმნება ზედმეტი.

ბ. აბიხტს აზრად აქვს, გამოიკვლიოს საიდგან წარმოსდგა სლავური ანბანი, რომელსაც გლაგოლიტის უწოდებენ ხოლმე, და დარწმუნებით და დადაპრით ამბობს, რომ სლავურს ეს ანბანი გადაუღიათ ქართველებიდან. ამ თავის აზრს ბ. აბიხტი ჯერ თეორიულად ასაბუთებს. ამტკიცებს, რომ ისტორიულად ეს გადაღება

ძალიან დასაჯერებელიან, და მჭრმე სათვითოოდ ადარებს ერთმანეთში გლაგოლიცას და ქართულ ანბანის ნიშნებსაც.

სლავებს ორი სხვა და სხვა ანბანი ჰქონიათ. გლაგოლიცა და კირილიცა. პირველი ამათში უფრო ძველია, მე-IX საუკ. გამოგონილი და უწინდელს დროში უფრო გავრცელებული ყოფილა. ამ როგორ მოგვითხრობს სლავების მატთანე ამ ანბანის გამოგონებას: მეფე რასტისლავმა სთხოვა ბიზანტიის იმპერატორს მიქაელს გაეგზავნა მისთვის სარწმუნოების გამავრცელებელი მასწავლებელი, და იმპერატორმაც გარდასცა ეს თხოვნა კონსტანტინე ფილოსოფოსს, რომელიც სტამბოლში სცხოვრობდა. კონსტანტინე დასთანხმდა წასვლაზედ, მხოლოდ საჭიროდ მიიჩნდა რომ რომატისლავის ერს ჰქონოდა თავისი ანბანი, საეკლესიო წიგნების სათარგმნელად. რამოდენიმე ხნის შემდეგ, ლოკვა-ვედრების შემდეგ, კონსტანტინემ „უცებ“ შეადგინა კიდევ ანბანი და სათარგმნა საღვთო წერილი.

ცხადია, ამბობს ბ. აპიხტი, რომ კონსტანტინეს თავისი ახალი ანბანი არ გამოუვონია; ამას თქით მატთანეც მოწმობს, როდესაც მოგვითხრობს, რომ კონსტანტინემ „უცებ“ შეადგინა ანბანი. ამას გარდა იგივე ვიცით, რომ კონსტანტინეს ეშინოდა, ვაჲ თუ სხვა თვალით შეხედა ხალხმა ჩემს შრომას და ანბანის შემოღებისთვის სარწმუნოებრივი მწკალებლობა, მართლ-მადიდებლობაზედ გადადგომა დამწამა. იმ დროს ბერს სხვა და სხვა ერს ჰქონია ანბანი, — სომხებს, სპარსელებს, აზურელებს და სხვებსაც, მაგრამ ეკენი მართლ-მადიდებელნი არ იყვნენ. და მათი ანბანი რომ შემოეღო კონსტანტინესო, ხალხი უთუოდ ეკვის თქაჲ

ლით შეხედავდა მის ნაშრომს. ამიტომ საფიქრებელია, რომ კონსტანტინე რომელიმე მართლ-მადიდებელ ერის ანბანს გადმოიღებდა.

იმ დროს ერთ ძველ ხელთ-ნაწერის მოწმობით მხოლოდ ორ, მართლ-მადიდებელ ერს ჰქონია საკუთარი ანბანი: ბერძნებს და ქართველებს. ამიტომ საფიქრებელია რომ კონსტანტინეც ერთ ერთს მათგანს მიმართავდა ანბანის გადმოწაღებად.

მაგრამ ბერძნული ანბანი სლავებში აღრევე იყო ცნობილი; როსტისლავს და კონსტანტინესაც უნდოდათ საკვირველი, ხალხისათვის უცხო რამ შემოეღოთ, რომ ეს ახალი ანბანი ყველას ჰგონებოდა ღვთისაგან მონიჭებული და ღვთიურ საჩუქრად მიეღო. ასე მოიხსენიებს ამ ანბანს იმპერატორი მიქაელი მეფე რასტისლავთან გაგზავნილ წერილში.

ამასთანავე ბერძნულ ანბანში მხოლოდ 24 ნიშანია და ეს სლავურ ენის მრავალ ბგერათა გამოსახატავად საკმარისი არ იყო. ქართული ანბანი კი უფრო რთულია, და მისი 38 ნიშანი სრული საკმარისია სლავურ ენისათვის.

ამიტომ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ კონსტანტინე ფილოლოგად იყო, თუ იცნობდა ქართულ ანბანს, მასვე მიმართავდა და არა ბერძნულს. ქართულს უფრო გადმოიღებდა, რადგანაც იგი უფრო ვრცელია, და თვით ქართველი ერიც ცნობილი იყო თავის სიმტკიცით მართლ-მადიდებელ სარწმუნოების დაცვაში.

იმ დროს ქართველებს ხშირი მისვლა-მოსვლა ჰქონიათ სტამბოლთან, პოლიტიკურად და სარწმუნოებაშიაც ქართველი ერი კავშირს არ სწყვეტდა ერთ-მორწმუნე ბიზანტიასთან და მრავალი ქართველი ბა

ტონიშვილი და დიდებული სცხოვრებდა და იზღრებოდა ბიზანტიის დედა-ქალაქში და თვით იმპერატორის სასახლეშიაც. კონსტანტინე ფილოსოფოსი იმპერატორის წიგნთ-საცავის მცველად ყოფილა, ენების ცოდნაში მეტად განვითარებული, და საკვირველი იქმნებოდა, რომ მას ყურადღება არ მიექცია ქართველების თავისებურ ანბანისათვის.

ამნაირად ისტორიულის მხრივ რომ შევხედოთ ამ საქმეს, მეტად შესაძლო და საფიქრებელიც ხდება, რომ კონსტანტინეს ნაკისრ შრომის ასასრულებლად უნდა მიემართა ქართულ ანბანისათვის, და რომ სლავების გლაგოლიცა შედგენილია ქართულ ანბანის მიხედვით.

მაგრამ მხოლოდ ეს თეორიული, საზოგადო მოსაზრება საკმარისი არ არის; საჭიროა მას გვერდში ამოვუყენოთ სხვა-გვარი საბუთიც: უნდა შევადაროთ ორივე ანბანი: სლავების გლაგოლიცა და ქართულიც და დაეხედოთ თუ მართლა არსებობს მათში რაიმე მსგავსება. ბ. აბიხტი სათვითოოდ და დაწვრილებით აღარებს მათ ერთმანეთში და იმ დასკვნას აღკება, რომ გლაგოლიცის ყველა ნიშანი წააგავს ქართულ ანბანის ნიშნებს მხოლოდ ცოტაოდნათ შეცვლილს და გადასხვაფერებულს.

ამ შეცვლას ბ. აბიხტი თავისებური კანონებიც გამოუჩინა. გლაგოლიცაში ზოგიერთ ქართულ ასოს სხვა მხარესაკენ აქვს მიქცეული თავი; ზოგან ქართუ-

ლის ორი ხაზი შეკავშირებული ან ქართულ ანბანის ორი ნიშანი ერთ ნიშნად შედუღებული. საზოგადოთ ყველა ნიშანი წერის სიადვილისათვის ცოტაოდნათ გამოცვლილია, ზოგს კუდი აქვს მიბმული თავი, გადიდებული ან მოკვეცილი.

აქ არ შეგვიძლია მკითხველს უფრო დაწვრილებით გადავსცეთ რომელი ქართული ნიშანი და რითი წააგავს გლაგოლიცისას; არ შეგვიძლია იმიტომ, რომ ამას მაგალითები სჭირია და საამისოდ კი აუცილებელი საჭიროა მინუშების, გლაგოლიცის ამოკრა, და ამასთანავე შეუზღვეველი მკითხველი, პალეოგრაფიის ძირითად კანონების არ მკოდნე, ისე ადვილად ვერ მიუხედება მსგავსებას იქ, სადაც შეზღვეულ-თვალისთვის მსგავსებაც და იგივეობაც აშკარა არის. მაგრამ რომ შეგვიძლებოდა გლაგოლიცის აქ დაბეჭდვა, ყველა ადვილად მიხვდებოდა, რომ ზოგიერთი ნიშანი (ა, ბ, გ, ე, ვ, მ, ნ, რ, შ, ხ) მართლაც ნამდვილი ქართული არის, მხოლოდ წერის სიადვილისათვის ცოტაოდნათ შეცვლილი.

გლაგოლიცა მ-IX საუკუნეშია შემოდებული; ამ ანბანით დაწერილი უძველესი ხელთ-ნაწერი კი მე-X საუკ. ეკუთვნის. მე-X საუკ. არის ის ქართული წარწერებიც, რომლითაც სარგებლობდა ბ. აბიხტი ამ შედარების დროს. ეს გარემოება რასაკვირველია მეტად აფერხებს საქმეს და შედარებას აძნელებს; ერთის საუ-

კუნის განმავლობაში გლაგოლიცაც გამოიკვლებოდა და ქართულიც. ბ. აბიხტი კარგად გრძნობს ამას და მიმართავს ქართველ საზოგადოებას იმ თხოვნით, რომ გამოსცენ, თუ მოეძებნებათ უძველესი ქართულ წერის მინუშები, უფრო მე-VIII და მე-IX საუკუნესი. და ეს მისი თხოვნა, იმედია, მალე ასრულდება კიდევ, როდესაც „კრებულის“ რედაქცია გამოსცემს მ. ჯანაშვილის მიერ შეგროვებულს პალეოგრაფიულ მინუშებს.

ბ. აბიხტი გლაგოლიცას ხუცურთან აღარებს. თუმცა იმასაც ამბობს, რომ, მისი აზრით, მხედრულსაც უნდა ჰქონოდა გავლენა გლაგოლიცაზედ, მაგრამ არ გვიჩვენებს კი რომელი ნიშანი გლაგოლიცაში უფრო წააგავს მხედრულს და ვერც იტყოდა, რადგანაც მას არა ჰქონია უძველეს მხედრულის მინუშები შესადარებლად.

გლაგოლიცა უფრო გაკრული ხელია, და ამიტომ საფიქრებელიც არის, რომ მას გლაგოლიცაზედ ექმნებოდა გავლენა. ბაგრატ მე-IV სიგელში შენახული მე-XI საუკ. მხედრული, რომ შევადაროთ გლაგოლიცას, მსგავსება უფრო თვალ-საჩინო და აშკარა ხდება.

ამნაირად ბ. აბიხტი იმ დასკვნას აღგება, რომ სლავებს ქართველებისაგან გადაუღიათ თავიანთი ანბანი.

ეს ფაქტი ჩვენთვის მეტად საყურადღებოა, და არც უნდა დავივიწყოთ არას დროს, რომ ეს დეაწლი მანც მიგვიძღვის სლავების წინაშე: ყოფილა დრო, როდესაც ჩვენგან სწავლობდენ წერას; იმ დროს შემოქმედებითი ძალა და ნიჭი ბლომად შესწევდა ქართველებს და წარმატების გზაზე სიარულიც ეხერხებოდათ. როდესაც ყველა გვისაყვედურებს: რაცა გაქვთ სხვებისაგან გამომდებელი გაქვთო, ნუ დავივიწყებთ ბ. აბიხტის შრომას და თამამად ვუპასუხოთ, რომ არც ჩვენ ვყოფილვართ სხვისი ურგები და არიან ისეთნი ტომნიც კი, ვისთვისაც ჩვენს ანბანს წინა-მძღოლობა გაუწყია.

სოფელი წევა,

წიგნები, მათი ვინაობა

თავგადასჯელა.

ავარდნილი თოხარიკით მივაკვლევებ ჩემს ლურჯას, მივპყრი აღმოსავლეთისაკენ. დილის პირხლი სახეს მსუსხავს. ლურჯას ორთქლის შუქი გამოქშუვა წმეტოვიდან და გაშლილ, ასხივებულ ფაფარზე ეხვევა. ავედი უმწვერკალეს წევის სიმაღლეზე და შესდგა ყალყზე ჩემი ლურჯა; თითქოს ისიც ისე გაოკდა, როგორც მე. ჯერ კიდევ ამოუვალი მზის შუქი, ოდესმე მოპერილი ვარდის ფერი, ე'ლა ზაფხანის ფერად ღებავდა აღმოსავლეთის ტატნების სივრცე-ლაქვარდ ფარჩას. ერთი პატარა ღრუბლის ნაწყვეტი იქ გალანდული, თითქო აღუვებული ნაკვერქალიაო, ელვარებდა. შემორჩენილი ვარსკვლავები აფახურებდენ მოხშირებულად თვალებს და იპუტებოდენ. დასავლეთისკენ უ'ილოპით სახე-მოცატებული, ღამის-თევით ფერ-დაკარგული მთვარე ის-

ის იყო სპეტაკ ვახტანგის მთებში ჩაპარვას აპირებდა, მაგრამ იმდენს კიდევ აცხიანებდა, რომ თვისი საყვარელი მზისათვის ერთი თვალის გადაკერა მაინც მოესწრო. ამოაცოცა აღუფებული სახე მზემაც, და რომ მოატანა თვალი სატრფოს, სირცხვილით და მის გაქცევის გამო გულ-დაწყვეტით თან გაწითლდა და თან სიყვითლე შეეპარა. მის ელფერ შუქზე უცნაურად აფერადდენ კავკასიონის ბუმბერაზი ქედები, თითქოს და ატლასის ჩადრები წამოიხურესო, და ჩემს აღმოსავლეთ-ჩრდილოეთისაკენ წამოსხედილნი გარემო მოხურხლულ, თავმოყრილ ქედებს, ბორცვებს თითქო მედიდურნი მფარველნი თავზე დაჰყურებდენ. იალბუზის ნათალ ბროლის ერთიან გვირგვინს გარს შემოხვეული როგორც „ჩალმა“ ღრუბელი ნაირ-ნაირ ცხოველ ფერადად ანთებოდა, თითქოს და ცის-სარტყელაების ქობა გარშემო შემოვლებიაო. ჩემს წინ ირგვლივ და ყველგან ქვეყნიური სამოთხე გაშლილიყო, ოქროს ფერად გაღამაზებული დილის ცხოველ-მყოფელი ნათელით, ფანტასტიურ სანახავს წარმოადგენდა კავკასიონის კვარცხლ-ბეკებიდან დაწყებული ვაკე-გორების წითელ-ყვითელი ტყეები, ველები და ირგვლივ და ყველგან საუცხოვოდ და მოხდენით გაფანტული სოფლები. აქედან თავზე დაუჩერებლად თითქმის მთელ იმერეთს. აქა-იქ სოფლებში გამოქათათობენ თეთრი კედლები და ალაპლაპებული ჯვრები საყდრებისა. დასავლეთ-ჩრდილოეთისაკენ სანახაობა იკარგება ბურუსში, იქ, სადაც სძინავს შავ-ზღვას. იქამდე ვაკე-ველებში პატარა-პატარა სერები თითქო ზვირთები მწვანედ გაყინულან. სამკუთხივ მივლის გარეშემო 3—4 ვერსის მანძილზე ხევები: აღმოსავლეთით და სამხრეთით მდინარე ძირულისა, ჩრდილოე-

თისკეს მდინარე ყვირილისა. სამხრეთიდგან მესმის, თუ როგორ ახმაურებს ძირულის ხევის კლდე-ღრეებს დიდი ორთქლ-მავალის ქლოშინი და სტვენა, ჩრდილოეთისაკენ კი ყვირილის ხევის პატარა ორთქლ-მავალის კვილი; აღმოსავლეთ-ჩრდილოეთისკენ მიდის და მიდის თვალ-გადუწვდენელი ვაკე თუ ტყე-ბუჩქნარიანი, და თუ ეული მინდვრებიანი „საბაჟო“-საკენ. აგერ დასავლეთისკენ ქორიკით დავჩერებივარ წვევის ეკლესიის უზარ-მაზარ ცაცხვს და გარეშემოკალოსავით შემოკრკალულ სასაფლაოს. ქსიტინი დაიწყო ციკმა ნიავმა სამხრეთ-აღმოსავლეთისკენ ლიხის მთა-გრეხილებიდან წამოიწეწა თითქო მსუბუქი, მქრალი ნისლიანი ღრუბლები და გადმოეშალა სამხრეთით წაზოდვილ ვახტანგის მთა-გრეხილების კვარცხლბეკზე დაფენილ სოფლებს. აი, სიმაღლე წვევის ამ წვერისა, სადაც მე ეხლა ვდგევარ: სამ-მხრივ წაზოდვილი უზარ-მაზარი მთები დაჰყურებენ წვეას, მეოთხე მხარეს კი შავი ზღვისაკენ თვითონ წვეა გადადგომია სოფლებს ქელივით. აქედან ჩრდილოეთ-აღმოსავლეთისკენ 3-4 ვერსზე მიდის წვეის ვაკე-მინდვრები და თავდება იქ, სადაც ადგილს ქვია „მოქუშნული“. აქედან, სადაც ვდგევარ, „საბაჟოსკენ“ იწყება „ულევი“. წვეის ულევი აღმოსავლეთით ისაზღვრება სოფ. შროშათი, დასავლეთით სოფ. წიფლავაკეთი. ამათ შორის სიგანეა 4-5 ვერსამდე. აქ არის სახნავ-სათესი და საბალახო ადგილები სოფლელებისა, აქა-იქ დაფენებაებში ვენახებია, შიგა-და-შიგ ბუჩქნარია, სტეები და იშკიათად ტყეები. ამ ვაკეებზე ძალიან დაშორებული არიან მოსახლეები და ორ-ორი, სამ-სამი გლეხი ერთად ცხოვრობენ ერთ ფუძეში, ისიც კიდევ განაპირე საზღვრებისკენ ქარ-ბუქისაგან მიფარებულ ბრეკებში. წვეის ულევის ადგილების სახელები: მოქუშნულთან „ყვილიპირი“, ყვილიპირს

მოპყვება „ხშინალი“, ხშინალს „ქანდარა“, ქანდარას „ეწერი“, ეწერს „ბარდნალი“, ბარდნალს „თეთრა-წვერი“ და სხვ.

სადაც მე ვდგევარ, აქედან სამხრეთისაკენ და დასავლეთისაკენ დაიწყება ოღრო-ჩოღრო დაფენებანი წვეის წმ. გიორგის საყდრის გასწვრივამდე ირგვლივ. ჯერ ძალიან არ გვერდოვდება, მაგრამ შიგა-და-შიგ დღელები ჩნდება და მოსახლეობაც აქედან უფრო და უფრო უზშირებს იმ გასწვრივამდე. აქ ერთ ვაკე მინდორზე კვირიკობის თვის 15 რიცხვში (3 დღის განმავლობაში) იციან ბაზრობა, კარვობა, კვირიკობა, წევობა. 120 კარვამდეა აქ აშენებული-გამართული. აქედან მესამედი ვერსით უფრო ქვევით დაფენებას ორ-წყებად შეპყვება აღმაცერად წვეის ბაზარი, რომელიც შედგება 30—40 დუქნისაგან და რომელი რიცხვიდან 5—6 დუქანილა ვაჭრობს, სხვა ცარიელია და დახურული. ბაზარს დასავლეთისკენ წამომართვია ორ-სართულიანი ჭვითკირის შენობა, წვეის ეკლესიის სამრევლო სკოლა. აქ სწავლობს დღეს 60 ბავშვზე მეტი*). სკოლის კედლებზეა მოგდებული ქვის გალავანი საყდრის გარეშემო ვაკეთ შემოკრულ სასაფლაოსი, რომელიც 3—4 სტევიამდე იჭნება. ეს სასაფლაო იქამდე საესეა ძველი და ახალი მკვდრებით, რომ ძალიან ხშირად იღებენ ჯერ დაუბრუნელ ცხედრის ძვლებს და მის ადგილზე დასაფლავებულ მკვდარს აყრიან თავზე. გალა-

*) აქ არის ორი მასწავლებელი, ერთი სემენარიელაა. აი, ამ ემაწვილას გუფს-მოდგინე დახმარებათ და ბავშვების დაუხარებლობით და სასაფლაოსი შეკვპრანე უმეტესი საწილი ქვემო მოყვანილი სეზარ-სიტყვასობის.

ვანს უფლისი რგვლივ გზა, და გზას შემორტყმია კიდევ ერთი ნაწილი მკიდროთ დასახლებულ მოახლეთა, სახელდობრ ოთიაშვილთა. აქედან და ამის ახლო-მახლო გასწვრივიდან მდინარე ძირულასკენ სამივე კუთხით დაიწყება თავ-დაღმართები, შიგა-და-შიგ საშვავეები, აქ და იქ ტყიან-ჩიგვნარიანი ხრიოკები და, სადაც კი ფეხ-მისადგომია, გადალასტული ვენახები. დასავლეთისკენ ეს ციცაბო თავ-დაღმართები ჩააწყდება „გლინაჯის ღელეს“, რომელიც საზღვრავს ს. წევას სოფელ წიფლავაკისაკენ. სამხრეთით მთელი თავ-დაღმართი, თავისუფალი შევაკებული დაფენებაებით თითქმის სულ ვენახებია „კობახაურის“ ღრიანტელის გარდა, და ჩიქრება „ქალაში“. ეს ქალა ერთ-ნახევარ ვერსიას კუბოკრულ მანძილზეა გაშლილი და გარეშე სამოსახლო ეზოებისა სულ დაბლართაა (ვაზი) მოდებული რკინის გზამდე და მდინარე ძირულამდე. (წევაში საზოგადოდ მაღლარი იშვიათია). სამხრეთ-დასავლეთისკენ კი აიზვინება როგორც კოშკი საღებით გარს შემორტყმული „კლდეკარა“, ხატის სასვენებელი, და კლდეებით, ფეწოებით, ჩიგვნარებით დაფშვება, წაზურგულდება და შივ მდ. ძირულაში შევორდება.

27 ოქტომბრის (1897 წ.) შემოღამება კლდეკარაზე:

კინკობის თევა. (15 ოქტომბრიდან 15 ნოემბრამდე კინკობის თვეს ექაზიან). ღამდება. მე ვდგევარ კლდეკარას ქედზე სამი დახავსული მუხის ქვეშ, რომელთაც ჯერ კიდევ არ ჩამოცვენია ფოთლები. ნიავის ქროლა ისმის. ფოთლების ნძრევა არაა. ძირს, უფსკრულში „წითელ-კლდეს“ ძირს უიქნის გველივით ატერწლილი თითქო გახელეხული, მიღლაკნილ-მოღ-

ლაკნილი ძირულა. სერებზე აქაიქ, ირგვლრვ ვერცხ-
ლის სირმის ხაზები გამოჰკიაფობენ—ეს წყალი ჩამდ-
გარა ნახნავებში. ფხეწოებში, საშვავეების თავებზე
მოდებული ტყე-ჩიგვნარები წითელ-ყვითლად საოცნე-
ბოდ შეფერადებულან. აღმოსავლეთით თავზე წამომ-
დგომია ს. წევის ერთინაწილი, ვენახებით მოფენილი,
რომელიც ხეებში შესაფრეული ლამაზ-ლამაზი ჰრელა-
ჰრელა საღლებით თავსაკრავივით შემოვლებია პატარა
ვაკე გორაკს შუბლზე; თითქო ეს თავსაკრავი საქორ-
წილოდ მოლამაზებულ ქალწულის არისო, რომლის
თავსაც აშენებს გვირგვინის ჯვარი. ეს ხეებსა და სხ-
ლებს შორის ოქროსავით გამობრწყინებული წევის საყ-
დრის ჯვარია. დასავლეთით მზე ახლად-აქლა ჩასვენე-
ბულა ვახტანგის მთების გადაღმა. გადმოღმა მხარე
მთა-ბორცვებისა, რომელიც ჩამობამბულა თოვლით და
მოხუცებულის აგრუხულ ვერცხლის თმას მოგაგონებს,
კვარცხლ-ბეკების ქალებზე გაშლილი სოფლები, სადაც
აქაიქ მქრალ ლეჩაქივით გაკრულა კვამლი, როცა
თითქოს და მიუბუნდავს წყვილიადს,—მაღლა ცის მოწ-
მენდილ ლაქვარდ ტატნებზე მზის შუქი ისევ ცხოვ-
ლად ეღვარობს და თითქო ბროლიდან გამოქრის
მთების მწვერვალ-გრეხილებს ოქროს ყვავილიან არ-
შიებს ავლებსო. შორეულ უფრო მაღალ მწვერვალებზე
ბამბასავით აბურთული უზარ-მაზარი ღრუბლები ტყეე-
ბამდე დაშლილი ვაკე-სპეტაკ ველებს მოღრეშით დაჰ-
ყურებს. კიდევ უფრო შორს ამოძრავებული, ტყვი-
სავით მძიმე ღრუბლები ორ-ფერ სახეს იღებენ, ჩამო-
ბუმბლულ ხეებს ზედ ეხვევიან, თითქოს და მზად არიან
თოვლი გადმოუშვან თვალებიდან. აი, ამ დროს აქ,
ამ მზის შუქით ჯერ კიდევ გავარვალებულ ტატნებზე

საუცხოვო სურათი იხატება. მზისგან თვალ-მოქრილს, თვალ-ამჟვლეულს აგერ სივრცეში რომ რალაც უსახო ნათელი, არეულ-დარეული ნიშნები დაეხატება, იმნაირად ოქრო-ალის ფერად, — თუ ღრუბლებიაო, კიდევცვერ იცნობს კაცი, — წავერია ტატნების მსუბუქი, გამჟვირვალე ზოლები. თვალს ჰგონია, ცის გუმბათს გადმოხურვია წყვდიად-ლაქვარდის ფერი და ამ ერთ ადგილს ოთხგან თუ ხუთგან ეს თვალ-გადუწვდენელი ფარდა თითქო გახეულა და გუმბათ გადაღმა მუდამ ნათელის შუქით მოელვარე სამოთხეს სარკმლები გაკეთებიაო. ამ ციურს წმინდა ნათელში რალაც ღუვილი, ფერადების მოძრაობა, დენა თითქოს და მოჩანდა. ამ სასასწაულო სანახავმა თვალები მომპარა, გული მომიწათლა და დამიტყვევა, რომ ძირულის გასწვრივ, თითქო ძირულას ახელებსო, შხუილ-კივილით გამოვბაწრა ორთქლით მატარებელი და გამომარკვია, გამომაფხიხლა. რომ იტყვიან, კაცის ხერხი, ოსტატობა ატყვევებს, იმონებს ბუნებასო, ეს მოჩანს აგერ თვალ-საჩინოდ ამ ძირულის შევიწროებაზე. გაღმით სოფ. იღემისკენ შროშის გზა მიჰყვება სულ ნაპირ-ნაპირ, გამოღმა კიდევ რკინის ლიანდაგი და ორივე მხრიდან კალაპოტში ამწყვდევენ მდინარეს. მაგრამ როცა მოიმატებს და გადაირევა ძირულა, მაშინ მშვიდობით! გაიგებენ ხოლმე, რასაკვირველია, თუ რა არის სტიქიონი! ერთბაშად მოხვეტავს მიდამოს, კლდესაც-კი!... ჭალაში შეიქნა სოფლელების ხმაურობა, ძაღლების ყეფა, პირუტყვების ბლავილით სამწყესურიდან მოდივილი, და აქ ხეებში დამალული საღლიდან ამოტეხა კვამლმა და ჩანთქა ძელური თვის ტალღებში, იქ ბუხრებიდან აიკრაზნენ ქახრაკივით მაღლა-მაღლა და გაერთხენ ცას. ჩაწყვდი-

ადდა ხევები, დაბუნდდა მთების კვარცხლ-ბეკი, გაჰქრა დასავლეთის ცის-ტატნებზე სანახაობა და აღმოსავლეთით სერზე ამოეშვა მკრთალი ვერცხლის ფერი შუქის შადრევანი. მოინათლა ცა და შემოჯდა, სერზე ნაზი, მკრთოლვარე სევდით მოლიმარე მთვარე. ზეცის უსამზღვრო გუმბათში გამოკამკამდენ ვარსკვლავები, აქა-იქ შეიკრიბნენ ჯგუფ-ჯგუფად და ატეხეს თვალების ფახური. მე ამ ბუნების სილალეში როგორც ერთი წვეთი წაში უფსკრულ და უკიდურ ზღვაში ჩავარდნილი, კოშკივით ამართულ კლდე-კარაზე, ამ ძველებურ ხატის სასვენზე, ბედისკან დაჩაგრული, ჩემდა უნებურად დავერთხე მეხიდან გაპოზილ მუხის ტანზე გამოჰრილ ჯვარის წინ. თვითონ აღარ ვიცოდი, რას ვევედრებოდი, რა მინდოდა, მაგრამ რაღაც მიუწლომელს კი ვითხოვდი... აი, ეს სოფელი მდებარეობს ზემო იმერეთში, ქუთაისის გუბერნიაში, შორაპნის მაზრაში და საზოგადოებაში. დაბა ზესტაფონიდან (ყვირილიდან) აქამდე არის 10—11 ვერსის მანძილი; დაბა საჩხერემდე, როგორც ქალაქ ქუთაისამდე 45—50 ვერსამდეა, ძირულის რკინის გზის სადგურამდე—4—5 ვერსია. შორაპნის, ილემის და წიფლავაკის გარდა ახლო-მახლო მდებარე სოფლები არიან: ლოსიანთხევი, კლდეეთი, ფუთი, ვარძია, აქარა, ლაშე, ბოსლევნი, უბისა, მარტვათუმანი, საქარა, დილიკოური და სხვ. აგერ ლექსი, რომელიც ხალხს გამოუთქვამს ამ სოფლებზე:

ამოყიარე წევას,
კატე იჭერდა წევასს.
კატე რას იჭერ წევასს?
ასე სჩვევია წევასს.

ამოვიარე ილეშის,
გატი იჭერდა ირემისა.
გატო, რას იჭერ ირემისა?
ასე სწვევია ილეშისა.

ამოვიარე შროშისა,
გატი იჭერდა შროშისა.
გატო, რას იჭერ შროშისა?
ასე სწვევია შროშისა.

ამოვიარე ვარძისა,
გატი აკეთებს გვაწიას.
გატო, რას აკეთებს გვაწიას?^{*)}
ასე სწვევია ვარძისა.

ამოვიარე საქარას,
გატი ითხოვდა სამ ფარას,
გატო, რას ითხოვ სამ ფარას?
ასე სწვევია საქარას.

ამოვიარე თურჯოლას,
გატი ჭამდა თეთრ ბულოას^{***)}
გატო, რისთვის სჭამ თეთრ ბულოას?
ასე სწვევია თურჯოლას.

ამოვიარე ღვანჯიასა,
გატი იმტვრევდა თაგ-ზირსა.
გატო, რას იმტვრევ თაგ-ზირსა?
ასე სწვევია ღვანჯიასა.

*) ერთი მარცვალა მეთია.

**) ერთი მარცვალაი ნაკლებია; ეს მოვლენა ხშირია სსსაღსო ზოქიზაში, ჭარმირიას აზრს ამოკობინებს ხალხი.

ეს სოფლები და ურიცხვი სხვა ერთი მეორეზე ბალეზად არიან მიყოლებულნი. აქაურ სოფელს თითქმის არავითარი მსგავსება არა აქვს ქართლის სოფლებთან. აქ იშვიათია სახლი, ქოხი, რომ ფართო ეზო-გარემო არ ერტყას. ასეთია თვით სოფელი წვეა გარეშე იმ ერთი ნაწილისა, რომელიც საყდარს არტყია, ქალაქურად გამართულია და სივიწროვეც ეზოსი აწუხებს.

ამ გვარად თანახმად ზემოთ მოყვანილი გარეგნულის აწერილობისა სოფელი წვეა განიყოფება ორ ძალიან განსხვავებულ ნაწილად—მალლობ წვეად და დაბლობ წვეად, მთად და ბარად ანუ ქალად. მალლობი, როგორცა ვსთქვი, ვახტანგის მთების კალთებზე მყოფ ზედა ზოფლებს უსწორდება თითქმის, მაგალითად სოფელ ვარძიას; დაბლობი, ქალა კი თითქმის შორაპნის ციხის (აშენებულია თანრაგაზის დროს) სიმაღლეზე არის გაშენებული. ამიტომაც ამ სოფელში ორნაირი ნიადაგია: მალლა ეწერი, ძირს უფრო ნოყიერი დამძიმებული; ორნაირი ჰავაა: მალლა ცივი, ძირს ცხელი და მაშ ორნაირი მცენარეულობის ნაყოფია, და თითქმის შესამჩნევად გასარჩევი ხასიათი და აგებულეზაც მცხოვრებლებისა.

ქვედაგი მთელი სოფლის, როგორც გვაჩვენებენ ღრმად გათხრილი ღრიანტელები გლინავისა, ლაშიანი-სა და თვით მდ. ძირულისა, სიპი ლურჯი ქვისაა (გრანიტისა); მას ზემოთ მოჰყვება საჩალხე კაჟ-ხრეშიანი ქვა და ამის მალლა მისდევს წითელი რკინის მადანი. ეს მადანი კირრეულია, როგორც ის წყობა ქვისა, რომელიც ამ მადანს მალლა მიჰყვება და შესდგება „პოლიზებისაგან“ (პაწაწინა ხეჭეკოებისაგან. ეს ქვა იმ დღე-ღამეის კანის შემავრების ხანაშია შეზავებული, როცა

ამ მაღლობებს ზღვა ჰფარავდა. ვინ იცის, იქნება მერეც აიქრა წვევის ქელი. თუ ზღვის ქვეშაც ასე არ იყო რაღა თქმა უნდა აიბერებოდა. ახლა ერთ ალაგას ქალისკენ. ერთი როყნალი, ვეებერთელა ქვებში ქარი გამოსტვენს და ხანდისხან კვამლიც ამოჰყვება ხოლმეო) ვისაც ამისთანა ქვები არ უნახავს, იგი ვერ იქონიებს ნამდვილ წარმოდგენას იმ დიდ მნიშვნელობაზე, რომელიცა აქვს „პოლიპებს“ და სხვა ათას წვრილ-წვრილ ცხოველებს დედა-მიწის კანის (გაკეთებაში) შეზავებაში *) ამ ქვას მაღლა მისდევს აყალო, ყვითელი მიწა, ქურის საგლესი, თავ საბანი მიწა და მერეც თითქმის $\frac{3}{4}$ ალაბის სისქეზე მისდევს მზატე, კირ-რეული მიწა. ქალაში მიწა ნოყიერი მხოლოდ მით არის, რომ აქ ყოველ წვიმიანობაზე ჩამოდის მაღლობიდან წამონარეცხი ზედა პირი მიწისა და ისედაც მწირი უფრო და უფრო, სულ თან და თან უნაყოფიერდება წვევის მაღლობი ნაწილი. ზედი-ზედ 4—5 საყანეების დამუშავება მაღლობის ვაკეებში და ფერდობებში შეუძლებელია. შრომის $\frac{1}{3}$ საზღაულო აღარ გამოვა. მიწამ უნდა დაისვენოს ხოლმე. ღრმად დახვნა აქ მიწისა საზარალოა და ამიტომაც, როგორც საზოგადოთ ყველგან იმერეთში, პატარა სახნისით და თოხით მუშაობენ მამა-პაპურად, ძველებურად, ჩვენებურად.

*) ერთა სსკკუთარი სსკციალისტი გუგლიოვი არ გვაბადია ქარსელებს. არ არის ერთი განსაღებული მსარე, რომ, რა მის დედამიწის გუგლის პირში, წიგნში და რუქასზე არ ჰკითხულობდნენ. ჩვენი ახალ-გაზრდა მოწიფელები-გი ამ გარემოების უურადლებას არ აქტევენ. მათი სწავლა უმეტეს ნაწილად დიპლომისათვისაა, დიპლომი კი განცხრომიძე ცხოვრებისათვის.

წვევაში ინახება: „ლიგნიტი“, ასპიდის დაფა, ცარცის ქვა, სპილენძი და შაბის ქვა, კაყი და სხვათა შორის ქანდარაზე ქვა-ნახშირიც.

მე ვსთქვი, რომ წვევია და წითლავაკის შუა ჩავარდნილი ღრიანტელია და იქ მოსაქეფეს, ხან მიცორავს ლიპებზე გლინავის ღელე. ავღრიანობის დროს, როგორც ლაშიანის ღელე, აბრუნებს პატარა-პატარა წისქვილებს, და უერთდება მდ. ძირულას რკინის გზის ღრიანდაგთან. ამ პატარა ღელეში ბევრი ცარა-ფეხა, გველ-ენა, ლომლომა, ვენახა და კიდევ უფრო ბევრი გველ-პაქაყია. დაღრანტული კიდევ ისევსა ფსევნა-ხვლიკებით, ძლოკეებით, ვაკასებებით, გომფაშოთი და სხვ.

მდინარე ძირულაში ნაშენობს (მაგრამ ვაი ამისთანა ნაშენობას—ღინამიტებით დიდსა და პატარას სულ უღეტენ ხოლმე): წვერა, ბოლო-წითელი (მოდიდო), ქაშაპი, ღლაფი, ტოპი, ნაფოტა, ღორჯო და სხვ.

კლდე-ღრეებში ხშირია წყარო და, რაღა თქმა უნდა, იმის და გვარად როგორ ქვე-ადაგშიაც გამოდის, იმისთანა ღირსებისაა. მაგ. „კონოულა“ გამოდის ლურჯ ღიბში და მეტად მსუბუქია, მარგებელი, ზაფხულობით ნამდვილ მთის წყაროს მოვაგონებსო, ყინვასავითაა, ზამთრობით თბილია. რომელიც „პოლიბებისაგან“ შეზავებულ კირ-რეულ თეთრ ქვაში გამოდის როგორც მაგ. ღვალვანა და სხვ. უფრო მძიმეა, და რომელსაც ერთვის, როგორც მაგ. „უხანის წყარო“-ს წვევის სასაფლაოს წბოლი, პირ და პირ მანებელია.

ჩიგვარები და ტყეები თავ-თავის დროზე გადაკლილია ხოლმე სხვა-და-სხვა სოკოებით. აქ იცის: ვარყა, წიფლია, მიჭლიო, მანჭკვალა, ნიცივი, დედა-ბერა, ტურჩიო, წერენო, გუკულის სოკო, გზავრა, ტრედონა,

ქამა, ღვინო, ჯღაჯანა და შავჩოხა. აქვე იცის: აბედი, გულაფშუტა, მჩინარა (ძილი-გუდა, ხაშხაში) ბალახე-ულობის ნაყოფი: გოდორა, მარწყვი...

ტყეებში იცის სხვა-და-სხვა გარეული ფრინველები: ბუ, ყვავი, ყორანი, შაშვი, ბულბული, ნაირ-ნაირი ყარანები: თავ-შავა, ბოლო ცეცხლა, ჩოჩიალა, გუგული, მწყერი, ქორი, ორბი, ძერა, ჩხართვი, მესკია, კინკრაქა, ბელურა, ტორაოლა, მთის ჩიტო, ყივყავი, მელამურა, კოდარა, მოლადური, გულ-წითელა, კულუმბური და სხვ. იცის აგრეთვე გარეული იხვი, ყანჩი, იშვარი, წყლის შაშვი, კიუტი...

აი, ნადირებიც: მელა, ტურა, კურდღელი, ბუჭგი (ზღარბი), სინდიოფალა, მაჩვი, მუდო, კვერნა...

ადვილი წარმოსადგენია ნიადაგის-და კვალობაზე თუ როგორი ბარაქა უნდა ჰქონდეს აქ მოსავალს და მაშასადამე თვით შრომას. პურის და ღომის თესვა აქ არც ეადვილებათ, არც ეხერხებათ. აქაური ქინახულია სიმინდი, საჭმელია მქადი. მართალია, აქ ღობიოც მოჰყავთ, ცერცვიც, კარტოფილიც, ძაძაც (მამაკალია ღობიო), მაგრამ იმდენი, რომ სათქმელად არა ღირს. აი, კიდევაც რადგან დედა-მიწა მწირია და შრომა იშვიათად ჯილდოვდება, ისიც მაშინ, როცა წვიმიანი წელიწადია, რადგანაც ადგილის სივიწროვეც შემოეპარა მცხოვრებთა სიმრავლის გამო, სიმინდი არაოდეს არ მოდის გასასყიდელი კი არა, საკმარისიც კი; და, რადგანაც ყოველ შემთხვევაში საყიდელი აქვს გლეხს საჭმელი, ერთად-ერთი მისი ცხოვრების სახსარი, წყარო, შრომის ჯეროვანი საწლადური, იცო ღვინო. აქ, როგორც საზოგადოთ ზემო-იმერეთში, ძალიან გახშირებულია ძველთაგანვე მევენახეობა; ბევრია ვენახი. ყურძენ-

ნია: დონდლაბი, მწვანე, ციცქა, ქველოური, რკო, კამური, საფერე, მაისა, კუნძა, ბელია... არ უნდა ვცდებოდე, რომ ესთქვა, თუ არ $\frac{2}{3}$ მთელი წევის ზეალაგისა, $\frac{1}{2}$ მაინც უნდა იყოს ვენახი. აქაური ვენახი მართლა რომ ბალია. ვენახშია გაშენებული ყოველ გვარი ხეხილი, რომელიც-კი შეესაბამება აქაურ ჰავას და მოთხოვნილებას: ვაშლი: ბორა, კიტრა, თურაშაული და შაქარ-ვაშლი; მსხალი საზამთრო, ორშიმო-მსხალი; ქლიავი—გვირილა, მაკრუნცხი, ონტორი, კანქური, შავ-ქლიავი, წყალ-ქლიავი, გვერდ-წითელა და სხვ.; ატამი—ჩინჩლა, სახეთქი და სახრაი, ვაშლი, სახეთქი და სახრაი; ალუ-ბალი, თეთრი და შავი კახამბალი; ნიგოზი, კერკეტა ნიგოზი; ტყემალი თეთრი და შავი, ღოღნაშო, ალუნჩა; ლეღვი—თეთრი და შავი, ბერძული, ჩიტა, საკვირიკობო ლეღვი; შინდი; თხილი —ბერძული და ჩიჩა; ღია—მახრჩობელა-ღია, ვაშლა-ღია; ბროწეული, შაქარ-ბროწეული და ცხარე ბროწეული და სხვ. აქვე ვენახებში დანაკლებულ ადგილზე მოჰყავთ კიტრი, ცერცივი და იშვიათად ნესვი; საზამთრო აქ არ მწიფდება; კვანძი, ორშიმო-კვანძი, ქინძი, ცერცო, ოხრახუში და ნიახური და სხვ. საბოსტნედ ცივი ადგილები უფრო ვარგობენ. საზოგადოთ აქ ხეირიანი ბოსტანი არაა. აქაური ბოსტნეული: პრასი, კლაკვი, შაშკელავი, ზაფრანა, ტალხუნა, პატრიქანი, კამა, პიტნა, ნიახური, პილპილა და სხვ. წითელი ფხალი, კალამფხალი და სხ.

თუმცა ნახევარი წევისა მართლა ვენახია, დანარჩენის მესამედი თუ იქნება ჩიგვნარი, სტე და ტყე. შეშა აქ დამარჯვებულ, მისადგომ ალაგას საჯენად დადგმული 10 მანეთია. აქედან სჩანს, რომ ხეტყე განად-

გურებულია. დღეს ხე-ტყისთვის მხოლოდ ის ადგილებია გაშვებული, სადაც ვენახი არ ვარგობს (მაგ. ცივ ადგილებში) და ან ცუდი ფენ-მისადგომია. ერთი მხარე წვეისა „ლაშიანი“, იქ, სადაც „აქარა“ და წვეა ისამზღვრებიან, სამხრეთ-აღმოსავლეთისაკენ, გვარიან მანძილზეა მოდებული სტეებით და თუმცა ჯერ ვერ გაუნადგურებიათ, ევ ამიტომ რომ მისადგომი გზა არ უპარგა დღეს-დღეობით. აქაური საშეშე ტყეა: თხმელა, მუზა, რცხილა, წაბლი, კობიტი; სხვა მცენარეებია: კვინცხა, ბზა, იელი, შქერი (რამე კარგია ამის ყვავილი) კაპარი, ხუმლა, კურნელა (ამაზე იცის მობმა ფითრმა და შემოხვევა სურომ), გულუყრო, ცაცხვი (ორივეს ყვავილი საოფლეა), წიფელა, თხიფსელა, ლაფანი (საღებავია)...

ტყის ხეხილები: სხმარტლი, მოცვი (ამის ფოთლებიდან აქ ბევრ ჩაის აკეთებენ და ჰყიდიან), ჰანტა და კვიჭა ვაშლი, ჯარჭი მსხალი, წაბლი, ხუმლა, მწარე ბალი და სხვ.

კლდე-ღრიანტელებში გარეშე ჩიგენარისა ბევრნაირი გარეული ყვავილი და ბალახია. განთქმულია წვეის ხრიოკები ქონდრით. ქონდრის თაფლი ფუთი, ამბობენ 20 მანეთია უცხო ქვეყნების დიდ ქალაქებშირ. წვეაში კი ცოტაა სკის მიმდევარი, და ისიც სხვათა შორის, აქაური ბალახები, (ფხალეულობა) და ყვავილებია: სადაც კაობია, რაც იშვიათადაა, იქ ომბალოა აბიბინებული, (ერთ ალაგს ვაკე-წვეაში ეტყვიან „ნაყიდს“. აქ იყო ხოლმე კაობები და ტბები. ამ ტბებში დაჭერილი რალაც ხელიკის მსგავსი ქვე-მძრომი ცხოველი, რომელსაც კუდი ლლავისა ჰქონდა, ჩემთვისაც უჩვენებიათ და უთქვამს: ეს არის უწინდებული

დიდი გველეშაპის ბარტყიო. ეჭლა გაპკაფეს თხმელური, დაშრა ტბები, და ისიც გადაშენდაო), სამყურა (ამაზე იტყვიან, ბორკილზე რომ დაადგა გახსნის—გაადგესო. კურდღლები სჭამენ), ქვეშ ნიგვზა (ცხელების წამალი) ნიაჭურია, კაჭკაჭა, ფერიცვალა და შრალას ძირი (სირსვილის წამალი), ფერა-ფერა (ჯულაბია, საალხე-ბელი), ანწლი (საღებავს ხდიან ღვინისათვის, არაყსაც ხდიან ანწლიდან), ვირი-პიტნა (ქოხის აბანოსთვის მოსადუღებელი წამალია), ობობა, ქურჩუმელა (თავის ტკივილის წამალია), ბარამბა (ქოხის აბანოს წამალია), აბზინდა (მუცლის ტკივილის წამალია), დიყა (მუცლის ტკივილის წამალია), დუ, კულმურა, მრავალ-ძარღვა (მოჭრილის წამალია), ყვავი-კუდა (ბავშს რომ უსულო გაუჩნდება, მისი წამალია), ენდრო (საღებავია), ხე-სურავანდა (სურავანდის წამალია), კილამურა (ხველების წამალია), გვირილა-ბალახა (რწყილის წამალია), უჯანგარა (მუცლის ტკივილის წამალია), დიკა (მუცლის ტკივილის წამალი), ნარი-ეკალა, ჯინქარი (გამშრალი ძუჭუს მოსადგომი წამალია, ინდოურს ზდიან ამითი, ჭლექიანს სისხლის ფურთხებას შეუწყვეტავს, ჰირიან ქათმებს არჩენს), ძიმწარე (მუცლის ტკივილის, გულზე მოსვლის წამალი), ძირტკილა (ტველების წამალი), მოლოქი (საყმაწვილოს წამალი), თავისარას ძირი და პიტნისძირი (პიის წამალი), ქორჩიოტა (ჯულაბია), თეთრი გარეული ვარდი (ხნის წამალია), ფერად-ფერადი ტუხტი (ცხელების წამალია), ყაყაჩო, ყიზილბია, ია, იაია (ქოქიოტაზე ამოდის წითელი უსუნო ყვავილი და სულ იას აგებულობა აქვს)...

შინაურ ყვავილებში გავრცელებულია მაისის ვარდი და ტუხტი. ხვზე ეხვევიან სუროს გარდა კატა-

ბარდა, კრიკინა, კინკარუყა, ეკალა, მაყვალი... მალ-ლობზე ნაყოფი კარგად ვერ მწიფდება და მყავეა; თვითონ ღვინოც მჭახეა და უღონური, როცა ამავე დროს ქალაში ნაყოფი ძალიანაც მწიფდება, გემოც შევნიერი აქვს და ღვინოც ისე მაგარი და სურნელოვანი დგება, რომ არაფრით არ ჩამოუვარდება განთქმულ სვირისა და კვლითის ღვინოს.

დიახ, ღვინით იყო ღონიერი აქაური მუშაკაცი. იშვიათი მუშა გლეხი იყო ორიდან ოთხ-ხუთ საბანემდე მაინც არ გაეყიდა და შინაც სახარჯო ღვინო ბევრი რჩებოდა (სახარჯო ღვინოდ ხმარობენ ნაქახს. ნაქახს ეტყვიან იმ ღვინოს, რომელიც კეთდება ორ-სამ დღეობით კი არა, მთელი კვირაობითაც გამონაწურ ჩურჩაზე დასხმული წყლიდან). შინაც ღონიერი იყო კაცი და გარედაც: გარედ ფულით, შინ ღვინით. მტერი და მოყვარე იცოდა. სტუმარ-მასპინძლობა განთქმული იყო, მაგრამ ჯერ „მილდიუმ“, ვენახის ოპმა და მერე ფილოქსერამ გაანადგურა გლეხი-მუშა. აი, ფილოქსერაჲ ლექსი, ხალხის გამოთქმული:

ფილქსერას რამ იტყვიან;

რას უბედური ეთფილას:

ვენახსი ძირში შეჴდამია,

სუფ წვერამდი გაუნმია,

უბედურ ზატრანებისთვის

ოსკერ გუფს შემოუყრია.

მთავრობის კაცს მოვასსენათ,

მამასსადისს და „სუდიას“,

ფილქსერა დავითსოფათ,

სახოგადთა სუფ ცუდია.

ჩვენ მეტი გზა აღარა გვაქვს,

ვიეიდრთ თათო ვირია;
შავ-ქვასე შინც ვიაროთ,
გუქმით დღიური ზურია.
ფილტვსურამ თქვა ზასუსი:
ერთი ვიდაცა ფრანტუცი
თვალეში გვასხამს წამალსა;
დღე ჭამა აღარ გვაცაღა,
ღამე დაგვიფროსი ძიღია.
— ფილტვსურათ ბატონო!
საფელამუშე გვახუქე
ჩათუნასეგარი ტეშიღია.
— ფელამუშის მოდულებს
სწრჯელი უნდა დიღია.
თბილი შინც არ შექმით,
რამ არ დასწვათ შირია.

ამ საშინელმა ღვთის რისხვამ და ქარცეცხლმა ხალხი, ეს მოღიმარე, გულ-აღზენი, გულ-გაუტეხლად მოღიღინე ხალხი დაასვედიანა, დააბეზავა, ჯიბეში ფული აღარა აქვს და კურში ღვინო. შინ მასპინძლობისთვის მოესპო საღსარი და გარედ გასვლა-გამოსვლა-საყიდლისთვის. შრომობს გაბმულ ხარივით თავ-დახრილი, მაგრამ მადლი არა აქვს და ბარაქა მის უიმედო და უსაზღვრო ოფლის-ღვრას. ფილოქსურამ რომ წელ-კავივით გაუარა ვენახებს და ჯიდაოსავით ამოთუთქა აქა-იქ, ამოხუხა, გლეხი მოიშალა წელსა და გულში; გულის-გატეხა ჯერ უჩვევარი უპირებს გულში შეკრას. ეს სტუმრის-მოყვარე გამვლელ-გამომვლელს, გლახათხოველსაცუკი ემაღება დღეს. მისი ღიღინი მძიმე ამოხვნეშ-ამოკვნესას დაემზგავსა.

წეველ მშრომელი გლეხის ფულის შემოსავლის საღსარი ღვინოს გარდა კიდევ შავიქვის ხარ-ურმით ზიდვა იყო. ესეც მოუსპო კიათურაში რკინის გზის გახვლამ. ეხლა დარჩა რკინის გზაზე დღიურად მუშაობა და სიმინდის მოყვანა. აქ ჩვეულებადაა, რომ ვენახში სიმინდი ითესება ხოლმე. დღეს ირგვლივ და ყველგან უანის დამუშავებას დაუფათურდენ.

აბა, ვიანგარიშით შუა-ხელის გლეხის ცხოვრების გასაყალ-შემოსავალი:

1) სამღვდელთების შემოწმებით თითქმის 80 დღეა უქმე-უმუშევარი თუ კანონიერი და თუ უკანონო, როგორც მაგალითად „კოხინჯრობა“, „ელიობა“ და სხვ.;

2) გლეხისთვის უმუშევარი ზოგი მტრისთვის (როგორც მაგალითად საჩივრის დროს), ზოგი მოყვრისთვის და მკვდრისთვის (როგორც მაგალითად გასვენების, ქალის მოყვანის ზ. სხ. დროს), ზოგიც ცუდი ამიდების გამო, გამოცდილი გლეხების სიტყვით და საკუთარის დაკვირვებით თითქმის 100 დღე მეტია, (ზამთარიც ამ რიცხვშია).

3) გზების საკეთებლად და საყარაულოდ დასაწვავია თუ მეტი არა 22 დღე (სამი კვირა);

4) სოფლის სასამართლოში იბარებენ, თუ მთელ საზოგადოებას და თუ ცალკე სოფელს ყრილობისათვის წელიწადში უკანასკნელად, თანახმად გამოცდილ მოსამსახურეთა ჩვენებისა, 30-ჯერ (მთელი დღე იკარგება, სასამართლო შორს არის, 5—6 ვერსზეა).

ოჯახს მიუღის 365 დღიდან უქმად, თავის მიწა-წყლის მიუხედავად 232 დღე; ამნაირად 133 დღე რჩება შრომისთვის, ე. ი. მესამედზე სულ ცოტა მეტი.

ასე რომ ერთი დღის ნაღვაწი სამ დღეს უნდა ეყოს. და ზედმეტიც უნდა გადარჩეს. ეს ზედმეტი ასე უნდა განაწილდეს: 1) მღვდლის, საღრამო 2 მან., 2) სახელმწიფო და საფოსტო გადასახადი ერთმანეზე თითქმის 10 მან., თუ არა მეტი; 3) მწერლის, იასოულის და „საალოვო“ (ოჩირის) მიდის ფულად 1 მ. 20 კ.; 4) ბანკის 40 კაპ.; 5) ტან-ფეხი, ჩასაცემელ-დასაგებ-დასახურავი ოჯახისთვის უნდა იანგარიშოთ გაკირვებულ მდგომარეობაშიაც კი 20 მან. მაინც; 6) ქორწილისთვის, ნათვლისთვის, წირვისთვის, მიცვალებულის სამსახურისთვის, თუ ჯარის კაცებისთვის ხარჯი ერთი-მეორეზე რომ ვიანგარიშოთ, წელიწადში 20 მან. ნაკლები ხომ აღარ წავა? სხვა წვრილმანი ხარჯები რომ არ ვიგულისხმოთ, ესეც კი შეადგენს 63 მან. 50 კაპ. დღიური ქირარკინის გზაზედ არის 40—50 კაპეიკამდე. თუ იშოვნა სამუშევარი 63 მან. და 50 კაპ. დაფუქვას (თუნდა განუწყვეტლადაც რომ ჩავუგდოთ 50 კაპეიკი დღეში) დასჭირდება 127 დღე. მაშ შინ რამდენ ხანს-ღა იმუშაოს, როდესაც მხოლოდ 133 დღე-ღა დარჩენია თავისუფალი! 127 დღის გამოკლებით ექვსი დღე, ერთი კვირაც აღარ რჩება მარტო-ხელ კაცის ოჯახს თავისუფალი!... კიდევ კარგი, თუ ან მოძმე ჰყავს და ან შვილი წამოესწრო ოჯახის მამას. მაგრამ საუბედუროდ უნცროსი, როგორც კი ფრთებს აისხავს, თავისუფალ ცხოვრებას, საკუთარ ოჯახს ეტანება და სახლობა იყოფა, ღარიბდება და იფლება გაკირვების მორევში მშრომელი გლეხი.

ვიანგარიშოთ ისიც, თუ რას აძლევს მიწის დამუშავება მშრომელს. ერთ ქცევა ადგილზედ სოფ. წვევაში ერთი-მეორეზე მოდის ერთ-ნახევარი ძარი ფუჩეიანი

სიმინდრ და ისიც კარგს წელიწადში. აქაურ ძარ სიმინდში გამოვა სამი კოდი, 9 ფუთი; მაშ 1 $\frac{1}{2}$ იზამს 13 $\frac{1}{2}$ ფუთს სიმინდს. ფუთი სიმინდი დღე¹ ღირს 30—35 კაპეიკი,—ერთი ქცევის კინახული შემოიტანს, სულ ბევრი რომა ვსთქვათ, 4 მანეთს.

ოთხ მანეთად უნდა იმუშავოს ერთ ქცევა ადგილზე:

2 დღეს ხარ-კაცმა და ხარის წინ გამძლოლმა პატარა ბიჭმაც;

3 დღეს ერთმა კაცმა სამარგელად, სამორადოთ, სამორჩნად;

1 დღეს ერთმა კაცმა მოსატეხად, მოსაქრელად და დასადგმელად;

$\frac{1}{2}$ დღეს ხარ-კაცმა შინ მისატანად და სჯ. ნუ ვახსენებთ სათესურს, ღობეს, და სხვა წვრილმანს. ჯერ აქედან რა ერგება კაცს, თუ ხარის შრომას დღეში ამ ოთხი მანეთიდგან და მერე ის ვიგულისხმობთ, რომ ხშირად სანახევროდ აქვს აღებული ყანა გლეხს და უეჭველად უნდა გავკვირდეთ, როგორ ცხოვრობს საცოდავი მიწის მუშა! ძნელი წარმოსადგენია ის მდგომარეობა, რომელშიდაც არის ეს საბრალობელი. აი, ამაზედ ამბობს ანდაზა: საწყლისათვის, არც გათენებულა და არც გათენდებო!

გულის წევით აღსანიშნია, თუ როგორ იქცევა ოჯახი ოჯახზე, თუ როგორ ჰქრება, ცივდება კერა. არა ერთსა და ორს განუტევებია გაძლილებული სული და ცოლ-შვილი დაუყრია ცივ-ქვაზე, გზა-შარაზე. არა გვგონია, რომ ბევრი იყოს ისეთი სოფელი, რომ ამდენი გახიზნული ჰყავდეს სხვა-და-სხვა ქვეყნებში და სოფლებში. (ამას მერეც დაუზბრუნდებით). თუ მტად

სამწუხაროა, როცა აქაურ ბაზარში ბლავილ-ბლავილით მოჰყავთ ხარები, ძროხები, ცხვრები და სხვ. ისედაც უხალაზობით დაწუხებული; როდესაც თუნგებს, ქვაბებს, ტაფებს, ტაშტებს და სხ. მოარიხინებენ გადასახადებში. როდესაც სამსაჯულოს ბოქაული უწერს მიწა-წყალს, სახლის ავეჯს, სამუშევარ იარაღს მუშა გლეხს. მთელ წევაში 3—4 მუშა გლეხის ოჯახი არ იქნება, რომ ვალი არ ჰქონდესთ.

ამ მიწასთან ბრძოლით უნაყოფოდ დარჩენილი, მოტყუებული გლეხი ყოველისფერს ეტანება: გარბის სამუშევარზე თუ რკინის გზაში და თუ ქალაქებში, წვრილ-წვრილად აღებ-მიცემობს: ყიდულობს წურბელს, ბამბას, ქალაბანს და ჰყიდის სოფელში; გააქვს შროშიდან სოფლად წვრილ-წვრილი ქურქელი და იქიდან აბრუნებს თუ ყველს, თუ დაკლულ ყვერულებს, თუ ლოპიოს და თუ სიმინდს. სხვათა შორის, ყასპობა აქ ხშირია.

სამაგიეროდ მესამედი წვევლებისა ჩაგანძულია, მდიდარია. მათი სიმდიდრით გაშკენდა ზესტაფონის და ჭიათურის დუქნები, ესენი არიან უმეტესად ბაზაზები, ფარჩეულობის მოვაკრენი. აღებ-მიცემობა წვევლებისა ძველი საქმეა. ასეც უნდა ყოფილიყო. ბუნება აიძულებდა მათ ეს ხელობა აეღოთ. მაგრამ ამ უკანასკნელ ხანებში იმრავლა მათმა ქონებამ ისე, როგორც რიცხვმა. ამის მიზეზი იყო—1) შავი-ქვის აღმოჩენა და წარმოება, 2) 30%-ად ფულის გაკალემა. ეხლა ეს ორივე მოეშალათ, მაგრამ ერთხელვე ჩააკუნნავეს ასიგნაციები, არ დახარჯეს (ხელ-მოკერძობები არიან) და დააბინავეს ხალხში. ხალხი დავალიანებული ჰყავსთ.

შეძლებულთა შვილები იზრდებიან საწავლებლებ-

ში. ბევრი უკვე გამოხსულა და დარიგებულიც არიან თავ-თავის საქმეზე თუ მღვდლებათ, თუ მასწავლებლებათ და სხ. შედარებით სხვასთან ამ სოფელს ბლომად გამოუშვია საშუალო სწავლის მექონი პირნი და მომავალში კიდევ უფრო ბევრს უნდა ველოდეთ, რადგანაც საშუალებაზე არის აღზრდის საქმე დამოკიდებული. წვეელ გლესს ესმის, რომ სწავლა საჭიროა და კარგია; მაგრამ ვისაც საღსარი არა აქვს, რა ჰქნას? არა ერთი და ორია ისეთი, რომ სასწავლებლის გასასტუმრებელი ფული არა აქვს, და ძალაუნებურად ხელაღებული უნდა იქნეს ბავშვების სწავლაზე. კარზე სკოლა აქვს, რიგიანად დაწყობილი სწავლა და მისთვის კი იგი დახურულია! ამას უყურებს მისი მოძმე ვაჭარი და გულ-ცივადაც უყურებს. სიბრალოლი მის გულში არ არის, მის თავში ანგარიშია. მაღლი და შემბრალება მისთვის ენაა, ცარიელი სიტყვაა. იმისი სადიდებელი და საქები ის არის, ვინც ნდობის ღირსია, იმიტომ რომ ეს ნდობაა მისი გამკეთებელი. სწავლას კი იმიტომ აძლევს შვილებს, რომ სხვას არ უნდა ჩამორჩეს. მისი ხელობა ჯობრია. სწავლა ფულის მტერია, ფიქრობს იგი: სწავლული მხარჯავი და ხელ-გამოილიაო. წვეელ გლესს კი საქმე და სარგებლობა სწავლაში ეკუთლება: ჯარისკაცად თუ წაიყვანეს ჩემი შვილი, იქ აღარ აწვალებენ, ათი-თორმეტი კაცის უფროსობას მისცემენო. ნდობა არც ამასა აქვს სწავლულისა. ეს ან იმიტომაა, რომ გაიძვერა, ხალხის მწოველები და სხ., ვისაც ხალხზე გავლენა აქვსთ, თავის პირადი სარგებლობისთვის აძაგებენ მათ ნასწავლ პირებს, ან—და ჰფიქრობენ: „გაკირვებულისთვის არც გათენებულა, არც გათენდებოა“ და რალაზე ენდოს. მაგალ. ერთ ოთხკლასიან პატიოსან ყმაწვილზე მიუთითეს საზოგადოებას მამასახლისის არჩევანის დროს, მათ კი ისევ უსწავლელი აირჩიეს. „ამას უფრო გავუბედავთო“. რასა-

კვირველია, აქ სწავლულებსაც უნდა მიუძღოდეს ამაში რაიმე ბრალი.

წევის წმინდის გიორგის ეკლესიას ჰყავს შემომავალი: წვეა, წიფლა-ვაკე, ლაშე, აქარა და სანახშირე და ამით არიან ურთიერთთან შინაურებივით დაასლოცებულნი. მრევლია წიფლავაკე და წვეა.

დიდი ხანი არ არის მას აქეთ, რაც ამ ეკლესიაზე დიდი ამბით იცოდენ ხოლმე გადახდა ძველებურად დღეობეების. თემობაც იცოდენ, სათემო მინდორიც ქონდათ, აქ ითითებიან ერთ ადგილზე ბაზარში, რომ აქ იყო დიდი მუხა და ყოველ წირვის შემდეგ ხალხი აქ გროვდებოდა ხოლმეო. მოხუცები ფიქრობდენ, ბაასობდენ ქურდებზე, სალახანა ბიჭებზე, თუ როგორ უნდა აელაგმათ იგინი და სხვ. დიდი ხანი არ არის, რაც აქ ქურდის სასჯელი კუპრით შეთხუზნა იყო. ხელებს გაუკრავდენ გაკუპრულს და გაუშვებდენ.

აღდგომის ლიტანიაზე სანახშირელები, განსაკუთრებით გვარად ზიბზიბაძეები (სვანური ხალხია) დიდ ბუკებს ააღვირებდენ; დროშისთვის და გალობისთვის დიდი ცილობა ჰქონდა ხოლმე ხალხს და ორ-პირად, სამ-პირად სამ-სამი კაცი გალობდა მშვენიერ კრიმანქულიან ქართულ ძილის პირებს, როგორც საყდარში, ისე ეკლესიის გალავანში და სათემოშიაც. აღდგომას საყდრის გარშემო შემოვლის დროს „ქრისტე აღსდგას“ წინ „ქვა ურიას, ქვა ურიას!“ იძახოდენ და ქვებს უშენდენ ლოდებს. „ქრისტე აღსდგას“ რომ დაასრულებდენ, დასძახებდენ:

აღსო კრქვა ურიას,
იმ ზიდწის და მუნიანს;
ცაღი ყური ჩამოთაღეს,

ცაღი ისევ შეაწინეს.
მაცხოვარმა ხელი მიყო,
წაუსდინა ჭინასუელი.

(შემდეგი იქნება)

ს. გაჩეჩილაძე.

მანსალეგი

ქრისტიანობის დაცემის და ისლამის გავრცელების ისტორიის
დასაფლეთ საქართველოში.

ნაამბობი სხვა და სხვა მოხუცებულ ქართველ მაჰმადი-
ანებთან.

მურღუღას გამაჰმადიანება.

მურღულში რომ შესვლა დაიწყეს ოსმალთა,
მურღულელებმა იგინი არ შეუშვეს. შეჰკრეს
მურღუღის შესავალი კარი და ოსმალთ
შეუთვალეს:

—მურღულს უბრალოდ ეჩხუბებით, მის
აღებას ვერ მოახერხებთ. გინდ რომ აიღოთ,
ხალხი მაინც არ ჩაგბარდებათ.

—ჩვენ ავიღებთ და ჩავიბარებთ კიდევ. — მიუგეს
ოსმალთა.

—ეს ქვეყანა თამარ დედოფლის არის, ამას ვერა
სახელმწიფო ვერ აიღებს, ჩვენ არავის მივსცემთ ამის
აღების ნებას! მიუგეს მურღულელებმა.

—ეჰ ჩვენ ვიცით, როგორც ავიღებთ, თქვენ რაც
გერბით ის ჰქენით, აწი თამარ დედოფალი წამოგეშ-
ველოსთ:

—კარგი, აწი დაიწყეთ ომი, და ვნახათ, ვინ ვის აჯობებს.

ოსმალთ გადასწყვეტეს ომი, მაგრამ ვიდრე ომს დაიწყებდნენ, მათ განიძრახეს მურღულის მოწინავე კაცების შესყიდვა. დარბარეს ეს კაცები და თავიანთი წადილი განუცხადეს; მაგრამ მურღულელებმა უარი განუცხადეს.

—ჩვენ როგორ შევიძლებთ თქვენის თხოვნის ასრულებას?

—რატომ, მიზეზი რა არის? ჰკითხეს ოსმალთა.

—მიზეზი ის გახლავთ, რომ ჩვენ ვიღწვით თქვენს წინააღმდეგ, ხალხს ჩვენ ვაბრძოლებთ, და აბა ჩვენ რომ მათ ვუღალატოთ, ეს როგორ იქმნება. მიუგეს ქართველთა.

—ბეგობას და აღობას მოგცემთ, აილულს, ფულს, ოღონდ ჩვენი სიტყვა შეასრულეთ.

—ვერ ვიზამთ ამას, ვერ შევასრულებთ. მიუგეს ქართველთა.

—მაშ დაგაპატიმრებთ.

—დაგვაპატიმრეთ. როგორც გენებოსთ. უთხრეს ქართველთა.

—დაგხოცავთ და საქმე უფრო ცუდათ წაგივათ. მიუგეს ოსმალთა.

—დაგხოცეთ, მაგრამ რისთვის და რაზე. ჩვენ თუ დაგხოცავთ, ჩვენს გარდა მურღულში სხვებიც არიან ჩვენზე უკეთესნი. ისინი გაუწევენ წინამძღვრობას. როგორც გერჩიოსთ, ისე ჰქენით.

ოსმალთ დაპატიმრეს ეს კაცები და დაუწყეს ტანჯვა-წამება, მაგრამ მაინც ვერ დაიყოლიეს. ბოლოს ესენი დაახრწეს, ბაწრით. ამათი ამბები მურღულში მი-

ვიდა. ოსმალებს ეგონათ, რომ ეს კაცები რომ დავხო-
ცოთ, მათ შემდეგ მურღულელები თავს დაგვიკრავენ
და დაგემორჩილდებიანო. ეს კაცები ამაგრებენ მათაო.
ის კი არა და ამ კაცების დახოცვის მეოხებით მურ-
ღულელები უფრო გაგულისდნენ—გაცხარდნენ და
ოსმალთ სასტიკი უარი შეუთვალეს. ოსმალთ მალე
დაიწყეს მათთან ომი, ომი დიდ ხანს გაგრძელდა, მაგ-
რამ ოსმალთა ვერაფერი გააწყეს; მურღულელებმა ოს-
მალთა ჯარის უმეტესი ნაწილი გაწყვიტეს, სულ უკან
იფრინეს. ასეთი დამარცხება ჯარისა მურღულელები-
საგან ხშირად მომხდარა ხოლმე. ოსმალებს გაუქნელეს
მურღულის აღება. მურღულის ხალხის გამირობას ის
უფრო ამხნევებდა და ინახავდა, რადგანაც მურღულში
ბატონად ერთი ქართველი მღვდელ-მთავარი იჯდა,
რომელიც მართავდა და განაგებდა მურღულის ქართ-
ველთა საქმეებს.

ბევრის სისხლის ღვრის შემდეგ ოსმალთა სძლიეს
მურღულელებს. მთლად აიღეს, მაგრამ დიდის შიშით
და ძრწოლით. ოსმალთ უთხრეს:

— თქვენ ოღონდ ჩვენს ხმაღს მოენდეთ და სხვაფ-
რიკ თქვენ ჩვენი ფიქრი ნუ გაქვსთ, ჩვენ თქვენ არაფ-
რით შეგაწუხებთ. სხვა ხეობის ქართველებსავით სჯულს
არ გამოგაცვლევინებთ. თქვენ ოღონდ ხარჯი გვაძ-
ლიეთ.

მურღულელნი დაემორჩილნენ მათს სიტყვას და
დაიწყეს ცხოვრება. ოსმალთა იწყეს ფეხის გამაგრება.
ნელ-ნელა შეისყიდეს აქა-იქ მოწინავე კაცები და უკა-
ნასკნელ მურღულის ქართველებს გამოუცხადეს შემ-
დეგი:

— მურღული ოსმალისა არის, თქვენ ქართველე-

ბეც ოსმალისა ხართ, ამიტომ ჩვენ ვითხოვთ, რომ თქვენ ჩვენი წმინდა სჯული მიიღოთ და გაათადრდეთ.

—ოჰ! ჩვენ მაგას ვერ ვიზამთ. ვე არ შეგვიძლიან. მიუგეს ქართველთა.

—ომი მოხდება, დაიღუპებით. საქმე წაგისდებათ.

—როგორც გერჩიოსთ, დაიწყეთ ომი, ვნახოთ, როგორ იქმნება ბრძოლის საქმე!

ოსმალთა მალე დაიწყეს ომი; პირველ ხანებში იძლივნენ, მაგრამ მალე ტრაპიზონის და არზრუმის ჯარები მოვიდნენ და ასეთის შეერთებულის ძალით მურღულს დაუწყეს ომი. მურღულის ერი მოსდრიკეს. მონების ბორკილი დაადგეს კისერზედ. დამონების უმაღლვე გაათადრება უთხრეს, მაგრამ ამათზედ უარი მიიღეს. ოსმალთა მალე მღვდლების გარეკვა დაიწყეს, მოკლე დროის განმავლობაში მურღულში ერთი მღვდელიც არ დარჩა, თვით მღვდელ-მთავარიც გამოაგდეს. საჩქაროდ ეკლესიების ნგრევა-დაქცევაც დაიწყეს. ისე უწყალოდ და შეუბრალებლად მათ არსად დაუქცევიათ ქართველთა სისხლი და ეკლესიები, როგორც მურღულში. მურღულის ქართველობამ თითქმის ასახელა თავისი არსებობა; ოსმალნი გააკვირვეს ამათ თავიანთის გამირობითა და ბრძოლით. ესენი ოსმალებს სჯულის გულისთვის დაუცხრომლად 1780 წლებამდის ებრძოდნენ. ამ ხანამდე აქ ბევრს სოფელში ქართველნი ქრისტიანობდნენ; ქრისტიანობისთვის ესენი არც ოსმალებს უშინდებოდნენ. როგორც შეეძლოთ, ისე ბრძოდნენ და იღვწოდნენ, მაგრამ ესენიც მობეზრდნენ ბრძოლას და უკანასკნელ მთლად მურღულის ქართველნი გამაჰმადიანდნენ.

ოსმალნი დაწყნარდენ და მურღულის ქართვე-

ლებს მიუჩინეს მოლა-ხოჯები. მურღულულეთ. მალე და-
ისწავლეს მუსულმანური ლოცვები და ლოცვის წესე-
ბი. ესენი მალე ისე დახელოვნდნენ, რომ ამათგან
ზოგიერთმა ყმაწვილებმა სასულიერო წოდებაში შესვლაც
ისურვეს და ამიტვის მზადება. მურღულულეთ ქართ-
ველთაგან მალე მოლა-ხოჯებიც გამოვიდნენ. ამათ იწ-
ყეს ხალხის მზადება და მაჰმადიანობის გავრცელება,
მტკიცე ნიადაგზე დამყარება. ამათ ოსმალთა დაუნიშ-
ნეს საკუთარი მუდერასი, ამას ჰქონდა თავის „მეჯლი-
ში“ და ეს განაგებდა მურღულლის ერის საქმეებს. მუ-
დერასი სხვა მხრის მცხოვრებ მაჰმადიან ქართვე-
ლებს არ ჰყავდათ. მურღულულელებს ოსმალებმა ასეთი
უპირატესობა უფრო შიშის გამო მიანიჭეს, რად-
განაც მურღულულელების ეკვი ჰქონდათ, ქრისტიანობას
სწამებდნენ, ეკლესიების პატივის-ცემას და სხვანი,
მაგრამ მათ ვერც ხოჯებით და ვერც მუდერასი ვერა-
ფერი გააწვეს. ყოველივე ამაოდ დაუშათ. მურღუ-
ლულელების ზოგი თუ გაათათრეს, ზოგი სულ ვერ გა-
ტეხეს.

1840 წ. ოსმალთა დიდის მეცადინეობით შეიტ-
ყეს, რომ მურღულში თურმე გათათრებული ქართვე-
ლები ჩუმად ქრისტიანობდნენ, და ეს ჩუმი ქართველი
ქრისტიანები მთელს მურღულლის ხეობის ქართველებ-
საც ამაგრებდნენ სჯულზე, ამათ მიმხრობილი ჰყვანდათ
თვით მოლა და ხოჯები. ქრისტიანების რიცხვი აღმო-
სჩნდა სოფელს გეველში, თხილაზორში, ძანცულას,
თასმალოს და რამდენიმეც სხვა სოფლებში. საქმის გა-
მოძიების შემდეგ აღმოსჩნდა, რომ ხსენებულ სოფლის
ქართველთ სჯულის გულისთვის ასი წელიწადი ოსმალთ

წინააღმდეგ უბრძოლხათ და ასი წელიწადიც ამათ ქრისტიანობა ჩუმად შეუნახავთ.

ერთს დროს ესენი მუსულმანებიც ყოფილან და საიდუმლო ქრისტიანებიც. მუსლიმანობას დღისით ასრულებდნენ; მუსლიმანობა ისე ოსტატურად ეკავათ, რის გამოც კაცი მათ ვერაფერს ეჭვს აართმევდა. ბაირამს, რამაზანს და მუსლიმანობის ასეთ დღესასწაულებს და მარხვებსაც დიდის ამბებით იხდიდნენ, სუნებსაც სიამოვნებით იხმობდნენ თავიანთს სახლებში, ერთის სიტყვით კაცს ეს ხალხი ნამდვილ მუსლიმანები ეკონებოდა, ვერაფერს ეჭვს შეიტანდა მათზე ვინმე.

ქრისტიანობას ესენი ასრულებდნენ ღამე: მათ ერთი ოთახი ჰქონდათ ამორეყული, ეს ოთახი ერთი მოსახლის ქვეშ იყო გაკეთებული, სარდაფივით. დანიშნულს დროს ამ ოთახში გროვდებოდნენ და აქ ლოცულობდნენ ქრისტიანულად. ამათ ჰყავდათ მღვდელი; ეს მღვდელი ტრაპიზონში იყო ნაკურთხი, ბერძნის ეპისკოპოსისაგან. ეს მღვდელი დღისით ნამდვილი მუსლიმანი იყო და ღამე ქრისტიანი. ერის კაცის ტანთსაცმლით იარებოდა ხალხში. სალოცავს ოთახში კი იგი ფილონით შეიმოსებოდა. მღვდელს ჰყვანდა ვაჟი-შვილი, და ეს ამზადებდა მას, რომ მამის შემდეგ მღვდლათ შეილი უნდა წასულიყო. ამათ გვარს წევრთ ასე მოუხერხებიათ ხოლმე ყოველთვის და ესენი ყოფილან მღვდლებად.

მღვდელი საეკლესიო ნიკთებსაც ინახავდა, ბარძიმ ფეშაუმს; სამთლებსაც აკეთებდნენ, სამთლებს შიშის გამო ცოტას ანთებდნენ, საკმელს კი ხშირად აკმევდნენ; სხვა რამ საეკლესიო ნიკთებიც ჰქონიათ, ნამეტურ ძველი ხატები, მაგრამ ყველა ესენი მათ

სწყობით სანოცავ ოთახის ერთს დოლაბში, რომლის კარებიც კედელში ისე ოსტატურად ყოფილთა ჩატანებული, რომ ხამი, უცხო კაცი იმას ვერ გაარჩევდა, ვერას შეატყობდა. საიდუმლო ქრისტიანქართველები საიდუმლო ლოცვას გარდა მცირედ კარშიაც ქრისტიანობდნენ. მაგალითებრ, შობა ღამეს ამათ იცოდნენ „ალილოს“ თქმა: პატარა ბიჭები ერთად შეიკრიბებოდნენ და აქა-იქ ქართველებთან „ალილოს“ დახილით წავიდოდნენ; ოსმალთა მოლა-ზოჯები კი ასე ჰფიქრობდნენ, რომ ვითომც ბავშვები მღერიათ. ქართველნი ყველა ქრისტიანთ დღესასწაულებსაც იგონებდნენ ხოლმე და ნამეტურ უქმობდნენ შობას, აღდგომას, წყალ-კურთხევას, ახალ წელიწადს და ელიოზას. ქრისტიანულ მარხვასაც ინახავდნენ. საიდუმლო ქრისტიან ქართველებს ერთი ქანელი ხოჯა და ერთი მოლა გადაეკიდა; ესენი დიდის ოსტატობით ადევნებდნენ მათ თვალ-ყურს და უკანასკნელ დარწმუნდნენ ქართველთა ქრისტიანობაზე. ამიტომ მათ საჩქაროდ დააბეზღეს ქართველნი. ოსმალთა სასულიერო მთავრობამ მალე კაცები გამოგზავნა; გამოძიება მოახდინეს, და რამდენიმე ბავში გატეხეს, რომ იგინი ქრისტიანობდნენ. პატარები რომ არ გაეტეხათ, დიდრონებთან ვერას შეიტყობდნენ. საქმე გამოაშკარავდა ქრისტიანებთან. საქმის დამალვა აღარ იქნებოდა. ამათ მიმართეს ასე:

—პატონებო, თქვენ რა გეპრიანებათ ჩვენის სჯულისაგან, ჩვენ ხომ მუსლიმანებიცა ვართ.

—არ შეიძლება, თუ მუსლიმანი ხართ, მუსლიმანი უნდა იყოთ და არა გიაური—ქართველი. გიაური და მუსლიმანი ერთად არ შეიძლება რომ იქმნეს.

— ჩვენ გიაურები არ ვართ; ჩვენ გურჯები ვართ, მიუგეს ქართველთა.

— თქვენ სუყველას დაგხოცავთ, არც ერთს აღარ დაგტოვებთ. მიუგეს ოსმალთა.

— ნება თქვენი აღსრულდეს, ხოლო ჩვენ რაც ვართ ის ვიქნებით და იმითივე გავსწყდებით.

საქმის გამოძიების და გარკვევის შემდეგ საიდუმლო ქრისტიანე ქართველები სიკვდილით იქმნენ განკითხულნი. დანიშნულს დღეს გაიყვანეს ისინი და ზოგი სახრზობელაზე ჩამოჰკიდეს და დაახრჩვეს, ზოგს თავი მოჰკვეთეს და ზოგი დაჩეხეს; მაგრამ არცერთმა მათგანმა ამ დროს წარბიც არ შეიხარეს. ქართველთა და ხოცვის შემდეგ ოსმალთა მოსძებნეს სამლოცველო ოთახიც; იქ იზოვეს ყველა საეკლესიო ნივთები და წიგნები; წიგნებს ცეცხლი მისცეს და დასწვეს, ოქროვერცხლის ხატები თვით წაიღეს და დაჰყიდეს, სხვა და სხვა ნივთები კი თათრებს დაურიგეს, სამლოცველო ოთახიც მთლად დააქციეს.

ოსმალებმა ესენი ასე უწყალოდ და შეუბრალებლად მიტომ დასაჯესო, რადგანაც სხვა ქართველების ეკვიც ჰქონდათო, რომ სხვებიც თუ არიან აქ ვინმე ჩუმი ქართველ-ქრისტიანები, იმათ ნახონ ამათი ჟღერა, წავეტა და თავი გაანებონ გიაურობასაო. ზემო ხსენებულ ქრისტიან ქართველთ გარდა სხვებიც ყოფილან ჩუმი ქრისტიანები, რომლებიც აქა-იქ სხვა-და-სხვა სოფლებში სცხოვრებდნენ და ჩუმი ქრისტიანობდნენ. ამათ რა ნახეს თათვიანთ მოძმეების დიდი ტანჯვა-წამება, შემდეგ თვითონაც განშორდნენ ქრისტიანებს და სრულიად მუსლიმანობა იწყეს, — მეტი გზა აღარ ჰქონდათ, რას იზავდნენ! ასე და ამ გვარად მოსპეს

ოსმალებმა მურღულში ქრისტიანობა, აშის მოსპობის შემდეგაც მურღულელი ქართველნი ქრისტიანულს წესებს არ სტოვებდნენ თურმე და, როგორც ერთმა ბერძენმა (ლაზარევმა) მარწმუნა, „ალილოს“ თქმა მურღულში გათ.თრებულ ქართველთა შვილებს 1870 წლებამდის სკოდნიათ. შობა ღამეს თურმე ესენი ამ ლოცვით დაივიწყდნენ და მიულოცავდნენ იმ ქართველთა ოჯახებს, სადაც ასეთი მილოცვა მოსწონდათ. ჩვეულებად შერჩათ კიდევ საღვთოს დაკვლა და წითელი კვერცხების შეღებვა, მაგრამ ოსმალთა მძლავრობის მეოხებით არც ეს იქმნა დიდხანს დაშთენილი მათში; უკან.სკნელ ომის წინად ყველა ესენი სასტაკის ბრძანებით იქმნა მათში აღკრძალული და მოსპობილი.

დღეს, მურღულში ქრისტიანობის აღარაფერი ნიშნებია დაშთენილი; მურღულელი ნამდვილი ფან ტიკოსები არიან, მოძულენი ქართველთა და ყველა ქრისტიანების. უკანასკნელს ომის დროს ყველაზე დიდის ფანატიზმით ესენი აღმოჩნდნენ. მთელი მურღული ოსმალში წავიდა.

უწყიან, რომ მურღულელების მსგავსადვე იბრძოდნენ ქრისტიანობის დასაფარავად პარხალის ხეობის ქართველთა მაჰმადიანთა ზოგიერთი სოფლელებიო. ამ საუკუნის 1860 წლებამდის პარხალის ერთს სოფელში ქართველ მაჰმადიანებს ქრისტიანობაც ეკავათ და საიდუმლოდ ქრისტიანობდნენო, მღვდლად მათ მღებრაძე ჰყვანდათო. მაგრამ ამათაც შეუტყვეს ოსმალებმა და დასჯა დაუპირესო. პარხლელებმა თავი გამართლეს, სიკვდილს გადარჩინენ, მხოლოდ ქრისტიანობას კი სამუდამოდ გამოემწყიდობენო. ამ ცნობას დ. ბაქრაძე და გ. ყაზიბეგოც მოიხსენებენ.

II.

ართვინის (ართვანი) გამაჰმადიანება.

(საქმეობი ლივანსაჲი ქრისტიან კათოლიკეებთან და ქართველ მაჰმადიანებთან).

ლივანის ხევი—დღეს ლივანად იწოდება. ლივანი ძველად იწყებოდა შესართავთან და აქედან ართვანამდის მიემართებოდა; ართვანს იქით კი, ანუ ბერთას სამზღვრიდან კლარჯეთი დაიწყებოდა. დღეს აქეთ კლარჯეთის ხსენება არავინ იცის, ყველა ლივანას უწოდებს ამ ადგილებს. ყველა ეს ადგილები ძველად საქართველოს მკვიდრს საკუთრებას შეადგენდა; აქ ქართველთ ტომით იყო მოფენილი ლივანის დაბა, ართვინიც ქართველთა მეფეთაგან იყო გაკეთებული; ეს ადგილები ძველადვე დაადგა წარმატების გზას. აქაურნი ქართველნი აღრიდგანვე შეეჩვივნენ მწიგნობრობას, ხელოსნობას, მეცნიერების მიყოლას და ღვთის-მეტყველებას. ამ ადგილებში ძველად შენდებოდნენ მრავალი მონასტერ-ეკლესია და დიდრონი სასწავლებელნი, რომელთა ნაშთნი დღემდეც შენახულან აქა-იქ. აქაურნი ქართველნი იყვნენ მეტად მხნე და ლომ-გულნი, მამულის მოყვარენი და საქართველოსთვის თავდადებულნი. ამას ხომ ჩვენი ისტორიაც ამტკიცებს. ამათ დიდხანს იბრძოდეს ქართველების გულისთვის პირისპირ ოსმალებთან, მაგრამ უკანასკნელ ესენიც იძლივნენ,—მუდმივ ომებისაგან დაღალულნი დაემოჩილნენ თავიანთ კარზე მომდგარს შავს ბედს და მიეცნენ ოსმალთა მონებას.

ოსმალთა მონების ქვეშ შესვლას შედეგად მოჰყვა

მთელი ამ ადგილების გამაჰმადიანება, გააჰმადიანებისთვის წამება. ხალხი დიდს უარს იყო გამაჰმადიანებაზე, მაგრამ ხსნა არსაიღ. იყო. უკანასკნელ იწყეს გამაჰმადიანება და რადენიმე ხნის განმავლობაში მთელი ეს ადგილები, ბერთამდის მცხოვრებნი ქართველნი, მთლად გაამაჰმადიანეს. ამით შემდეგ ბერთას შიადგნენ. ბერთაში ძველად შვენიერი ეკლესია იყო და ამ ეკლესიას დიდი ზეგავლენა ჰქონდა ამ მხრის ქართველებზე; ბერთას ხსენება სასტიკად ამაგრებდა ქართველთა და ამით მხნეობით მოსავდა გამაჰმადიანების წინააღმდეგ, მაგრამ ესეც შემცირდა უკანასკნელ. ოსმალთა სცნეს საქმის ვით რება და მალე ბერთას ტაძარსაც მოხვიეს ხელი, სამღვდელონი გაძარცვეს და ეკლესია ჯამეთ გადააკეთეს. ეს ეკლესია ჯამეთ გადაკეთებული დღემდეც სდგას კლარჯეთში.

ქართველთა ოსმალთ წინააღმდეგ სასტიკად იწყეს ბრძოლა; ესენი ბრძოდნენ სასტიკად მით უფრო, რადგანაც ოსმალებმა ამათი მოძმე ქართველნი აქა-იქ დასტანჯეს უწყალოდ. და ამ ტანჯვით იგინი მაინც გაამაჰმადიანეს. ბრძოდნენ გმირულად, მაგრამ ბოლოს ქანც-გაწყვეტილებმა იწყეს აქეთ-იქით ლტოლვა; დაბა და სოფლებმა იწყეს ვერანად ქცევა. ოსმალთ თავიანთ ხრიკები შეაჩერეს, ხალხი დააშოშმინეს. რამდენიმე ხნის შემდეგ ხელახლავ მოჰკიდეს გამაჰმადიანებას ხელი და ქართველებს დაუწყეს გამაჰმადიანება და აი როგორ: ოცი, ოცდაათი სოფელს დაეცემოდნენ, ამ სოფლის ხალხს ერთად შეჰყრიდნენ, გარს ოსმალთს ჯარს შემოაკრავდნენ და თათრობას ეუბნებოდნენ. ქართველთაგან ესმოდათ:

— არ გავთათრდებით, რაც უნდა იქმნეს.

— დაგხოცავთ სუყველას, არც ერთს არ დაგარჩენთ ცოცხალს. ეუბნებოდნენ ოსმალნი.

— ნება თქვენი გახლდესთ. როგორც გერჩიოთ, ისე ჰმენით საქმე.

— ჩვენი ნება და საქმე თქვენი გამაჰმადიანება არის. მიუგეს ოსმალთა.

— არა, ჩვენ მაგას ვერ ვიზამთ. ჩვენ თქვენი ნება დახოცვის მხრით გითხარით, მიუგეს ქართველთა.

— დახოცა ჭკუის საქმე არ არის, საქმე გამაჰმადიანება არის. ეს ადგილები ჩვენ მიტოვს დავიკავებთ, რომ ქართველნი გავაჰმადიანოთ და არ ვხოცოთ. ჩვენ მაჰმადიანობის გავრცელება გვინდა, რომ ეს წმინდა სჯული გავავრცელოთ უსჯულო ქართველებში.

— ჩვენ ვერ ვიზამთ მას, მიუგეს ქართველთა.

— არა გიშავსთ-რა, ჩვენ შეგაჩვენებთ, გასწავლით ყველაფერს. მიუგეს ოსმალთა. მაგრამ ქართველნი მაინც არ თანხმდებოდნენ.

ლივანელ კლარჯელებისთვის დადვა დიდი უბედურების ღდეები. აქ მცხოვრებ ქართველობას გარს აუღარებელი ოსმალოდან მოსული ჯარები შემოეკრა, და იწყეს ქართველების დევნა და პატიმრება მოხუცებულნი ქართველნი დედაკაცი და მამაკაცი ხმა-მალა ჰყვიროდნენ ტირილით.

— არ გაყთათრდებით, ვაი ჩვენს თავს, ჩვენს ბედს, უნდა გავაჰმადიანოთ ძალით, ღმერთო ნუ გვიწყენ, გვაპატიე! პატიმარ ქართველებს მოუყარეს ერთად თავი და ყველა ესენი წყობა-წყობა მოჰყვანდათ ართვინის ხადის გვერდით, რომელი ხიდიც ქოროხზე იდგა. აქაყენებდნენ ქართველთა და გარს ჯარის კაცი სცავდნენ.

ჰყრობილ ქართველთა პირდაპირ, ხიდის გვერდით, ერთ ალაგას დასვენეს ერთი ძველი ქართველთა ხატი, რომელსაც ქართველნი ღიღს პატივს სცემდნენ. ეს ხატი

ართვინის ეკლესიისთვის წაერთმიათ ოსმალებს. ხატის გვერდით იყო თავ-საკვეთი ქვა და იდგნენ ჯალათები თავ-საკვეთით აღჭურვილნი. ჰყრობილ ქართველთაგან სამ-სამნი მოჰყვანდათ ქართველთა ხატის წინაშე და ვაკრძალვით აყენებდნენ და თან ეუბნებოდნენ:

—თათრდებო თუ არა? თუ თათრდები ხომ კაი, თუ არა და აი თავ-საკვეთი და ჯალათი.

—არ გავთათრდები, არა და არა შეუტყის მრავალთა.

—აბა მაშ თავები ამათ, იყვირეს ოსმალთა, და ჯალათის წინ წააყენეს ჰყრობილი ქართველთაგანი და მოჰკვეთეს თავი, და დაჭრილი ქოროხში გადაყარეს. ქართველთა ნახეს მეგობრის წამება სჯულის გულისათვის. ესენი შეჰკრთნენ, შეშინდნენ, მტერს დახანება სთხოვეს. ამათ მისცეს მათ ნება. იგინი დაფიქრდნენ. ბოლოს უთხრეს:

—გავთათრდებით, მეტი გზა არ არის.

—ძალიან კარგი, მაშ თუ გათათრება გინდათ, აგერ იმ ხატს მივაფურთხეთ, რომ ჩვენ დავრწმუნდეთ თქვენს გათათრებაზე.

—ხატს რაღაზე მივაფურთხოთ, იგი რას გიშვებათ თქვენ ან ჩვენ, რა გინდათ მისგან, რომ მივაფურთხოთ?

—რომ ჩვენ დავრწმუნდეთ თქვენს გათათრებაზე, თუ არა და, უამისოდ ჩვენ ვერ ვირწმუნებთ თქვენს გათათრებას. ქართველთა მიუგეს:

ჩვენ გავთათრდებით, მაგრამ ხატს ვერ მივაფურთხებთ.

—ვერა და დაიხოცებით. მიუგეს ოსმალთა მრისხანებით.

—ნება თქვენი აღსრულდეს, როგორც გერჩიოსთ ისე ჰქენით, ჩვენ არ შევშინდებით; და რაედენიმე ქართ-

ველთ პერობილნი წარსდგნენ წინა, და მოჰყვეთეს ამით თავები და გადაჰყარეს ქოროხში. ამ მოწამეების სიკვდილი და წამება რა ნახეს მრავალთა, ესენი შეშინდნენ, იწყეს დრტუნივა, თავის დანანება და ამიტომ მრავალთა იწყეს ოსმალთა ბრძანების აღსრულება და ხატზედ მიფურთხება. ხატზე მიფურთხების შემდეგ მიმფურთხავს ათავისუფლებდნენ და იქვე ათათრებდნენ. ორი დღის განმავლობაში რეას ქართველს მოსჭრეს თავი და გადაჰყარეს ქოროხში, რომელთაც ვერ გაბედეს ხატზედ მიფურთხება. ზოგნი კი ასახელებენ, რომ ათას ოთხას კაცს მოსჭრეს თავიო.

ასე და ამ გვარად ართვინის ხილის გვერდიუ დიდძალი ქართველობა გაწყვეტილა ოსმალთა წინაშე ბრძოლაში მაჰმადიანობის გამო. ერთ დღეს თურმე რეას კაცზედ მეტს მოსჭრეს თავი ქართველთაო, ვინც დარჩა ისინი გაათათრესო და მათში ისეთის სასტიკის შიშინაობით დაამკვიდრეს მუსლიმანობაო.

აქაური ქართველნი მეტად ჭკვიანი და მხნენი იყვნენ. ბევრმა ამათგან იწყეს კათოლიკეთ თავის აღიარება, ზოგმა სომხობა და ამით გადირჩინეს თავი წამებისაგან, რადგანაც ოსმალნი კათოლიკებსა და სომხებს არ ატანდნენ ძალას. რადგანაც კათოლიკეთთ თვით პაპი მფარველობდა. პაპის სულთანთან პირობაც ჰქონდა შეკრული. სომხებს კი ხმის არ სცემდნენ, რადგანაც მათი მორიდებაც არ ჰქონდათ. მართოდ ქართველებს მტრობდნენ, რომ ამით საქართველოს მეფესა და ერთან კავშირი არა ჰქონოდათ.

ამ ადგილებში ქართველნი გაათათრდნენ, მაგრამ ქრისტიანობას მაინც არ სტოვებდნენ, საიდუმლოდ ქრისტიანობდნენ. ეს ამბები ოსმალთა შუიტყეს, ამიტომ ამით ქართველებს სასტიკად უწყეს დევნა და ტანჯვა-წამება.

უკანასკნელ საქმე იქამდის მივიდა, რომ ლივანელ და კლარჯელ ქართველებს ქართულს ენაზე ლაპარაკაც კი დაუშალეს. ქართულს ენაზე ლაპარაკის დაშლამ დიდი ზედ-გავლენა იქონია ქართველებზე და ამიტომ ამით ლტოლვა იწყეს საქართველოს იმ ადგილებსაც, სადაც ქართველი მეფე იჯდა, ქართველთა გამგეობა იყო. ოსმალთა მალე მოიღეს ამის წინააღმდეგი ძალა და იარაღი; ამათ ოსმალთს ჯარი დაახვიეს ქართველებს გარს და სასტიკის მუქარებით აუწყებდნენ თავიანთს ბრძანებას. ვინც თანახმანი იყვნენ ბრძანების—იმათ სტოვებდნენ თავისუფლად და ვინც წინააღმდეგი იყო, იმას აპატიმრებდნენ; წინააღმდეგ პირებს ერთად აგროვებდნენ და ბოლოს ყველა ამათ მისირში რეკავდნენ. ამ გარეკილ ქართველების ადგილებზე კი ნ მდვილს ოსმალებს ასახლებდნენ. აი ამ მიზეზით აიხსნება, რომ ლივანის ხევის დასასრულს მრავალს ალაგას, სოფლებში, დღეს ქართული ენა აღარ სუფევს, და ზოგიერთს სოფლებში მცხოვრებნი ოსმალურად ლაპარაკობენ. ამ მრავალ ოსმალთა მეოხებით ზოგიერთ სოფლებში თვით მკვიდრთ ქართველთა მცხოვრებთაც დაჰკარგეს თავიანთი დედა-ენა. ოსმალთა ნატურაც ეს იყო. ამისთვის ბრძოდნენ იგინი. აი ამიტომ არის დღეს ლივანის ხევის დასასრულს ადგილებში ქართული ენა მრავალს ალაგას მოსპობილი. აქ ისიც უნდა ითქვას, რომ ლივანის ხევს იქით, კარგა გზას რომ გასცილდებით, იქითა მხრის სოფლებში კი ყველგან ქართული ენა სუფევს. ლივანის ხევიდან წაყვანილ და გადასახლებულ ქართველთა რიცხვით ძველად სავსე ყოფილა მისიჩი, შაში და დიარბექირი. ეს ასევე მარწმუნა ადრე აქუვისთაველმა ჰუსეინ ხაბაზ ქ მჯარაძემ, სახალ-

ხო მელექსემ, რომელიც დიარბეჭირს და ხსენებულს ადგილებში 20 წელიწადი უაჩაღად იყო გავარდნილი.

აი უმთავრესი მიზეზები იმისა, რომ ართვინის ახლომახლო ქართული ენა ზოგიერთ სოფლებში სრულიად მოიხსო.

ზ. ჭ.

(შემდეგი იქნება)

არჩილ-გიჟი. 1)

(სოფ. არგვეთაში ჩაწერილი ა. მერკვილაძის მიერ.)

(ისტორიული ლექსი—ჟანრიანიტი).

ათასი კაცით რეჯება ²⁾ დაეზარგა ნებო-ძირში³⁾,
 ბატონთან⁴⁾ ჩაფარი მორბის— „მოგვეხმარე გასაქირში“
 —ძმაო, არჩილ, მოვეხმაროთ, ჯერ ძმა არის, შერე თვისი!
 არჩილმა წამოიძახა: „შემიკაზმეთ ბერი-კვიცი.
 შინა-ყმებს გადამიძახეთ, რომელია მარჯვე ბიჭი“...
 ერთი მათრახი შემოჰკრა... იქ მიუსწრო, ქარტლის ძირში.⁵⁾
 ლეკებმა ჟღერტული შეჰქნეს— „მოგვეწია არჩილ გიჟი“.
 რეჯებ-მ შემოაგინა ბატონიშვილს დედა პირში.
 ერთი არჩილმაც შესძახა: „თქვენი რჯულის საქმეც ვიცი:
 ზოგს მოგკლავ და ზოგს დაგარჩენ, ზოგს ღორის ქონს
 გასხვე პირში!“
 ამაზედ სროლა შეიქნა... არჩილ ჩაჯდა ცოტა თხრილში.—
 ხოსია მაქაფარიანი შორს დაესწრო გასაქირში!—

1) დიდი მეფე-სოლომონის ძმა და სოლომონ მეორის მამა რასაც აიხუმებდა, მის დაშლას აღწარაფერი ეშუაღებოდა თურმე და „გაქვსაც“ შატომ ეძახდენ მეტ სხეულად. ძაღვან მკლავ-ღონიერა ვაჟკაცი ეთიფილიყო! მის სრმდის ეუაზე კატა თამაშად გაივილიდა; რასაც შემოჰკრავდა, მისი გადაჩქესა ეოულად შეუძლებელი იყოთ,—ამბობენ.
 2) ლეკების ბელადის სხეულია.
 3) ნებოძირა სოფელია ბუქანთუბნის ქვემოთ.
 4) დიდ-მეფე სოლომონთან. „სახაშით გიორგის სჭერია, მეფის ძმას, რომელიც უმეშვიდროდ გადასულა“, — ამბოს ზეპირ-გადმოცემა.
 5) ქარტალი სოფლის სხეულია, რომელიც ახლანდელ ხანგოულის მახლობლად მდებარეობდა.

—არ გებრალეები, ხასია?! დამიკოდეს ბერი-კვიცი!
—ნუ გეშინია, ბატონო! თოფის სროლა მარჯვე ვიცი.
ხოსია მაქავარიანი მიუჩოჩდა მუხლის ძირში.
მოუშვა ხოსიამ თოფი, შეახეთქა ფიშტო მუჭში.
ამოიღო ასი ოქრო, ში ჩაუღდა ჯიბის-ყურში⁶⁾.
ბერმა-კვიცმა⁷⁾ სთქვა საწყალმა: რა იმედს მეუბნებოდი.
ამას რა მომათქვამდა, თუ საფრად გამიკეთებდი!
შვიდი თოფის ტყვია მომხვდა, ძალად ვერ გავმრთელ-
დებოდი.

აქივების რა ბრალია? ვერ შემაწყობდენ წებოთი.
მეჯინიბის ჯაფრი ჩამყვა... ნეუა, მას მაინც ვრგებოდი!
დილას ადრე ადგებოდა, წელს დამიხეღდა ერბოთი.
ლიტრა ქერს, რომ ამიდებდა, მას შემაქმევდა გემოთი!
აღმართში ვიყავ მერანი, დაღმართში დავგოგდებოდი—
ასი ფრთა ჩიგვი მენახა, მწყურით ვავგოგდებოდი,
სიპ ქვაზე მექენებე, შუბივით დავკავდებოდი,
ათას მხარ თხრილზე მივეგდე, რწყილივით გაგიხტებოდი,
სადაც თოფის სროლა იყო, მე შენი შიშით ვქრებოდი,
ათას ზარბაზნის სროლაზე, მე ვგონებ, დავიბრახებოდი?!
ზადი რომ არსად მქონია, ოთხივ ფეხ-ქვეშ მქირდა ოფთა⁸⁾,
ყვავო, ყორანო, რა გრჯოდა, შენ ჩემი ხორციით ძლომაო!

6) აწილმა ხოსიას.

7) „ბური კვიცი“ აწილის ცხენის სსკეფია. „ფიშტის-
მთაში“ ერთ სიპ-კლდეგან დაღმართზე ხადის მსკესად
დაღარულ საპებს ეწოდებენ: „ბურა-კვიცის ნაკვადეფია: აწი-
ლა ბურ-კვიცს ამ კლდეზე დააჭენებდა.

8) ცხენის სსტეფარია.

ნათლის-მცემელი და გლახაკი

(ლეგენდა)

ერთს ქვეყანას ერთსა გლახას ჩოხის კინკი ენატრება,
წავიდეთ და მოვიყვანოთ—ჩვენი მწყემსი შეიქნება.

იქნება ღვთისგან ბრძანება—გლახას შვილი გაუჩნდება.

შვიდი წელიწადი გადის, უნათლავი დაურჩება.

დალოცვილი ქრისტე-ღმერთი ნათლი-მცემელს ეუბნება:

—გლახას შვილი გაუნათლე, თუ შენ გლახა გებრალდება.

—მოეუნათლავ, მაგრამ გლახა ბოლოს გამიკობტავდება.

წაბრძნდა ნათლი-მცემელი, გლახის კარზე ჩამობტება,

ნათლი-დედა სიშიშვლითა კარის უკან ამოდგება:

სიგლახაკით ნათლი-მამა ზეზე ველარ წამოდგება!

სვინა სახლში შეიწვიეს, გლახას შვილი გაუნათლა.

—ნათლი-დედა! ნათლი-მამა! სვინა! პური ეშივინება.

—ღმერთმა იცის, ჩემო სვინავ, შენთვის სული ამოიხდება!

მაგრამ რა ვქნა?...

გავა შკადი წელიწადო, პურის ყანა არ მდებია.

არც მყავს ხარი, რომ შევაბა; არცა ფური მეწველება.

გადაახა ფიცხლავ ჯვარი—ყოვლის ფერი მიეცემა!

ანთებული კელაპტრები ყოველ კუთხით ენათება;

მარმარილოს კოშკებზედა თვალი აღარ გადაწვდება!

ობოლი წყარო, წისქვილი გლახას ბაღში გაშენდება.

—ადექ და ბელელს დახედე—პური ბევრი დაგიხვდება.

ადექ და ქურებს დახედე—ღვინო წითლად დაგიხვდება.

ათასი თავი ქამბარი საღამოს კარზე მოდგება.

მურასა ტანისამოსი დაკეცილი დაგიხვდება.

ცხრა ტყაოსანი მოახლე ნათლი-დედას ეახლება.

—მისრის ქალაქის ხელმწიფე ნათესავად დაგიხვდება,

—ეგე სვი და ეგე სჰამე—ულეველი შეგექნება;
ათზე ერთი ღმერთს შესწირე,—ისიც ღმერთსა იამება.
თუ ათზე ვერ გაიმეტო, ოცზე ყაბულორ იქნება.
უთარგმნებდა, უბრძანებდა—ნათლი-დედას ავიწყდებო.
—ღმერთმა იცის, ჩემო სვინა! ეს დოვლათი რა მიჩნდება!!

წაიდა ნათლის-მცემელი.

წელიწადი გამოვიდა, ნათლულს აღარ ესტუმრება,
დალოცვილი ქრისტე-ღმერთი ნათლი-მცემელს ეუბნება:

—წადი, შენს ნათლულს ეწვიე: ნახე, როგორ დაგიხვდება.

წაბრძანდა ნათლი-მცემელი გლახის ბაღში ჩამოხტება,

—ნათლი დედა, ნათლი-მამა! სვინას პური ეშინება.

—ადე, ქალო, კარს გახედე—რა მალ-მალე დაეთრევა!

—ნათლი-დედა, ნათლი-მამა, სვინას ეგ არ ეკადრება!

სვინა სახლში შეიწვიეს, დეუბანზე ჩამოჯდება.

ნათლი-მამა სიკოხტავით ზეზე აღარ წამოდგება.

ნათლი-დედა წამოდგება—შხისა შუქი თან აჰყვება.

სალამოს ჟამი შეიქნა, სვინას ვახშაჟს უკეთებენ.

იმას რომ ერთი ცხვარი ჰყავს... რომ ვიამბო, მეზარება!

ოთხიკ-ფეხით კოჭლი არის, ორივე-თვალით ბრმა იქნება.

ამდენი სატკეურანი — მისი ხორცი არ იქნება!

—თვალ-მართალი ღმერთს შესწირე—ბრმა და კოჭლი
გამთელდება.

ნათლი-დედა, ნათლი-მამა, სვინას ეგ არ ეკადრება!

—გეკადრება და ეგ ჰამე, თორემ... კარი გაგვეღება.

შემოწყრა ნათლი-მცემელი, ფიცხლად კარი გააღრა.

-თუ შემომწყურს, სულ... რაღა ვჰქნა! ამოვწყდები შიმშილითა!

დალონდა ნათლი-მცემელი— „წავახდინო? როგორ? რა
ვჰქნა? მე მირონი მეწამება“.

დააჰირა ყვარჯენი—სახლი მტვერად გააღინა,—

დღესაც მიდის დანაშრეტი... ზღვა და კუპრი აღადგინა!

სისხლი მისი ენდროთ იქცა,—თხრის კაცი და არ იღვევა;

ომანი მისნი—ბალახათა: ძროხა სძოვს და არ იღვევა.—

ეს ამბავი ამის მომქმედს არასოდეს დაეღვევა!

ზ ა მ ო ც ა ნ ე ბ ი

(სოფ აზგვეთაში ჩაწერილი მისივე).

აწილ-აწილა ზიმზიდა, დოძაფი აბრეშუმისა—
სედ ადგას ცისუ-ქალაქი, საძირკველა აქვს რკინისა.
(ქოშები).

ადი გიხურს, კანი გიხურს; სიფუარი გითახთასუეს.
(ყალიონი).

აღსაია, შაღსაია, თაფ-მოკრულა ხაღთაია,
ფინტ ამას ვერ კამოაინობს, ზაღწია და გლასაია.
ხალთა¹.

ამ ხემს ზატარა საყდარში ორა სატა ასკენას.
(ნიგვზის კაკალი).

ამ ხემს ზაწია საყდარსა
ფუტრალე, ფუტრალე, კარი გერსად გერ ფუნახე.
(კვერცხი).

ასე ვიყავ მეც, როგორც ახლა შენ,
ისე გასდი შენ, როგორც ახლა მე.
(კრუნი და წიწილები).

ასიანისა მთასედა ასი ცხფარი მოგოგავს,
ერთ ნუკრს ფესი მოტეხია, ყველა იმას უეუტებს.
(დგიმ — სავარცხელი).

ასლამაზა მე მქვია, ასი ტყავი მატკია,
აბრეშუმის ქაღორი თავზე გადამასხია.
(სიმინდის ტარო).

ატა-ტომარა, ბატა-ტომარა,
სასეღს რომ გეტყვი, გვარს მიტომ არა.
ტომარა.

ატატუნა, ბატატუნა—ბატონსაც და ემასაც უნდა.
საცერი.

ბაბუ წევს და ბაბუს სძინავს, ბაბუს წვერი მიწასია.
პრასი.

ბევრჯერ მნატობენ, გულით მედიან,
როცა მოვალ კი—იმაღლებიან.

წვიმა.

იგერ-იგერ გორასზე, კუპზო ამოდუნასზე.

ჭიანჭველები.

იგერ-იგერ სერსედა წითელა ჯამი აშკვია.

ნიცე — სოკოა.

ელა, ღორღომელა, მიწასი ჩამოსომელა.

სახენელი.

ერთი ტღია—ვერ ადგება,
ერთი სკამს და ვერ გასდებს,
ერთი დადის—ვერ დაჯდები.

ნაცარი, ცეცხლი, კვამლი.

ერთა თხა მყავდა ბელაო, სურტსე გაედვა ენაო,
მისმა სიტყვამ და ზასუხმა ქვეყანა შეაჯერაო.

სასწორი.

ერთა რამ სულიერია—ვერ დაარჩევ თხილშია,
ცალი ხარა დაუჭირავს, უკავია ზირშია.

ტკიპა.

ერთი ფრანგული მოფრინავს, უფროთ, უთვალთ, უუერო,
უაი, აუ ვერ დავიჭარო! არა და... როგორ ვუუერო?

ბურთი.

ეს რა არის?—მასრა არის, მასრას უკან ფარა არის—
ფარა მოტყდილი არის.

ტუჩ-კბილი.

ეს ჩემი თეთრი ქათამი დელე-დელე დაკარკიტობს.

ჭაფი.

სეცას ავაგდე ისარა—გეგუთს ჩავაგდე ფიტარი.

?

სეცას ქოთანს ჭკიდა სიგძისა და განისაო,
შიად აწევია მსარ-ბარკალი თიგნისა და კრავისაო.

ბროწეული.

თავი ხეში, თსელი შესვი,
სქელი—შენს მკედარს და ცოცხალს.

— სკა. თაფლი და სანთელი.

თავ-ხერხი, ბოლო-ნამკალი, რატომ ვერ იტანს მამალი.

— მამალი.

მამა—კოჭლი, დედა—ლამაზი, შვილი კი გიჟია.

— ვაზი, ყურძენი და ღვინო.

მე ვერდი და შენ კი სქამდი,
რტემკვას (ტემს) რადს შემართლები.

— სამტკიც-საცური.

შიდის-შიდის ქარავანი, არ უგუება ქალბაზია.

— კარი და კოქები.

მოვიდა შარავანდელი, ვიას ლამზარი ენოების,
ცეცხლისა ნაბერწყალები აბედს არ მოკეილები,
არც არა სამკაულაა, არც ზანდუქმა ჩაილები,
ამისა გამომცნობელი უგზურად არ ჩაითულები.

— ციცინათელა.

თასი კაცი სსხლს აშენებს, ერთი გარეშემო უგლის.

— წინდა და წინდის ჩხირი.

თრისგან თრმეტია, თრისგან—ოცდა თრისი,
ნახევარი რკინა არის, ნახევარი—რქა და სორცი.

— ნალ-ლურსმანი და ცხენის ფოლები.

სამკელს უკან კვანია, დედა-მიწა მოსია.

— მუღა.

უსულო არის ოსუვლად სუფიერისა მშობელი,
შვილსა შობს, დედა მოკვდება—ძვირია გამომცნობელი.

— კვერცი და წიწილა.

უსულო და უფხო—წელისა ნადირი.

— წურბელა.

ქალი იჭდა ტახტაზედა, ცრემლს ისროდა კალთაზედა.

— წისქვილი.

ყოველი ვატი მიწვა-მოწვა, ბასკვინჩელა ზეზე არის.

რწყილი.

შავი არის შაშვივითა, აგბანება ძაღლივითა,
კაცსა ღამით ათამაშეს, ქამანჩა და სტვირივითა.

რწყილი.

შემოუყარე კერძან—ხელა მოგჭკაღედრენის.

ჯინჭარი.

შიგნი—ათასი, კარედ—ატლასა.

ბროწეული.

შინდი, შვიდი-შინდის ძირი, შეკრული და შებეჭდილი,
ვერც მე გავხსნი, ვერც სხვა გახსნის, ვერც გაორგი
მეფის-შვილა!

დიდ მარხვა.

ჩემი ზატარა მანანა, ხან კაიტინებს—ხან არა.

ციცინათელა

ჩემი ზატარა ბაჭია, სირბილით არის მკეკა.

თობისტარი.

ძირი სკდლი, შუა—ხმელი, წვერო აბრდლააღებულა.

— აღება დიდ-მარხვა და აღდგომა.

წაიქცა ჯირკი, მაესია ჭიანჭველა.

ლორი და გოჭები

წითელი ხარის ნაწოლზე ბაღასი არ ამოხულა.

სე გავთაღე ხასა, არა საფოტისა—

შედიან და გამოდან ანტელოსნი ღუთისა.

სკა და ფუტკარი.

ხევათ, სე მრუდედ გაზრდილი, ვერ შემომწვდებს ნადარი,
შენ მოდი ეჩქენის თვეში, თუ ვერ გაჭამო სადილა!

ლელვი.

ჟერ ღუდა შვილა ქალაქს მადიოდა.

ალი და კვამლი.

